

Onderzoekingen over de roman van Walewein

<https://hdl.handle.net/1874/322559>

Diss. Utrecht 1936.
Draak. A.M.E.

ONDERZOEKINGEN
OVER DE ROMAN
VAN WALEWEIN

WALEWEIN

1936

3

Aan mijn Vader en Moeder

dis Utrecht 1936

ONDERZOEKINGEN OVER DE ROMAN VAN WALEWEIN

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR
IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKS-
UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DEN
RECTOR MAGNIFICUS Dr. W. E. RINGER, HOOGLERAAR
IN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE, VOLGENS BE-
SLUIT VAN DE SENAAAT DER UNIVERSITEIT TEGEN DE
BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER LETTEREN
EN WIJSBEGEERTE, TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG
11 DECEMBER 1936, TE 4 UUR DOOR

AMALIA MAARTJE ELISABETH DRAAK
GEBOREN TE VENLO

HAARLEM - H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. - 1936

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

ONDERZOEKINGEN
OVER DE ROMAN VAN
WALFHEIM

ACADÉMISCH PROEFSTUK
VAN DE HETZELIGHE
IN DE WETENSCHAPPE
VAN DE LETTEREN
DOOR
J. VAN DER WOUDE
GEBOREN TE ROTTERDAM
OP 15 DE MAART 1882
TE UTRECHT
BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0418 5892

INHOUD

INLEIDING	1— 18
Inhoudsoverzicht van de roman van Walewein .	12— 18 —
1e AFDELING: HET SPROOKJE	
Hfdst. I: Overzicht der Sprookjesversies	19— 41
Excerpten van enkele sprookjesversies	31— 41 —
Hfdst. II: Groepering en Waardering van het Sprookjesmateriaal	42— 55 —
Hfdst. III: Het Sprookje: Inleiding, Held, Dierhelper	56— 79
De inleiding van het sprookje	56— 65
Wie onderneemt de tocht?	65— 67
De dier-helper	67— 79
Hfdst. IV: Het Sprookje: De Queste	80—103
Waarom mislukt de eerste onderneming?	80— 85
Welke schatten moeten achtereenvolgens gehaald worden?	85— 89
Waarom gelukt de derde queste? . . .	89—103
Hfdst. V: Het Sprookje: Het Besluit	104—129
Het behouden der toverschatten . . .	104—113
Het verraad van de broers	113—120
De onttovering van den dier-helper . . .	121—127
Het huwelijk van held en prinses . . .	127—129
Hfdst. VI: Conclusie	130—134 —

2e AFDELING: DE ARTHUR-ROMAN

Hfdst. VII: Ridder Walewein: Avonturen tot en met	
Ravenstene	135—160
Het gevecht met de serpentes	135—140
Het gebied van Wonder	141—146
Het uitlenen van Gringolet	146—149
Het Zwaard-met-de-twee-ringen	149—160
Hfdst. VIII: Ridder Walewein: Religieus getinte voor-	
vallen	161—176
De dankbare dode	161—170
De symbolische Communie in de Wale-	
wein en in de Riddere metter Mouwen	170—173
De smalle brug over het „gherechte	
vaghevier”	174—176
Hfdst. IX: Ridder Walewein: Bij Assentijn en terug-	
keer	177—199
De mechanische gouden boom met vogels	177—182
Het geschonden gastrecht	183—199
Hfdst. X: Conclusie	200—212
Is de roman van Walewein een oor-	
spronkelijk Nederlands werk?	201—212
LIJST VAN DE IN DE ROMAN VAN WALEWEIN VOOR-	
KOMENDE EIGENNAMEN	213—215
LIJST VAN GECITEERDE LITERATUUR	216—220
REGISTER VAN MOTIEVEN e.a.	221—222

Bij het verschijnen van mijn proefschrift is het mij een behoefte, mijn dank uit te spreken aan de Hoogleraren die mijn studie geleid hebben en aan degenen die mij, in verband met dit geschrift, aan zich hebben verplicht.

Hooggeleerde van Hamel, hooggeachte Promotor, ik ben U zeer dankbaar voor Uw nimmer-falende belangstelling in dit proefschrift. Een opmerking in het Voorwoord van Uw „Inleiding tot de Keltische Taal- en Letterkunde”¹⁾ heeft mij tot U gebracht en is de aanleiding geweest tot een ‘leertijd’ van meer dan zes jaar, gedurende welke Gij mij in de geheimen van het Middel-Kymrisch en Iers hebt ingewijd. Ik kan U daar niet erkentelijk genoeg voor zijn.

Verder betuig ik mijn oprechte dank aan de Hoogleraren Salverda de Grave en Brugmans en aan de lector Mevr. Dr. P. M. Boer-den Hoed voor het vele dat ik op hun colleges heb geleerd. Ik herdenk hierbij ook mijn overleden leermeesters, de Hoogleraren Boer, Prinsen en Stoett.

Vervolgens gaat mijn dank uit naar degenen die mij met betrekking tot onderdelen van het in mijn proefschrift behandelde onderwerp gegevens hebben verstrekt, boeken geleend, sprookjes-versies verschaft, en meer, Prof. Dr. Walter Anderson te Tartu, Prof. Dr. B. Becker te Amsterdam, Dr. Th. M. Chotzen te 's Gravenhage, Prof. Dr. Reidar Th. Christansen te Oslo, Prof. Dr. Alfons Hilka te Göttingen, Dr. Bonaventura Kruitwagen te Rotterdam, Dr. C. W. von Sydow te Lund, Prof. Dr. Jan de Vries te Leiden.

Tenslotte maak ik gewag van de bereidwillige hulp, steeds ondervonden aan de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, terwijl een woord van bijzondere dank past aan Dr. Th. M. Chotzen en mijn Vader, die het tijdrovende werk van het corrigeren der proeven met mij hebben willen delen.

¹⁾ „Hoe velen hebben niet over den ‘Britschen Roman’ geschreven, zonder eenige kennis van de keltologie te bezitten! Aan dien toestand moet liefst zoo spoedig mogelijk een einde komen.”

INLEIDING

De middelnederlandse 'Roman van Walewein' door Penninc en Pieter Vostaert is een tot Arthur-roman omgewerkt sprookje en verdient in deze dubbele hoedanigheid grote belangstelling.

Als sprookje is het werk de tot dusver oudst bekende variant van 'Aarne-Thompson 550'¹⁾, een sprookjestype waartoe o.a. Grimm's 'Der goldene Vogel' behoort en het in Rusland zo beroemde verhaal 'Van Iwan Tsarewitsj, de vuurvogel en de grijze wolf'.

Bezien als Arthur-roman plaatst het ons voor de merkwaardigheid dat, hoewel er heel wat sprookjesmotieven²⁾ en zelfs sprookjesepisodes³⁾ zijn gesignaleerd in de Middeleeuwse Arthur-

¹⁾ D.w.z. Nr. 550 van Antti Aarnes typen-register in de her-uitgave van Stith Thompson: „The Types of the Folk-Tale, a Classification and Bibliography”. Helsinki, 1928 (FF Comm. 74).

²⁾ Ik denk bijv. aan de onzichtbaar-makende ring, die Yvain van Lunete ontvangt in Chrétien de Troyes' „Chevalier au lion”; de dankbare leeuw en de onweer-veroorzakende bron in deze zelfde roman; de op-staken-geplaatste hoofden, die een waarschuwend voorbeeld zijn voor degenen die het avontuur van 'la Joie de la Cort' zouden willen beproeven in Chrétien's „Erec”; etc., etc.

³⁾ Hiertoe behoren langere sprookjesachtige gedeelten, bijv.: Held redt jonkvrouwen uit een onderaards hol, maar wordt zelf door een schurkachtigen metgezel hulpeloos achtergelaten. Later ziet held kans op de bewoonde wereld terug te komen en wordt door de jonkvrouw als redder geïdentificeerd (dit komt voor in Maerlant's „Roman van Torec”; men zie het art. van A. G. van Hamel in Tdschr. v. Ned. Taal- en Lettk., jg. 35); in slang betoverde jonkvrouw kan alleen verlost worden door iemand die het aandurft de slang te kussen of zich door haar te laten kussen (in deze laatste vorm is het een avontuur van 'Le bel inconnu' in Renaut de Beaujeu's roman van die naam); etc., etc.

literatuur, hier een tegenwoordig nog zeer verbreid sprookje het schema vormt van het gehele gedicht. Ook in dit opzicht neemt de roman van Walewein een bijzondere plaats in.

Begrijpelijk is dat het sprookje door zijn verplaatsing naar een hoofs milieu met een eigen traditie, grote veranderingen heeft moeten ondergaan: toen de avonturen van den ongenoemden sprookjesheld overgebracht werden op Walewein, een der bekendste Arthur-ridders, diende tegelijkertijd met diens karakter, reputatie, eigenaardigheden etc., te worden gerekend.

Aan de andere kant is het duidelijk dat men het zo ontstane verhaal ook niet zonder meer als Arthur-roman beoordelen mag, want de volgorde der gebeurtenissen wordt door het sprookje bepaald. Toch wordt door de Nederlandse literatuur-historici nergens over het sprookjes-schema van de roman van Walewein ook maar met èèn woord gerept, al was dit reeds door W. P. Ker in 1894 gedefinieerd.

In een artikel dat verschenen is in het vijfde deel van het Engelse tijdschrift „Folk-Lore” ¹⁾, gaf hij een beknopt overzicht van onze roman en wees op Grimm's „Der goldene Vogel” en Campbell's „Mac Iain Direach” als versies van hetzelfde verhaal: „„The story of „Walewein”, told in 11,200 lines, is the story of Grimm's „Golden Bird” and Campbell's „Mac Iain Direach”, a quest for one marvellous thing leading to the quest for another, till the series is wound up; with the fox as travelling companion of the hero.””

Een zeer positieve uitspraak dus, en het lijkt mij daarom gerechtvaardigd de verhalen, die op een zo ondubbelzinnige wijze met elkaar in verband gebracht werden, even in hoofdpunten samen te vatten.

¹⁾ Folk-Lore, vol. V (1894), p. 121 vlg.: „The Roman van Walewein”.

DER GOLDENE VOGEL. In het sprookje van Grimm¹⁾ rooft een gouden vogel appels uit de tuin van een koning. De drie koningszonen bewaken achtereenvolgens de appelboom, maar het gelukt slechts den jongste de vogel te zien en een van zijn veren te bemachtigen. De koning wenst nu „den ganzen Vogel” in zijn bezit te krijgen en de drie prinsen trekken de een na den ander uit, om het wonderdier te zoeken. De jongste ontmoet een sprekende vos die hem raad geeft en naar het kasteel brengt waar de gezochte vogel zich bevindt. De prins slaat echter een waarschuwing van de vos in de wind, wordt gevangen genomen en pas vrijgelaten wanneer hij belooft „das goldene Pferd welches noch schneller liefe als der Wind” te gaan halen; hij zal dan bovendien de vogel krijgen als beloning.

De vos brengt daarop den prins in de nabijheid van het paard, maar weer lukt de onderneming niet en de prins moet „die schöne Königstochter vom goldenen Schlosse” proberen te schaken. Als de prins ook hier betrapt wordt en binnen acht dagen een hoge berg moet afgraven (anders zal hij het leven verliezen), blijft de vos lankmoedig en verricht het werk in zijn plaats. De prins kan nu met de prinses de terugreis aanvaarden en de vos doet hem zelfs een listig middel aan de hand om de vogel te winnen en tóch prinses en paard te behouden. Als beloning eist de vos dan dat de prins hem doden zal. De prins weigert. De vos neemt nu afscheid met de zonderlinge waarschuwing: „kauf kein Galgenfleisch und setze dich an keinen Brunnenrand”. Weldra begrijpt de prins deze woorden maar al te goed: zijn twee oudere broers, die hij van de galg gered heeft, werpen hem in een put en gaan er met de schatten van door. Weer helpt de trouwe vos, de prins keert naar huis terug, trouwt met de prinses en als de vos hem dan opnieuw smeekt „er möchte

¹⁾ Nr. 57 van de „Kinder- und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm”.

ihn todtschiessen und ihm Kopf und Pfoten abhauen", geeft hij eindelijk toe. Het gevolg is dat de vos in een mens verandert en de broer van de prinses blijkt te zijn.

MAC IAIN DIREACH. In het verhaal dat Campbell gepubliceerd heeft ¹⁾ daarentegen, schiet Mac Iain Direach op jacht op een blauwe valk en krijgt zo èen veer. Zijn stiefmoeder legt hem nu een magische verplichting ²⁾ op, haar de hele valk te brengen; daarop dwingt hij haar op dezelfde wijze in een heel moeilijke houding te blijven staan tot hij terug komt. Onderweg ontmoet de held „An Gille Mairtean” ³⁾, de vos. Deze raadt hem dienst te nemen bij den reus die de valk bezit en een goed oogenblik af te wachten om met de vogel te vluchten. Het plan lukt echter niet en Iain moet 'het blinkende lichtzwaard' ⁴⁾ gaan halen. Dan achtereenvolgens nog 'het goudkleurige paard van den koning van Ierland' en de 'dochter van den koning van Frankrijk' ⁵⁾. De Franse prinses wordt geschaakt door haar op een schip te lokken, waarin de vos zich veranderd heeft. De vos ook stelt den held in staat de verschillende schatten te behouden door zich achtereenvolgens

¹⁾ J. F. Campbell: Popular Tales of the West Highlands. Eerste druk: Edinburgh, 1860—62. Vol. II, p. 328 vlg.

²⁾ De juiste formule luidt: „Tha mise a' cuir mar chrosaibh 's mar gheasaibh 's mar eusaibh na bliadhna ortsa, nach bi thu gun loba a' d'bhroìg, a's gum bi thu gu fliuch, fuar, salach, gus gu'm faigh thu dhomhsa, an t-eun as an d' thainig an iteag sin" (lett.: ik plaats het als kruisen en als verplichtingen en als vervloekingen (?) van het jaar op u, dat ge niet zult zijn zonder bederf in uw schoen, en dat ge zult zijn nat, koud, vuil, tot ge mij verschaft de vogel waarvan deze veer kwam).

³⁾ Campbell vertaalt dit met „The Lad of March", maar beter is ongetwijfeld: 'dienaar van (Sint) Maarten' (men zie het art. van Th. M. Chotzen „Een Iersche Reinaert-parallel", Neophilologus, XXI, p. 142 bovenaan).

⁴⁾ „an claidheamh geal soluis".

⁵⁾ Ik kan hier korter zijn; uit het overzicht van 'Der goldene Vogel' zal men begrijpen dat pas deze laatste onderneming met succes bekroond werd.

in een prinses, een paard en een zwaard te veranderen, zich zo te laten 'inruilen' en telkens na verloop van een korte tijd weer in zijn vossegedaante bij Iain terug te keren. Ten slotte waarschuwt de vos voor de dodende blikken van de stiefmoeder: Iain moet haar naderen terwijl hij het lichtzwaard vòòr zich houdt, met de scherpe kant naar haar toe. Als de held met al zijn bezittingen veilig thuis is, neemt de vos afscheid.

Als dus in de roman van Penninc en Vostaert Walewein aan koning Arthur een schaakbord dat door de lucht kwam aanzweven en zich na enige ogenblikken weer verwijderde, belooft terug te brengen en dit pas in handen krijgt nadat hij eerst 'het zwaard met de twee ringen' heeft gezocht, terwijl hem dit alleen wordt afgestaan onder voorwaarde dat hij een wondermooie prinses uit Indië gaat halen, bij welk avontuur hij geholpen wordt door een sprekende vos die een betoverde koningszoon blijkt te zijn, valt de overeenkomst met de twee sprookjes duidelijk in het oog. Ker's conclusie luidde: „Perhaps the most interesting thing in *Walewein* is the proof it affords that it was possible to transpose a story of this sort into the form of a long romance, without essential alteration in the general scheme. Even in the shorter French tales, such as those of Marie de France, it would be hard to find as close an observance of the properties of a common 'fairy-story' as is to be found in the construction of the romance of *Walewein*.”

Bij de Engelse folkloristen trok Ker's artikel ¹⁾ blijkbaar sterk de aandacht, want reeds in een sprookjesbundel die nog in hetzelfde jaar (1894 dus) verscheen, nl. : „More Celtic Fairy Tales”, werd door den samensteller J. Jacobs de volgende opmerking gemaakt bij „The Greek Princess and the Young Gar-

¹⁾ Het voornaamste er uit werd opnieuw opgenomen in Ker's „Epic and Romance, Essays on Medieval Literature.” 1ste druk: 1896.

dener" (een sprookje dat tot hetzelfde type behoort als Grimm nr. 57 en „Mac Iain Direach"): „But the most curious and instructive parallel is that afforded by the Arthurian Romance of Walewein (i.e., Gawain), now only extant in Dutch, which, as Professor W. P. Ker has pointed out in Folk-Lore V. 121' exactly corresponds to the popular tale, and thus carries it back in Celtdom to the early twelfth century at the latest" ¹⁾).

Uit het bespreken van de roman van Walewein in Bolte en Polívka's magistrale „Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm" bij de aantekeningen op „Der goldene Vogel" ²⁾ kan men afleiden dat Ker's 'ontdekking' algemeen, ik zou haast zeggen 'officieel', is erkend.

Het komt mij daarom haast onbegrijpelijk voor dat de publicatie van Ker, die toch zo belangrijk is voor de studie van onze middeleeuwse roman, in Nederland, althans bij de literatuurhistorici, volkomen onbekend schijnt te zijn ³⁾. M.i. toch is het onmogelijk een juist inzicht te krijgen in de bouw van dit Walewein-verhaal, voordat de sprookjesgedeelten gescheiden zijn van de Arthur-avonturen en eventuele andere elementen. Pas nadat op deze wijze het door traditie gebonden materiaal geëlimineerd is, kan men de hoop koesteren iets te weten te komen van het individuele inzicht van den dichter; om deze reden acht ik het Walewein-onderzoek dan ook nog niet afgesloten.

Jonckbloet die de tekst uitgaf in 1846, zag in het gedicht natuurlijk alleen de Arthurroman. Het omvangrijke tweede deel met uitvoerige aantekeningen, kritische opmerkingen en ver-

¹⁾ Ik citeer deze uitspraak van Jacobs als voorbeeld van vroegtijdige bekendheid met het resultaat van Ker. Op de redactie is wel wat af te dingen.

²⁾ Deel 1 (1913) p. 503—515. Men zie in het bijzonder p. 511.

³⁾ Het ontbreken ervan in Petit's Bibliographie zegt in dit opzicht alles! Ook na 1910 wordt zij nergens vermeld.

klaringen dat drie jaar later volgde, legt getuigenis af van zijn enorme belesenheid en bevat nog steeds een schat van gegevens. Het is echter al bijna honderd jaar oud en vooral in de gedeelten waar Jonckbloet andere Arthur-romans in verband met de Walewein bespreekt, door de tijd achterhaald. Dit kan immers niet anders: er zijn sindsdien zò veel nieuwe teksten toegankelijk geworden dat de studie van de Arthur-literatuur een heel ander aanzien heeft gekregen. Wat Jonckbloet voornamelijk bij de critiek der verschillende gedichten belemmerde, was zijn (omstreeks 1850 haast onvermijdelijk) verkeerd inzicht in de chronologie van de Franse Arthur-roman in het algemeen. Hij was er van overtuigd dat de grote Franse proza-romans ouder zouden zijn dan de romans in verzen, een mening waaraan hij ook later steeds is blijven vasthouden ¹⁾.

Er kan niet genoeg de nadruk op gelegd worden welk een fundamenteel verschil deze opvatting in iemands begrip omtrent het wezen van de Britse roman maken moet. Personen en avonturen die een jonge ontwikkeling vertegenwoordigen, worden als veel vroeger bekend verondersteld en er wordt gespeurd naar redenen waarom de auteur van een roman-in-dichtvorm ze zou hebben 'weggelaten'. De later zo op de voorgrond tredende ascetische symboliek wordt geacht oorspronkelijk inhaerent te zijn aan het genre. De voornaamste figuren van 'Arthur's rijk' maken in de Franse literatuur tussen 1170 en 1220 een haast verbijsterende verandering van karakter door: de vroeger als ideaal gestelde persoonlijkheden worden dan verhuisd en nieuwe helden treden in hun plaats. Hoe vreemd moet alles er niet uitzien voor iemand die aan de 'verkeerde kant' begint en het eind van de weg ziet als het punt waarvan alles is uitgegaan!

¹⁾ Vgl. zijn *Gesch. der Ned. Letterk.* 1884 (derde druk) deel I, p. 188, 285, 289.

Dat het zelfs leiden kan tot een onbewuste verdraaiing van feiten, bewijst de mededeling van Jonckbloet in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, 3de druk (1884), dl. 1, p. 325, dat Koning Wonder Walewein het schaakbord alleen wil geven „,zoo hij hem daarvoor het „zwaard met de vreemde ringen” brengt””, terwijl het zwaard in de roman toch nergens zo genoemd wordt ¹⁾. Ik vestig hier speciaal de aandacht op, omdat deze onjuistheid zijn weg gevonden heeft in buitenlandse werken over de ‘Matière de Bretagne’ via de bladzijden die Gaston Paris in zijn grote studie „Romans en vers du cycle de la Table Ronde” (1888) ²⁾ wijdde aan onze roman en waarvoor hij de gegevens aan Jonckbloet’s overzicht ontleende.

Een objectief oordeel te vellen over de „Walewein-studies” van S. Eringa ³⁾, de eerste publicatie waarin, na Jonckbloet, weer in bijzonderheden wordt ingegaan op stijl en inhoud van de Walewein-roman ⁴⁾, valt zeer moeilijk. Zijn opvatting omtrent het symbolische karakter van het werk is m.i. onaanvaardbaar. Eringa toch, het sprookjes-schema niet kennende, zoekt òók symboliek in traditioneel uit elkaar voortvloeiende gebeurtenissen, daarmee feitelijk een symbolische uitleg gevende aan ‘Aarne-Thompson 550’ en *niet* aan de roman van Walewein. Een enkel voorbeeld zal dit duidelijk maken. Indien Eringa schrijft: „Het schaakbord heeft symboliese waarde. Het verzinnelikt voor de Middeleeuwse verbeelding de roep der liefde, en dient om de

¹⁾ Men zie hierover p. 149 vlg.

²⁾ *Histoire Littéraire de la France*, tome XXX.

„Gauvain et l’échiquier” p. 82—84. Gaston Paris was evenals Jonckbloet van mening dat de Walewein een vertaling moest zijn naar een Frans origineel. Daarom besprak hij het werk (evenals trouwens de Moriaen, de Torec, etc.) als een voortbrengsel van de Franse literatuur.

³⁾ *Tdschr. v. Ned. Taal- en Lett.kunde*, deel 44 (1925), p. 51—118.

⁴⁾ Het overzicht van J. Koopmans in de reeks „Middelnederlandse romans”, *Taal en Letteren* X, 1900 (over de roman van Walewein, p. 465—479), bracht niets nieuws.

'challenge' te vervangen die de aanleiding is tot zo menige avontuurlijke tocht van de ridders van de Ronde Tafel. 't Is een geheimzinnige bode, uit een andere wereld gekomen, en de volmaaktste onder de ridders, Walewein, nodend om aan de drang van zijn hart te gehoorzamen en de onbekende geliefde te zoeken van wie dit teken tot hem kwam." ¹⁾ en „Niet het schaakbord dat gezocht wordt is de 'alpha en omega van het verhaal', maar de schone Ysabele is van meet af het doel van Waleweins tocht" ²⁾; dan behoeft men in deze passages 'schaakbord' slechts te vervangen door 'vogel', 'Walewein' door 'prins' en 'Ysabele' door 'prinses', en Grimm's „Der goldene Vogel" is een 'symbolisch' sprookje.

Met deze critiek op de conclusie van het artikel zou men kunnen volstaan, ware het niet dat Eringa in zijn bewijsvoering maar al te duidelijk blijkt geeft zich op voor hem onbekend terrein te hebben gewaagd. Zijn talrijke verwijzingen naar overeenkomstige gegevens in voortbrengselen van Keltische literaturen missen elke basis en zijn een treffende illustratie van het gevaar dat verbonden is aan het zoeken van parallellen in een letterkunde die men niet bestudeerd heeft ³⁾. Ook bij de Arthur-

¹⁾ Op. cit. p. 112 onderaan.

²⁾ Op. cit. p. 113 onderaan.

³⁾ Dat in een dergelijk geval het raadplegen van erkende autoriteiten iemand niet vrijwaart voor onjuiste interpretatie, blijkt uit het onderstaande.

Op pag. 85 komt in Eringa's artikel deze waarlijk ontstellende zin voor: „H. Zimmer ¹⁾ deelt ons mede hoe in het oudste handschrift van het zogenaamde Oud-walliese gedicht de *Llyvyr Du Caeruyrddin* vier triaden van beroemde paarden voorkomen" (de noot verwijst naar Zimmer's Beiträge zur Namenforschung in den Altfranz. Arthurepen, Zs. f. franz. Spr. u. Litt., XIII, p. 18 sqq.).

Daar het *Llyvyr Du Caeruyrddin* (het Zwarte Boek van Carmarthen) een zeer belangrijk Kymrisch handschrift is, kan men moeilijk geloven dat een dergelijke 'mededeling' van een keltoloog als Zimmer afkomstig zou kunnen zijn. Zimmer heeft dan ook geschreven: „In der ältesten

literatuur wordt al te veel en al te luchthartig 'uit de tweede hand' geciteerd¹⁾, hetgeen de waarde van het betoog niet ten goede komt. In het algemeen moet er (eindelijk eens) op gewezen worden dat het artikel de toets van wetenschappelijk werk niet kan doorstaan.

Op p. 6 van deze inleiding is gezegd dat het m.i. onmogelijk is een juist inzicht te krijgen in de bouw van dit Walewein-verhaal, voordat de sprookjesgedeelten gescheiden zijn van de Arthur-avonturen en eventuele andere elementen. In het hier volgende onderzoek is daartoe een poging gedaan en de aange-
wezen weg leek mij de roman van Walewein te vergelijken met

Handschrift der sogenannten altwelschen Gedichte, dem aus Ende des XII. Jahrhunderts stammenden Llyvyr Du Caervyrddin, finden sich fol. 14 a.b. vier Triaden berühmter Pferde."

Op pag. 54 zegt Eringa, sprekende over Madoc: „Hij wordt evenzeer in de *Mabinogion* genoemd. Een der triaden van het Bretonse werk verhaalt van drie verdwijningen van het eiland Prydein, die van Gavran, van Merddyn, en ten slotte die van Madawg, de zoon van Owein van Gwynedd, die met driehonderd man op tien schepen zee koos en men weet niet waar ze heengegaan zijn". Eringa's autoriteit is hier Loth's *Mabinogion*-vertaling. Met dat al zijn de *Mabinogion* geen Bretons werk en er komen geen triaden in voor, al heeft Loth triaden vertaald in een 'Appendice'! De door Eringa aangehaalde triade behoort bovendien tot een zo recente serie, dat Loth opmerkt: „Ces triades n'ont guère d'intérêt que comme représentatives d'un état d'esprit spécial aux milieux littéraires et bardiques des XVIe—XVIIe siècles." (Loth, *Les Mabinogion*, 1913, II, p. 294).

Deze twee voorbeelden spreken voor zich zelf. Ze zouden gemakkelijk te vermeerderen zijn.

¹⁾ Ook waar Eringa dit nièt opgeeft: men vergelijke in verband met Eringa p. 64 het boek van G. L. Kittredge, „A Study of Gawain and the Green Knight", p. 260; Eringa p. 82 (tweede helft) en Kittredge p. 90—91; Eringa p. 83 en Kittredge p. 99—100; Eringa p. 88 (laatste alinea) — p. 89 en Kittredge p. 275—76; Eringa p. 89—90 en Kittredge p. 119—120. Eringa p. 101 (2de alinea tot onderaan) tegenover „La Damoisele a la Mule", ed. B. Orłowski, p. 91.

Zelfs de bibliographische gegevens, bijv. Eringa, p. 61, noot 1 en Kittredge, p. 299; Eringa, p. 64, noot 1 en Kittredge, p. 301.

een aantal andere varianten van 'Aarne-Thompson 550', om te zien welke motieven wèl en welke motieven nièt tot het sprookjes-voorbeeld kunnen worden herleid. Honderd-zeven-en-veertig ¹⁾ sprookjesteksten worden ontleed in de onderdelen die er de bouw van bepalen, de incidentele en de traditionele motieven worden vastgesteld en de overeenkomstige gedeelten in de roman van Walewein daaraan getoetst ²⁾. Van elk onderdeel wordt beredeneerd wát de sprookjesgegevens van den middel-eeuwsen dichter geweest moeten zijn ³⁾ en, zo nodig, in welk opzicht hij in zijn werk daarvan is afgeweken.

Daarna wordt het gedicht vanuit een ander standpunt be- zien, nl. als Arthur-roman en in het bijzonder van de episoden die niet tot het sprookjes-schema teruggebracht kunnen wor- den, wordt nagegaan in hoeverre zij karakteristiek zijn voor het Britse 'genre'. Ten slotte is er ook in andere takken van de verhalende literatuur der Middeleeuwen naar parallellen gespeurd.

Aldus te werk gaande heb ik getracht, zonder aanspraak op volledigheid te durven maken, mij rekenschap te geven uit welke bestanddelen en op welke wijze de roman van Wale-

¹⁾ Dit aantal is toevallig. Een bibliographische verantwoording volgt hierachter. De varianten zijn in het betoog aangeduid overeenkomstig het systeem van Krohn (Men vergelijkte het hfdst. „Ordnen des Materials" in Kaarle Krohn, Die Folkloristische Arbeitsmethode, en p. 66—67 van Antti Aarne, Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung).

²⁾ De roman van Walewein wordt geciteerd naar het handschrift te Leiden, waarbij de versnummering der uitgaven (de volledige van Jonckbloet en de gedeeltelijke van Overdiep) werd gevolgd, evenals de daar gebruikte oplossing der afkortingen. Aan de tot dusver verschenen tekst- kritische opmerkingen is aandacht geschonken. De interpunctie is modern.

³⁾ Dat wil dus zeggen: de reconstructie van het schema van een 12de-*a*-13de-eeuwse sprookjesversie. Dadelijk op deze plaats wil ik er de nadruk op leggen dat geen onderzoek gedaan is naar de 'oer-vorm' van het sprookje of de plaats van ontstaan.

wein is geworden tot „almost a compendium of mediaeval romantic fiction” ¹⁾.

Ten einde den lezer in staat te stellen zich gemakkelijker te oriënteren omtrent de plaats der verschillende avonturen ten opzichte van elkaar, volgt hier een

Inhoudsoverzicht van de roman van Walewein.

Inleiding van Penninc **1—32**. Carlioen. Artur zit met enige van zijn ridders na tafel bijeen. Een zeer kostbaar schaakbord komt plotseling de zaal binnenzweven en verdwijnt na korte tijd op even geheimzinnige wijze. Artur belooft land en kroon na zijn dood aan dengene die hem het wondere voorwerp zal terugbrengen, maar niemand antwoordt. Tenslotte dreigt Artur er zelf op uit te gaan. Dit is Walewein te erg: hij biedt aan het avontuur te ondernemen en rijdt uit op Gringolet, honend achterna geroepen door Keye. Artur berispt Keye, het hofgezelschap ziet Walewein na, tot men hem uit het oog verliest **33—241**. W. volgt het voor hem uit zwevende schaakbord, zelfs als dit door een bergspleet verdwijnt. Achter W. sluit zich echter de opening, en daar staat hij, vrijwel hopeloos, in het donker. Bij het zoeken naar een uitweg stuit hij de volgende dag op een nest met vier jonge ‘serpenten’. Gevecht, Gringolet helpt dapper mee, **242—377**. W. rijdt verder en bereikt een opening in de berg, waar langs de moederdraak gewoon is in en uit te gaan. Juist keert zij van een rooftocht terug; nieuw en zeer gevaarlijk gevecht, dat echter aanvankelijk het goede gevolg heeft dat de bergspleet aanzienlijk vergroot wordt. Gringolet laat W. in de steek en tot overmaat van ramp komt deze tot de ontdekking dat hij zijn zwaard verloren heeft. Na een verwoede strijd krijgt W. de overhand en doodt het serpent met zijn dolk; hij vindt zijn zwaard terug en bij de bergspleet wacht hem Gringolet! **378—641**. W. verzorgt zijn wonden; de opening in de berg blijkt hoog en op een steile helling: de enige oplossing is een gewaagde sprong, gezeten op Gringolet, in de rivier beneden, **642—720**. Man en paard komen uitgeput bij het kasteel van koning Wonder. Hier bevindt zich ook het gezochte schaakspel, Wonder en zijn zoon spelen net een partij. W. vindt genezing op een wonderbed (uitvoerig beschreven **870—910**). Bij het nu volgende rijke onthaal, verwondert hij zich nergens

¹⁾ Uitspraak van den mediaevist Kittredge over de roman van Walewein in de studie „Arthur and Gorlagon” (Studies and Notes in Philology and Literature, vol. VIII, Boston, 1903, p. 255 noot 3).

de koningin met haar vrouwen te zien: deze blijken in een afzonderlijke zaal verblijft te houden. Wonder vraagt W. naar de reden van zijn komst **721—1153**. W.'s antwoord **1165—1220** is een bijna letterlijke herhaling van vs. **45—54, 63—88, 108—120, 127—134**. Wonder verklaart dat W. het schaakspel alleen in een tweegevecht op hem winnen kan; als W. verontwaardigd weigert tegenover zijn gastheer zulk een oneervolle houding aan te nemen, zegt Wonder hem het schaakspel te zullen geven wanneer hij 'Tswaert metten tweekinghen' gaat halen, dat in het bezit is van koning Amoraen en dat zeer bijzondere eigenschappen moet hebben. W. wil het avontuur beproeven en trekt de volgende ochtend verder, **1226—1350**.

Ontmoeting met een treurigen jongeman op een erbarmelijk paard: op weg naar Artur om zich tot ridder te laten slaan is hij door een rover uitgeschud. Hij vreest nu zijn tocht te moeten opgeven en daarom niet in staat te zijn, zijn erfenis te verdedigen in een gerechtelijke tweekamp. W. leent hem Gringolet **1351—1552**. W. zwoegt te voet verder en lijkt een gemakkelijke prooi voor den roofridder die zijn tol eist. Gevecht; tegenstander gedood en W. weer in het bezit van een paard. Hij dringt het roofooksteel binnen, slaat alle bewoners dood, sluit de poort en gooit de sleutels te water **1553—1706**. De 'cnape' aan wien W. zijn paard leende, komt te Cardoel. Als de ridders Gringolet herkennen met een vreemde er op, menen zij dat W. dood is en zien in den naderende zijn moordenaar. Sarcastische woorden van Keye. Wraakgeroep tegen den 'cnape', maar Lanceloot maant tot voorzichtigheid: W.'s 'miltheit' kenende, vermoedt hij de ware toedracht. De jonge man wordt dus goed ontvangen; hij brengt verslag uit van de ontmoeting met zijn hem onbekenden helper, wordt door Artur tot ridder geslagen en snelt terug om zijn termijn niet te verzuimen **1707—1866**.

W. ziet een groot aantal ridders optrekken en hoort van een 'garsoen' dat allen zich naar het hof van koning Amadijs begeven, waar een 'camp' zal zijn, en wel, zoals blijkt, van W.'s beschermeling. W. rijdt naar de kampplaats en wacht op de komende dingen. Pas na vespertijd komt de 'cnape' op de beschuimde Gringolet aanrennen, in het nu volgende gevecht doodt hij zijn tegenstander, maar wordt daarna door diens volgelingen aangevallen; ofschoon Amadijs 'fair play' had gegarandeerd, blijft hij in gebreke, **1867—2116**. W., die tot dusver werkeloos heeft toegezien, snelt den cnape te hulp en richt een ware slachting aan, nu weer rijdend op zijn trouwe Gringolet. Amadijs komt tot zichzelf, rijdt met 500 ridders naar de plaats van het gevecht en wordt door W. begroet met een fel: Waarom zo'n haast? Na een algemeen gevecht, waarin W. grote daden verricht, ruimt de tegenpartij het veld **2117—2504**. W. en zijn beschermeling overnachten op het kasteel van Amadijs en vooral Walewein wordt er bijzonder geëerd. Vroeg in de ochtend echter wil

hij verder trekken en geen smeekbeden van Amadijs en diens vrouw kunnen hem weerhouden, 2505—2841. Heel ver rijdt W.; op een dag komt hij aan de zeekant en ziet een kasteel op een rots, door golven omspoeld. Toch merkt hij aan sporen in het zand dat men er heen kan rijden als het eb is; hij bereikt de rots en vindt een weg naar boven door een tunnel. Tot W.'s grote vreugde hoort hij dat de heer van dit slot Amoraen is; hij is zeer verbaasd als deze hem bij zijn eigen naam begroet 2842—3124. Amoraen vertelt dat hij W. tien jaar geleden vluchtig gezien heeft aan Artur's hof en roept zijn hulp in voor een moeilijke opdracht: als W. die wil aanvaarden, zal hij hem het zwaard met de twee ringen geven. In de schede gestoken moet dit van eigenaar verwisselen want als men het trèkt, slaat het iedereen neer, iedereen behalve den volmaaktsten ridder. Als W. desniettegenstaande het zwaard begeert te zien, blijkt hij zelf deze uitverkorene te zijn, 3125—3352. W. belooft, zo mogelijk, Amoraen's wens te vervullen en het zwaard wordt hem toevertrouwd. Hij moet een jonkvrouw gaan halen: Ysabele (beschrijving van haar schoonheid 3420—3450) uit een kasteel in Indië (beschrijving van het kasteel 3460—77, de slottuin 3483—3592). De volgende ochtend trekt W. op deze nieuwe queste uit. Aan de overkant van een rivier ziet hij een ridder die een jonkvrouw mishandelt; W. zwemt op Gringolet de stroom over, in de verte naderen nog drie ridders: vriend of vijand? De jonkvrouw smeekt hem haar te helpen 3649—3848. Gevecht. W. 'probeert' het zwaard met de twee ringen en de slag klooft het hoofd van zijn tegenstander tot de tanden toe. W. als biechtvader van een berouwvol zondaar; hij overreedt de jonkvrouw den stervende vergiffenis te schenken, ofschoon deze ook haar broeder gedood heeft; zelf belooft hij hem een zielmis en een christelijke begrafenis, 3849—4103. De drie ridders, makkers van den pasgestorvene, zijn genaderd. Gevecht. Eèn van hen herkent het gevreesde zwaard dat W. voert, en na het sneuvelen der twee anderen roept deze W.'s genade in, die hij, na het afleggen van een eed, ook ontvangt 4104—4352. W. brengt de jonkvrouw naar de burcht van haar oom, waar alles in rouw is. Blijdschap over de redding van het meisje. W. wordt feestelijk onthaald; hij wil echter niet op het kasteel overnachten, maar keert naar de doden terug. Als dank neemt hij slechts een schild en een speer omdat de zijne in het gevecht vernield zijn 4353—4755.

Voor middernacht bereikt hij den dode wien hij een begrafenis heeft beloofd. Hij ziet daar brandende lichten en hoort „Kyrieleyson" zingen, maar als hij nadert verdwijnt dit alles. Met zijn zwaard trekt hij een kring om zich heen en houdt de dodenwake. De lijken van de twee ridders die in hun zonden gestorven zijn, worden door duivelen gekweld. Bij het aanbreken van de dag brengt W. het lichaam van den berouwvol ontslapene naar een priester; een mis wordt gelezen en de dode begraven

4756—4915. Na een lange tocht door eenzame streken aanschouwt W. een heldere rivier waarover een brug ligt zo smal en scherp als een ploegschaar. Hij meent dat het de voorkeur verdient met zijn paard de stroom over te zwemmen; wanneer hij echter de diepte peilen wil met zijn speer, ziet hij deze tot zijn grote schrik in een oogwenk in brand vliegen en zwart blakeren. Op een andere plek hetzelfde resultaat. En nog eens meent W. dat hij gedroomd heeft; gelukkig deinst Gringolet achteruit **4916—5087.**

W. rijdt naar een linde die hij in de nabijheid ontdekt heeft en die in een 'vrijthof' blijkt te staan. Gringolet wordt vastgebonden en W. werpt zich onder de linde in het gras: hij moet slapen. Weldra nadert de vos Roges, die W. als een indringer in zijn domein schijnt te beschouwen: hij ontsteelt hem zijn wapens en verbergt Gringolet. W. schrikt wakker en velt Roges met een vuistslag neer, **5088—5210.** Roges smeekt om genade en ontvangt die op voorwaarde dat hij W.'s vragen zal beantwoorden, ten eerste waarom hij daar woont en hoe het komt dat hij spreken kan. De geschiedenis van Roges **5316** vlg.: zijn vader is de koning van Ysike; hijzelf is het slachtoffer van zijn boze stiefmoeder, die hem betichtte op de wijze van Potiphar's vrouw. Roges zou gedood worden, maar zodra de stiefmoeder vreesde dat hij ontsnappen zou door interventie van familieleden, verwenste zij hem in een vos en wel totdat hij bij elkaar zou zien Wonder, zijn zoon Alydrisonder, Walewein en Assentijn's dochter. Dit bracht echter haar eigen ongeluk mee, want een zuster van Roges' moeder verwenste haar dat zij gedurende diens vosse-bestaan een pad zou zijn. Roges ondertussen wacht in zijn tuin op Walewein's komst: ongetwijfeld, meent hij, zal deze de jonkvrouw komen zoeken die zich in het kasteel aan de andere zijde van de rivier bevindt. Deze rivier zelf is het vagevuur, zwarte vogels (zondige zielen) baden er in en vliegen daarna wit en rein naar de hemelse heerlijkheid, **5316—5855.** Wanneer W. zich bekend maakt is Roges overgelukkig; hij brengt Gringolet terug en zorgt voor W.'s wapenen. Dan wordt er geconfereerd: nergens kan men de rivier omrijden of oversteken en het kasteel lijkt onneembaar. Men moet achtereenvolgens twaalf metalen poorten door en elke poort wordt bewaakt door tachtig gewapenden. Dit laatste vindt W. niet zo'n groot bezwaar, als hij maar het geluk heeft binnen de eerste poort te komen! Als dat zo is, weet Roges raad: er is een onderaardse gang onder de stroom door. Roges brengt W. tot voor het kasteel en keert dan naar zijn tuin terug, **5856—6157.**

W. dringt de poort binnen door een 'wiket' dat men heeft laten openstaan en raakt handgemeen met de eerste tachtig. Weldra vluchten deze bewakers voor hem uit naar de tweede poort, om daar bescherming te zoeken. Maar W. is hen vlak op de hielen en ook de tweede groep wachters voelt de slagen van het zwaard-met-de-twee-ringen. De bewaking trekt

zich terug op de derde, op de vierde poort; W. meedogenloos achter hen aan. De tegenstanders raken in paniekstemming: 'wij vechten tegen den duivel', 6158—6537. Als zij geweten hadden dat W. op dat ogenblik zo moe was dat hij dacht niet meer te kunnen strijden! Eindelijk weigert men de zesde poort voor de vluchtenden te openen en W. verschanst zich in een vertrek van de vijfde waar hij zich te goed kan doen aan voedsel en waar hij slaapt tot de dag aanbreekt, 6538—6772. De bewakers van de binnenste poorten houden krijgsraad: zonder twijfel wordt het kasteel belegerd door een grote krijgsmacht. Men durft den koning zulk een tijding niet te brengen, driehonderd man zullen eerst op onderzoek uitgaan. Haastig rijden zij de (zesde) poort uit, vinden menigen dode, maar van de aanvallers geen spoor. Niet wetend wát er van te denken, keren zij terug en zien een eenzame figuur voor zich uittrekken: Walewein, die de zesde poort sluit, vlak voor hun neus, 6773—7004.

W. heeft tot binnen de tiende poort weten te komen; dan eindelijk gaat men Assentijn waarschuwen. — Ysabele heeft een waarschuwend droom gehad die ze haar vader komt vertellen en die hij haar uitlegt: gevaar nadert in de gestalte van een in alle opzichten uitmuntend ridder met een bijzonder zwaard. Assentijn staat zijn dochter een 'bede' toe, wanneer zij daarom vragen zal. — Weldra komt een bode met de ontstellende tijding van den binnengedrongen ridder; Assentijn trekt uit met zijn ridders, 7005—7251. Een stoot van Assentijn's speer treft W. aan de elleboog, zodat hem het zwaard-met-de-twee-ringen uit de hand schiet. Weliswaar verschaft hij zich een ander zwaard, maar zijn wonderwapen is hij kwijt. Het is dan ook geen wonder dat W., na een heftige tegenstand, wordt neergeveld en gevankelijk naar het kasteel gevoerd. Niemand kan W.'s toverzwaard van de grond oprapen: van-zèlf deelt het gevaarlijke slagen uit, 7252—7358.

Wanneer Ysabele W. ziet, herinnert zij Assentijn aan de haar toegestane 'bede' en vraagt den gevangen ridder tot de volgende dag in verzekerde bewaring te mogen houden. Om haar plotseling opgevatte liefde te verbergen, doet zij het listig voorkomen of de ridder een zwaar 'torment' tegemoet gaat. Assentijn laat zorg dragen voor de vele doden en gewonden; hij slaagt er evenmin in zich meester te maken van W.'s zwaard. De driehonderd strijders die nog steeds buiten de zesde poort gesloten waren, vertellen hun wedervaren. „Twintich waghene al vol gheladen met doden" brengt men naar het kerkhof, 7359—7673. Vervuld van Ysabele's schoonheid houdt W. in zijn kerker een liefdes-monoloog, die door haar wordt afgeluisterd. Zij laat haar gevangene gebonden bij zich brengen en zendt Assentijn's ridders onder een voorwendsel weg. Dan verandert de situatie volkomen: W. wordt van zijn boeien bevrijd en de twee gelieven zijn gelukkig samen, 7674—7964. Helaas, een verrader heeft hen bespied en Assentijn gewaarschuwd. Wanneer deze zich van de

waarheid der beschuldiging overtuigd heeft, alarmeert hij zijn krijgers en doet de deur naar Ysabele's vertrekken openbreken. Gevechten. W. verweert zich zò, dat zijn tegenstanders menen met een duivel te doen te hebben, maar de overmacht is tè groot. Zwaar geketend worden Ysabele en W. gevangen gezet, **7965—8332**. In deze hoge nood brengt een boven-natuurlijke helper redding: de rode ridder, wien W. een christelijke begrafenis bezorgd heeft, komt hen verlossen; bij zijn nadering breken de 'vingerline' en gaan de sloten open. Hij leidt hen buiten de poorten, onder de rivier door en terug naar Roges. Onderweg vindt W. het zwaard-met-de-twee-ringen terug, dat nog steeds op de plaats ligt waar hij het liet vallen. Afscheid van den dode, **8333—8465**.

W. en Ysabele op Gringolet, en Roges de vos voor hen uit: zo ondernemen zij de terugtocht. Ontmoeting met een jongen ridder die de brutaliteit heeft W. om het bezit van Ysabele uit te dagen. Beschrijving van het gevecht dat de roekeloze met de dood moet bekopen. W. laat het lijk liggen, maar neemt het paard als rijdier voor Ysabele, **8466—8724**. Bij het vallen van de nacht naderen zij een 'pauwelioen' en worden er gastvrij ontvangen door een hertog met zijn ridders. Weldra dreigt hen echter een onvermoed gevaar: onder geweeeklaag wordt een dode binnengebracht, wiens wonden plotseling weer beginnen te bloeden. De op die dag door W. verslagen ridder blijkt de zoon van zijn tegenwoordigen gastheer! Deze is ontzet dat zijn kind onder de moordende hand van een 'dorper' gevallen is, en W. kan hem niet van de eerlijkheid van het gevecht overtuigen. Aanval op W., die voor de maaltijd zijn wapens, waaronder het zwaard-met-de-twee-ringen heeft afgelegd. Ofschoon Roges krachtdadig te hulp schiet „bede met poten ende met tanden", is de afloop niet twijfelachtig: spoedig zuchten W. en Ysabele in een nieuwe gevangenschap, **8725—9061**. Zij hebben hier veel te lijden en niet het minst van een hardvochtigen 'karcwardre', die zich niet ontziet W. met een stok te mishandelen. Wanneer dan zelfs een slag Ysabele treft, vindt W. de kracht zijn boeien te verbreken en den cipier te doden. Met de op dezen gevonden sleutels herwinnen de gevangenen hun vrijheid; in een stal vinden zij den vos en Gringolet, **9062—9398**.

Nu pas hoort Ysabele iets van W.'s afspraak met Amorijs ¹⁾: W. laat het zich ontvallen, wanneer hij betreurt het zwaard-met-de-twee-ringen te hebben verloren. Tot zijn grote blijdschap vindt W. het wapen weer op de plaats waar de hertog hem deed gevangennemen. Hij belooft Ysabele haar niet te zullen afstaan, maar het zwaard aan zijn eigenaar terug te geven. Naar Ravenstene wordt de kortste weg (over zee) gekozen. Hier is Amorijs in de tussentijd gestorven zodat W. met jonkvrouwen zwaard ver-

¹⁾ Over de naamsverandering zie men p. 211.

der kan trekken, **9399—9590**. Op weg naar koning Wonder. Bij een 'fontein' raakt W. zo vast in slaap, dat een langskomende zwarte ridder Ysabele kan roven, zonder dat W. het merkt. Door Roges gewekt, onderneemt W. de achtervolging. Hevig gevecht, waarbij W. echter geen gebruik maakt van het wonderzwaard, een omstandigheid waar hij later zeer dankbaar voor kan zijn, want de rover blijkt niemand anders dan Estor, Lanceloot's broeder, **9591—10005**. W. maakt zich niet bekend, maar stelt alles in het werk Estor te doen genezen. Een daar in de omtrek wonend edelman belooft op de verdere verpleging van den gewonde te zullen toezien. Dan pas keert W. met Ysabele naar de bron terug en draagt zorg voor zijn eigen verwondingen, **10006—10171**. In het kasteel waar de drie tochtgenoten overnachten worden zij feestelijk onthaald: hun gastheer is de 'cnap' wien Walewein eens Gringolet geleend heeft (vs. **1351** vgl.). De volgende ochtend is de hele omgeving met krijgstenten bedekt: W.'s oude vijand de hertog, belegert het slot en eist W.'s uitlevering, **10172—10414**. De belegerden zenden boden uit om hulptroepen. Uitvoerige beschrijving van de gevechten. W. verricht wonderen van dapperheid en krijgskunde; hij is het ook die tenslotte den hertog gevangen neemt. De aanvallers op de vlucht. De hertog vraagt W. om genade en wordt vrijgelaten, **10415—10866**.

Wanneer W. eindelijk met zijn 'amie' en Roges verder trekken kan, wordt binnen enkele dagen de plaats bereikt waar Wonder en zijn zoon zich bevinden. Hier krijgt de vos zijn menselijke gedaante terug en op hetzelfde oogenblik is in Ysike zijn stiefmoeder verlost van haar betovering. W. geeft Wonder het zwaard-met-de-twee-ringen en krijgt het schaakspel in ruil. Feestelijke gastvrijheid. De volgende dag gaan de drie verder, verlangend naar het einde van de tocht; na een maand bereiken zij Cardoel, **10867—11056**. Grote vreugde aan Artur's hof. Assentijn en de koning van Ysike zijn daar ook, beiden tevreden met de loop der gebeurtenissen. W. brengt verslag uit van zijn avonturen. Sommigen zeggen dat W. met Ysabele trouwde en de kroon van Artur's rijk droeg na diens dood, maar de dichter is er niet zeker van. Roges de vader keert met Roges den zoon naar Ysike terug; ten slotte verzekert de dichter ons nogmaals dat hij niets weet over W.'s huwelijk, **11057—11172**.

Epiloog van Pieter Vostaert, hij heeft het werk voltooid „so hi best mochte, na die wort die hi van Penninge vant bescreven” (**11178—79**); zijn aandeel aan het gedicht bestaat uit drie-en-dertig-honderd versregels.

1e AFDELING: HET SPROOKJE

I. OVERZICHT DER SPROOKJESVERSIES

Bij het verzamelen van variantenmateriaal is in de eerste plaats gebruik gemaakt van de bibliographie, bijeengebracht door Bolte-Polívka, „Anmerkungen”, dl. I, p. 504—510 en van de als delen der F. F. Communications gepubliceerde lijsten (voor zover althans verschenen), waarin telkens de sprookjes van één bepaald volk volgens hun typen gecatalogiseerd zijn.

Uitdrukkelijk moet vooropgesteld worden dat ik niet naar volledigheid heb gestreefd: het middelpunt van dit onderzoek is immers niet het sprookje in al zijn bijzonderheden, maar de roman van Walewein. Toch meen ik dat het variantenaantal zo ruim gekozen is, dat er redelijke zekerheid is verkregen omtrent de hoofdlijnen van het sprookje bij verschillende volken, de karakteristieke eco-typen ¹⁾ en bepaalde hardnekkige details.

Verantwoording van het gebruikte materiaal ²⁾:

EUROPA

I. KELTEN (C)

Ieren: CI.

1: „The Greek Princess and the Young Gardener”, Jacobs,

¹⁾ ‘Eco-typen’ is een door C. W. von Sydow aan de Botanie ontleende technische term, waarmee men in het kader van het algemene type, een aantal bijzondere vormen onderscheidt, die zich duidelijk ‘aangepast’ hebben aan een bepaald cultuur-geographisch gebied.

²⁾ Voor de bij Bolte-Polívka opgegeven varianten zijn de door hen gebruikte afkortingen overgenomen. Voor verdere bibliographische bijzonderheden verwijs ik dus daarheen.

More Celtic Fairy Tales, p. 110 — 2: „Caisleán Ríoghachta Moronáin”, gepubl. in ‘An Stoc’ II — 3: „The Burned Phoenix”, opgetekend in Kerry in 1932 — 4: „Iolar Clúmhaigh an Óir”, Douglas Hyde, An Sgéuluidhe Gaedhealach, herdruk van 1933, p. 57 — 5: „The Bird of the Golden Land”, gepubl. door J. Curtin in ‘The Sun’ (een New-Yorkse krant) van 20 Nov. 1892 ¹⁾.
Schotten: CS.

1: „Mac Iain Direach”, Campbell, II, p. 328 ²⁾.

Bretons: CB.

1: „La princesse Marcassa et l’oiseau Drédaine”, Luzel, Contes pop. de Basse-Bretagne, II, p. 176 — 2: „Le petit roi Jeannot”, Sébillot, C. de la Haute-Bretagne, I, p. 1 — 3: „Le merle d’or”, Sébillot, Litt. orale de la Haute-Bretagne, p. 56 — 4: „Le merle blanc”, Revue des trad. pop., IX, p. 174 — 5: „L’oiseau qui rajeunit”, *ibid.*, p. 176 — 6: „Le merle blanc”, *ibid.*, p. 177 ³⁾.

II. ROMANEN (R)

Fransen: RF.

1: (Lit. var.) „La petite grenouille verte”, Cabinet des fées, tome 31, p. 1. (Het verhaal is waarschijnlijk voor het eerst gedrukt in 1718 ⁴⁾) — 2: „Le merle blanc”, Tradition, II, p. 237 — 3: „Le merle blanc”, Romania, VIII, p. 259 — 4: „Le petit bossu”, Cosquin, I, p. 208 — 5: „Les trois oranges”, Revue des

¹⁾ CI 2, 3 en 5 zijn mij in excerpt meegedeeld door Prof. Dr. Reidar Th. Christiansen te Oslo.

²⁾ De tweede door Bolte-Polívka opgegeven Schotse variant (Mac Innes p. 461 nr. 1) is een vergissing.

³⁾ CB 4, 5 en 6 zijn door Sébillot gepubl. uittreksels onder de titel „Contes résumés de la Haute-Bretagne.”

⁴⁾ Men zie over deze datering: Storer, La Mode des Contes de fées, p. 171.

l. rom., XXXI, p. 571 ¹⁾ — 6: „Les trois fils du roi”, Carnoy, C. français, p. 89 — 7: „Le merle blanc”, Pineau, C. du Poitou, p. 21.

Spanjaarden: RE.

1: „Las tres maravillas del mundo”, Espinosa, Cuentos populares españoles, vol. II, nr. 143 — 2: „The Bird of the Sweet Song” (een Spaans sprookje uit Mexico), Journal of American Folklore, vol. 25, p. 194 — 3: „La Flor del Olivar” (uit Porto-Rico), Journ. of Am. Folkl., vol. 38, p. 551 — 4: „Los Tres Hermanos” (uit Porto-Rico), *ibid.*, vol. 39, p. 248 ²⁾.

Portugezen: RP.

1: „A raposinha” (uit Sergipe), Roméro, nr. 10.

Italianen: RI.

1: „Cuntatu di la merrula bianca”, Archivio, III, 233 — 2: „I tre maghi ovverosia Il merlo bianco”, Archivio, III, 373 en 551. — 3: „L’uccellino miracoloso”, Visentini, nr. 12.

Roemenen: RR.

1: „Das goldene Meermädchen”, Schott, p. 253 — 2: „Der närrische Prinz”, Staufe, Zs. f. dt. Mythol., II, p. 389. — 3 „Der Wundervogel”, Kremnitz, p. 213 ³⁾ — 4: „Der Vogel des Paradieses”, Schullerus, Archiv, XXXIII, p. 452 — 5: „Mundra Lumi”, *ibid.*, p. 634 — 6: „Die weisse Taube”, Staufe, Zs. f.

¹⁾ Er is eigenlijk maar een zeer negatieve reden om dit verhaal op te geven als een 550-variant, nl. de moeilijkheid om het in te delen bij een ander type!

²⁾ De Spaanse varianten naar de opgave van Ralph S. Boggs in zijn „Index of Spanish Folktales”, F. F. C. 90 (1930). Met zijn indeling 550 en 551 kan ik het echter niet eens zijn. Boggs telt RE 1 tot 551, terwijl dit verhaal zeker tot 550 gerekend moet worden. Daarentegen is RE 3 een typische 780-variant (men vergelijk F. F. C. 49, p. 122) en RE 4 is welhaast onherkenbaar.

³⁾ Deze variant wordt niet opgegeven door A. Schullerus in zijn „Verzeichnis der Rumänischen Märchen und Märchenvarianten”, F.F.C. 78 (1928); misschien omdat Kremnitz zijn verhalen ‘bewerkte’.

Volkskunde, IX, p. 88 — 7: „Le fils cadet de l'empereur”, N. Iorga, Contes Roumains, transposés en français (1924) p. 65.
Walen: RW.

1: „Le merle blanc”, volg. een uittreksel van G. Laport, in Les contes populaires wallons, F. F. C. 101 (1932) — 2: „La faucille, le coq et le merle blanc” (alleen het laatste deel van het verhaal komt in aanmerking), Meyrac, p. 515.

III. GERMANEN (G)

Duitsers: GG.

1: (Lit. var.) „Der treue Fuchs”, Günthers Kindermärchen, 1787, p. 94 ¹⁾ — 2: „Vagel Fenus” (uit Holstein), W. Wisser, Plattdeutsche Volksmärchen, I, Jena, 1919, p. 156 — 3: „De goll'n Vagel”, *ibid.*, p. 163 ²⁾ — 4: „De schön Magdalëna un de Vagel Fenus”, *ibid.*, deel II, Jena, 1927, p. 128 — 5: „Hans un de Königsdochter” (uit Dithmarschen), G. F. Meyer, Plattdeutsche Volks-Märchen und Schwänke, Neumünster, 1925, p. 120 — 6: „Der goldene Vogel und die Prinzessin auf dem Messerberg” (uit Westfalen), G. Henssen, Volksmärchen aus Rheinland und Westfalen, 1932, p. 107 — 7: „Der goldene Vogel” (uit Hessen), Grimm, zesde druk, Göttingen, 1850, I, p. 335 — 8: „Der Vogel Phönix” (Odenwald), Wolf, Hausmärchen, p. 230 — 9: „Das Wasser des Lebens” (Niederösterreich), Germania, dl. 27, p. 103 — 10: „Der blinde König” (Tirol), Zingerle,

¹⁾ Het Duitse werkje heb ik niet in handen kunnen krijgen, maar wèl de Nederlandse vertaling: „De nieuwe Moeder de Gans, of aangenaame Vertellingen voor Kinderen opgesteld uit mondelijke verhaalen”. Derde druk. Amsteldam, 1801. Het Ned. boekje is anoniem verschenen, maar de inhoudsopgave komt overeen met de door Bolte-Polívka, IV, p. 285 noot 1 gepubl. naar Günther. Het bedoelde verhaal heet in het Ned.: „De Getrouwen Vos”.

²⁾ Bolte-Polívka kenden GG 2 en 3 volg. een uitgave voor kinderen. De eerste verschijning van Wissers 'Ausgabe für Erwachsene' in boekvorm dateert van 1914.

Sagen 1859, p. 446 — 11: „Die weisse Amsel” (Kärnten), P. Zaunert, Deutsche Märchen aus dem Donaulande, Jena, 1926, p. 118 — 12: „Die Vögel Phönus und Floribunda” (Steiermark), *ibid.*, p. 57 — 13: „Das Hurenkind” (Heanzisch), Bünker, Zs. f. Volkskunde, VIII, p. 291 — 14: „Der goldene Vogel” (Siebenbürgen) Haltrich, 5de druk, 1924, p. 21 — 15: „Der Vogel Wehmus” (Siebenbürgen), Zaunert, M. a. d. Donaulande, p. 315.

Vlamingen: GV.

1: „Van den zingenden vogel”, de Mont en de Cock, Wonder sprookjes, p. 269 — 2: „Van den gouden vogel, het gouden peerd en de prinses”, Ons Volksleven, VIII, p. 88 — 3: „Van Vogel Venus, Peerdeken Muishaar en Glooremonde”, Lamerant, Vla. Wondervertellingen uit Fra. Vlaanderen, 1909, p. 77 — 4: „Van de wonderschoone prinses, het zilveren paardeken en de gouden vogel”, V. de Meyere, De Vla. vertelselschat, III, p. 103. — 5: „Het Manneken van Hippelipip”, Ons Volksleven, I, p. 82 ¹⁾ — 6: „Stijn Lukket-al of Meer geluk als verstand”, Biekorf, V, p. 161 — 7: „De Zage van Vogel Vinus”, 't Daghet in den Oosten, VI, p. 41.

Hollanders: GH. *Nederlanders.*

1: (Lit. var.) „Aertige Fabel van een Koning van Engellant, en de vogel Fenix” in St. Niklaesgift, bestaende in Bevallijke Kodderijen etc. Amsteldam, 1647 (herdrukt door G. J. Boeken-ooen in ‘Volkskunde’, vol. 20, p. 136).

Denen: GD.

1: (Lit. var.) „En Herlig Ny Historie om Konning Edvardo aff Engeland etc., etc.” Deens volksboek van 1696, herdrukt in ‘Danske Folkebøger fra 16. og 17. Aarhundrede’, Vol. V, (1921) — 2: „Livets Fugl”, Skrifter af Carit Etlar, 19 Bind (Sagn og

¹⁾ Maurits de Meyer: „Les Contes Populaires de la Flandre”, F. F. Comm. 37 (1921) neemt dit verhaal op onder 550, maar het is eigenlijk een fragment van Aa.-Th. 301 A (speciaal II, d, e, f.).

Eventyr), Kjøbh., 1865, p. 172 — 3: „Guldfuglen”, Grundtvig, Folkeæventyr, III, p. 102 — 4: „Guldfugl, Prinsesse og Hest”, Kristensen, Æv. fra Jylland, III, p. 172 — 5: „Den gyldne Fugl”, Hans Ellekilde, Vore Danske Folkeæventyr (Danmarks Folke-minder Nr. 35), p. 85 — 6: „Gulddue, guldfisk og prinsesse”, Kristensen, Danske Folkeæventyr nr. 40 — 7: „Kongesønnen og fuglen”, Ibid., nr. 41 — 8: „Bryde Kongesøn”, Berntsen, I, p. 9 — 9: „Guldfuglen”, Madsen, p. 3.

IJslanders: GI.

1: (Lit. var.) „Sagann af Artús syne Kóingsins í Einglande og Carle og Wilhiálame Brædrum hans”, Cod. isl. chart. fol. nr. 47 te Stockholm. Het hs. dateert van 1691.

Noren: GN.

1: „Guldfuglen”, Asbjørnsen, Norske Folke-Eventyr, Ny Samling, Christiania, 1871, p. 108 — 2: „Fuggel Fønik”, Folke-Eventyr frå Flatdal, etter uppskrifter av Moltke Moe, Oslo, 1929, p. 21 — 3: „Dei tri brøane”, Knut Loupedalen, Eventyr og Segnir fraa Telemarki, Kristiania, 1923, p. 206 — 4: „Gullfuggelen aa Gull-Linda”, S. Bugge og R. Berge, Norske Eventyr og Sagn, Anden Samling, Kristiania, 1913, p. 26 — 5: „Gulleplet”, T. Hannaas, Sogur frå Saetesdal, sagde av Olav Eivinds-son Austad, Oslo, 1927, p. 62. — 6: „Fugl Føniks”, Haukenæs, p. 180.

Zweden: GS.

1: (Lit. var.) „Een Historia ynkelig och på sidstone mycket lustig att läsa (om konungen av England ock hans söner)”, uit 1701, gepubl. door Ahlström, Sv. Landsmålen, XI, 1, p. 107 — 2: „Fogel Grip”, Wigström, Folkdiktning, I, p. 261.

Zweden in Finland: GSF.

1: Prinsn som va o syøkt fogeln o hästn o prinsässon”, Åberg, Nr. 179 — 2: „Den förtrollade prinsen och den underbara fågeln, idem, Nr. 210 — 3: „Hur träguålmästarns pojki fikk prinsässon”, Allardt, Nr. 126 — 4: „Fågeln, hästen och prinsessan”, Hackman,

Finlands Svenska Folkdiktning, I a: Sagor, Referatsamling, p. 307 (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. CXXXII. Helsingfors, 1917).

IV. FINS-OEGRISCHE VOLKEN (F)

Finnen: FF.

1: „Guldfogeln”, Hertzberg, p. 1 — 2: „Der Goldvogel”, Löwis of Menar, Finnische u. estnische Volksmärchen, Jena, 1922, p. 12 — 3: „Der goldene Vogel”, V. Porkka, Ueber den ingrischen Dialekt, Helsingfors, 1885, p. 130 ¹⁾).

Esten: FE.

1: „Die klugen Brüder und der einfältige Bruder”, Kallas, nr. 18.

Lappen: FL.

1: „Der Bauerssohn, der Königssohn und die Schwester der Sonne”, Poestion, nr. 53.

Magyaren: FM.

1: „Der auf die Probe gestellte Königssohn”, Rona-Sklarek, II, p. 203 — 2: „Der Fink mit der goldenen Stimme”, idem, p. 209 — 3: „L'oiseau de feu”, Klimo, p. 259 — 4: een tweede variant, idem, p. 265 — 5: „The Pelican”, Jones-Kropf, p. 250 — 6: „De blinde Koning”, A. Solymossy, Hongaarsche Sagen, Sprookjes en Legendes, Zutphen, 1929, nr. 70 ²⁾).

V. SLAVEN (S)

Grootrussen: SR.

1: (Lit. var.) „Het sprookje van Iwan Tsarewitsj, de vuur-

¹⁾ Niettegenstaande de Duitse titel is het verhaal in het Ingrisch, een dialect van een tak der Kareliërs. De verwijzing naar het boek van Porkka vindt men bij Aarne, Finnische Märchenvarianten, FFC 5, 1911.

²⁾ Solymossy geeft hier de variant waarvan de Hongaarse tekst gepubliceerd werd door Arany László (men vergelijkte Hans Honti, Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen, 1928, FFC 81 op het type 550).

vogel en de grijze wolf", Rovinskij I, 134 nr. 40 = Curtin 1890 p. 20 = „Prince John, the Fiery Bird and the Grey Wolf”¹⁾, Siberian and Other Folk-Tales, Primitive Literature of the Empire of the Tsars, coll. by C. Fillingham Coxwell, London, 1925, p. 754 vlg. — 2: „Die Jungfrau Zar”²⁾, Löwis of Menar, Russische Volksmärchen, Jena, 1921, nr. 41, p. 236 — 3: „Zjar-pitsa” (de Vuurvogel), Chudjakov, I, p. 1.

Witrusen: SRW.

1: „Vowk” (de wolf), Weryho, 1889, p. 38 nr. 9 — 2: „De jongste zoon en de Meermin”, Karłowicz, nr. 81 — 3: „Dra-ptach” (de vogel Dra), Romanov, III, p. 250 nr. 42.

Oekrainers (Kleinrussen): SU.

1: „Tri brati: dwa rozoemnich, a tretij doernij” (drie broers, twee verstandig, de derde een dwaas), Rudčenko, I, p. 153 nr. 54 — 2: „De drie broers en de genezende en de verjongende zalf”, Etnogr. Zbirnyk, vol. 29, p. 34 nr. 4³⁾.

Polen: SP.

1: „Der Vogel Caesarius”, Toeppen, p. 154 — 2: „Die goldenen Birnen”, J. Piprek, Polnische Volksmärchen, Wien, 1918, p. 92⁴⁾.

Wenden: SW.

1: „Der dumme Hans” (11), Veckenstedt, p. 75 — 2: „Der dumme Hans” (12), idem, p. 79.

Čechen: SČ.

1: „Ohnivak”, Chodsko, Fairy Tales of the Slav Peasants and

¹⁾ Fillingham Coxwell vertaalt naar Afanasief, Nr. 102.

²⁾ Dit verhaal heb ik opgenomen omdat Löwis of Menar het opgeeft als „Aarne Nr. 550”; m.i. echter ten onrechte. Het is een 551-variant, zelfs zonder vogel.

³⁾ SR 3, SRW 2 en 3, SU 1 en 2 werden mij in zeer uitgebreid overzicht meegedeeld door Prof. Dr. Walter Anderson te Tartu (Estland).

⁴⁾ Op deze variant werd ik opmerkzaam gemaakt door Dr. C. W. von Sydow te Lund, die mij ook een getypt doorslag van de gehele tekst stuurde.

Herdsmen, London, 1896, p. 267 — 2: Malý, 1838, 4 — 3: Václavek, 1898, 6 — 4: Třebízský, 7 — 5: Kulda, III, 11 — 6: Němcová 10¹⁾).

Serbokroaten: SS.

1: „The Lame Fox”, Folk-Lore Journal, VI, p. 252 — 2: „Bendeš-Villa Mandalena”, Krauss, I, p. 397 — 3: „Der rote Spatz”, Krauss, Tausend Sagen und Märchen der Südslaven, Leipzig, 1914, I, nr. 96.

AFZONDERLIJKE VOLKEN (IN EUROPA)

Albanezen: Alb.

1: „Die Nachtigall Gisar”, A. Leskien, Balkanmärchen, Jena, 1915, p. 228²⁾).

Basken: Bas.

1: Cerquaud, nr. 101 — 2: „The White Blackbird”, Webster, p. 182.

Grieken: Gre.

1: „Der Zauberspiegel”, Hahn, nr. 51 — 2: „Von der neuen Kirche und der Nachtigall”, idem, nr. 72.

Litauers: Lit.

1: „Vom Dummbart und dem Wolf, der sein Freund war”, Leskien-Brugman, p. 363 — 2: zelfde titel, idem, p. 371 — 3: „Von den drei Königssöhnen”, idem, p. 375.

Zigeuners: Zig.

1: „The Golden Bird and the Good Hare” (uit Polen), Groome, nr. 49 — 2: „The Fox” (uit Schotland), idem, nr. 75 — 3: „The Golden Bird” (fragment, uit Wales), Journal of the Gypsy Lore Society, Third Series, vol. V (1926), p. 57.

Maltezers: Malt.

¹⁾ SČ 2—6 volgens de uittreksels in V. Tille, Verzeichnis der Böh-mischen Märchen, 1921, FF Comm. nr. 34; achtereenvolgens pp. 177, 178, 179, 182 en 183.

²⁾ Dit is de variant die Bolte-Polívka opgeven als „Pedersen S. 11”.

1: „Der Vogel, der durch seinen Gesang das Alter um ein Jahr verjüngt”, Stumme, nr. 12 (het verhaal is een mengsel van Aa.-Th. 550 en 506).

AZIË

KAUKASUSVOLKEN

Armeniërs: Arm.

1: „Die Wundernachtigall”, Wlislöcki, nr. 14 — 2: „Die Wundernachtigall”, Chalatianz, nr. 2.

Awaren: Awa.

1: „Das Meerross”, Schiefner, nr. 1¹⁾.

Imereten: Ime.

1: „Tsarewitsj i wolk” (de Tsarewitsj en de wolf), Sbornik Kavkaz., vol. 33, afd. 3, p. 35.

TURKOTATAREN (T)

Tataren: TT.

1: „Der den Vogel suchende Fürstensohn”, Radloff, IV, p. 146.

Kirgiezen: TK.

1: „Hämra”, Radloff, III, p. 518—597.

Gagauzen: TG.

1: „Wariant skazki ob Iwan-tsarewitsj i srom wolk” (variant van het sprookje van Iwan-tsarewitsj en de grijze wolf), uit Bessarabië, Radloff, X, p. 71.

Sarten: TS²⁾.

1: „Prinz Hassan Pascha”, Jungbauer, Märchen aus Turkestan

¹⁾ Men zou dit verhaal beter kunnen omschrijven als een Aa.—Th. 531-variant met enige 550—551-motieven.

²⁾ Niet alle autoriteiten zijn het er over eens of de Sarten tot de Turkotataren behoren: terwille van de beknoptere aanduiding heb ik ze niet een afzonderlijke plaats toebedeeld. Trouwens: het doorvoeren van Krohn's systeem voor de niet-Europése varianten brengt grote moeilijkheden mee, moeilijkheden die Krohn-zelf zich niet ontveinsde. Men zie:

und Tibet, Jena, 1923, p. 41 (dit is de variant die Bolte-Polívka aanduiden met „Ostroumov”).

BRITS-INDIË: BR. IND.

1: (Lit. var.) „La rose de Bakawali” (Taj-Ulmuluk et Bakawali), roman door Nihal Chand, in Garcin de Tassy's *Allégories, récits poétiques et chants populaires*, 1876, p. 307 — 2: „The Finding of the Dream”, *Indian Antiquary*, IV, p. 54.

NEDERLANDS-INDIË: NED. IND.

1: „Die Geschichte vom blinden König, der in den Westlanden wohnte” (uit Rotti), Hambruch, *Malaiische Märchen*, Jena, 1922, p. 144 — 2: „Van twee Prinsen” (uit Rotti), J. de Vries, *Volksverhalen uit Oost-Indië*, Zutphen, 1925, I, nr. 85 — 3: „Verhaal van eene prinses, die verliefd was op een prins”, Jonker, *Rottineesche teksten met vertaling*, Leiden, 1911, nr. 23 — 4: Geurtjens, *Keieesche Legendes*, Verh. Bat. Gen. v. K. en Wetensch., dl. 65, p. 175—181 (onderdeel van een langer verhaal) — 5: „De Vader met zeven Zonen” (uit Halmahera), v. Baarda, *Het Loda'sch etc.*, Bijdr. T.- Land- en Volkenk. Ned. Ind., 7de volgrees, dl. 2, p. 465 — 6: „Verhaal van het Wonderwater”, Adriani-Kruyt, *De Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes*, dl. 3, nr. 61 — 7: „Si Adjipanurat und Si Adjipamasa” (Bataks), Warneck, *Mitt. des Berliner Seminars f. orient. Spr.* II, p. 125 — 8: „Banta Beuranthah”, Snouck Hurgronje, *De Atjèhers*, II, p. 138 — 9: „Banta Beransah”, Damsté, *Simaloereesche teksten*, Bijdr. T.- L.- en Volkenk., dl. 71, p. 633 ¹⁾.

„Die folkloristische Arbeitsmethode”, p. 48: „Bei einer künftigen Systematisierung der aussereuropäischen Bezeichnungen muss ernstlich erwogen werden, ob nicht den bekannteren geographischen Namen gegenüber den mannigfaltigen ethnographischen der Vorzug zuzugestehen ist.”

¹⁾ Deze negen varianten worden opgegeven door Jan de Vries, „Typenregister der Indonesische Fabels en Sprookjes” in het tweede deel van zijn *Volksverhalen uit Oost-Indië*. Ned. Ind. 1 is door Hambruch ver-

PHILIPPIJNEN: PHIL.

1: „The Adernabird”, Tagalog Folk-Tales, Nr. 7, Am. Journal of folk-lore, vol. 20, p. 107.

ARABIËREN (Zowel in Azië als in Afrika) ARAB:

1: (Lit. var.) „Geschichte eines Sultans von Indiën und seines Sohnes Mohammed”, 1001 Nacht, vert. v. Max Henning, dl. 24, p. 5 — 2: (Lit. var.) „Die Geschichte des Königs von El-Jemen und seiner drei Söhne”, 1001 Nacht, Henning, dl. 23, p. 196¹) — 3: (Lit. var.) „Die Geschichte des Sultans und seiner Söhne mit dem verzaubernden Vogel”, 1001 Nacht, Henning, dl. 23, p. 187 — 4: (Lit. var.) Volksboek, gedrukt in Cairo, gepubliceerd door E. Galtier (met vertaling) in „Actes du 14. Congrès des Orientalistes, Alger 1905”, Paris, 1907, dl. 3, p. 263²) — 5: „Histoire du rossignol chanteur”, Spitta-Bey, p. 123 — 6: „Les trois princes et l’oiseau d’or”, Oestrup, nr. 6 — 7: „Vom Kaufmanne, seinen drei Söhnen und drei Töchtern”, Lidzbarski, p. 45 — 8: „Geschichte dreier Brüder” (Mehri), Müller, Die Mehri- und Sogotra-Sprache, dl. 1, p. 135³).

AFRIKA

Kabylen: Kab.

1: „Les trois frères”, Rivière, p. 235.

Tunis: Tun.

taald naar Jonker, Rottineesche teksten, Bijdragen T. L.- en Volkk. 1913, p. 587 vlg.; Ned. Ind. 7 kan men ook vinden in Pleyte, Bataksche Vertellingen, p. 184—97.

¹) Bolte-Polvka geven op: Henning 23,5. Deze vergissing al bij Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes, etc., door verwisseling van twee verschillende verhalen met gelijke titel.

²) De door Bolte-Polvka tussen haakjes opgegeven bijzonderheden van de inhoud zijn onjuist.

³) Deze variant wordt opgegeven door Bolte-Polvka; het lijkt mij echter ongewenst dit verhaal bij het 550-type in te delen.

1: „Prinz Ali”, Stumme, dl. 2, p. 57.

Suaheli: Sua.

1: „Fräulein Matlai Schems”, Büttner, p. 113. — 2: „Msiwanda”, Velten, p. 119.

Madagascar: Mad.

1: „Isilakòlona”, Folk-Lore Journal, II, p. 129.

Om een indruk te geven van den aard der verhalen, laat ik hier volgen:

EXCERPTEN VAN ENKELE SPROOKJES-VERSIES.

CB 2: Koning en koningin; drie zoons: Hubert, Poucet en Jeannot. Vader stuurt hen uit om de verjongende witte merel te halen en de Schone-met-de-gouden-haren; degeen wien het lukt, krijgt het koninkrijk. Zoons gaan samen op weg; naar het Oosten; driesprong: Hubert neemt 'mooiste' weg, voor Jeannot blijft de slechtste over. Na enige dagen treffen de twee oudste broers elkaar weer en gaan gezamenlijk verder.

Jeannot ziet bij de ingang van een kerkhof een onbegraven dode; geeft geld om hem te doen begraven. Op zijn verdere tocht ontmoet hij een vosje, dat hem vraagt waar hij heen gaat. Relaa van Jeannot. Het vosje zegt de ziel te zijn van den dode, en van God toestemming te hebben gekregen J. te gaan helpen om hem te belonen voor zijn barmhartigheid. De vogel is in een lelijke kooi bij een kasteel: Jeannot mag hem niet in zijn mooie kooi zetten. Vos verdwijnt. J. zet vogel tòch in gouden kooi, merel begint te zingen; J. gepakt en in gevangenis. Vos komt en verlost hem. Dan gaat J. weer naar de merel en neemt de vogel nu mee.

Vos geeft J. de raad naar een kerkhof te gaan en een doodshoofd mee te nemen om het te plaatsen tussen de klauwen van de leeuw die de Schone-met-de-gouden-haren bewaakt. De witte merel zal hem de weg wijzen naar de plaats waar zij is. J. op weg. Ten slotte bereikt hij groot kasteel; alle poorten open; aan het eind van een lange rij vertrekken: ziedaar de leeuw, die het hoofd van het meisje tussen zijn poten neemt, wanneer hij gaat slapen. De leeuw geeuwt al, het gezang van de merel doet hem helemaal in slaap vallen. J. neemt zachtjes het hoofd van de schone tussen de leeuwe-klauwen weg en legt het doodshoofd er voor in de plaats. Zij verlaten het kasteel. Ontmoeting met de broers. Zij gooien J. in een afgrond en dwingen de Schone hen te volgen. J.'s val gebroken door doornstruiken; vos komt, verlengt zijn staart, J. grijpt die en wordt naar boven getrokken. Vos raadt hem naar het slot van zijn vader te gaan en zich voor een dokter uit te geven. Wat hemzelf (nl.

de vos) betreft: zijn taak is volbracht en J. zal hem niet meer zien; verdwijnt.

In het vaderlijke kasteel willen vogel en prinses eten noch drinken, en doen niets dan huilen. Wanneer de 'dokter' komt, roept vogel: 'Daar is de gene die mij in de mooie kooi gezet heeft'; de Schone zegt: 'Daar is mijn redder'. Grote vreugde.

Twee oudste zoons door vader weggejaagd en vervloekt. J. krijgt koninkrijk en trouwt met de Schone.

Verteld in 1878 door een meisje van dertien jaar. Voorbeeld van een slechte versie.

RF 6: Koning; drie zoons: Robert, Louis, Philippe. Appelboom, nog gepland door de overleden koningin; ieder jaar verdwijnen de vruchten. Robert moet geweer nemen en waken; valt in slaap, toch zijn er appels weg. Louis idem. Derde nacht waakt Philippe; grote vogel komt waarvan de veren schitteren als de zon; P. schiet: resultaat één veer. Koning is verrukt, hij zou graag zijn halve koninkrijk willen geven om die zeldzame vogel te bezitten; hij kijkt zo veel naar de veer dat hij ziek wordt. Geneesheren zeggen dat koning binnen het jaar de vogel moet hebben.

Robert trekt uit, rijk gekleed en met 100.000 frs. bij zich; is onderweg onhebbelijk tegen een oude bedelvrouw. Raakt in een roversherberg; uitgeschud en gevangen. Idem Louis.

P. gaat in armoedige kleren op een oud paard; geeft de bedelvrouw brood, zij waarschuwt hem voor de herberg. In een woud bevrijdt P. een geheel witte wolf, die in de macht was van een slang. Wolf raadt P.: 'aan het einde van het bos zul je een wonder-paard vinden, helemaal van goud; werp je er met één sprong op'. Wolf zal komen als P. hem roept.

Het paard brengt P. naar een grot waar een reus woont; deze heeft de vuurvogel. Op raad van het rijdier-zelf biedt P. aan het te ruilen voor de vogel; reus is daarmee zeer ingenomen en geeft nog een zak goud en een zak diamanten op de koop toe. P. noemt zich 'Ik-zelf'. Zo gauw hij vogel heeft, ervan door met de schatten. De reuzen willen hun bedrogen kameraad niet helpen, hij verdrinkt in zee.

Met zijn rijkdommen koopt P. in de herberg zijn broers vrij. Het paard wordt zo lang, dat ze er alle drie op kunnen zitten (!!). Broers gooien held in afgrond. P. roept wolf; deze trekt hem op aan een „paille de blé”; twee keer breekt het zaakje, de derde keer lukt.

Als P. thuiskomt is de vader al beter en hebben de broers de helft van het rijk. In zijn nu tot lompen afgedragen kleren komt held bij zijn vader en vertelt hem alles. „Vite, commanda le roi, qu'on fasse chauffer au rouge le grand four du palais et qu'on y jette mes deux fils.”

Verteld in 1883 door een dienstbode uit de Elzas. Slechte versie.

RI 3: Hèel oude koning; drie zoons. De zoons horen dat de koning van een zeker rijk een vogel heeft, die verjongt. Oudste trekt uit; overnacht in een herberg; de waard waarschuwt hem, dat allen die het paleis zijn binnengegaan, dood zijn. Prins komt in zaal met allerlei prachtige kooien en vogels; neemt er een „tutta oro” (dat moet volgens hem het wonderdier zijn); onverwacht klinkt er een schel; prins in de gevangenis. Na een jaar is hij nog niet terug. Tweede trekt uit; hetzelfde lot. Derde wil gaan; vader heeft bezwaren: ‘Wie moet dan mijn ogen sluiten?’ Held gaat tòch. Hij wordt eveneens betrapt, maar als wachten komen, vecht hij en slaat er een paar dood. Op het lawaai komt de koning aanlopen; held vertelt van zijn vader en vraagt of hij de vogel kòpen kan. De vertoondwaardige eigenaar: ‘Denk je dat ik een vogelkoopman ben?’ Prins zal vogel krijgen als hij „la Dea del mondo” brengt.

In stad gekomen waar deze zich bevindt, krijgt held een raadgeving van een oude bedelares: de prinses wordt bewaakt in haar kamer, hij moet naar binnen sluipen als men haar eten brengt. Meisje schrikt eerst, maar ze luistert naar hem en is bereid mee te gaan. Ze wil echter nog iets mee nemen; bij het openen van een kast klinkt een bel; wachten komen en koning. Held in gevangenis.

Maar omdat prinses met hem trouwen wil, eist haar vader: je moet van een anderen koning brengen „un cavallo, che vola per aria”. Held bedenkt zelf een list om bij het paard te komen; hij verkleedt zich als een bedelaar, smeekt de stalknechten hem binnen te laten, daar hij sterft van de kou. De gewaande bedelaar geeft de bewakers van het paard wijn te drinken en gaat er, als zij slapen, met het dier vandoor.

Bij tweeden koning vraagt held: ‘wilt u het paard eens proberen?’ Koning en prinses stijgen mee op, maar als zij hoog in de lucht zijn, geeft held koning een stoot. Bij bezitter van vogel, eist prins òók zijn twee broers; vliegt met alles weg.

Broers gooien held in het water. Als zij thuishkomen, wil vogel niet zingen, paard en prinses treurig. Broers krijgen gewetenswroeging.

Held heeft zich weten te redden; als bedelaar naar huis. In zijn tegenwoordigheid zingt vogel; koning van zijn ouderdomszwakte genezen. La Dea del mondo erkent held als haar geliefde. Vader wil de twee verraders ophangen, maar held vraagt om genade. Held trouwt met prinses.

RR 2: Koning; drie zoons. Gouden boom met gouden appels; vruchten gestolen. Oudste zoon zal waken, slaapt in tegen middernacht. Tweede idem. Derde nacht waakt jongste; maakt zich een nest van doornen en distels, waardoor hij in staat is wakker te blijven. Gouden vogel komt; prins vangt hem. In slaapkamer van vader laat held de vogel te vroeg los; drie gouden veren is alles wat hij tonen kan.

Drie broers gaan vogel zoeken; in een bos gaan zij verschillende wegen, nadat ze eerst in een dikke boom geschoten hebben: als een van hen sterft, zal het gat dat zijn schot gemaakt heeft, met mos dichtgroeien.

Jongste ontmoet een 'kromme wolf'; deze weet waar vogel is; voor stuk vlees brengt hij held er heen, op zijn rug. Koninklijk paleis; held moet appels en vogel nemen, niét kooi. Wanneer hij hand naar kooi uitstrekt, geeft vogel geluid. Held gepakt; moet het gouden paard terugbrengen dat een andere koning gestolen heeft.

Paard nemen zonder het gouden tuig; gepakt; prinses brengen. Wolf wordt langzamerhand boos, omdat held zijn raadgevingen zo slecht opvolgt.

Prins vermomt zich als bedelaar, brengt prinses mooie bloemen en lokt haar mee onder voorwendsel de tuin te wijzen waar ze groeien; deze list heeft de wolf hem aangeraden. Wolf draagt hen samen op zijn rug.

Bij de stad waar de prinses 'afgeleverd' moet worden, verandert de wolf zich in haar evenbeeld, en laat zich 'inruilen' voor het paard. De koning houdt bruiloft, maar zijn 'gemalin' wordt ziek, gaat in een koets uit rijden, en, eenmaal buiten de stad, ontsnapt — — — de wolf.

Wolf sluit zich weer bij held en prinses aan; als paard afgeleverd moet worden, verandert wolf zich in paard, etc. etc. Held trekt naar huis met prinses, paard en vogel; wolf neemt afscheid, waarschuwt prins onderweg niet om te keren, ook niet als men hem roept.

Bij de boom-met-de-schoten blijkt geen enkel gat met mos bedekt. Broers roepen held, zien zijn schatten en worden jaloers. Zij slaan held dood en gaan met prinses etc. naar het paleis van hun vader.

De stank van het lijk van den held „lockte den krummen wolf herbei"; deze bijt een langskomend paard dood en verbergt er zich in. Kraaien komen en wolf ziet kans drie jongen te vangen; de ouden worden uitgestuurd om twee soorten water te gaan halen, dat wonden doet genezen en dat doden levend maakt. Het door de oude kraaien meegebrachte water wordt op een der kraaie-jongen geprobeerd. Daarna roept wolf held in het leven terug. Wolf neemt afscheid voor goed.

Prins komt thuis op dag dat prinses met zijn oudsten broer trouwen zal; bij zijn nadering begint vogel te zingen, paard te eten en wordt prinses weer vrolijk. Broers worden verdreven. Held krijgt het koninkrijk en trouwt met de prinses.

GG 1: Koning Romwald heeft drie zoons: Aldegil, Torkild en Nanell, welke laatste niet zo intelligent is. Koning gaat lijden aan podagra, geneesheren weten geen raad; de patient-zelf droomt dat hij de vogel Phenix moet horen zingen. Wanneer hij nog een tweede maal hetzelfde gedroomd heeft, trekt de oudste zoon uit om de vogel te zoeken; ontmoet een vos

die hem toespreekt, maar de prins schiet op het dier; Aldegil verdwaalt, komt bij rovers terecht, rooft mee en wordt zelfs hoofdman.

De koning, zijn vader, wacht een jaar tevergeefs op de terugkeer van den prins; heeft dezelfde droom; tweede zoon trekt uit. Deze beleeft dezelfde avonturen als zijn oudere broer en wordt rover.

Na een jaar trekt de derde uit; heeft een vriendschappelijk gesprek en maaltijd met de vos; held op vos verder. De vos raadt den held om in dienst te gaan bij den koning die de vogel heeft; vogel zit in ijzeren kooi, vos waarschuwt voor het aanraken van de gouden kooi. Na enige weken gaat de koning op jacht; held neemt zijn kans waar, maar zet vogel in gouden kooi; bij deur schreeuwt vogel; held wordt in de gevangenis geworpen. De vos kijkt door een kleine opening naar binnen en geeft held de raad de volgende ochtend alles eerlijk aan koning te vertellen. De koning wordt bewogen door medelijden: held moet hem het bonte paardje brengen dat bij iedere stap èen mijl aflegt.

Op de rug van de vos komt de held bij de stad waar het paard is; hij wordt rijknecht bij den eigenaar daarvan; bij zijn poging om het dier te stelen, neemt held tòch het mooie toom inplaats van het lelijke; paard hinnikt en steigert; held gevangen; de vos weigert verdere hulp en doet heel sarcastisch, maar het eind van het lied is toch dat de prins begenadigd zal worden als hij de schone Trako brengt, die door een reus gevangen wordt gehouden.

Reus Raschader woont in een rots, en heeft een wacht van leeuwen, tijgers, beren, wolven en giftige dieren. Van twaalf tot èen 's nachts ligt alles in diepe slaap. Vos geeft held drie haren mee: die zullen hem de weg wijzen (!). Wanneer held in het hol is doorgedrongen, zegt Trako hem dat hij den reus moet doden met diens eigen zwaard; held kan het zelfs niet van de muur tillen. Het meisje wijst hem een zalf waarmee hij zijn armen moet bestrijken; held doodt reus en op het allerlaatste ogenblik gelukt de vlucht: de dieren zijn op het punt wakker te worden. Vos komt aanrennen en neemt de twee op zijn rug; de achtervolgende dieren worden tegengehouden door bomen die vos ontwortelt en een bos dat hij in brand steekt. Trako weigert haar geschiedenis te vertellen vòòr ze haar „geliefden broeder” zal hebben weergezien; held wil haar niet afstaan; bij den eigenaar van het paard wordt een list aangewend: wanneer held op het snelle ros zit, vraagt hij prinses nog een afscheidskus te mogen geven; trekt haar op het paard, en er van door. Bij vogel iets dergelijks. Bij een stad neemt vos afscheid: het is daar voor hem te gevaarlijk; hij waarschuwt held echter geen vlees van de galg te kopen. De broers, die immers rovers geworden zijn, zullen opgehangen worden; held koopt ze vrij. Zij gooien held in een afgrond, wat zijn dood ten gevolge heeft; zij eisen van Trako een eed hen niet te verraden; thuis gekomen wil vogel niet zingen, paard niet eten en de prinses doet niets dan huilen.

Vos vindt doden held; zoekt in diens zakken en vindt er een doos met de wonderzalf van den reus; daarmee bestreken, herleeft held. Vos eist als beloning dat held hem kop en staart zal afhakken en dan alles in het vuur gooien. Vos blijkt een prins, broer van Trako. Raschader had hem be-toverd en daarop had een fee de hele verlossingscampagne in scene gezet(!). De twee prinsen terug naar vader van held; vogel begint te zingen, paard te eten. Oudste broer van held wilde juist met Trako trouwen. Vader wil twee oudste zoons doden, maar op smeekbede van held wordt de straf veranderd in verbanning. Trako en vos-prins zijn kinderen van den koning die de Phenix in zijn bezit had; als vergoeding geeft held hem nu het paard (! !).

GN 1: Koning heeft tuin met een appelboom waaraan ieder jaar èèn gouden appel groeit; de vrucht verdwijnt telkens. Drie prinsen: de oudste zal 's nachts boom bewaken; ziet gouden vogel komen, wordt bang en loopt weg. Volgende ochtend is appel weer verdwenen; prins trekt uit om vogel te zoeken; ontmoet onderweg een vos; de vos vraagt hem om eten, maar krijgt niets en gaat weg. Prins komt in een vrolijke herberg terecht en blijft daar. Volgend jaar waakt de tweede prins; ziet vogel glanzend als zon; wordt bang etc. etc.

Het derde jaar waakt de derde prins; hij neemt een kameraad mee, een vaatje bier en een spel kaarten, om wakker te blijven. Held ziet glans van vogel, lang voor hij genaderd is. Prins klimt in de boom en wil de vogel vangen; hij krijgt een staartveer te pakken, die de slaapkamer van den koning zo licht maakt, of het helder dag was. Koning wil zijn derden zoon haast niet weg laten gaan, om hem ook niet te verliezen. Held ontmoet vos, geeft stuk vlees. Waar ga je heen, zegt de vos. Samen trekken ze verder. Bij een stad gekomen zal de vos liever een omweg maken omdat hij bang is voor de honden; hij waarschuwt held de vrolijke herberg nièt te bezoeken. Held gaat tòch en vergeet de hele tocht; vos komt hem halen.

Vogel zit op een 'goud-vergulde' (!) Linde; held mag linde niet aan-raken, anders komt de Troid. Prins wil toch een takje plukken; de Troid komt aanlopen en held moet voor hem het paard halen dat zijn naaste buurman hem afgenomen heeft.

Bij paard moet held het lelijke leidsel nemen, maar neemt het mooie; een tweede Troid komt en eist het brengen van een jonkvrouw. Bij deze derde onderneming vertrouwt de vos de zaak niet meer aan den prins toe en gaat er zelf op af. Op de terugweg behoudt de held zowel jonkvrouw als paard, maar er wordt niet aangegeven hòe. Op een gegeven ogenblik blijft de vos achter en vermomt zich met rogge-halmen; zo wacht hij op de drie trollen, die den held achtervolgen. Zij vragen de vos of hij niet iemand heeft langs zien gaan met een jonkvrouw, een paard, een vogel

en een linde? Ja, antwoordt de vermomde vos, dat heeft hij eens gehoord van zijn grootmoeder's grootmoeder, maar dat was in de tijd dat die koelen bakte voor een penning en de penning teruggaf. Nou, zeggen de trollen, als we dan zó lang geslapen hebben, kunnen we wel weer naar huis gaan.

Vos haalt held in, maar gaat niet mee de stad binnen, waar de broers nog steeds zijn. De broers stoppen held in een ton en gooien die in het water. Dan gaan ze met de schatten naar huis, maar jonkvrouw praat niet, paard eet niet, vogel zingt niet en linde verwelkt.

Vos vindt de ton drijvende; zwemt er heen; redt held; samen terug naar koning. Jonkvrouw begint te spreken, etc. etc. Broers voor straf in een spijkerton. Bruiloft van held en jonkvrouw. Vos wil onthoofd worden op een blok; blijkt een betoverde prins, de broer van de jonkvrouw.

FF 3: Koning heeft drie zoons en een tuin waarin gouden appelen groeien, die steeds gestolen worden. Oudste zoon wordt op wacht gestuurd, maar hij valt in slaap en ziet niets. Met den tweeden gaat het niet beter. De derde zoon zal waken; een vogel komt aanvliegen van zuiver goud. Held schiet; vogel laat èen gouden veer vallen; prins pakt veer en gaat slapen. Koning komt kijken, beziet veer en gaat weer heen. Volgende morgen gaat held naar vader en brengt verslag uit.

Koning zendt zoons uit om appeldief te zoeken; bij een driesprong scheiden hun wegen. Held ontmoet een wolf, wil schieten, maar het dier spreekt hem toe en vraagt wat hij gaat doen. Explicatie van held; wolf zegt hem van het paard te komen en op zijn rug te gaan zitten. Zo komen zij in het rijk van een koning waar de vogel-appeldief is. Wolf waarschuwt held tegen kooi; held neemt toch vogel en kooi; gevankelijk voor koning gevoerd; nadat held hem alles uitgelegd heeft, belooft koning vogel te zullen geven in ruil voor het paard met de gouden manen.

Held op wolf daarheen. Hij mag de teugels van het paard niet meenemen; gehoorzaamt weer niet; gevangen etc. Moet een prinses halen.

Wolf-zelf steelt prinses en brengt haar bij held; beiden op wolf terug. Bij eigenaar van paard aangekomen, verandert wolf zich in prinses en wordt 'afgeleverd'. Held krijgt paard en wolf ontvlucht weldra. Bij eigenaar van vogel verandert wolf zich in paard en held kan met vogel afrekken. Wolf ontvlucht nadat hij zijn nieuwen 'eigenaar', die vol bewondering zijn zogenaamd paard heeft bestegen, op de grond heeft doen tuimelen.

Held op rug wolf, en prinses op het paard met de gouden manen naar hun land terug. Held vraagt naar zijn broers, maar wolf zegt dat het beter is maar niet naar hen te vragen, zij zullen hem kwaad doen. Eigenwijs, gaat held toch naar broers die bij het kaartspelen hun paarden verkocht hebben. Hij koopt nieuwe paarden voor hen en neemt ze mee. Wor-

den jaloers en beramen een moordplan. Wanneer held slaapt, doden ze hem; gaan naar huis en zeggen dat zij vogel en paard hebben gewonnen. De oudste broer wil prinses tot vrouw nemen, maar een grote tovenaars komt, die allen in slaap brengt en prinses meevoert.

Wolf vindt doden held, vangt een kraaijong en dwingt de ouden water des levens en des doods te halen, waarmee hij prins doet herleven. Wolf vertelt held van roof der prinses; held gaat haar zoeken. (Volgt gedeelte dat, met optreden van tovenaars, een vreemd element in dit sprookjes-type is: oude vrouw vertelt held over de „external soul” van den tovenaars: een ei in een eend, in een haas, in een kist onder een grote eik; onderweg bedriegt held drie daemones en verkrijgt zo tovervoorwerpen; ziet kans tovenaars te doden en keert met prinses naar huis terug).

Held beschuldigt zijn broers; de koning, hun vader, doet ze grijpen en door paarden in stukken scheuren. Op bruiloft van held en prinses wordt de wolf genodigd, die tot zijn deel drie paarden krijgt.

FM 1: Aan de tafel van een koning zit al zeven jaar een vogel, die nog nooit èen kruimel gekregen heeft. Op een goeie dag zegt hij tot den koning: 'nu ga ik weg en jij moet hier blijven zitten, tot je van mijn bloed gedronken hebt.' De vogel vliegt heen en het blijkt dat de koning niet van zijn zetel kan opstaan.

De oudste prins trekt uit om vogel te zoeken; hij ontmoet een vos, die hem om brood vraagt. Prins houdt zich oostindisch doof, maar zodra hij ingeslapen is, komt vos en bijt hem beide oren af. Zo verminkt kan prins niet verder trekken (!) en keert naar huis terug. Den tweeden zoon vergaat het niet beter. Jongste zoon gaat op weg; geeft brood aan vos en deze zegt hem: 'vraag wat je wilt, als ik het doen kan, zal ik het doen'. Held vertelt doel van tocht; vos zegt dat vogel aan die-en-die koning toebehoort, en dat held hem kan stelen, maar daarbij niet aan het gouden kleed mag raken waarop de vogel zit. Held kan er niet afblijven; geluiden weerklinken; held wordt betrap en gevangen genomen. Hij vertelt de geschiedenis van zijn vader en de koning die hem nu in zijn macht heeft, zegt: 'mijn buurman heeft een mooi gouden paard, als je me dat brengt, krijg je de vogel'.

De vos brengt held op de hoogte waar het paard is; held mag gouden kleed niet aanraken dat op het paard ligt. Ongehoorzaam; gevangen; gouden koets halen van een anderen koning. Ook hier is een gouden kleed de oorzaak dat de onderneming mislukt; held moet een feeën-meisje brengen, dat door een oude vrouw bewaakt wordt. Wanneer held en vos in het huis van de oude komen, slaapt zij juist en het meisje veegt de vloer. Held neemt meisje mee naar buiten, vos verandert zich in meisje en gaat met het vegen door.

Held en meisje zijn al een heel eind verder; plotseling is vos terug en vertelt dat de oude het bedrog gemerkt heeft, maar hen niet meer kon inhalen. Prins wil meisje niet meer afstaan; om koets te krijgen, verandert vos zich in meisje; dan achtereenvolgens nog in koets en paard. Nu bezit held alles. Maar in ruil voor zijn transformaties heeft vos als eis gesteld dat held en hij ten slotte alles zullen delen; als het op betaling aankomt, wil held alles delen, behalve het meisje. 'Nu goed, zegt de vos, dan maar niet delen, maar dan moet je beloven alles te kussen wat we op de terugweg zullen vinden'. Eerst vinden ze een stinkende dode hond; als de held zijn belofte nakomen wil, houdt de vos hem terug. Vervolgens is het een padde, maar weer is zijn opoffering niet nodig: de vos heeft den held slechts op de proef willen stellen, laat hem de schatten houden en neemt afscheid.

Held komt thuis; men snijdt de vogel een poot af en met het bloed wordt de vader genezen. Held trouwt het feeën-meisje.

SRW 3: Een rijk man heeft drie zoons: de oudste verstandig, de tweede zo-zo, de derde (Ivan) een dwaas. De vader heeft een appelboom met gouden en zilveren vruchten; iedere nacht verdwijnen appels. De zoons waken. In de eerste nacht slaapt de oudste in; de volgende nacht de tweede. In de derde nacht grijpt Ivan de staart van de licht-gevende vogel Dra en krijgt zoëen veer. De volgende ochtend geeft hij de veer aan zijn vader: ze verlicht het hele huis.

De vader zendt de zoons uit om de vogel Dra te zoeken; de oudste krijgt heel wat voedsel mee, de tweede minder, Ivan krijgt haast niets. Een wolf vraagt iets te eten aan den oudsten broer, wordt weggestuurd; idem bij tweeden; Ivan geeft het dier brood. De wolf laat Ivan op zijn rug rijden en brengt hem in een ander rijk. De vogel is in de kelder van een Tsaar achter 12 deuren, 12 sloten en 12 wachten. De wolf roept andere wolven bij elkaar en overvalt met hen de paarden van den Tsaar die naar de drinkplaats geleid worden. De wachten lopen er heen; ondertussen gaan de deuren en sloten voor Ivan van zelf open. Ivan neemt echter in weerwil van de waarschuwing van de wolf niet alleen de vogel, maar ook zijn prachtige kooi; daarop gaan de deuren en sloten dicht en Ivan is gevangen. Hij wordt afgeranseld en naar den Tsaar gebracht, die hem echter na drie dagen weer vrijlaat. Ivan en de wolf herhalen nu het gehele krijgsplan en Ivan krijgt de vogel, zonder kooi (!!!). De wolf brengt Ivan naar een derde rijk. Bij een bron in het bos komt een dochter van den Tsaar, terwijl de emmers achter haar aan rollen. Op raad van de wolf moet Ivan de prinses met zijn mouw vasthouden en tegelijkertijd in een andere richting kijken, opdat zij hem niet 'met haar ogen opvreten' zal. Hij gehoorzaamt echter niet, en zij draagt hem als een klein kind

naar den Tsaar, die hem laat afranselen, maar dan vrijlaat. Ivan herhaalt de poging en heeft nu gunstig resultaat (!!). De wolf brengt beiden (Ivan en prinses) naar een vierde rijk, waar een paard met gouden en zilveren haren in de stal van den Tsaar staat, en een baleinen wagen. De wolf overvalt met zijn bijeengeroepen makkers de ossen van den Tsaar, die naar de drinkplaats worden geleid. Alle dienaren rennen er heen en Ivan steelt paard en wagen, waarbij hij zich ditmaal aan de raadgeving van de wolf houdt.

Ivan rijdt met de prinses naar huis, de wolf loopt naast de wagen. Ivan en de prinses wisselen hun ringen; zij komen aan de plek waar Ivan de wolf brood gegeven heeft. De wolf waarschuwt Ivan, zich niet door de prinses te laten luizen en neemt dan afscheid. Ivan laat zich tóch luizen en slaapt in. De oudere broers komen, bedreigen de prinses en de oudste slaat Ivan het hoofd af. Raven slepen Ivan's beenderen in alle richtingen; de wolf komt, zoekt de beenderen bij elkaar; hij kan èèn pink niet vinden en vervangt die door een stokje; wolf blaast op de beenderen en Ivan wordt wakker. 'Och, wat heb ik heerlijk geslapen.' Wolf maakt voor Ivan een viool en stuurt hem naar huis, waar de oudste broer juist zijn huwelijk met de prinses viert. Ivan speelt in de tuin, maar komt, op raad van de wolf, pas binnen wanneer zijn vader hem uitnodigt. Een dronk brandewijn neemt hij slechts aan uit handen van de prinses; hij werpt zijn ring in de beker. De prinses vertelt alles. Vader laat oudste zoons aan de staart van paarden binden. Ivan trouwt met de prinses.

TG 1: Een Tsaar heeft drie zoons, de derde is een smeerpoets die zich in de as wentelt (Zoluška = Assepoes). Een boom in de tuin draagt drie appels per jaar. Boom moet bewaakt worden; oudste zoon slaapt in en ziet vogel niet; hij wordt door zijn vader gevangen gezet. Het volgende jaar waakt Nr. 2; maar het vergaat hem niet beter. Z(oluška) neemt, als de beurt aan hem komt, noten en een hamer mee; hij slaagt er in wakker te blijven, krijgt een veer van de vogel te pakken en brengt die als bewijs. Vader laat nu de twee oudste zoons vrij en stuurt alle drie uit om de vogel te zoeken. Onderweg vindt Z. een dood paard; hij snijdt er een stuk af en neemt dat mee, gestoken op een stok; zijn broers honen hem. Zij ontmoeten een arend die van honger niet kan vliegen; de broers willen schieten, maar Z. houdt ze tegen en voert de vogel met het paardvlees. Hetzelfde gebeurt met een uitgehongerde kraai en wolf. De broers komen aan een driesprong; elk neemt een andere weg.

Z. ontmoet een wolf; het blijkt de wolf te zijn, aan wie hij eten gegeven heeft. Wolf brengt Z. op zijn rug naar de plaats waar de vogel is; Z. mag het *nest* niet aanraken (er zitten kettingen met belletjes aan). De

wachters worden wakker, Z. gepakt, naar volgenden Tsaar gestuurd om een snelle jachthond te halen: hij mag riem niet aanraken. Uitgestuurd om paard: hij mag leidsel niet aanraken. Ten slotte moet hij een prinses gaan halen die bij (in?) de Zwarte Zee woont. Z. en wolf gaan in een bootje: Z. gaat zitten vissen en de wolf speelt in het riet viool (!). De prinses wordt daardoor gelokt en meegenomen.

Bij den Tsaar die het paard heeft, buitelt wolf zich tot een meisje en laat zich inruilen. 's Avonds gaat Tsaar met 'haar' in de tuin wandelen en zegt: 'je bent mooi, maar je hebt wolven-ogen'. Plotseling staat daar, inplaats van het meisje, de wolf en gaat aan de haal. Om de hond te krijgen, buitelt wolf zich tot paard: nu zegt de Tsarina: het is een mooi paard, maar het heeft wolven-ogen. Idem bij ruil van hond voor vogel.

Wanneer Z. in het bezit is van alle schatten, waarschuwt wolf: blij nergens staan; neemt afscheid. Voorbij de driesprong wordt Z. moe en slaapt in. Broers komen, doden Z. en trekken met de schatten naar hun vader. Meisje, paard, hond en vogel zijn treurig. 'Waarom zijn ze zo treurig', vraagt de Tsaar aan zijn zoons, maar deze antwoorden: 'Weten wij dat?'

Wolf, arend en kraai vinden het lijk van Z. De kraai moet water gaan halen uit God's bron. Ze voegen de botjes bij elkaar en door het water herleeft Z. De Tsaar geeft zijn heerschappij aan Zoluška.

II. GROEPERING EN WAARDERING VAN HET SPROOKJESMATERIAAL

Ofschoon alle in hfdst. I genoemde verhalen 'officieel' tot Aa.-Th. 550 worden gerekend, zijn ze toch van ongelijk belang voor het hier-bedoelde onderzoek; het materiaal blijkt uiteen te vallen in drie groepen die nader verklaard dienen te worden.

Het is niet meer nodig er op te wijzen welk een bewonderenswaardige orde Antti Aarne met zijn „Verzeichnis der Märchentypen” in 1910 geschapen heeft in de vroegere sprookjes-chaos, maar toch moet wie dit register gebruikt, enige dingen goed in het oog houden:

- a: dat er altijd verhalen zullen overblijven die eenvoudig niet in een systeem te dwingen zijn, òf omdat zij een contaminatie van verschillende typen vertonen, òf omdat het schema, indien al aanwezig, zo moeilijk vast te stellen is, dat men ten slotte èèn enkel motief de doorslag laat geven om classificatie alsnog mogelijk te maken.
- b: dat Aarne's werk in alle opzichten een voorlopig karakter droeg ¹⁾, ook in de formulering der korte „Erklärungen” bij elk nummer, ofschoon Aarne hoopte dat ze „immerhin so ausführlich” zouden zijn „dass der das System benutzende Forscher völlige Klarheit darüber erlangt, um welches Märchen es sich in jedem Falle handelt”. Toch zijn deze „Erklärungen” in de praktijk onvoldoende gebleken ²⁾ en daarom

¹⁾ Men zie Aarne's voorwoord.

²⁾ In het voorwoord van Thompson p. 4 onderaan: „One of the chief difficulties encountered in using the original classification has lain in the fact that the explanations of the types were often not sufficient to identify them to anyone except a folklorist of great experience.”

heeft Stith Thompson in de herdruk van Aarne's werk in 1928 bij de „more complicated types” een „detailed analysis of the type into its component motifs” ingevoegd. Het voorlopige karakter blijft een dergelijke analyse echter behouden, want bij de bestudering van een bepaald type moet men weliswaar werken met de varianten die verzameld zijn op grond van het door Aarne of Aarne-Thompson opgegeven schema, maar het juiste schema kan pas vastgesteld worden na de bestudering van het type!

In het onderhavige geval leidde het onderzoek der Aa.-Th. 550-varianten tot het inzicht dat de formulering van het typeverschil tussen Aa.-Th. 550 en Aa.-Th. 551 onbevredigend is. De gebroeders Grimm wezen er al op dat hun Nr. 97 (d.i. Aa.-Th. 551) verwantschap toonde met Nr. 57 (d.i. Aa.-Th. 550)¹⁾ en dit is ook de reden dat de twee verhalen op elkaar volgende nummers hebben gekregen in Aarne's catalogus. De oorspronkelijke aantekeningen van Aarne luiden als volgt:

550. Der Vogel, das Pferd und die Königstochter: drei Königssöhne ziehen nach einander aus um den wunderbaren Vogel herbeizuschaffen; es gelingt dem jüngsten mit Hilfe eines Tieres (Wolf, Fuchs); auf der Rückkehr rettet er seine Brüder, die ihn dann umbringen und sich des Vogels bemächtigen; die Königstochter sucht den Vater ihres Kindes; schliesslich nimmt alles ein gutes Ende. (Grimm No. 57. Gg. No. 13)²⁾.

551. Die Söhne ziehen aus, um für ihren Vater ein wunderbares Heilmittel zu holen; dem jüngsten gelingt es mit Hilfe eines Adlers (Zwerges) und verschiedener Zaubergegenstände; die Brüder bemächtigen sich des Heilmittels; [die Königstochter sucht den Vater ihres Kindes; schliesslich nimmt alles ein gutes Ende.]³⁾. (Grimm No. 97).

¹⁾ K.u.H. Märchen, Band 3, Göttingen, 1856 (derde druk), p. 178.

²⁾ „Gg. No. 13” verwijst naar Grundtvig's classificatie van Deense sprookjes, FFC. 2.

³⁾ Er staat eigenlijk: „— — — die Brüder bemächtigen sich des Heilmittels u.s.w.”; dit kan echter niet anders opgelost worden dan hierboven gedaan is.

Alleen afgaande op deze korte schema's en ze bovendien nog imperatief opvattend, concludeert men al gauw — en vele der als Aa.-Th. 550-opgegeven varianten zijn daar een bewijs van — dat de inleiding, nl. of er een vogel of een geneesmiddel gehaald moet worden, bij indeling de doorslag kan geven. Deze conclusie is echter onhoudbaar want er blijkt een vrij groot aantal verhalen te zijn, *waarin het gezang van de vogel den zieke geneest*, en bij welke groep zou men deze sprookjes dan moeten onderbrengen?

De gedetailleerde analyses van Thompson ¹⁾ zijn beter geschikt om ook 'in abstracto' aan te geven, dat er naast gelijke motieven genoeg verschilpunten zijn om een verdeling in twee typen noodzakelijk te maken, maar zij brengen deze scheiding niet tot een logisch einde.

Thompson dan geeft, vermoedelijk om ruimte te besparen, van 550 en 551 in zoverre een gemeenschappelijke analyse dat de motieven waaruit de verhalen in hoofdzaak zijn opgebouwd, achtereenvolgens worden opgesomd en een soort formule aangeeft, welke gedeelten tot het ene verhaal en welke tot het andere behoren (op deze wijze behoeven de gezamenlijke motieven slechts eenmaal gedrukt te worden).

De formule van 550 is volgens Thompson: Ia; II; III a, b, (c); IV; Va, (b). Die van 551: 1 b, (c); II; III c, d; IV; V (a), b. De 'adders in het gras' zijn daarbij de tussen haakjes geplaatste letters. Wanneer men deze gegevens nl. uitwerkt en de letters-tussen-haakjes buiten beschouwing laat, krijgt men het volgende:

550

I. *Object of the Quest.* a: A bird which steals golden apples from the king's orchard at night drops a golden feather: the king orders a quest for the bird.

551

I. b: A sick (blind) king orders a quest for a magic remedy.

¹⁾ FFC. 74, p. 89 en 90.

II. *The Three Sons.* Three sons of a king go on the quest. The two elder are unkind to animals (old woman, dwarfs) that they meet, and they fail; but the third is kind and receives the help of the animals.

III. *Success of the Quest.* a: The hero reaches the tree of the golden bird, but is to receive the bird only after he undertakes further quests. b: On these he receives a magic horse and a princess, and he takes them, along with the magic bird, home.

III. c: With the help of friendly animals and people the hero reaches a magic garden, where he sees a sleeping princess, lies by her, and on his departure writes his name and leaves it with her. d: He secures the water of life (youth) and returns home.

IV. *The Treacherous Brothers.*

a: The hero's elder brothers rob him and throw him into a well or b: wolf's den. c: He is helped out and his goods restored by his helpful fox or by the wolf, to which he feeds meat.

V. *Conclusion.* a: The fox is decapitated and becomes a prince.

V. b: The princess seeks the father of her child and, in spite of the treachery of the elder brothers, finds and marries the hero.

Tot zo ver is alles goed: men ziet een nauw verband in opzet bij de twee verhalen, de episoden II en IV zijn volkomen gelijk, en verder ontstaat er door III a en b tegenover III c en V b zo'n groot verschil, dat men dadelijk inziet hier twee typen te moeten onderscheiden.

Er volgt echter ook uit dat III c en V b (die als motieven in zulk een nauw verband staan dat het ene niet zonder het andere kan voorkomen of er moet een 'fout' zijn in het verhaal) de karakteristieke of essentiële elementen van 551 zijn. Toch worden ze ook, tussen haakjes, opgenomen bij 550! Weer wordt dan

een onjuiste nadruk gelegd op het beginmotief: I a tegenover I b, en inplaats dat men de zo duidelijk aangegeven scheiding doorzet, gaat men een stap terug.

Mij lijkt het daarom logischer, verhalen die III c en V b bevatten radicaal tot type 551 te rekenen, ongeacht welke inleiding ook. De motieven III a en b bepalen dan het 550-type en Aarne's „Die Königstochter sucht den Vater ihres Kindes" moet uit zijn 550-analyse geschrapt worden. De opname ervan heeft m.i. alle moeilijkheden veroorzaakt!

Na deze noodzakelijke uitweiding, kan ik terugkomen op de drie groepen waarin het varianten-materiaal uiteenvalt.

I. De versies die voor het onderzoek van de roman van Walewein van geringe waarde zijn, om op pag. 42 onder *a* geschetste redenen ¹⁾: CI 4 (het verhaal vertoont het traditionele begin, maar wijkt al gauw af); CI 5 (een mengsel van 550 en 301); RW 2; GN 3; FL 1; FM 5; SS 2; Zig. 3 (te kort fragment); Gre. 1 (de tocht wordt ondernomen om een toverspiegel terug te halen); Malt. 1 (een vermenging van 550 en 506); Awa. 1 (de vader verlangt een paard waarvan hij gedroomd heeft, later gaat het verhaal over in Aa.-Th. 531); Br. Ind. 2 (vader eist een gedroomde vrouw); Ned. Ind. 2 tot en met 9; Phil. 1; Arab. 3 (lit. var.), 5, 7; Mad. 1. Onjuiste opgaven bleken RE 3, 4; GV 5 en Arab. 8.

II. De versies die m.i. tot het 551-type behoren: CI 2; CB 1; RF 5; RR 5; GG 2, 5, 6 (het slot gaat over in Aa.-Th. 530); GH 1 (lit. var.); GD 1 (lit. var.), 2, 7, 8; GI 1 (lit. var.); GN 6; GS 1 (lit. var.); FM 2; SR 2; SP 1; SW 1 (contaminatie met Aa.-Th. 461), 2; ŠĀ 6; Alb. 1; Gre. 2; Lit. 3; Arm. 1, 2; TK 1; Br. Ind. 1 (lit. var.); Arab. 2 (lit. var.); Tun. 1 (bevat bovendien veel andere elementen).

¹⁾ Voor het onderzoek van een sprookje in al zijn details kunnen dergelijke contaminatie-versies juist van het allergrootste belang zijn.

III. De 'echte' 550-varianten waartoe ik mij voornamelijk zal bepalen: CI 1, 3; CS 1; CB 2, 3, 4, 5, 6; RF 1 (lit. var.), 2, 3, 4, 6, 7; RE 1, 2; RP 1; RI 1, 2, 3; RR 1, 2, 3, 4, 6, 7; RW 1; GG 1 (lit. var.), 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15; GV 1, 2, 3, 4, 6, 7; GD 3, 4, 5, 6, 9; GN 1, 2, 4, 5; GS 2; GSF 1, 2, 3, 4; FF 1, 2, 3; FE 1; FM 1, 3, 4, 6; SR 1 (lit. var.), 3; SRW 1, 2, 3; SU 1, 2; SP 2; SČ 1, 2, 3, 4, 5; SS 1, 3; Bas. 1, 2; Lit. 1, 2; Zig. 1, 2; Ime. 1; TT 1; TG 1; TS 1; Arab. 1 (lit. var.), 4 (lit. var.), 6; Kab. 1; Sua. 1, 2. Tussen 550 en 551: GG 14; Ned. Ind. 1.

Door deze groepering is er al enige tekening gekomen in de varianten-massa, zowel in historische als in geographische richting.

I. Historisch: De literaire varianten.

Afgezien van de Walewein meenden Bolte-Polívka dat het Deense volksboek (GD 1) de oudst bekende Europése versie van het sprookje vertegenwoordigde: „Unter den oben aufgezählten europäischen Fassungen ist wohl das dänische Gedicht von den drei englischen Königssöhnen Karl, Wilhelm und Artus die älteste; ob es etwa von P. J. Hegelund (1542—1614) herrührt, müsste noch untersucht werden; die isländische Prosa von 1691 und die schwedische von 1701 sind wohl daraus abgeleitet. Das holländische Vorbild, auf das die Titelworte 'af hollandsk paa danske Rim udsat' hinweisen, ist vorläufig unbekannt; merkwürdig aber stimmt in vielem dazu der niederländische, um 1250 von Penninc und Pieter Vostaert aus einem verlorenen französischen Gedicht übersetzte 'Roman van Walewein' (ed. Jonckbloet 1846—48; vgl. *Histoire litt. de la France* 30, 82 und *Ker, Folklore*, 5, 121)“ (volgen enige opmerkingen over de inhoud van de roman)¹⁾.

Deze hele passage is onjuist gebleken en eigenlijk stond dit voor het voornaamste ervan al vast toen zij neergeschreven werd,

¹⁾ „Anmerkungen“, I, p. 511.

want de oudere Nederlandse versie (waarvan het bestaan veelal is betwijfeld, o.a. door de Grimms) was in 1909 reeds door Boeken-
oogen gevonden en herdrukt (GH 1). Verder ben ik, door verge-
lijking der teksten, tot de conclusie gekomen dat de IJslandse
proza-vertelling van 1691 (GI 1) en de Zweedse van 1701 (GS 1)
niet uit het Deense volksboek kunnen worden afgeleid. En ten
slotte kan men ook niet zeggen dat onze Walewein „in vielem
dazu stimmt” want GH 1, GI 1, GD 1 en GS 1 behoren alle vier
tot het boven-beredeneerde 551-type ¹⁾ en zijn dus zelfs waar-
deloos voor het Walewein-onderzoek ²⁾. Hiermee zijn de (tot
dusver bekende) zeventiende-eeuwse versies uitgeschakeld. Alleen
èèn punt is belangrijk: voorlopig hebben we in GH 1 het oudste
voorbeeld van de inleiding die ‘vogel’ en ‘geneesmiddel’ verenigt,
de prinsen trekken nl. uit om „de vogel Fenix” te zoeken, wiens
gezag hun vader genezen zal.

In de achttiende eeuw daarentegen vinden we voorbeelden
van het 550-type, ongeveer tegelijkertijd in Frankrijk en in
Rusland, maar van geheel verschillende waarde. RF 1 (*La petite
grenouille verte*) is een zeer verminkte versie en wat stijl betreft
een voor de tijd van ontstaan karakteristiek mengsel van suike-
righeid en cynisme, maar de 550-elementen zijn onmiskenbaar
en leveren het bewijs dat in Frankrijk omstreeks 1700 verhalen
van dit type ‘in omloop’ moeten geweest zijn ³⁾. SR 1 is als ver-

¹⁾ Over de Hegelund-kwestie zie men de herdruk van het Deense ge-
dicht, „Danske Folkebøger”, dl. 5, p. XXXVII vlg. De uitgever, Jørgen
Olrik, kende de publicatie van Boekenooogen evenmin en vergelijkt in
zijn ‘Tekstkritik og Kommentar’ wèl het Zweedse verhaal, maar niet het
IJslandse.

²⁾ Om die reden zal ik ook hier op deze versies niet verder ingaan;
ik hoop echter de resultaten van het aangeduide tekst-onderzoek te
gelegener tijd te publiceren.

³⁾ Storer, *La mode des contes de fées*, p. 171, acht het mogelijk dat
‘le chevalier de Mailly’ de auteur van het verhaal zou zijn, maar over
eventuele bronnen is niets bekend.

haal voortreffelijk en men vraagt zich af of men van een literaire of beter van een 'volkstümliche' variant kan spreken, want het gaat hier om een volksprent. D. Rowinskij zegt in zijn „Roesskija narodnyja kartinki”, 1881, deel I, p. 134, dat „Het sprookje van Iwan Tsarewitsj, de vuur-vogel en de grijze wolf” voorkomt op vierbladige volksprenten met 16 plaatjes en tekst. De oudste uitgave die hij kent is van het begin van de achttiende eeuw en ofschoon hij niet de tekst van deze uitgave publiceert, maar van een druk uit circa 1820 (die echter weer teruggaat op een boek uit 1790), valt uit zijn beschrijving der prentjes op te maken dat de versies geen grote verschilpunten kunnen hebben ¹⁾. De verschillende drukken van deze volksprent schijnen zeer geliefd geweest te zijn en men moet ongetwijfeld aannemen dat zij meegewerkt hebben om het sprookje in de volksmond de oude en zuivere vorm te doen behouden. Rowinskij geeft echter geen enkele

¹⁾ Vertaald naar Rowinskij stellen de 16 plaatjes het volgende voor:

1. Iwan Tsarewitsj houdt de wacht bij de appelboom tegen de vuurvogel.
2. Hij brengt den Tsaar een veer van de vuurvogel.
3. Iwan Tsarewitsj vraagt zijn vader verlof te mogen uitrijden op zoek naar de vuurvogel.
4. Iwan Ts. berijdt de grijze wolf.
5. Iwan Ts. knielt voor Tsaar Dalmat.
6. Iwan Ts. rooft het paard met de gouden manen.
7. Hij knielt voor Tsaar Afron.
8. Hij berijdt de grijze wolf naar het rijk van Elena de heerlijke.
9. Iwan Ts. rooft prinses Elena.
10. De grijze wolf verandert zich in prinses Elena.
11. Iwan Ts. op de grijze wolf en Elena de heerlijke op het paard met de gouden manen redden zich door de vlucht.
12. Iwan Ts. geeft aan Tsaar Dalmat de grijze wolf, veranderd in het paard met de gouden manen.
13. De broers van Iwan Ts. vermoorden hem.
14. Zij stelen het paard met de gouden manen en Elena de heerlijke.
15. Raaf Ravezoon brengt aan de grijze wolf een flesje met levend en dood water.
16. Herleefd keert Iwan Ts. terug naar zijn vader en komt op het huwelijksfeest van zijn broer Wassilij Tsarewitsj en Elena de heerlijke.

aanwijzing omtrent het lot van het sprookje vòòr de eerste volksdruk.

Het onaangename feit doet zich dus voor dat er geen echt 550-type kan aangewezen worden tussen de 13de eeuw (het verhaal dat tot schema heeft gediend voor de roman van Walewein) en de 18de (de twee juist besproken varianten in Frankrijk en Rusland), een kloof van vijf eeuwen, welke de Oosterse versies ons evenmin helpen overbruggen. Men oordele slechts: De roman van Nihâl-Chand (Br. Ind. 1) dateert volgens Garcin de Tassy uit 1801—1802 ¹⁾ en werd bewerkt naar een „ancien roman hindi”, waarvan reeds in 1712 een Perzische vertaling bestond ²⁾. Ofschoon deze „roman hindi” dus zeker ouder moet zijn dan 1700, brengt ons toch een doordringen in deze richting niet verder: de versie behoort nl. tot de varianten van Aa.-Th. 551. Van de drie verhalen uit 1001 Nacht: Arab. 1, 2 en 3, is, naar het mij voorkomt, Arab. 1 (*niet* opgegeven door Bolte-Polívka) het enige dat voor dit onderzoek in aanmerking komt. De held van de vertelling, die op de Kamfer-eilanden de door hem begeerde vogels probeert machtig te worden, wordt als dief betrapt en krijgt de opdracht: „hol mir aus der Hauptstadt der Inseln des Sudans Weintrauben aus Diamanten und Smaragden” ³⁾; daar herhaalt de geschiedenis zich, de held wordt gevangen genomen, maar nu volgt niet de traditionele derde ‘queste’: de oplossing wordt op andere wijze gevonden. Toch is het bovenstaande al voldoende om het sprookje tot een 550-variant te stempelen. Arab. 2 en 3 zijn dat zeker nièt ⁴⁾, maar

¹⁾ Histoire de la littérature Hindoui et Hindoustani, Paris, 1839, dl. I, p. 392.

²⁾ Op. cit., „Il a reproduit, en hindoustani-urdû, l’ancien roman hindi traduit en persan, en 1124 de l’hégire (1712) par le schaïkh Izzat ullah du Bengale, sous le titre de „Gul-i Bakâwali” etc.”

³⁾ Ik citeer naar Henning.

⁴⁾ Arab. 2 hoort bij Aarne-Th. 551 en Arab. 3 is moeilijk te definiëren, maar vertoont duidelijke affiniteit met een gedeelte van Aa.-Th. 707.

ik acht het belangrijk te constateren dat geen der drie verhalen tot een oude kern van de 1001 Nacht schijnt te behoren: deze vertellingen worden slechts gevonden in èèn enkel handschrift, het Montague Ms., dat niet ouder is dan \pm 1764 ¹⁾.

Nogmaals: ook bij de buiten-européése versies vinden wij geen 550-variant van hoge ouderdom ²⁾.

II. Geographisch.

Hier moet opgemerkt worden dat de verbreiding der echte 550-varianten (met de driedelige queste, of sporen daarvan), voor zover ik kan nagaan, beperkt blijft tot Europa, West-Azië en Afrika. De Oostelijkste versies zijn TT 1 (volgens Radloff uit de buurt van de stad Tara), en TS 1 (verteld door een Sart uit Namangah).

Amerika heeft geen 'eigen' sprookjes van dit type, zowel RE 2 als RP 1 worden ingedeeld bij hun Européése land van herkomst (resp. Spanje en Portugal).

In hoeverre sommige West-Aziatische en Afrikaanse varianten misschien ook geïmporteerd zijn (bijv. de Siberische en Kaukasische via Rusland) durf ik niet uit te maken en lijkt mij voor het Walewein-onderzoek ook niet van belang. Mogelijk acht ik

¹⁾ Volg. Chauvin, „Bibliographie des ouvrages arabes etc.", dl. IV, p. 206: „Ce manuscrit, actuellement à Oxford, est de l'an 1177—1178 de l'hégire". Eveneens volgens Chauvin zegt Steingass (Burton XI, 205) van dit hs. dat het is: „a blundering copy of a valuable though perhaps indistinctly written original". Dit veronderstelde origineel moet dus ouder zijn dan 1764, maar men mag zonder meer het bestaan er van voor 1700 niet bewezen achten of zelfs maar aannemen.

²⁾ Arab. 4, het te Caïro gedrukte volksboek is veel te jong. Galtier noemt het „une de ces petites brochures d'un prix très modique, que l'on vend couramment dans les rues du Caire". Hij geeft geen enkele datering op, we mogen dus niet verder teruggaan dan de tweede helft van de 19de eeuw.

Tussen de Ned.-Ind. versies zijn er ongetwijfeld verschillende die men eveneens tot de literaire varianten zou moeten rekenen, maar ze zijn zò afwijkend, dat ze voor dit onderzoek niet in aanmerking komen.

een dergelijke import echter wèl. Een tot Azië, Afrika en Europa beperkte geographische verbreiding zou men 'volkomen normaal' kunnen noemen ¹⁾, interessanter is in dit geval de beperking tot *West-Azië* (bepaaldelijk het ontbreken van enige echte Br.-Ind. variant) en de betrekkelijk zeer recente datum van de Oosterse literaire versies.

Rest mij nog iets te zeggen over de waarde-als-verhaal en de betrouwbaarheid van de verschillende varianten ²⁾.

Al dadelijk bij de Ierse komen we in aanraking met het gevaar dat schuilt in de grote populariteit van de verzameling der Grimm-sprookjes. Men kan wel zeggen: hoe meer een versie op die van Grimm lijkt, hoe meer men op zijn hoede moet zijn, hetzij voor 'literaire' invloed op den verteller (zonder dat deze het zich soms bewust is ³⁾), of

¹⁾ Men vergelijkte hetgeen door A. Haggerty Krappe in het algemeen opgemerkt wordt in zijn „The Science of Folk-Lore”, London, 1930, p. 3.

²⁾ Van deze waardebepaling moet ik natuurlijk verhalen die mij slechts in uittreksel bekend zijn, uitsluiten.

³⁾ Men leze bijv. de ondervinding die A. Dirr opdeed bij het verzamelen van zijn Kaukasische sprookjes (Kaukasische Märchen, Jena, 1920, Einleitung, p. IX): „Im Jahre 1904 war ich in einem Sommerlager wandernder Schafbirten hoch oben in Thuschetien, um Materialien für das Batsische, eine tschetschenische Sprache, zu sammeln. Da die Leute alle Georgisch sprechen und viele Angehörige des aufgeweckten, energischen und bildungsbedürftigen Völkchens es auch lesen und schreiben können, war es mir fast unmöglich, echtes Material zu bekommen. Endlich erklärte ein steinalter Mann, er könne mir Märchen erzählen. Ich schrieb und schrieb; aber es kam mir alles so bekannt vor. Als er mir aber schliesslich Wort für Wort die Tell-sage erzählte, wurde mir's zu bunt und ich sagte ihm auf den Kopf zu, dass ich alles das schon wüsste und dass es nichts Echtes wäre. Der Mann aber blieb dabei, es wäre eine Erzählung, die er von den Alten gehört hätte in seiner Jugend. Erst später erinnerte er sich daran — ich zweifle nicht, dass er aufrichtig war —, dass er die Geschichte zu der Zeit, wo er in Thelaw in die Schule ging, in einem georgischen Büchlein gelesen habe!”

Hier ziet men dus invloed van gelezen verhalen in een omgeving waar men zoiets, oppervlakkig gezien, niet zou verwachten.

voor 'herziening' van de tekst door den verzamelaar ¹⁾.

CI 1 vermeldt enkele bijzonderheden die wel moeten wijzen op enige invloed van de Grimm-versie, en wel in dit geval ten stelligste van de 'Urgestalt' naar de uitgave van 1812 ²⁾.

De twee verhalen uit Schotland (CS 1 en Zig. 2) zijn goed. Zig. 2 is de variant die Campbell opgeeft bij Mac Iain Direach, maar zij werd door Groome in zijn „Gypsy Folk Tales” als Zigeuner-versie opgeëist, omdat hem gebleken was dat de afstammelingen van den verteller 'Romani' konden spreken (Introduction, p. LVIII—LXI).

Over het geheel maken de Waalse, Bretonse, Franse, Baskische en Spaanse varianten een treurige indruk, de verhalen zijn in het algemeen slecht verteld, er zijn hiaten in of motieven overgenomen uit andere typen; meestal krijgt men het idee dat de verteller alleen 'de klok heeft horen luiden'. Het gaat hier dus om een aaneengesloten geographisch gebied ³⁾ en men zou haast denken dat dit type van verhaal in deze streken geen levensvatbaarheid (meer) heeft ⁴⁾.

Ook onder de Vlaamse varianten zijn twee slecht vertelde

¹⁾ Op deze mogelijkheid is bijv. gewezen door V. Tille in zijn Verzeichnis der Böhmischen Märchen, F. F. C. 34, p. 180, waar blijkt dat J. Malý in de uitgave van 1845 de inleiding van zijn 550-variant (onze SČ 2, naar de uitgave van 1838) verwisseld heeft voor die van de Grimm-versie: „Malý hat diesen Anfang dem Märchen N:o 57 der Brüder Grimm stellenweise wörtlich entnommen”.

²⁾ Men zie over deze kwestie p. 93—94. Hetzelfde moet gezegd worden van GD 9 en GSF 3.

³⁾ De Bretonse en Baskische varianten vertonen geen eigen karakter tegenover de Franse.

⁴⁾ Of men zou moeten aannemen dat de verzamelaars niet de echte vertellers hebben weten te vinden, maar slechts degenen die C. W. von Sydow in zijn belangrijk artikel „Geography and Folk-tale Ecotypes” (Béaloideas, The Journal of the Folklore of Ireland Society, 1934, p. 344—55) de „passive carriers” noemt. Zelfs in dat geval echter zou de onvindbaarheid van goede vertellers er op wijzen dat er met de overlevering van dit type iets niet in de haak is.

versies (GV 3 en 4), terwijl GV 1 volgens de uitgevers een samenstelling is van twee onvolledige lezingen. GV 6 echter is waardevol voor het onderhavige onderzoek, nièt omdat dit verhaal een interessante 'volkstümliche' versie vertegenwoordigt, maar omdat het een gedeelte blijkt te bevatten dat rechtstreeks naar gegevens van de roman van Walewein is 'bewerkt'. Immers volgens J. Leroy ¹⁾ woont de prinses in een „slot, hemel hooge op eene steile rotse, omringd van vijf ringen van dikke muren; tusschen iederen muur lagen er honderd fel gewapende mannen, en rondom den buitensten ring was er een breede wal, waarover er eene brugge lag. Maar wat voor eene brugge! Ze en was niet breeder als de snijdende sneê van een scheers, en, als Stijn [dat is de held van het verhaal] zijnen voet er op zette, sneed ze seffens door de dikke zole van zijne schoe, zoo dat hij zijnen voet moest intrekken, wilde hij hem niet erg kwetsen. Stijn peinsde: „Misschien is 't water ondiepe en kan ik er door gaan en alzoo aan de poorte geraken, de soldaten zullen slapen gelijk de wachten van den goudvogel, en de wakers bij 't wonder peerd." Hij zocht eene lange perse en tastte te wege, hoe diepe de wal mocht zijn, maar ziet, van zoo dat de perse het water genaakte, schoot ze in brande, als of 't water vloeiende vier geweest ware."

Men behoeft dit slechts te vergelijken met vs. 4938—4991 van de roman van Walewein om in te zien welk een dankbaar gebruik Leroy gemaakt heeft van de daar vertelde bijzonderheden. Daarentegen vindt hij, ongetwijfeld mede onder invloed van de Grimm-redactie, een gewijzigde oplossing voor de manier waarop held en prinses het slot kunnen verlaten, een oplossing die in verband met het overeenkomstige gedeelte van de Waleweinroman een nadere bespreking verdient ²⁾.

¹⁾ Maurits de Meyer waarschuwt in „Les Contes Populaires de la Flandre" (FFC. 37) aangaande diens sprookjes-uitgaven: „Le curé Leroy s'est permis de transformer la tradition orale à sa guise." (p. 8).

²⁾ Men zie p. 98.

Nr. 3 van de Roemeense varianten (RR 3) is eveneens een verhaal waaraan gedokterd is.

De Noorse versies vormen een zeer homogene groep met enkele speciale kenmerken¹⁾; of daarachter soms 'literaire' invloed zou kunnen schuilen van de Asbjörnsen-variant (GN 1) is een wantrouwen dat wel eens bij mij opkomt.

Bij de verdere Europese overlevering ontmoet men niet meer zulke merkwaardig 'dode' plekken, zoals op Frans gebied geconstateerd moest worden; misschien is het echter juister te zeggen dat die mij althans niet zijn opgevallen. Wel zijn er hier en daar versies met duidelijke geheugen-fouten, bijv. GG 15, GD 6 en SP 2, om de markantste te noemen, maar dit betekent niet een lusteloze verteltrant.

¹⁾ Bij de vogel wordt een gouden linde genoemd; de bezitters der schatten zijn steeds trollen; de dier-helper bedient zich van een ingenieuze list om achtervolging tegen te gaan.

III. HET SPROOKJE: INLEIDING, HELD, DIER-HELPER

DE INLEIDING VAN HET SPROOKJE

In hoofdzaak zijn er twee inleidende situaties:

a: Een koning heeft een appelboom ¹⁾ die gouden ²⁾ vruchten draagt; 's nachts verdwijnen er appels; de koning laat zijn drie zoons achtereenvolgens de boom bewaken; de twee oudste vallen in slaap en merken niets op, de jongste ziet dat de appeldief een grote vogel is en bemachtigt een veer, die hij aan zijn vader brengt; de koning verlangt nu ook de vogel-zelf in zijn bezit te hebben. Zo bij CI 1, 3; RF 6; RR 1, 2, 7; GG 3, 4, 7; GV 1, 2, 6; GD 3, 4, 5, 9; GN 1, 2, 5; GSF 1, 3, 4; FF 1, 2, 3; FE 1; FM 4; SR 1, 3; SRW 1, 2, 3; SU 1; SČ 1, 5; SP 2; Lit. 1, 2; Zig. 1, 3; Ime. 1; TG 1; TS 1; Kab. 1. Kleine afwijkingen: FM 3 (de vogel steelt bloemen uit een tuin); TT 1 (de vogel steelt van voorraad-zolders).

b: Een koning wordt ziek ³⁾ en nadat alle geneesmiddelen

¹⁾ Meestal is het een appelboom. Daarentegen: SP 2, een pereboom; TS 1, „einen riesengrossen Baum ohne Zweige und ohne Blätter“.

²⁾ Nadruk wordt steeds gelegd op bijzonderheid of kostbaarheid der vruchten, soms aangeduid door het zeer kleine aantal: GN 1 en 5 (de boom heeft ieder jaar èèn vrucht); GG 3, 4, GD 9, TG 1 (ieder jaar drie appels); Lit. 2 (de appels zijn van 'diamant'); en derg. Belangwekkend lijkt mij dat hier en daar verteld wordt dat de vruchten groeien en rijpen in èèn dag, zo: RR 7, SČ 1, TS 1 en Kab. 1.

³⁾ Als de aard van de ziekte aangegeven wordt, is het gewoonlijk blindheid, bijv. RE 2; RP 1; RI 1, 2; RR 6; GG 10; GS 2; FM 6; SČ 2; Bas. 2. Doofheid: GG 11. De vader is doof en blind in SČ 3.

gefaald hebben, hoort hij dat het gezang van een bepaalde vogel hem de gezondheid kan teruggeven; de zoons trekken uit om deze vogel te zoeken. Aldus in CB 3; RF 1; RE 2; RP 1; RI 1, 2; RR 6; GG 1, 8, 10, 11, 12, 13, 15; GV 7; GD 6; GS 2; FM 6; SČ 2, 3, 4; Bas. 1, 2.

*b*¹: De koning is heel oud en de vogel kan hem de jeugd teruggeven: CB 2, 4, 5, 6; RF 2, 3, 7; RI 3; RR 4; RW 1; SU 2¹).

Verder zijn er, afgezien van een aantal varianten waar de overlevering op dit punt onvolledig of zelfs verward is ²), nog enige kleine groepen, die misschien traditioneel zijn:

c. De vogelveer wordt verkregen tijdens een jacht: CS 1; GN 4; GSF 2; of de vogel is tijdens de jacht gezien: Arab. 1.

d. De vogel ontbreekt in een nieuwgebouwde kerk ³): RR 3 en SS 3.

¹) De inleidingen van FM 5, SU 2 en SS 1 vormen een kleine groep apart: hierin wordt verteld dat de vader met het ene oog steeds lacht en met het andere huilt. Oudste zoon gaat vragen waarom. Vader grijpt mes (gooit er mee); zoon wordt bang en neemt de vlucht. Idem tweede. De jongste laat zich niet intimideren, waarop de verblijde vader hem zijn 'ware zoon' noemt en de reden van zijn eigenaardige gelaatsuitdrukking meedeelt. Een dergelijke 'schrikproef' ook in FM 6; zij is daar echter minder goed te pas gebracht, omdat de vader blind is. In zijn aantekeningen op FM 6 spreekt Solymossy van een 'Diego-motief' en verwijst naar de Spaanse Cid-romancen.

²) Onvolledig noem ik die verhalen waarin geen enkele reden vermeld wordt waarom de vader de vogel wenst te bezitten, bijv. Zig. 2, Arab. 6; de opgave wordt gesteld als een moeilijke opdracht, zonder meer. Verward: RE 1, de zoons worden uitgestuurd om „las tres maravillas del mundo" te zoeken, later blijken dit een vogel, een vrouw en een paard te zijn; GG 9, de zoons worden uitgezonden om „Wasser des Lebens", maar het verdere verhaal voegt de vogel in; GV 4, de zoons trekken de wereld in om avonturen te beleven, vogel, paard en prinses worden 'toevallig' ontdekt; en derg.

³) Om een indruk te geven van deze inleiding citeer ik Gre. 2, een van de 551-versies: „Es war einmal ein König, der hatte drei Söhne, welche eine grosse Kirche zu bauen beschlossen und ihr Vorhaben auch ausführten. Als nun die Kirche fertig war, liess der König durch seine Herolde sein ganzes Volk einladen, hinzugehen und sich die Kirche zu betrachten,

Dit wat betreft de echte 550-varianten. Ongeveer dezelfde groepen kan men ook waarnemen bij de 551-varianten, immers in het voorafgaande hoofdstuk is betoogd dat de inleiding geen criterium kan vormen voor scheiding tussen deze twee typen. Toch is er enige schakering:

a: Slechts bij èèn variant: GG 6.

b: CB 1, GG 2; GH 1; GD 1, 2, 7, 8; GI 1; GN 6; GS 1; FM 2; SP 1; SČ 6; Lit. 3 en TK 1.

*b*¹: komt niet voor.

c: Tijdens jacht wordt ketting¹⁾ gevonden waaraan vogel vastgezeten heeft: Arab. 2.

d: RR 5; Gre. 2; Alb. 1; Arm. 1 en 2.

Van de twee varianten die tussen 550 en 551 in staan heeft GG 14 de *d*-inleiding; Ned. Ind. 1 vertoont *b*.

Na deze opsomming kan men zich twee dingen afvragen:

Is er een aanwijzing welke inleiding eigenlijk behoort bij het 550-type?

Hoe staat de roman van Walewein tegenover dit alles?

In West-Europa vinden wij geen *a*-inleiding vòòr de Grimm-versie en ook de Grimms kenden mondelinge varianten met *b*, welke inleiding zij „wo nicht besser doch älter”²⁾ achtten. Voor

und dann zu sagen, was daran noch fehle. Da strömten von allen Seiten eine grosse Menge Menschen herbei, und alle staunten über die Grösse und Schönheit der Kirche und Niemand wusste zu sagen, was ihr noch fehle. Endlich kam auch ein junger Mann und sprach: 'die Kirche ist freilich schön, aber es fehlt ihr noch die Nachtigall, welche an der Kanzel hängen und schlagen sollte, wenn der Priester das Evangelium verliert.' Als das die drei Brüder hörten, beschlossen sie nach dieser Nachtigall auszuziehen."

¹⁾ Hier zijn Henning en Chauvin het niet eens. Henning spreekt van „eine Feder von Perlen und Smaragden" (dl. XXIII, p. 197), maar Chauvin vermeldt „une chaîne de perles et d'émeraudes, qui avait servi à attacher un oiseau" (Bibl. des ouvr. arabes, VI, p. 5).

²⁾ Grimm, Kinder- und Hausmärchen, dritter Band, 1856, p. 98.

zover is na te gaan grondden zij deze mening op het feit dat de oudere literaire versies die hun bekend waren: GG 1, RF 1, GI 1 (hiervan wisten zij iets uit een zeer korte inhoudsopgave) en GD 1, ook alle de *b*-inleiding vertoonden. De achttiende-eeuwse Russische varianten kenden zij echter niet, terwijl GI 1 evenals GD 1 behoren tot Aa.-Th. 551. Hiermee is de vraag dus niet opgelost; wij zullen andere criteria moeten zoeken, en dan doet zich het geval voor dat er argumenten, zowel voor als tegen *a* en *b* beide aan te voeren zijn.

Vòòr *a* pleit dat dit motief niet als zo goed passend gevoeld schijnt te worden aan het begin van een 551-schema, althans van de door mij onderzochte 551-varianten heeft alleen GG 6 deze inleiding ¹⁾. Er tegen echter weer dat het motief van de bewaakte appelboom ook wel voorkomt als introductie van varianten van het type Aa.-Th. 301.

Tegen *b* kan men aanvoeren dat het een jongere contaminatie lijkt van vogel-queste en het zoeken van levenswater als geneesmiddel, maar als dat zo is, dan toont zich het geneesmiddel-thema sterk expansief. Duidelijke sporen er van kan men nl. in verschillende *a*-inleidingen aanwijzen:

CI 1: De gestolen appels zijn medicijn voor den koning.

RF 6: De koning kijkt zo veel naar de veer dat hij ziek wordt.

GG 4: De koning wordt blind door het steeds naar de boom staren.

GD 3: De koning is ziek en de boom wordt geplant omdat daar ten slotte redding van komen zal.

GN 2: Koning wordt ziek van verlangen naar de vogel.
Idem SČ 1.

¹⁾ En is hier waarschijnlijk aan verwarring toe te schrijven daar het bedoelde verhaal eindigt met het motief van 'Die Prinzessin auf dem Glasberg' (type Aa.-Th. 530), dus nog meer contaminatie laat zien.

Lit. 1: Koning is blind, maar wanneer de lichtgevende veer in zijn nabijheid wordt gebracht, kan hij iets zien. (Daarentegen wordt de koning in Zig. 1 blind van de vreselijke glans der veren!)

Helpt de roman van Walewein ons misschien uit deze impasse?

In de roman van Walewein komt, wanneer Arthur met een deel van zijn ridders na de maaltijd aan tafel zit, een kostbaar schaakspel door een venster naar binnen zweven en verdwijnt weer na korte tijd. De koning wil het in zijn bezit hebben.

Op het eerste gezicht lijkt deze inleiding zó afwijkend dat men zou menen dat er niets van het sprookje in terug te vinden is. Toch is het tegenovergestelde wel degelijk het geval en de roman van Walewein geeft zelfs steun aan de hypothese van een op *a*-gelijkende inleiding, ook reeds in de dertiende eeuw. Wat toch is het intrinsieke verschil tussen de *a*- en de *b*-inleiding? In *a* is de vogel in de koninklijke tuin gezien, zijn 'signalement' is bekend en de veer wekt door schoonheid of kostbaarheid ¹⁾ bij den koning de begeerte op om de hele vogel te bezitten ²⁾.

Bij *b* heeft niemand de vogel gezien en naar zijn bezit wordt niet verlangd uit grillige hebzucht, maar uit hoop op genezing.

Niettegenstaande het hebzucht-motief in de roman verzacht is (Arthur maakt er een ere-zaak van door te zeggen: „— Hi sal mi dat scaecspel halen, Of wine ghecrighen nemmermere Van desen daghe voortwert ere, Laten wijt ons aldus ontfaen". ³⁾), blijkt de belangstelling van den koning in het schaakspel *om zijn kostbaarheid* nog zeer duidelijk en het is interessant vs. 60—62 te vergelijken met de overeenkomstige formule bij Grimm:

¹⁾ De veer is van goud: bijv. RR 2, 7; GG 3, 7; GV 2; GD 3, 4, 5; GSF 2; lichtgevend: RF 6; GSF 1; FF 1, 2, 3; FM 3, 4; SR 1, 3; SRW 2, 3; SU 1; SČ 1; Lit. 1, 2; Zig. 1.

²⁾ Hier schaaft *c* zich naast *a*, tegen *b*.

³⁾ Vs. 82—85. In vs. 84 heeft het hs. 'voortwert mere', maar het moet ongetwijfeld 'ere' zijn. Men zie vs. 1194—1197, waar deze woorden van Arthur herhaald worden. (Men vgl. bovendien de uitg. van Overdiep).

Roman v. Walewein vs. 74 vlg:

Ic wille hem gheven al mijn lant,
 Ende mine crone na minen live
 Willic dat zijn eghin blive.

Men vergelijke hiermee bijv. CI 1: de koning belooft zijn dochter en het halve rijk aan dengene die de vogel brengt; RF 6: „je donnerais volontiers la moitié de mon royaume pour posséder cet oiseau rare”; GG 3: „de mi den Vagel bringt, de schall de Sted' hebb'n un schall Bur ward'n”; GN 5: „helvti av hans land og rike”, etc. ¹⁾

En nòg eens breekt de onhoofse sprookjessfeer door het deftige nieuwe kleed heen: Walewein trekt pas op avontuur uit als Arthur zijn aanbod *nadrukkelijk heeft bevestigd* (vs. 113—135)!

Het moet toch wel met volkomen voorbijzien van deze regels geweest zijn dat Jonckbloet schreef: „Maar nog edeler aandrang joeg den ridder (nl. Walewein) in den zadel; gehoorzaamheid aan het bevel, ja, aan den wensch van zijn Koning en Leenheer” (Gesch. d. Ned. Lettk., 1884, I, p. 327) ²⁾. Inderdaad is ook hier de situatie verzacht: Walewein schaamt zich wanneer Arthur dreigt er zèlf op uit te trekken omdat niemand de tocht durft te aanvaarden (vs. 89—111), maar daarom is zo'n overblijfsel van een oudere laag des te treffender.

In andere opzichten is het sprookje terdege weggeretoucheerd: met het schaakspel inplaats van de wondere toervogel bijvoorbeeld zijn wij geheel op het terrein van de ridder-roman gekomen en Jonckbloet noemt reeds in dl. 2 van zijn Walewein-uitgave verschillende voorbeelden van rijke of bijzondere schaakborden in Arthur-literatuur, o.a. de uit-zichzelf-partij-gevende

¹⁾ GG 8: het koninkrijk; GG 12: het halve koninkrijk; idem FM 4; SR 1: het halve rijk tijdens het leven van den Tsaar en de andere helft na zijn dood; idem SČ 1; Arab. 4: het koninkrijk; Arab. 6: koning worden. Ook derg. beloften bij de 551-varianten.

²⁾ Men zie ook Walewein-uitg., II, p. 150.

schaakspelen in het Kymrische verhaal van Peredur, in de Wauchier-voortzetting van Chrétien's Perceval (Conte del Graal) en in de Proza-Lancelot ¹⁾. Wanneer hij dan echter voortgaat: „men ziet dus, de begeerte naar zoodanig tooverschaak laat zich wettigen, — — — ” ²⁾ zou men licht tot de conclusie komen dat men zich het schaakspel uit de Walewein ook met dergelijke zelf-tegenspelende eigenschappen moet voorstellen. Niets in deze roman wettigt zulk een veronderstelling ³⁾.

Terwijl nu het schaken de volle belangstelling had van de ritterlijke maatschappij is toch het gegeven 'Iemand uitsturen om een bijzonder schaakspel te bemachtigen' in de continentale middeleeuwse literatuur zeer ongebruikelijk. De, voor zover ik weet, enige letterkunde die een dergelijk gegeven als *litterair motif* nogal eens bezigt, is de IJslandse. In de Kjalnesinga Saga bijv. kan de held Búi, die zich het ongenoegen op de hals gehaald heeft van koning Harald hárfagri, zijn leven slechts kopen met het volbrengen van een *sendiferð* ⁴⁾, welke bestaat in het gaan halen

¹⁾ Met verbetering van Jonckbloet's formulering. Hij schrijft nog: „Uit den Peredur ging het over in Chrestiens de Troies omwerking (!); en ook in den roman van Lancelot komt zoodanig tooverbord voor, 2. B. vs. 18391.” (Walewein-uitg., II, p. 147 onderaan).

²⁾ Walewein-uitg., II, p. 150 en ook Gesch. d. Ned. Lettk. I (1884), p. 327.

³⁾ J. D. Bruce geeft in deel IX van de Romanic Review (als onderdeel van een studie over de Franse Proza-Lancelot) een opsomming van de zelfspelende schaakstukken in de Arthur-romans. Hij noemt, behalve de door Jonckbloet geciteerde, nog de „Didot-Perceval” (uitgegeven door Jessie Weston in dl. II van haar werk „The Legend of Sir Perceval”) en de „Perlesvaus” (opnieuw uitgegeven door Nitze en Jenkins in 1932). (R. R., IX, p. 375).

Å. Lagerholm, die op p. XXXVIII van zijn uitgave „Drei Lygisögur” schrijft dat het schaakspel in de Walewein zelf tegenspeelt en daarbij een gedeelte van p. 149 van het tweede deel van de Walewein-uitgave aanhaalt, heeft niet bemerkt dat Jonckbloet op die plaats een episode uit de Ned. vertaling van de Proza-Lancelot publiceerde.

⁴⁾ Het beste te vertalen met 'queste'.

van een speelbord ¹⁾ bij den reus Dofri, Haralds pleegvader. Búi weet niet waar hij dien vinden kan, maar de koning wil het hem niet zeggen: „Bedenk dat zelf maar” is zijn kort antwoord ²⁾. Op aanwijzing van een zekeren Rauðr, vindt Búi de grot waar Dofri woont. Hij knoopt een liefdesbetrekking aan met Dofri's dochter Friðr en deze stelt hem in staat met het schaakbord naar Harald terug te keren ³⁾. Er is geen enkel direct verband tussen de roman van Walewein en de Kjalnesinga Saga (de verhalen lijken bovendien niets op elkaar ⁴⁾), maar toch waarschuwt het traditioneel voorkomen van questen-om-een-speelbord in een andere literatuur ons èens te meer dat het gevaarlijk is een middeleeuwsen auteur van 'oorspronkelijkheid' te beichten.

Eringa zoekt overeenkomst van het begin van de Walewein met het schaakmotief in de 'Echtra Airt meic Cuind': „Het schaakspel komt voor in de *Echtra Airt Meic Cuind*, en is daar, zowel als in de *Walewein*, de aanleiding tot een avontuurlijke tocht die de held onderneemt om een schone maagd te gewinnen.” ⁵⁾ De pointe is echter zo volkomen verschillend dat het noemen van

¹⁾ Een bord waarop men speelt met 'stukken'. Het zou dus ook trictrac of dammen kunnen zijn.

²⁾ Kjalnesinga Saga, uitg. J. A. H. Posthumus (1911), p. 42: (de koning spreekt) „— — En nú skaltu leysa höfuð þitt með einni sendiferð. Þú skalt sækja tafl til Dofra, fósra míns, ok fœra mér.” Búi mælti: „hvert skal ek þá fara?” Konungur mælti: „hygg þú sjálf fyrir því.”

³⁾ In de Egils saga ok Ásmundar (ed. Lagerholm) moet de reuzin Arinefja drie schatten halen: 1, een mantel die in het vuur niet brandt; 2, een hoorn die men niet kan leegdrinken; 3, een speelbord dat aan èen kant vanzelf speelt.

Ook de moderne IJslandse sprookjes weten nog van speelbord-questen te vertellen, men vergelijkte Adeline Rittershaus „Die Neuisländischen Volksmärchen” (1902), p. XXVIII, p. 14 onderaan, p. 33, 93 en 282.

⁴⁾ Wat de datering betreft van de Kjaln.s.: Dr. Posthumus plaatst die „een eind in de 14de eeuw” (Op. cit. p. XVII).

⁵⁾ Eringa, Walewein-studies, Tijdschr. Ned. Taal- en Lettk., 44, p. 111.

de Echtra Airt hier slechts misleidend kan werken. Vele Ierse verhalen beginnen met het motief: Een mens speelt met een bovennatuurlijk wezen. Eerst wint de mens en de toverkundige tegenspeler moet hem verscheidene wensen vervullen. Hierdoor overmoedig geworden wil de mens wèèr spelen, maar nu verliest hij natuurlijk en zijn sluwe tegenstander (die daarop van het begin af geloerd heeft), stuurt hem op een hachelijke queste uit. Het gaat dus om dengene die verloren heeft, en het spel béhoeft niet juist schak te zijn: ieder geluks- of behendigheids spel komt in aanmerking.

WIE ONDERNEEMT DE TOCHT?

In de sprookjesvarianten zijn het steeds de drie ¹⁾ zoons van den koning ²⁾ die zich bereid verklaren de vogel te gaan zoeken. Twee mogelijkheden:

a. De oudste gaat het eerst; als men lange tijd niets meer van hem gehoord heeft, gaat de tweede; eindelijk de derde: CI 1; CB 3, 4; RF 2, 3, 4, 6 en wschl. 7; RE 1; RI 2, 3; RR 1, 3, 4, 7; GG 1, 4, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15; GV 1, 2, 3, 4, 6, 7; GD 3, 4, 6, 9; GN 2, 4, 5, wschl. ook GN 1; GS 2; GSF 2, 3; FF 1, 2; FM 1, 6; SU 2; SP 2; SČ 2; SS 3; Bas 1, 2; Zig. 1.

¹⁾ Slechts in zeer weinig varianten is het aantal broers geen drie: twee, RW 1 en Ned. Ind. 1; vier, FF 2; vijf, GG 9; zeven, Sua. 1 en 2.

²⁾ In CI 1, GD 9, GSF 3 en 4 zijn het de zoons van den *twinman*. Dit motief komt voor in de *eerste* druk der Kinder- und Hausmärchen van Grimm en vandaar in twee Zweedse volksboeken die naar Grimm werden vertaald. Het optreden er van in de vier bovengenoemde versies is een van de bewijzen dat deze verhalen door Grimm of een volksboek beïnvloed zijn. Voor het andere bewijs zie men p. 93. — Hier en daar is de vader alleen een rijk man of een 'man' tout court; de koningen zijn evenwel verre in de meerderheid.

b. De broers trekken gezamenlijk uit en scheiden bij een driesprong ¹⁾: CI 3; CB 2; RI 1; RR 2; GG 8; GD 5; FF 3; SR 3; SRW 1, 2; SČ 1; SS 1; Gre. 1; Lit. 1, 2; TT 1; TG 1; TS 1; Ned. Ind. 1; Arab. 4, 6.

Meestal wordt de derde gedifferentieerd van de overige twee volgens het beproefde sprookjes-recept: 'hij van wien men de minste resultaten verwacht, bereikt zijn doel.' De eigenlijke 'held' is dus soms veel kleiner en jonger dan zijn broers: RR 4, Arab. 4; of hij heeft een lichamelijk gebrek: klein en nietig, CB 6; gebocheld, RF 4; mank, Bas. 1; hij is een Assepoes: GN 2, GSF 4, TG 1; hij wordt niet voor vol aangezien wat zijn intellect betreft (dit kan variëren van 'een beetje dom' tot 'een halve gek'): RF 3; RR 2; GG 1; GV 1, 6, 7; FE 1; SRW 1, 3; SU 1, 2; SP 2; SS 1; Lit. 1, 2; Zig. 1. Held is de zoon van een andere vrouw: GG 13; Kab. 1; Sua. 1.

In 5 varianten zijn er geen broers, maar wordt er slechts gesproken over èèn zoon: CS 1; RF 1; RE 2; Zig. 2 en Arab. 1.

In de roman van Walewein is er evenmin een spoor van broers: Walewein is de enige die zich aanbiedt voor de tocht en ook de enige die uittrekt. Toch kan men de roman niet op èèn lijn plaatsen met de vijf voornoemde èèn-held-varianten. Het uittrekken van drie personen namelijk, waarvan er twee geen succes hebben, staat in zeer nauw verband, men kan haast wel zeggen in correlatie, met een episode tegen het eind van het verhaal: het verraad van de jaloerse en teleurgestelde broers ²⁾; een motief dat bij uitstek geschikt is om door onverwachte, catastrophale werking, juist wanneer alle gevaren overwonnen schijnen, de spanning opnieuw op te zwepen. Zijn er echter geen

¹⁾ Al of niet met wegwijzende opschriften als: links keert gelukkig terug, recht-uit keert misschien terug, rechts keert niet terug, en derg. In GSF 1, FM 4 en SR 1 komt held, terwijl hij alleen is, bij zulk een kruispunt en moet zijn keus doen.

²⁾ Men zie p. 113 vlg.

drie broers, dan is er geen verraad en zo is het ook in de vijf bovengenoemde varianten.

Het geval doet zich nu voor dat men in de Walewein wèl een spoor van het verraad-motief kan aanwijzen (hetwelk te zijner tijd uitvoerig zal worden besproken). Voorlopig kan ik dus hier reeds zeggen dat er termen bestaan om aan te nemen dat de sprookjes-bron van den Walewein-auteur het op-avontuur-uitgaan van drie broers vertelde.

DE DIER-HELPER

De held die op goed geluk de wereld inrijdt (immers hij weet niet waar de gezochte vogel zich bevindt) ontmoet weldra een dier, dat hem in het vervolg met raad en daad bijstaat:

a. Een vos: CI 1, 3; CS 1; CB 2, 4, 5, 6; RF 3, 4, 7; RE 1, 2; RP 1; RI 1, 2; RR 3; RW 1; GG 1, 3, 4, 7, 11, 12, 13, 14, 15; GV 1, 2, (3)¹⁾, 6, 7; GD 3, 4, 9; GN 1, 2, 4, 5; GS 2; GSF 2, 3, 4; FM 1, 6; SU 2; SP 2; SČ 1, 2, 3, 4; SS 1; Bas. 1, 2; Zig. 2.

b. Een wolf: RF 6; RR 1, 2, 7; GG 10; GD 5; GSF 1; FF 1, 3; FE 1; FM 4; SR 1; SRW 1, 2, 3; Lit. 1, 2; Ime. 1; TT 1; TG 1; TS 1²⁾.

Echter, ook in de sprookjeswereld geldt 'Voor wat, hoort wat', en er moet dus eerst nagegaan worden waarom het dier helpt.

¹⁾ In GV 3 zijn eigenlijk alleen maar sporen van een vos over; een vrouw geeft den held een klein vosje: „Als gij in nood zijt, moet gij het maar uit uwe beurze halen en bij den steert houden, het zal u helpen.”

²⁾ Vos en wolf zijn de voornaamste groepen, verder komen voor: haas, CB 3, SČ 5 en Zig. 1; kikker, RF 1 en SS 3; paard, RR 6; beer, GG 8, 9 en FM 3; hinde, GD 6; leeuw, FF 2; een zwarte vogel, Ned. Ind. 1; soms een mens: oude vrouw, RF 2, Kab. 1; bedelaar, GV 4; God, RR 4; karakteristiek zijn de demon-helpers in Arab. 1 en 4 en Sua. 1; eigenlijk is er geèn helper in RI 3 en Sua. 2. In SU 1 neemt in èèn gedeelte een kat de taak over, die anders de wolf vervult; gedurende de questen heeft de held in dit verhaal geen dier-helper.

De verschillende motiveringen liggen hier nogal ingewikkeld door elkaar, maar drie grotere groepen kan men toch onderscheiden:

1. Er is in het verhaal een episode vooraf gegaan waarin de held de schulden en de teraardebestelling betaald heeft van een onbegraven dode; het helpende dier geeft aan het einde der avonturen te kennen dat het de ziel is van den gestorvene: CB 2, misschien ook 4; RF 4 (volgens de aantekeningen van Cosquin), 7; RE 1, 2; RP 1; RI 1, 2; GG 10, 11, 12; GS 2; misschien SP 2; SČ 2, 4; Bas. 1 en 2. Twee bijzonderheden springen dadelijk in het oog: A. In al deze varianten, behalve GG 10, heeft de ziel van den dode de gedaante van een *vos* aangenomen ¹⁾. B. Meer dan de helft van deze varianten behoren tot het gebied Frankrijk—Spanje—Portugal—Italië.

2. De tweede groep wordt gevormd door die varianten, waarbij wij uit het verloop van het verhaal kunnen afleiden dat het dier helpt, omdat het hoopt op onttovering uit zijn dier-vorm: CI 1; RF 1; RR 3, 7; GG 1, 3, 7, 8, 9, 15; GV 1, 2, 6, 7; GD 3, 4, 5, 6, 9; GN 1, 2, 4, 5; GSF 2, 4; SČ 3; SS 1; Zig. 2. De onttovering van het dier is aan het slot klaarblijkelijk door den verteller 'vergeten' in GG 13 (in het begin van het sprookje wordt nl. gesproken over een „va'wuntschana Fuks") en GSF 3.

3. Bij de derde groep is de motivering niet zo doorzichtig, eigenlijk zelfs vrij negatief: men zou eerst geneigd zijn 'dankbaarheid-voor-genoten-voedsel' aan te nemen, ware het niet dat het dier over tovermachten blijkt te beschikken, die een dergelijk vèr-strekkend dankbaarheidsbetoon om zulk een reden ietwat ongeproportioneerd doen lijken. De hulp in deze verhalen heeft veel weg van een door plotselinge sympathie ingegeven gril van een goedigen tovenaer, waarbij het voedselmotief een 'test' is of men zijn meegevoel niet aan een onwaardige

¹⁾ Men zie de opsomming van de varianten met vos-helper op p. 67.

verspilt ¹⁾: CS 1; RR 1 (in dit verhaal wordt uitdrukkelijk gezegd dat de wolf een tovenaer is), 2; GSF 1; FF 1, 2, 3; FE 1; FM 1, 4; SR 1; SRW 1; SU 2; SČ 1, 5; SS 3; Lit. 1, 2; Ime. 1; TT 1; TG 1; TS 1 (hier bezit de wolf een kasteel!). Bij deze groep valt op de naar O-Europa gerichte geographische verbreiding (behalve CS 1) en de omstandigheid dat in meer dan de helft der gevallen de helper een wolf is.

Een overgangsvorm naar de eerste groep is FM 6: de met toverkrachten begiftigde vos helpt onder voorwaarde dat held en hij na afloop alles zullen delen, een afspraak die meestal in verband met een dode-als-helper optreedt; dit deelmotief ook in FM 1 (groep 3) en SČ 3 van groep 2, terwijl in GD 4 van dezelfde groep eveneens contaminatie met het dankbare-dode-motief optreedt. Overgangsvormen tussen groep twee en drie zijn de dier-helpers in GD 5 en GN 2, RR 7, SS 1, Zig. 2. (meer hierover op p. 111) ²⁾.

Wat voor helper vinden wij nu in de roman van Walewein? Hier wordt de held bijgestaan door een betoverde vos die belang heeft bij het goed volbrengen der queste en door een dode die dankbaar is voor een christelijke begrafenis. Groepen 1 en 2 behoren dus nauwkeurig te worden gezien: de vraag waar het om gaat, luidt 'Behoort de dankbare dode tot het sprookjes-schema van de Walewein of niet?' G. H. Gerould die in 1908 een omvangrijke studie aan de sprookjes met dit gegeven wijdde ³⁾,

¹⁾ Ook bij de tweede groep dient het eten vaak als aanknopingspunt bij de kennismaking.

²⁾ Andere hulpmotiveringen in RF 3 en RW 1: de vos is door den held uit een val gered (vgl. ook GV 1); RF 6: de wolf is van een slang gered; FM 3: de beer helpt als dank voor lijfsbehoud; in CI 3 en CB 5 is de reden niet vast te stellen, daar de vrij korte uittreksels geen uitsluitel geven; in CB 3, GG 4, 14, SP 2 en Zig. 1 lijkt de overlevering in de war; in Arab. 6 is de helper een gier die dankbaar is voor het redden van zijn jongen, een motief overgenomen uit een ander type.

³⁾ Gerould, G. H., *The Grateful Dead, The History of a Folk Story*. London, 1908.

betrok daarin ook de roman van Walewein en verklaarde: „The ghost does its part properly, and the fox is merely an additional agency in the service of the hero, acting out of pure kindness of heart as far as one can see” (p. 141 onderaan). Deze opvatting van de quaestie is zeker niet aanvaardbaar: Gerould, die de inhoud van de roman alleen kende uit de korte overzichten van Gaston Paris en Ker ¹⁾, heeft geen aandacht geschonken aan het feit dat Roges, de vos, pas weer mens worden kan, als Walewein zijn queste met goede afloop heeft volbracht, m.a.w. dat hij belanghebbende is.

Tegen de algemene conclusies van Gerould's werk moet verder bezwaar worden gemaakt op grond van het volgende verkeerde uitgangspunt: het gegeven van den dankbaren dode (de held betaalt de schulden en de begrafenis-kosten van een hem onbekenden dode; hij verkrijgt in het verloop van het sprookje diens hulp tegen de belofte alles wat gewonnen wordt, eerlijk te zullen delen), wordt door hem gezien als een *verhaal* en niet als een *motief*. Hij vat dit gegeven op als het eenvoudige verhaal („the simple story”) dat in samenstellingen („compounds”) van diverse pluimage kan voorkomen ²⁾, inplaats van deze zogenaamde samenstellingen te herkennen als verschillende sprookjestypen, waarvan het bedoelde gegeven een onderdeel uitmaakt. De consequentie van deze zienswijze is dat h6e afwijkend de verschillende door Gerould onderzochte verhalen in-hun-geheel ook kunnen zijn, de gedeelten waarin de dode optreedt steeds worden gezien als de oorspronkelijke kern. Vindt Gerould dus onder zijn versies varianten van het 550-type met een doden helper (van onze groep 1 kende hij RF 4, RP 1, Bas. 2, CB 2 en GG 10, achtereenvolgens zijn *Lotharingian*, *Brazilian*, *Basque I*, *Breton IV* en *Simrock IX*), dan interpreteert hij die niet als zodanig

¹⁾ Men zie mijn inleiding p. 2 en 8.

²⁾ Gerould, Op. cit., p. X.

maar als combinaties van *The Grateful Dead* + *The Water of Life*¹⁾). Voor hem zijn dit „tales where a thankful beast plays the part of the grateful dead”²⁾). Men begrijpt nu ook zijn positieve uitlating omtrent den helper in de roman van Walewein: voor hem is de dode steeds primair.

Tot andere conclusies is Sven Liljeblad gekomen in de studie die hij aan de sprookjes waarin een dode als helper optreedt, gewijd heeft³⁾). Hij beredeneert zes sprookjestypen waarin dit motief ‘thuishoort’⁴⁾), echter daaronder *niet* Aa.-Th. 550. Wel merkt hij op dat in de 550-varianten „der tote Helfer sporadisch auftritt”, maar diens voorkomen in deze verhalen wordt gekenschetst als een oorspronkelijk vreemd motief, een „Lehnmotiv”⁵⁾).

1) Onder „The Water of Life” vat Gerould zowel „The Golden Bird” als „The Water of Life” samen, dus Aa.-Th. 550 en 551.

2) Gerould, Op. cit., p. 135.

3) Sven Liljeblad, *Die Tobiasgeschichte und andere Märchen mit toten Helfern*. Lund, 1927. Critiek op Gerould vindt men in het inleidende hoofdstuk: p. 25 „G. H. Gerould hat mehr als irgendein anderer dem Motiv eine eingehende Kritik gewidmet, ohne jedoch das Problem von dem gegenseitigen Verhältnis der verschiedenen Typen zu lösen.” P. 26 bovenaan: „Gerould basiert seine Untersuchung auf der Theorie von der Priorität des einfachen Thema’s: einfache ein- oder zweiepisodische Geschichten vom toten Helfer, ‘Tales with the Simple Theme’, setzt er als Urform, an die sich nach und nach die anderen Motive in gewisser Ordnung geknüpft haben. ————— Als ‘Tales with the Simple Theme’ führt Gerould eine Reihe Geschichten von dankbaren Toten an, die zum Teil selbständige Sagen und zum Teil Fragmente irgendeines der vollständigen Märchen vom toten Helfer sind.”

4) Het zou te ver voeren ze hier na te gaan. Ter oriëntatie diene dat men ze tegenwoordig classificeert als Aa.-Th. 506 A en B, 507 A, B en C en 508.

5) Liljeblad, Op. cit., p. 28: „Das bei Bolte-Polívka aufgenommene Material erweist sich jedoch als äusserst heterogen und lässt sich ohne Schwierigkeit in sechs verschiedene Märchen aufteilen, von denen jedes sein besonderes Ausbreitungsgebiet hat. Hierzu kommen ferner einige Märchen, in denen der tote Helfer sporadisch auftritt: „Die Prinzessin im Sarge” (Aarne 307); „Der goldene Vogel” (Grimm 57, Aarne 550); „Der gestiefelte Kater” (Grimm 33 a, Aarne 545); „Das Rätsel” (Grimm 22, Aarne 851). Stücke mit totem Helfer dieser Typen hat Bolte nicht

Liljeblad heeft ongetwijfeld gelijk: in de varianten van groep 1 is de dankbare dode een insluiper die het oorspronkelijke helpende dier probeert te verdringen (dit blijkt genoegzaam uit het feit dat de dode hier nog optreedt in de gedaante van een dier, terwijl in de sprookjes-typen waarin het dankbare-dode-motief een organisch onderdeel vormt, de helper er bijna steeds uitziet als een 'gewone' man; verder zijn de bedoelde 550-versies ofschoon niet „sporadisch” voorkomend¹⁾, toch verre in de minderheid en er zitten opvallend veel slecht-vertelde verhalen tussen). Onze vraag omtrent den dankbaren dode in de Walewein moet dus anders gesteld worden: Indien weliswaar dit motief in het 550-type secundair is, bewijst dan de Walewein dat deze contaminatie al heeft plaats gehad vòòr (of in) de dertiende eeuw?

Tegen de mogelijkheid om deze vraag bevestigend te beantwoorden, lijken mij de volgende punten te pleiten:

- I. Het niet-weg-te-cijferen argument dat de vos en de dode in de roman twee verschillende personen zijn en volkomen onafhankelijk van elkaar hun zeer ongelijksoortige hulp verlenen. Wanneer men zulk een ver-doorgevoerde 'splitsing' op rekening van de literaire overwerking zou willen schuiven, zou men m.i. te ver gaan.

von den Haupttypen des toten Helfers getrennt, sondern mit diesen zusammengestellt, obgleich sie mit ihnen nichts anderes gemeinsam haben als *das für sie ursprünglich fremde Motiv des toten Helfers.*” Cur-sivering van mij.

Verder op p. 36 „Die hierunten ferner erwähnten Märchen, von denen man Varianten mit toten Helfern antrifft [dit zijn weer dezelfde vier soorten die ook op p. 28 genoemd zijn], sind hier ausgeschlossen worden, weil das Motiv in diesen nur innerhalb gewisser geographisch begrenzten Gebiete und dann immer als Lehnmotiv aus einem der genannten sechs Typen, die innerhalb desselben Gebietes erzählt werden, auftritt.”

¹⁾ Liljeblad is wschl. alleen afgegaan op de aanwijzingen op dit punt in Bolte-Polívka's bibliographie van Grimm 57. Deze zijn echter onvolledig.

II. In de episodien die ons van Walewein's barmhartigheid tegenover zijn voormaligen tegenstander verhalen, de handelwijze dus waardoor hij de latere bovennatuurlijke hulp verdient (vs. 3906—4103 en 4758—4915), wijkt het verhaal in twee belangrijke punten van de traditionele sprookjesgegevens af:

- a. In de sprookjes komt de held op zijn tocht in de nabijheid van het onbegraven lijk van een hem volkomen onbekenden dode. Walewein daarentegen kent den dode vòòr zijn sterven, treedt op als diens biechtvader en belooft hem persoonlijk de begrafenis.
- b. Het lijk mag in de sprookjes niet begraven worden, omdat geldschulden niet betaald zijn, en het steeds terugkerende beslissende 'moment' is dat de held practisch gesproken àl zijn geld weggeeft om den dode rust te verschaffen. Hiervan is in de Walewein geen sprake, echter wordt daar nadruk gelegd op een dodenwake met gebeden (vs. 4796—4802 in het bijzonder).

Ook deze verschillpunten kunnen niet verklaard worden als voortvloeiend uit een verplaatsing van het toneel naar een ridderlijke omgeving, want juist van het echte dankbare-dode-motief hebben wij verscheiden voorbeelden in middeleeuwse ridderromans ¹⁾.

¹⁾ O.a. *Richars li biaux*, *Sir Amadace*, etc. Men zie Bolte-Polívka, III, p. 507—509; Liljeblad, *Op. cit.*, p. 44—45 en 60. Over *Richars li biaux* moet hier even gesproken worden omdat Te Winkel ernaar verwijst in verband met den dode in de Walewein: „Een dergelijk dankbaarheidsbetoon van een eerlijk begraven tegenstander, die als helper uit het graf verrijst, vinden wij ook in de roman van *Richars li Biaux* vs. 4385—4515.” (*Ontwikkelingsgang*, 1922, I. p. 295 noot 2). De formulering van deze opmerking zou misleidend kunnen werken. *Richars* toch komt, op weg naar een tornooi, in „*La grant chite d'Osterriche*” en ziet er een lijk op de dakstoelen van een huis. Het ligt daar al vijf jaar. De waard vertelt dat de dode hem „*iii. M. liures*” schuldig was, „*Dont fu iures mes*

- III. De taak die de dode heeft in de roman van Walewein (het verlossen van held en heldin uit een kerker en hun veilig geleide buiten een kasteel) is niet traditioneel, nòch in Aa.-Th. 550, nòch in de sprookjes-typen met het dankbare-dode-motief. Hierover meer op p. 97.
- IV. Het belangrijkste echter lijkt mij dat de roman van Walewein aangeeft dat het helpende dier na het volbrengen van de queste door den held, onttoverd werd. Dit punt wijst uitdrukkelijk op groep 2 en groep 2 sluit groep 1 feitelijk uit. Het dier-dat-de-'ziel'-van-den-dode- is behoeft namelijk niet onttoverd te worden: nadat 'het' uit dankbaarheid den held in al zijn moeilijkheden heeft bijgestaan, maakt 'het' zich bekend ¹⁾ en verdwijnt *spoorloos*: CB 2, „Quant à moi, mon rôle est fini, et tu ne me reverras plus, car tu as surmonté les dangers les plus grands.' Aussitôt le petit renard disparut avant que le petit roi Jeannot eût le temps de le remercier.”; GG 12, „Und nun wisse auch, ich bin die Seele dessen, den du an dem Rauchfang des Bauernhauses gefunden und dann begra-

sairemens, Que li cors n'istroit de chaiens, Tant con sour terre uiueroie, Devant que ie paiez seroie” (vs. 4379—4382, ed. W. Foerster). Richars, verontwaardigd over deze handelwijze, betaalt schulden en begrafenis. Hij moet daartoe al zijn bezit opofferen; de waard wil hem niet eens zijn strijdros laten behouden, maar scheept hem af met een oude knol van vijftien sous. Gehoond en door zijn dienaren in de steek gelaten, ontmoet Richars onderweg een witten ridder op een wit paard. Deze stelt hem in staat op waardige wijze aan het tornooi deel te nemen, Richars wordt tot overwinnaar verklaard en wint zo de hand van de koningsdochter. De witte ridder maakt zich nu bekend als de dode en verdwijnt (vs. 5340—41: „S'esuanuist le chevalier, De lor yelz puis ne fu ueus”). De dode is dus geen voormalige „tegenstander” en het dankbaarheidsbetoon (verschaffen van geld en uitrusting voor een tornooi) is van een heel andere soort dan in de roman van Walewein (redden uit een kerker).

¹⁾ Aldus uitdrukkelijk in RF 7; RE 1; RI 1, 2; GG 11, 12; Bas. 1. In CB 2 zegt de vos al dadelijk bij de eerste ontmoeting aan den held dat hij de ziel is van den begravene.

ben hast.' Damit war der Fuchs verschwunden.'"; etc. Slechts èèn versie vertoont een wonderlijke contaminatie: GS 2. Hierin eist de vos (de dode) dat de held hem het hoofd afslaat; wanneer dit gebeurd is verandert hij in een jongen man en blijkt nu pas bevrijd te zijn van een betovering „hvilken icke ens döden kunde lösa" (!!).

Deze vier punten *te zamen* lijken mij vrijwel afdøpende en schenken mij de overtuiging dat men voor de conceptie van den helpenden dode in de roman van Walewein niet in de sprookjesbron, maar op ander terrein ¹⁾, zoeken moet. De vos behoort tot het sprookjesschema van de Walewein. Wel is zijn rol beperkter dan in de sprookjes, hij treedt in de roman niet dadelijk bij het eerste avontuur (de poging om de vogel, resp. het schaakspel in handen te krijgen) op, maar pas bij het derde; toch is zijn taak daar dezelfde: hij brengt den held naar het kasteel waar de prinses zich bevindt. Ook op de terugweg neemt de vos een minder belangrijke plaats in. Deze wijzigingen moeten ongetwijfeld toegeschreven worden aan de andere persoonlijkheid van den held, hier Walewein, het ridder-ideaal bij uitnemendheid. De 550-varianten maken een scherpe tegenstelling tussen den ietwat kinderlijken held (om van dom niet eens te spreken) en zijn slimmen helper die hem telkens opnieuw uit de moeilijkheden redden moet en van wien elk initiatief uitgaat. Het is begrijpelijk dat een persoonlijkheid als Walewein niet in zulk een afhankelijke positie uitgebeeld mag worden en het pleit voor de taaie overlevering dat de vos niet helemaal weggeretoucheerd is. De vos toch verraadt de sprookjes-achtergrond en het is zeker geen toeval dat de twee moderne bewerkers van Walewein's avonturen, Mr. G. H. Betz in zijn „Walewein" ²⁾ en Louis Couperus in „Het Zwevende Schaakbord" ³⁾ hem beiden hebben achterwege

¹⁾ Men zie p. 161 vlg.

²⁾ Uitgegeven bij Brill in Leiden, z.j. (1890).

³⁾ Uit 1922.

gelaten: zij wisten geen raad met hem in een ridderlijke roman.

Jonckbloet, die niet dacht aan een sprookjes-schema, begreep evenmin dat de vos organisch thuis behoorde in het Walewein-verhaal. Hij noemt hem dus niet eens in de inhoudsopgave van de roman, *Gesch. der Ned. Letterk.*, I, p. 325—327. Een bladzij verder, bij een opsomming van „allerlei wonderen”, „die wij in ons overzicht met stilzwijgen zijn voorbijgegaan”, ontmoeten wij deze vreemde zin: „De herschepping van den Prins Roges in een vos vindt in Britsche sagen menigen tegenhanger, en het geloof in weerwolven bleef lang bestaan”¹⁾. Hij verbaasde er zich over dat Roges de vos praten kan²⁾, maar dit is juist het punt waar alles om draait, het punt waardoor de vos zijn verschillende ‘afkomst’ verraadt.

Gaston Paris ontleende zijn kennis omtrent de Walewein aan Jonckbloet’s overzicht en dit had twee dingen ten gevolge: 1e. dat Paris het sprookje niet vermoedde, iets dat hij, naar mijn vaste overtuiging wél ontdekt zou hebben aan de hand van een betere analyse en 2e. dat er nu in Paris’ uittreksel een fout sloop. Paris schrijft: „Nous n’avons pas parlé dans cette rapide analyse, de nombreux épisodes qui se mêlent à l’action principale. Citons au moins celui du prince Rogès, changé en loup (*sic!*) par sa belle-mère (comme Guillaume de Palerme dans le roman qui

¹⁾ Uit de wonderlijke formulering zou men gemakkelijk afleiden dat Jonckbloet „Britsche sagen” in overvloed kende waarin Prinsen in vossen werden veranderd. Uit Jonckbloet’s vroegere aantekening op vs. 5237 van de roman (deel II, p. 281) blijkt dat hij het enerzijds veel ruimer bedoelde: „Verandering van menschen en (*sic*; wschl. moet er staan ‘in’) dieren was der keltische mythologie niet vreemd, en ook in de oude fransche letterkunde zijn er voorbeelden van te over”, anderzijds wel degelijk aan weerwolfverhalen dacht: hij verwijst naar hetgeen gebeurde met Melion.

²⁾ Walewein dl. II, p. 281: „Bij dergelijke gedaanteverwisselingen behield men niet altijd het gebruik der stem: Roges ging het beter dan den betooverden Melion.”

porte ce nom), etc." ¹⁾ De fout is nog niet eens zo zeer 'wolf' inplaats van 'vos', als de daardoor ontstane onjuiste mening dat we hier een soortgelijke betovering hebben als in de roman van Guillaume de Palerne.

In de Franse Middeleeuwse literatuur zijn enige verhalen waarin een man door zijn verraderlijke echtgenote (de *lais* „Bisclavret" en „Melions" ²⁾), of door zijn stiefmoeder (Guillaume de Palerne) gedwongen wordt in wolve-gedaante rond te zwerven. Het slachtoffer heeft dan meteen de menselijke spraak verloren. De betovering heeft plaats gehad door het verbergen van kleren ³⁾ (Bisclavret), door aanraking met een ring (Melions), door bestrijken met een zalf (Guillaume de Palerne) en kan slechts opgeheven worden door een handeling waarvan dezelfde vijandig-gezinde vrouw het geheim bezit: zij moet de kleren teruggeven, hem opnieuw aanraken met een andere steen in de ring, of toverformules uitspreken. Bijv. de betovering en onttovering in Guillaume de Palerne ⁴⁾:

vs. 301 D'un oingnement li oint le cors
 Qui tant estoit poissans et fors,
 Tant par estoit de grant vertu,
 Si tost com l'enfes oins en fu,

¹⁾ In „Histoire Littéraire de la France", tome XXX. Het kan zijn dat Jonckbloet en Gaston Paris over de Ned. Arthur-romans gecorrespondeerd hebben. Paris' analyse van de Walewein is, afgezien van enige opmerkingen van Paris zelf, een bijna woordelijke vertaling van Jonckbloet's overzicht in de *Gesch. der Ned. Lettk.*, maar de bijzonderheid dat Roges door zijn *stiefmoeder* betoverd is, ontbreekt daar. Vandaar dat ik een persoonlijke correspondentie mogelijk acht.

²⁾ In nauw verband met deze twee wordt meestal genoemd de Latijnse vertelling 'Narratio de Arthuro Rege Britanniae et Rege Gorlagon lycanthropo' in een hs. uit het eind van de 14de eeuw. Het verhaal is gepubliceerd door G. L. Kittredge in zijn studie „Arthur and Gorlagon".

³⁾ Of nauwkeuriger gezegd in dit geval: de *onttovering* wordt daardoor *tegengegaan*.

⁴⁾ „Guillaume de Palerne, publié d'après le manuscrit de la Bibliothèque de l'Arsenal à Paris" par H. Michelant. Paris, 1876.

305 Son estre et sa samblance mue
Que leus devint et beste mue.

De wolf wil de vrouw aanvliegen, maar wordt door toeschietende mensen verjaagd. Wanneer na velerlei avonturen de wolf in zijn ouderlijk huis is teruggekeerd en de stiefmoeder haar daad heeft moeten bekennen, neemt zij hem mee naar een kamer, hangt hem een ring die betoveringen tegengaat (vs. 7734—35: Cil qui l'anel sor lui avoit, jamais ne fust ensorcerés) om de hals en:

7748 Dont a la dame un livre trait;
Tant a porlit et conjuré,
7750 Le ¹⁾ vassal a deffaituré
Et tot remis en sa samblance.

Aan deze soort verhalen is de sprakeloosheid van het dier inhaerent: de betoverde is niet in staat iemand het verraad van de vrouw te vertellen, hij kan nergens zijn nood klagen, bovendien wordt hij in zijn woeste wolve-vorm door iedereen geschuwd, hij wordt verdreven zodra hij zich ergens vertoont. De vrouw voelt zich veilig, zij verwacht niet ooit gedwongen te worden het dier te onttoveren. Hoe dan toch op een goeie dag het arme slachtoffer iemand ontmoet die *niet* bang is en die getroffen wordt door 'menselijke' gedragingen van het monster, vormt de speciale intrigue van de verschillende versies.

De wijze waarop Roges betoverd wordt is een heel andere. De stiefmoeder *verwenst* hem dat hij zolang een vos zal zijn totdat een bepaalde, door haar gestelde voorwaarde, *die zij als volkomen onmogelijk beschouwt*, zal worden vervuld. Daarom wil ook de traditie dat er meestal volgt „— — — en dat zal nooit gebeuren”. Roman van Walewein vs. 5696 vlg.:

„Ic sal selve, bi mire trouwe,
Over hem mi selven wreken.
Tenen vos moet hi verbreken
Daer bede zine oom toe zien

¹⁾ Er staat: „La”.

- 5700 Ende also bliven tot hem mach gescien
 Ene dinc, die hic hem setten sal:
 Of hem God gheve zulc gheval,
 (Dat hem cume sal gheskien)
 Dat hi te gader mochte zien
- 5705 Den riken coninc van den Wondre
 Ende zinez zone Alydrisondre
 Bi zinen hove tenigher stede,
 Enten here Waleweine mede,
 Ende eens conincs dochter die Assentijn
- 5710 Heet; dan sal hi quite zijn
 Van desen sticken, ende niet eer
 Ende dit ne ghevalt hem nemmermeer
 Ic wane, hine sal eer wesen doot."

De onttovering is, na het uitspreken van de verwensing, geheel onafhankelijk geworden van den persoon die ze heeft geformuleerd. Deze zou zijn woorden niet eens meer ongedaan kunnen maken, zelfs al wilde hij. Het maakt voor de stiefmoeder, om hier bij het geval van Roges te blijven, niet het minste verschil of haar slachtoffer spreken kan of niet: het dier kan rustig het spraakvermogen behouden, zijn vrienden kunnen hem tòch niet helpen. Andere machten zijn in het spel gekomen, en als de onmogelijk veronderstelde situatie tenslotte waarlijk intreedt (zonder dat zou er geen verhaal zijn!) wordt Roges weer een mens buiten enig toedoen van zijn vijandin¹⁾. De vermeende overeenkomst met de roman van Guillaume de Palerne bestaat dus niet.

¹⁾ Men zie daarover p. 122 vlg.

IV. HET SPROOKJE: DE QUESTE

WAAROM MISLUKT DE EERSTE ONDERNEMING?

De dier-helper blijkt uitstekend op de hoogte omtrent het doel van den held, niet alleen weet hij waar de vogel zich bevindt, maar ook de beste manier om hem in handen te krijgen. Weldra gaat het tweetal op weg en over het algemeen schijnt de traditie te zijn dat de held de tocht aflegt, gezeten op het helpende dier; aldus bijv.: CI 1; CB 3; RR 1, 2, 7; GG 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 12; GV 2; GD 3, 4, 5, 6, 9; GSF 4; FF 1, 2, 3; FM 3, 4; SR 1; SRW 1, 2, 3; SU 2; Lit. 1, 2; Zig. 1, 2; Ime. 1; TG 1; TS 1. Ook de demon-helpers in Arab. 1 en 4 dragen den held.

In de versies waar de helper een wolf ¹⁾ is, wordt dit meestal logisch ingeleid door het gegeven dat de wolf eerst het paard van den held heeft opgegeten, dan medelijden krijgt en zelf als rijdier fungeert. Maar ook in de vos-versies ²⁾ schijnt het vaak van zelf te spreken dat de held zijn weg slechts op deze wijze kan afleggen.

Gekomen aan hun plaats van bestemming, geeft de helper den held zeer positieve instructies wat hij wèl en niet moet doen bij zijn vogelroof. Wij ontmoeten hier een veelheid van voorschriften, die echter meer in kleine bijzonderheden afwijken dan in opzet. Daarom was het mogelijk de volgende groepering te maken:

¹⁾ Hierbij ook de versie waar in plaats van de (zeker oorspronkelijke) wolf een leeuw optreedt (FF 2).

²⁾ Zelfs de hazen in CB 3, SČ 5 en Zig. 1 laten den held op hun rug rijden!

a. De held zal bij de vogel een mooie en een lelijke kooi vinden; hij moet de vogel meenemen in de lelijke kooi, anders zal het hem slecht vergaan: CI 1; CB 2, 3, 4; RE 2; RP 1; RI 1; RR 7; RW 1; GG 1, 3, 7, 8, 9, 10; GV 1, 2, 3, 6, 7; GD 3, 4; GN 2; GSF 3, 4; SP 2; SČ 1, 3; Bas. 1; Zig. 1.

Wat de kleinere afwijkingen betreft: de toestand is voor den held soms moeilijker omdat hij uit verschillende vogels zijn keus moet doen, bijv. in de bovengenoemde RP 1-versie moet hij niet de mooie vogels in hun mooie kooien nemen, maar een treurige in een hoek, in een houten kooi; idem RE 2 (ofschoon deze versie verder onbruikbaar is, want de vertelling is hopeloos in de war); de gezochte vogel is lelijk ook in GG 10 en Zig. 1. In GD 3 wordt het den held wel heel moeilijk gemaakt zich aan zijn opdracht te houden: zodra hij de vogel uit de gouden kooi neemt en in de houten zet, gaat alle glans van diens veren af „og den var graa som en Graaspurv”; idem GD 4.

b. De held moet de vogel meenemen zonder zijn (kostbare) kooi: RR 2; GG 13; GD 5; GSF 1; FF 1, 2, 3; FE 1; FM 3; SR 1, 3; SRW 1, 2, 3; SČ 2, 4, 5; Lit. 2; Arab. 4; Kab. 1; zonder nest: RR 4, TG 1; zonder het gouden kleed waar hij op zit FM 1; zonder gouden troon TT 1; zonder het gouden onderstel TS 1; als de vogel vrij op een gouden boom zit, mag geen tak aangeraakt worden GN 1, 4, 5; FM 4; held mag boom evenmin aanraken in FM 6.

Andere aanwijzingen van den helper: de oude vogel nemen en niet de jonge, GG 11 en wschl. RF 7; vogel niet aanraken voor een bepaald tijdstip, RI 2; er is maar zeer korte tijd voor het halen van de vogel beschikbaar, GG 12; de vogel mag niets in het huis aanraken, CS 1; idem de kooi, RR 1. Held moet de eerste van drie vogels nemen, hij vindt de derde mooier, Lit. 1; enz. In enige gevallen raadt de helper een 'omweg' aan, de held moet eerst bij den eigenaar van de vogel in dienst treden, om zo een goede

gelegenheid af te wachten: CS 1; GG 1, 8, 9, 11; SU 2; Zig. 2¹⁾.

Zoals reeds gezegd is, de held faalt steeds, soms door onhandigheid (bijv. ook in Arab. 1, Sua. 1 en 2 wordt hij 'gewoon' betrap, zonder dat hij een waarschuwing in de wind geslagen heeft), maar meestal door hebzucht, al of niet door den verteller verzacht in wat men aesthetische appreciatie zou kunnen noemen (held acht dan vogel te mooi om in een lelijke kooi te zitten), of gemakzucht (held vindt het lastig de vogel 'los' mee te nemen of vogel haalt held over). Verder zal men er zich bij moeten neerleggen: het sprookje vertelt van diefstal pur et simple, maar sprookjesliefhebbers zullen daarover niet zo verontwaardigd worden als Dr. C. G. Büttner, die blijkbaar sprookjes niet kent, en die onverdiende blaam werpt op den held van Sua. 1: „Was aber an der Geschichte charakteristisch ist, ist das Licht, welches sie auf die Auffassung der Suaheli von der Moral zu werfen im Stande ist. Der Held der Erzählung wird offenbar als ein frommer, Gott wohlgefälliger junger Mensch aufgefasst, und die mancherlei Züge von seiner Pietät gegen den Vater, seine Gott-ergebenheit und dergl. könnten wohl für ihn einnehmen. Aber daneben ist er auch ein rücksichtsloser Betrüger und Entführer, welcher 'so Gott will' zu Allem bereit ist, wenn es ihm Vortheil bringt" ²⁾. Arme, hierin zo miskende Suaheli!

¹⁾ Verminkt is de overlevering in RF 2, 3, 4, 6; RE 1; RR 3; GG 4; GV 4; GSF 2; niet duidelijk zijn soms de uittreksels, zo RR 6, CI 3. Anders is de situatie in SU 1: de held komt bij een oude vrouw, die in een hut in het bos woont. Zij is de *moeder* van de lichtgevende valk en belooft haar 'kind' aan den held wanneer deze haar een viool brengt die vanzelf speelt, terwijl de strijkstok danst. Bij zijn poging om dit wonder-instrument te bemachtigen, raakt de held de snaren aan en wordt betrap.

²⁾ Deze grappig aandoende tirade van Büttner vindt men in een noot op p. 113 van zijn „Lieder und Geschichten der Suaheli". De held van Sua. 1 is volstrekt niet immoreler dan zijn Europese soortgenoten, die koningen hun schatten ontroven. (Het valt nl. op dat de bezitters der schatten in dit sprookjes-type lang niet altijd reuzen zijn; deze zijn, zoals men weet, steeds vogelvrij).

Vervolgens wordt de held bij zijn roof betrapt (de vogel begint te schreeuwen zodat de bewakers wakker worden bijv. CS 1; RR 2; GG 1; GG 7, 8, 9, etc.; zodra held vogel aanraakt, begint de hele toren waarin hij zich bevindt te trillen: CI 2; de andere vogels roepen 'Dief!' in GG 10; de deurpost waar de vogel met een punt van een veer aan raakt, schreeuwt: CS 1; etc., etc. Een grotere groep vormen weer de versies waar draden met belletjes aan de kooi vastzitten: GSF 1; SR 1, 3; SRW 1; SČ 2, TG 1, TS 1; iets derg. ook in RI 3; GD 5; FM 3, 6 en Imc. 1), en de held verkeert nu in een zeer onaangename positie. Zijn vrijheid of zelfs zijn leven kan hij alleen kopen door te beloven een soortgelijke opdracht te vervullen voor den vertoornden vogelbezitter, die zich tot deze oplossing laat vermurwen door de hoge geboorte van den dief, òf omdat hij geïmponeerd is door diens stoutmoedigheid in het stelen.

En nu de roman van Walewein?

Walewein, gewond en uitgeput van een gevecht met monsters, ziet in de verte een bijzonder mooie burcht; hij rijdt er heen, bemerkt dat hij, zonder het te weten, het doel van zijn tocht heeft gevonden (een van de eerste dingen die hij daar ziet is het gezochte schaakspel), en wordt hoffelijk ontvangen. Tijdens de maaltijd vermeldt Walewein de reden van zijn komst en Wonder de voorwaarden waaronder hij het schaakbord wil afstaan, alles in de meest ridderlijke bewoordingen.

Heeft het nu enig nut gehad, kan men zich afvragen, zo in bijzonderheden in te gaan op de lezingen der sprookjes op dit punt? Tot dusver heb ik drie sprookjesvarianten nog niet besproken waarbij de situatie aan de Walewein-gegevens doet denken: GG 15; GD 9 en Bas. 2. In deze versies gaat de held openhartig naar den bezitter van de vogel toe en vraagt er om (in GD 9 vraagt hij zelfs de prijs). Inderdaad zijn het slechts drie verhalen en twee er van (GG 15 en Bas. 2) zijn nog slecht ook; men ziet echter dat een dergelijke 'kalmte' gang van zaken

desnoods in een sprookje kàn voorkomen. Wanneer ik nu toch meen dat er een steel-poging geweest moet zijn in het sprookje dat als schema heeft gediend voor de roman van Walewein, leid ik dit af uit enige regels van het gedicht: Walewein is aan het eind gekomen van zijn bericht omtrent de komst van het schaakbord aan Arthur's hof en over zijn aanbod om het te volgen, en besluit:

- 1221 Siet here, dus hebbict vernomen
 Ende bem na tscaec int Wonder comen,
 Ende wanet hier hebben ghevaen;
 Ne ware mi dinke hets mi ontgaen
 1225 Ende es mi worden onghereet."

Hierop antwoordt koning Wonder

- 1226 Die coninc hi seide: „Godweet,
 Here Walewein, addijt ghevaen,
 So waerdi groter pinen ontgaen
 Di jou nu te doghene steet. — —"

Wanneer Walewein nù het schaakspel in handen wil krijgen, geeft Wonder hem de keus uit twee mogelijkheden, of het winnen in een duel (een methode die Walewein met verontwaardiging terugwijst, omdat hij dan een eerloze daad zou begaan, nl. geweld bezigen tegenover zijn gastheer), of in zijn (Wonder's) belang een queste ondernemen. In dit laatste stemt Walewein toe.

De regels waar het m.i. op aan komt zijn vs. 1224—25 en vooral 1227—29. Deze opmerking van Wonder heeft toch alleen zin, wanneer er voor Walewein inderdaad een mogelijkheid geweest is *voor die tijd* het begeerde voorwerp op andere wijze in zijn bezit te nemen. Het is hem niet gelukt, daarom blijft er nù slechts een moeizame en gevaarvolle weg voor hem open. Uit de roman kunnen wij niet meer te weten komen welke gelegenheid Walewein zich heeft laten ontgaan, of liever welke poging den held van het dertiende-eeuwse sprookje mislukt is. Uit de unanimiteit van de sprookjes-varianten op dat punt (nu door de aangehaalde regels het zwaartepunt verlegd is, vallen daartegen de drie

alleenstaande versies af) kan men echter afleiden dat in het gedicht naar alle waarschijnlijkheid een roof-poging van het voorbeeld is 'weggewerkt'.

WELKE SCHATTEN MOETEN ACHTEREENVOLGENS
GEHAALD WORDEN?

Wanneer de held zònder vogel en mèt een nieuwe opdracht bij zijn dier-helper terugkeert, is deze verre van tevreden en toont zijn boosheid naar gelang van zijn temperament. Er bestaat hier een gelegenheid om den hoorder in spanning te houden of het dier weer zal willen helpen, waar verschillende sprookjesversies een buitengewoon dankbaar gebruik van maken. Dit kan des te aardiger zijn omdat climax mogelijk is ¹⁾:

¹⁾ GG 3, bij de eerste maal: „As he bi den Voss kümmt, na, Bröder Hans, secht de Voss, heck (heff ik) di dat ne secht, du schuss mi niks anrögen? Nu kann 'k di ne helpen. — O, Bröder Voss, secht he, d i t Mal muss mi noch wedder ut de Knip helpen. — Na, denn sett di man wedder op, secht de Voss.” Bij de tweede maal: „As he bi den Voss kümmt, na, Bröder Hans secht de Voss, heck (heff ik) di dat ne secht, du schuss mi niks anrögen? Nu kann 'k di ne mèhr helpen. Nu is 't ut. — Hê bidd't awer so vel, hê schall em dit Mal man noch wedder helpen. Hê will de Prinzessin je so gèrn hebb'n. — Na ja, denn sett di man wedder op mi, secht de Voss.” In GV 2 doet de vos eerst alleen een beetje verwijtend, bij de tweede maal is het een boze vos „die seffens begon te kijven”. De wolf in GD 5 dreigt: ik zal je maar opeten voor mijn ontbijt. In TS 1: „Der Wolf war sehr böse, weil seine Anweisungen so schlecht befolgt worden waren, und verliess den Prinzen. Dieser sass den ganzen Tag unter einem Baume und weinte bitterlich, da er nicht wusste, wie er seinen Fehler gutmachen könnte. Der Wolf war aber in der Nähe geblieben und dachte am folgenden Tag, als der Zorn verdraucht war, bei sich: 'Wozu soll der Prinz hier in dem fremden Lande zugrunde gehen?'; later, als Hassan de tweede mislukking biecht: „Da geriet der Wolf in Wut, schlug den Prinzen und wollte ihn verlassen. Aber Hassan Pascha begann ihn weinend anzuflehen, ihm doch noch ein letztesmal zu helfen. Wenn er auch jetzt nicht folge, solle ihn der Wolf im Stiche lassen. Der Wolf liess sich besänftigen und sprach: 'Viel Aerger hast du mir schon bereitet, Hassan. Nun, es sollte einmal so sein etc.'”; om het bij deze voorbeelden te laten.

de tweede onderneming mislukt gelijk de eerste en de held ziet zich nog eens voor een nieuwe onderneming geplaatst. Welke zijn nu de 'schatten' die achtereenvolgens gehaald moeten worden?

Verreweg de meeste versies noemen na de vogel, een paard en een prinses: RF 1; RE 1; RI 3; RR 1, 2, 6, 7; GG 1, 3, 4, 10, 11, 12, 13; GV 2, 3, 4, 7; GD 3, 4, 5; GN 1, 2, 4, 5; GS 2; GSF 1, 4; FF 1, 2, 3; FM 3, 4, 6; SR 1; SRW 1, 2, 3; SU 2; SČ 1, 2, 3, 4, 5; SS 3; Bas. 2; Lit. 1, 2; Zig. 1; Ime. 1; TS 1; Arab. 4. In CB 3; RE 2; RR 3 en Bas. 1 is de overlevering weliswaar in de war, maar hetzelfde drietal is nog te herkennen.

Andere opdrachten zijn: vogel, ezel of muilnier, en prinses CB 4, (6); RF 2, 7; alleen een vogel RF 3, SR 3, SP 2; vogel en paard RF 6, GSF 2; vogel en muilnier RW 1; vogel en prinses CB 2, 5; RI 1, GG 15 en GV 1a¹⁾; vogel, ezel, water dat verjongt, prinses RF 4²⁾; vogel, paard, prinses, edelsteen GG 8; idem plus 'Wasser des Lebens' GG 9; vogel, lichtsteen; ezeltje GV 1b; vogel, dia-deem, prinses (paard) RI 2; vogel, hond, paard, prinses TG 1; vogel, harp die vanzelf speelt³⁾, hond, paard, prinses FE 1; vogel, viool, paard, ster (de ster is een meisje) SU 1; vogel, paarden, cither, prinses TT 1; vogel, paard, koets, prinses FM 1; wijnstok, gouden appelboom, paard, prinses SS 1; duif, goudvis, prinses GD 6; vogel, paard, prinses, koop prijs voor prinses Kab. 1; vogel, juwelen druiven Arab. 1. In een groepje apart moeten de versies geplaatst worden die als vierde opdracht het afgraven van een berg noemen: CI 1, GG 7, GSF 3, GD 9; of het graven van een gang: GV 6⁴⁾. Men ziet dat in de meeste van deze versies zich volstrekt geen schokkende afwijkingen voordoen, men zou

¹⁾ Volgens de uitgevers is GV 1 een versmelting van twee onvolledige lezingen, die ik hier weer onderscheiden heb in GV 1a en GV 1b.

²⁾ De versie is verder onbruikbaar: de held verkrijgt de schatten in een keer.

³⁾ De zelf-spielende harp berust wschl. op invloed van Aa.-Th. 465 B.

⁴⁾ Voor deze versies zie men p. 93.

meer van variaties op het oorspronkelijke thema kunnen spreken. Water dat verjongt of 'Wasser des Lebens' treedt op onder invloed van het 551-type; zowel 'hond' (jachthond) als 'koets' vallen den verteller in door associatie met 'paard'; de varianten met ezel of „mule" in plaats van het paard zou men misschien dadelijk bij de grootste groep kunnen rekenen, terwijl de versies met slechts één of twee schatten ook nog in andere opzichten verminkt zijn.

Acht varianten zijn er bij de door mij onderzochte, die meer in het bijzonder in verband met de roman van Walewein moeten besproken worden. Walewein toch gaat uit om een schaakspel, moet dan het zwaard-met-de-twee-ringen halen en eindelijk de koningsdochter Ysabele. Het schaakspel is geen 'Wunschgegenstand' van een volkssprookje ¹⁾, een prinses echter begeren alle sprookjeshelden; de vraag is of het zwaard tot het sprookjes-schema van de roman van Walewein behoort of als product der bewerking op rekening moet worden geschoven van de Arthur-sfeer.

Een zwaard nu behoort tot de gehaalde schatten in de volgende sprookjesversies: CI 3 (vogel, zwaard, toverstaf, prinses); CS 1 (vogel, zwaard, paard, prinses); RP 1 (idem); RR 4 (vogel, paard, zwaard, prinses); Zig. 2 (vogel, zwaard, prinses); misschien Arab. 6 ²⁾ (vogel, zwaard, prinses); Sua. 1 (idem); Sua. 2 (vogel, zwaard, trommel, prinses).

Het is een klein percentage van het aantal varianten, maar het lijkt mij toch heel goed mogelijk dat de auteur van de roman van Walewein een sprookjesversie gekend zou hebben met een zwaard als een van de voorwerpen die gezocht moesten worden. M.i. zou het zwaard zelfs wel het punt van attractie geweest kunnen zijn of met andere woorden het doorslaggevende motief dat hem deed besluiten zulk een sprookje als schema te gebruiken voor een

¹⁾ Men zie p. 64, waar ook de uitzondering op deze regel genoemd is.

²⁾ De versie bergt nl. veel vreemde elementen.

ridderroman met Walewein als hoofdpersoon. Walewein toch lijkt op het eerste gezicht wel de allerlaatste persoon om de held te zijn van een verhaal als het Aa.-Th. 550-type en men vraagt zich af wat den auteur bewogen kan hebben dit model te kiezen, dat hem dwong tot het aanbrengen van heel wat veranderingen. Als er echter een zwaard-queste in het sprookje voorkwam wordt de keuze heel wat begrijpelijker, omdat dan een brug geslagen was naar de Arthur-traditie en ook in het bijzonder naar Walewein ¹⁾.

'Het zwaard met de twee ringen' in de roman van Walewein is in het bezit van koning Amoraen en zodra Walewein hem plechtig beloofd heeft een opdracht voor hem te zullen volbrengen, wordt het zwaard den ridder reeds toevertrouwd, vs. 3377 vlg. (Amoraen spreekt):

Ghelovet mi dan bi uwer trouwen,
Bi rudderscepe, bi onser vrouwen,
Dat ghijs niet ne sult onbaren,
3380 Daer ic jou sende, ghine zulter varen
Duer noot no duer ghene dinghen,
So ghevic jou tswaert metten .ij. ringhen.

En Walewein herhaalt de formule:

3386 „Ic wille jou seker doen hier of”,
Sprac Walewein „bi mire trouwe,
Bi rudderscepe, bi onser vrouwe,
Here coninc, van desen dinghen.”

Op zijn tocht naar Ysabele is hij dus al in het bezit van het wonderzwaard en zeker zou het hem zonder dit wapen niet gelukt zijn, zo ver in Assentijn's burcht binnen te dringen. Zulk een gang van zaken is ongebruikelijk en komt in de sprookjes niet voor, uitgezonderd in èèn versie, SS 1. Deze variant is natuurlijk niet in staat ons de handelwijze van Amoraen ook maar met enige waarschijnlijkheid aan sprookjes-traditie toe te

¹⁾ Zwaard-questen in verband met Walewein zullen later besproken worden, bij de Arthur-elementen van de roman. Men zie p. 150 vlg.

doen schrijven (ik meen integendeel dat de auteur van de Walewein op dit punt welbewust afwijkt), maar toch is het interessant de oplossing van SS 1 te citeren, omdat men t \grave{e} snel geneigd zou zijn bij voorbaat te menen dat een dergelijk bewijs van vertrouwen in een gegeven woord, alleen maar in een ridderroman mogelijk zou zijn. Volgens SS 1 dan, zegt de bezitter van het paard tot den held: „ — — — , I will give you my golden horse if you procure me the golden damsel in her cradle, who has never yet seen either the sun or the moon, so that her face is not tanned." And the simpleton said: „I will procure you the golden damsel, but you must give me your golden horse, on which to seek the golden damsel and bring her to you. And a golden horse properly appertains to a golden damsel." The lord: „And how will you guarantee that you will return to me again?" The simpleton: „Behold! I swear to you by my father's eyesight that I will return to you again, and either bring the horse, if I do not find the damsel; or give you the damsel, if I find her, for the horse." To this the lord agreed, and gave him the golden horse." Het verhaal staat met dit motief alleen en t.o.v. de Walewein zullen wij moeten aannemen dat w \grave{e} l het zwaard tot de schatten van het sprookjes-schema behoorde, maar dat de held het in afwijking daarvan meekrijgt op het derde gedeelte van zijn 'queste'.

WAAROM GELUKT DE DERDE QUESTE?

Twee maal is een onderneming mislukt omdat de held zich niet gehouden heeft aan de raadgevingen van zijn dier-helper. Maar zo kunnen de zaken toch niet steeds doorgaan: driemaal is scheeps- en sprookjes-recht en wij komen tot de vraag waarom het de derde keer w \grave{e} l lukt ¹⁾? De vertellers wijken onderling

¹⁾ Op p. 86 kan men nagaan welke sprookjes afwijken in dit aantal der opdrachten. De indeling in drieën heeft echter een zeer grote meerderheid.

nogal wat af in de redenen die zij hiervoor opgeven en dit behoeft geen verwondering te wekken. De derde taak toch bestaat bij het overgrote deel der gevallen in het zoeken van een prinses ¹⁾, en daar dit een in allerlei soort sprookjes geliefd motief is, kunnen we in dit gedeelte wel de meeste contaminatie met andere typen verwachten. De voornaamste groepen zijn:

1. De held is eindelijk verstandiger geworden en houdt zich stipt aan de aanwijzingen van zijn helper: RF 1 (verminkt door literaire overwerking ²⁾, maar nog herkenbaar), RE 1, RP 1; RR 2; GG 3, 8, 10, 13; GV 1, 2, 7; GD 3, 5 en ten dele 6; GS 2; wschl. FM 3 (het verhaal is iets te kort verteld) en FM 6 (in deze versie gaat er veel van het initiatief van de prinses-zelf uit); SRW 3; SP 2 (verminkt ³⁾, maar herkenbaar); SČ 1 (met uitbreiding onder invloed van Aa.-Th. 313 ⁴⁾), 2, 3; SS 1; Ime. 1; TS 1; Arab. 4.

In GG 8 en GS 2 is het den held bijzonder moeilijk gevallen te gehoorzamen en tussenkomst van den helper bleek nodig.

¹⁾ Uitzonderingen: paard het laatst, RF 7; RE 1; RI 3; GG 4, 12; GD 4; GS 2; SČ 4; Bas. 1 en 2; TS 1. (Hiervan zijn GG 4 en Bas. 1 verward in hun relaas). Laatste queste een kostbare steen: GG 8 en 9 (GG 9 is misschien 'literair' afhankelijk van GG 8).

²⁾ Paard en prinses mislukken, vogel als derde poging gelukt. Paard en prinses verdwijnen uit het verhaal.

³⁾ Alle drie pogingen gelden een (dè?) vogel. „Als sie die 300 Meilen zurückgelegt hatten, hiess der Fuchs den Dummen an den gleichen Ort gehen, wobei er sagte: „Jetzt gehorche mir oder nicht.“ Und er ging, nahm den Vogel, die Birnen und einen hässlichen Käfig; gleichwohl wollte es ihm nicht gefallen, dass er einen so schönen Vogel in einem so hässlichen Käfig tragen musste, aber er dachte bei sich: „Jetzt will ich dir gehorchen“, nahm alles und ging fort, ohne von den Wachen bemerkt zu werden. Draussen zeigte er dem Fuchs, dass er es nun bringe, da verwandelte sich alles in Gold. Und der Fuchs sprach: „Wenn du mir das erstemal gehorcht hättest, so könntest du jetzt schon zu Hause sein, — — —“

⁴⁾ Held moet prinses kiezen uit haar zusters, daarna met een zeef een visvijver leegscheppen. Vlucht te paard. Vos maakt achtervolging onmogelijk.

GG 8 (de laatste opdracht is het halen van een kostbare steen uit een berg die een uur lang open zal zijn): „Jetzt wollte er eilends wieder zurück, aber da lagen überall auf seinem Wege so viele Edelsteine, dass er der Versuchung nicht widerstehn konnte — — —. Als er sich aber hinzu bückte, bekam er von unsichtbarer Hand eine so gewaltige Ohrfeige dass er bis fünfzig Schritt vor die Höhle flog und ohnmächtig liegen blieb. Als er erwachte, sass der Bär neben ihm und sprach: Nun bedanke dich bei mir für die Ohrfeige, denn wenn ich dir die nicht gegeben hätte, dann sässest du in der Höhle, die sich noch in derselben Minute geschlossen hat — —“. Evenzo in GS 2 (paard halen is de derde taak), als held alweer zijn hand uitstrekt naar het prachtige gouden zadel „fick han af någon osynlig varelse ett så hårdt slag öfver armen, att den domnade“. Vos blijkt hem de slag gegeven te hebben.

2. De helper vertrouwt den held de uitvoering van de taak niet meer toe en gaat er zelf op uit: GN 1, 2, 4, 5; GSF 1; FF 2, 3; FM 4; SR 1.

3. De prinses wordt op een schip gelokt: CS 1; RR 1¹⁾, 4, 6; SRW 1; SS 3; Lit. 2; TG 1; Sua. 1 en 2. Als voorbeeld, RR 4:

„Sie gingen weit, weit, bis sie an ein grosses Wasser kamen, ohne Brücke, aber der Alte blies einmal und gleich stand ein Schiff da mit schönen Waren, wie man noch nie gesehen, sie funkelten, wie die Sonne. Sie stiegen ein und fuhren an das andere Ufer. Nur einmal sah der Kaiser (sic, lees „König“) aus dem Fenster, welch ein schönes Ding da auf dem Wasser lag, und schickte die Magd, zu sehen, was da sei. Als sie hinkam, konnte sie sich nicht verständigen, denn diese redeten eine andere Sprache. Darauf sagte der König, seine Tochter müsse gehen, weil sie auch andere Sprachen verstehe. Sie ging und stieg ins Schiff, nur einmal bis sie eins und das andere angesehen, ging das Schiff zurück.“

Met deze groep moeten wij voorzichtig zijn. De hier gebezigde methode kan namelijk in het 550-type gedrongen zijn uit Aa.-Th.

¹⁾ Dit verhaal wijkt in zoverre af dat het mooie meisje, dat hier een 'goldenenes meermädchen' is, het schip achterna zwemt (!).

516: „Der getreue Johannes”, waar deze wijze van ontvoeren zeer vaak voorkomt. E. Rösch, die een studie aan het 516-type gewijd heeft ¹⁾, citeert niet minder dan 36 versies met dit motief, dat is 30 % van het gehele aantal der door hem onderzochte verhalen ²⁾. Weliswaar meent Rösch dat de scheepsontvoering niet tot de ‘oer-vorm’ van „Der getreue Johannes” behoort ³⁾, maar dit vormt geen enkele hinderpaal voor jongere invloed op het 550-type, waarin het motief, getuige het kleine aantal versies daarmee, zich veel minder schijnt thuis te voelen ⁴⁾.

Zes der bovengenoemde versies van groep 3 (CS 1, RR 1, 6, SRW 1, SS 3 en Lit. 2), vertellen een bijzonderheid, die niet bij het 516-type voorkomt ⁵⁾, nl. dat de dier-helper zich verandert in de boot, waarop de prinses gelokt moet worden; bijv. Lit. 2: „Jetzt sprach der Wolf: Schlachte mich! Dann wird sich mein Leib in einen Kahn, meine Zunge in ein Ruder und meine Eingeweide werden sich in drei Kleider, drei Paar Schuhe und drei Ringe verwandeln. Fahr dann hinüber ans Königsschloss.” Of

¹⁾ E. Rösch, *Der getreue Johannes, eine vergleichende Märchenstudie* Helsinki, 1928. (F. F. C. Nr. 77).

²⁾ Op. cit. p. 102. Rösch geeft de bibliographie van 137 versies, daarvan waren er hem echter 15 niet toegankelijk. Hij noemt de varianten met deze episode „Seefassungen” en geeft de volgende analyse: „Fast in allen Fassungen dieser Gruppe bedienen Helfer und Held sich der gleichen List, um die Braut zu entführen. Sie verkleiden sich als Kaufleute, locken die Braut auf ihr Schiff und fahren mit ihr fort, während sie ihre Waren besichtigt” (p. 6).

³⁾ Op. cit. p. 187: „Auch eine Seefassung war die Urform nicht”.

⁴⁾ Overigens komt Rösch, wat het thema „Gewinnung der Braut” betreft slechts tot negatieve resultaten. Op cit. p. 188: „Die Urform ist also in keiner der Ueberlieferungsgruppen zu suchen, und deshalb ist nicht zu bestimmen, wie die Gewinnung der Braut ausgestaltet war”. Men vgl. ook p. 157 en 201.

⁵⁾ Althans Rösch, Op. cit., p. 104 noemt het niet bij de daar, in verband met dit motief, door hem meegeedeelde voorbeelden van „Zauber des Helfers”.

RR 1: „— — —worauf der wolf sich in einen kahn verwandelte, in dem statt hässlicher gedärme herrliche seidene bänder, und stoffe von den glühendsten farben lagen. Der erstaunte prinz setzte sich zu denselben in den kahn, und steuerte, den schwanz des wolfs haltend, keck in's meer hinaus, — —”. Een variatie hierop geven GG 15 en FF 1, waar de dier-helpers zich resp. in een „schönes Geschäft mit lauter goldenem und silbernem Geschmeide” en in „en handelsbod, som var full med de skönaste varor” veranderen.

4. Zeker niet de oorspronkelijke lezing vinden wij in een kleine groep waarin de held, bij zijn poging om de prinses te schaken evenzeer betrapt wordt als bij de eerste twee opdrachten en zijn leven moet vrijkopen door in een korte tijdsduur een berg af te graven, GG 7 en GSF 3; „a great heap of clay” op te ruimen (voor iedere schopvol die men er afhaalt, komen er twee bij), CI 1; of GD 9: de koning eist „jævn mig alle de Paald, du ser her rundt i mit Land.” De held is in het geheel niet in staat aan deze opdracht te voldoen, de vos doet het werk voor hem. CI 1, GD 9 en GSF 3 bewijzen hier hun literaire afhankelijkheid ¹⁾ van GG 7, de Grimm-versie, of nauwkeuriger gezegd: van de ‘Urgestalt’ der Grimm-versie.

¹⁾ Onder ‘literaire afhankelijkheid’ versta ik dat de afhankelijke versies, die alle in betrouwbare sprookjesverzamelingen voorkomen en dus ongetwijfeld werden opgetekend uit de *mond van vertellers*, door bepaalde bijzonderheden aantonen dat zij teruggaan op een ouder, *gedrukt* verhaal. Het kan dan toch bijv. zeer goed mogelijk zijn dat de verteller-in-questie het verhaal alleen uit mondelinge overlevering kende, m. a. w. dat nòch verteller, nòch verzamelaar vermoedde met *gedrukte* volksliteratuur te doen te hebben. Ook is het volstrekt niet nodig dat de mondelinge versie in alle opzichten lijkt op het ‘literaire’ voorbeeld: het verhaal kan op zijn weg reeds door vele oren en monden gegaan zijn, andere (desnoods oudere) overleveringen hebben gekruist, etc. *Dit staat echter vast: onder de voorouders van de afhankelijke versie was ergens een in-druk-overgeleverde vertelling.*

Het motief van de 'onmogelijke taak' (hier het afgraven van een berg) moet in de Grimm-variant geraakt zijn uit een contaminatie met Aa.-Th. 313 (waar de 'ogre', 'Unhold', boeman' of hoe men hem noemen wil, dergelijke opdrachten geeft aan den held die in zijn macht is geraakt ¹⁾), daar een zodanige episode in een 550-variant door geen enkele onafhankelijke versie wordt gesteund. Precisering tot invloed van de oorspronkelijke vorm van het verhaal bij de Grimms is mogelijk omdat de bovengenoemde versies (CI 1, GD 9 en GSF 3, waarbij zich nu ook nog GSF 4 komt voegen) als held van het sprookje niet de zoon van den *koning*, maar van den *tuinman* noemen, een bijzonderheid welke men vinden kan in de *eerste* druk van de Kinder- und Hausmärchen ²⁾, en die in de volgende drukken door het bekendere motief werd vervangen ³⁾. Naar deze zelfde vorm zijn de twee Zweedse volksboeken: „Guldfogeln, eller Riddaren på Räfven” (Stockholm, 1824) en „Gull-fogeln, Gull-hästen och Prinsessan samt den förtrollade Räfven” (Jönköping, 1826 en latere drukken) vertaald: ook zij hebben als held een tuinmanszoon ⁴⁾.

¹⁾ Aarne-Thompson, „The Types of the Folk-Tale”, p. 51: „The ogre assigns the hero impossible tasks (planting a vineyard, cleaning a stable, washing black yarn white, cutting down a forest, catching a magic horse, sorting grains, etc., which are performed with the magic help of the ogre's daughter”. De vos heeft dus in „Der goldene Vogel” de taak van het meisje overgenomen.

²⁾ Deel I verscheen in 1812 en is nu buitengewoon zeldzaam. Gelukkig bestaat er sinds 1913 een heruitgave van Friedrich Panzer: „Die Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm in ihrer Urgestalt” (2 dln.).

³⁾ Tussen de 1e en 2e druk der Grimm-sprookjes bestaan grote verschillen: verscheidene verhalen werden verwijderd, versies versmolten, motieven veranderd. Vanaf de tweede druk hebben de Grimms alleen nog stylistische verbeteringen aangebracht. Men zie daarover de interessante studie van Ernest Tonnelat, „Les contes des frères Grimm”, Paris, 1912.

Echter noch daarin, noch in Bolte-Polívka's „Anmerkungen” (wat erger is), vindt men deze tuinman-overlevering van de eerste druk vermeld.

⁴⁾ Men zie Bäckström, „Svenska folkböcker”, derde gedeelte, p. 42—43.

Hiermee zijn de groepen besproken. Op-zich-zelfstaande oplossingen zijn nog: Prinses wordt gered uit bewaking van een leeuw, die wanneer hij slapen wil „prenait entre ses énormes pattes la tête de la jeune fille, de peur qu'on ne la lui enlevât pendant son sommeil”: CB 2; van de badende prinses worden de kleren weggenomen in CB 3; de prinses bevindt zich in het hol van een reus, die alleen gedood kan worden met zijn eigen zwaard (wschl. invloed van Aa.-Th. 301), GG 1; de jonkvrouw moet teruggehaald worden uit de hel, GG 11; het „Feenmädchen” wordt door een oude vrouw bewaakt, wolf verandert zich in het meisje en misleidt zo de bewaakster ¹⁾, FM 1; wolf geeft geld om een paard, rijtuig en een fles koppige wijn te kopen en daarmee gaat held naar de zeekant; de meermin komt uit het water, gaat in het rijtuig en drinkt van de wijn; als zij ingeslapen is, komt de held voor den dag en rijdt met haar weg, SRW 2; held moet een ster van de hemel halen; hij verandert zich in een mus, vliegt omhoog, windt de vlechten van de ster om zijn arm (!) en brengt haar zo naar beneden, SU 1; de prinses is een mannenhaatster, held probeert in vrouwenkleren tot haar door te dringen, wordt gesnapt maar wint haar door tovergeschenken ²⁾, Lit. 1; dier-helper zegt: „You will go to where this princess dwells; you will eat with her; you will drink with her; finally you will sleep with her. Then I shall come during the night and carry you both away”, Zig. 1; held raakt in precies hetzelfde gewaad als de prinses draagt, langs haar bewakers, Zig. 2; held wint prinses bij een schietwedstrijd, TT 1; koop prijs voor

¹⁾ Dit is een duidelijk vooruitlopen op een later deel van het sprookje. Men zie p. 106. Iets dergelijks ook in SU 2.

²⁾ Een volkssprookje met een dergelijk 'omkoop-systeem' moet Andersen wel geïnspireerd hebben tot zijn verhaal van 'De Zwijnenhoeder', waar de prins ook gunsten van de prinses verkrijgt in ruil voor door haar begeerde tovervoorwerpen.

de bruid is 100 kamelen en 100 kameel-wijfjes, Kab. 1; etc. ¹⁾).

In de versies waar de volgorde paard — prinses omgekeerd is, wordt deze veranderde opeenvolging meestal niet gemotiveerd. Alleen GG 12 maakt een uitzondering: de pogingen om vogel en prinses in handen te krijgen zijn mislukt omdat de beschikbare tijd daartoe voor den held te kort was ²⁾); het paard echter loopt zo hard, dat de derde onderneming slaagt.

In de roman van Walewein woont de prinses in een onneembaar geacht kasteel aan de overzijde van een gloeiende stroom. Door een onderaardse gang nadert de held het slot, vechtend verschaft hij zich toegang, maar moet voor de overmacht zwichten en raakt gevangen. De prinses heeft liefde voor hem opgevat, wat haar eveneens in een kerker brengt. Held en prinses worden bevrijd door den dankbaren dode, die hen veilig buiten het kasteel voert. Welke motieven kunnen hier aan het sprookjes-schema worden toegeschreven? Dat een dode optreedt als bevrijder in dit gedeelte van het verhaal vinden wij in geen der sprookjesversies. Er zijn weliswaar drie varianten waar de held door zijn helper uit een gevangenis wordt verlost (CB 2, vos = dode; RE 1, vos = dode; GG 4, vos), maar deze komen niet voor vergelijking in aanmerking omdat het daar gaat over

¹⁾ Tè verminkt zijn op dit punt CB 5, 6; RF 2, 3, 4, 6; RE 2; RR 3 RW 1; GV 3; GSF 2; Bas. 1; Arab. 1.

Onzeker is de methode in CI 3; GSF 4 en SČ 4 (uittreksels !); RF 7 (de verteller wist het niet meer). Ook RR 7 laat er zich niet over uit. In RI 1 invloed 'magische vlucht' (held en meisje werpen een weverskam en een flesje achter zich). Men vergelijkte Antti Aarne, „Die Magische Flucht, eine Märchenstudie”, Helsinki, 1930 (posthuum werk), FFC. Nr. 92. Ook een magische vlucht in GG 11. Over SČ 1 is reeds gesproken.

²⁾ Held moet de tijd gebruiken waarin de torenklok twaalf slaat: „Dort warte, bis die Turmuhr zwölf schlägt. Beim ersten Schlag lauf hinein und hinauf in den zweiten Stock; im Vorhaus hängt ein Käfig, darin sind die Vögel. Aber beeile dich, dass du beim letzten Schlag aus dem Schlosse bist.”

gevangenneming van den held na het mislukken van zijn eerste queste ¹⁾ en omdat uit verdere fouten in de verhalen wel afgeleid zal moeten worden dat de vertellers getracht hebben zo logisch mogelijk hun geheugen te hulp te schieten. Even onbruikbaar voor dit onderdeel is GV 7, waarin de burgers van een stad den held en „de schoone Lena” in de gevangenis werpen, uit woede dat de held zijn broers van de galg heeft losgekocht ²⁾.

De oplossing die in de roman van Walewein voor het derde avontuur gevonden wordt, is dus niet de oplossing van het Aa.-Th. 550-type. Laten wij dit type even buiten beschouwing en wenden wij ons, daar Walewein's bevrijder toch klaarblijkelijk als optredend in een menselijke of mens-achtige gedaante gedacht moet worden ³⁾, nog eens tot de sprookjestypen met doden helper ⁴⁾, dan moet opgemerkt worden dat het ook dàar niet tot de traditie behoort dat de dode den held (en de prinses) uit gevangenschap verlost ⁵⁾.

¹⁾ Men vergelijkte als voorbeeld het excerpt van CB 2 op p. 31.

²⁾ „Maar al het volk uit de stad begost te roepen en te tieren, en ze vongen Diederik en werpen hem met de schoone Lena in een groote diepe kuil; dat was in die stad het gevang. Wat dee mij toen de vos? Hij dabdé 's nachts een pijp door den grond, en trok ze allebei aan zijnen steert uit de kuil” (cursivering van mij). Het motief is duidelijk een slecht onthouden herinnering aan het verraderlijke optreden van de ondankbare broers, zie p. 114 vlg.

³⁾ De roman van Walewein is hier (vs. 8366—8465), jammer genoeg, niet erg expliciet. Wij hadden er graag wat meer van geweten! In vs. 8366 wordt gezegd „Des doden gheest quam metter spoet Tote Waleweine in den karker”, maar vgl. vs. 8386: „Die dode nam Waleweine bi der hant” (een immateriële spookgestalte is het dus zeker niet). Verdere aanduidingen zijn steeds weer „die dode”, „die dode ridder”; de verschijning is in staat te spreken; het enige duidelijk bovennatuurlijke is dat ketenen breken en sloten open gaan bij zijn nadering (vs. 8384, 8392, 8401—8403), hetgeen ons m.i. op het spoor brengt van de inspiratiebron. Men zie daarover p. 161 vlg.

⁴⁾ Men zie p. 69 vlg.

⁵⁾ Liljeblad, Die Tobiasgeschichte, noemt op p. 105 als „Die Aufgabe des Toten Helfers: A-Typ: dem Helden Pferd und Waffen zum Turnier

Voor zover ik heb kunnen nagaan vormt Calderon's toneelstuk „El mejor amigo el muerto” (hetgeen men tot de literaire varianten van dit soort sprookjes rekent) de enige uitzondering: hierin wordt inderdaad de held, die onschuldig gevangen zit, bevrijd door den door hem begraven dode ¹⁾. Men moet echter wèl in het oog houden dat het stuk in dit opzicht *afwijkt* van zijn bron: de ridderroman „Olivier de Castille et Artus d'Algarbe”, waarvan een Spaanse vertaling in 1499 het licht zag ²⁾, en zo mist het 17de-eeuwse literatuurproduct in het onderhavige geval elke bewijskracht.

Rest ons nog te constateren welke oplossing J. Leroy bedacht heeft voor zijn GV 6-versie ³⁾. Stijn, de held van het verhaal, die wanhopig was over de gloeiende rivier, wordt getroost door de vos:

„Schept moed, mijn lieve vriend”, zei 't vosken, „ik zal u helpen, om 't oudeken van den bosch. Ziet wel toe, dat gij alles stipt uitvoert,

zu verschaffen. B-Typ: den Helden aus Seenot zu retten und (oder) ihn zur Prinzessin zu bringen. C-Typ: den Helden und die Heldin aus den Händen der verfolgenden Räuber zu retten und (oder) den Helden zur Prinzessin zu bringen. D-Typ: für den Helden den Auftrag der Prinzessin auszuführen und sie von dem Zauber zu reinigen. T- und E-Typen: das Leben des Helden in der Hochzeitsnacht zu retten und die Braut von dem Zauber zu reinigen.”

¹⁾ Calderon heeft het stuk geschreven in samenwerking met twee andere auteurs: Luis de Belmonte en Francisco de Rojas. Het is uitgegeven in het veertiende deel van de „Biblioteca de Autores Españoles” p. 471—488. De held Don Juan de Castro betaalt „tres mil ducados” om Lidoro te kunnen begraven. Wanneer Juan later in de gevangenis zit, tezamen met Lidoro's zoon en een kluchtigen dienaar, worden zij alle drie door den dode bevrijd. Zij weten echter niet wie hun redder is: de dode beantwoordt Juan's vragen in voor dezen raadselachtige bewoordingen (de toeschouwers vòòr het voetlicht zijn ongetwijfeld dadelijk 'im Bilde’).

²⁾ Volgens Adolf Schaeffer, Geschichte des Spanischen Nationaldramas, Leipzig, 1890, p. 141. Dezelfde roman was ook de bron van Lope de Vega's „Juan de Castro”; daarin vindt men deze redding-uit-de-kerker evenmin.

³⁾ Men vgl. p. 54.

wat ik u zeggen zal. Ik zal een hol scharten, diepe diepe in den grond, al onder den wal en de vijf dikke ringmuren waardoor gij zult in den blomhof geraken waar de konings dochter alle middernacht een zoeltje scheidt. — — —” En 't voske begon te scharten en te wroetelen, en tegen dat 't deemsterde, was het hol gemaakt. „Nu, daar deure,” zei 't vosken.

Stijn kroop over handen en voeten onder den grond, zoo dat hij ten langen laatste uitkwam in 's konings hof.”

De prinses wil wel met hem meegaan, echter niet voordat zij afscheid genomen heeft van haar vader. Alarm en ontdekking. Stijn in de kerker en de volgende dag ter dood veroordeeld. De prinses spreekt te zijnen gunste, waarop de koning het vonnis wijzigt:

„Aangezien gij in 't booren en 't graven onder de eerde zoo ervaren zijt, dat gij al door den grond hebt weten in mijn slot te geraken, zult gij een hol graven van in uwen kerker, diepe diepe door de harde rotse. Dat hol zult gij van trappen voorzien, en, als gij zult diepe genoeg zijn, dan moet gij eenen onderaardschen gang maken, daar twee mannen, snêe en snêe, door kunnen, en die gang moet zoo lang zijn dat hij uitkomt een halve mijle van hier in 't bloote veld. Om dit werk te verrichten, geef ik u acht dagen tijd; — — —”

Onnodig te zeggen dat Stijn na zeven dagen haast nog even ver is als toen hij begon; gelukkig voor hem heeft de vos het werk al volbracht. Ten slotte stemt de koning er in toe dat de prinses met Stijn meegaat.

Men ziet hoe Leroy zijn verhaal in elkaar heeft gepast: de gang die de vos onder de rivier doorgraaft is de „duwiere” waarvan Roges in de roman van Walewein het bestaan kent (vs. 6044 vlg.); dan verlaat Leroy de gebeurtenissen van de roman en sluit zich aan bij de Grimm-versie, alleen met dit verschil dat de held nu niet een berg moet afgraven, maar een tweede onderaardse gang boren. Deze verandering moet Leroy weer onder invloed van de Walewein hebben bedacht, omdat daar inderdaad sprake is van een tweede onderaardse gang, en wel in de vertrekken van Ysabele, vs. 7907 vlg.:

Oec stont daer ghemaect ene duwiere
Subtijllijc in al sulker maniere,
Dat niemen ne ware so vroet van zinne

- 7910 [Dat hi soude worden mogen an inne] ¹⁾
 Welker neffens dat soe stoede.
 Te groten rampe ende sere [tongoede] ²⁾
 Quaemt den meestere diese maecte,
 Want allene up hem becraccte
- 7915 Tongeval; hort in welker maniere:
 Also oude als hi die duwiere
 Hadde vulbrocht ende twerc volhent,
 Stappans was hem sijn payment
 Ghegeven: ic mach ju segghen hoe:
- 7920 Die joncfrouwe dedene doe,
 Ysabele, die goedertiere,
 Stappans werpen in die riviere,
 Daer hi verdranc, ende sijns daer nare
 Nemmermeer ne wart niemare.
- 7925 Dus ne wiste niemen van der dinc
 Dan die joncfrouwe. — — — —

Goed gelezen heeft Leroy de Walewein-roman dus wel!

Het is eigenaardig dat deze tweede duwiere in de roman zo nadrukkelijk naar voren wordt gebracht, terwijl er later eigenlijk in het geheel geen ontwikkeling uit voortvloeit. Niemand betreedt de verborgen ruimte, want wanneer Assentijn, die door een verrader van zijn dochter's doen en laten op de hoogte is gebracht, in woede ontstoken met zijn ridders nadert, en Ysabele Walewein aanraadt in de duwiere te vluchten, antwoordt deze, vs. 8112 vlg.

- „So waric dan een groot vilein,
 Soudic mi selven daer toe gheven
 Te vliene daer ghi verlorc ju leven.
- 8115 Het ware mijn lachter al te groot:
 Eer sal ic bi ju bliven doot.”

¹⁾ Vs. 7910 ontbreekt in het Leidse hs., dus ook in de Jonckbloet-uitgave, maar is hier ingevuld naar de Gentse fragmenten waarvan Verdam de collatie gegeven heeft in Versl. en Mededeel. der Kon. Akad. v. Wetensch., Afd. Lett. 3 R. VIII (1892).

²⁾ Het Leidse hs. heeft 'te goede'; Jonckbloet's opmerking dat in de regel een fout schulde en dat 'goede' misschien in 'ongoeede' veranderd moest worden (Walewein-uitg. dl. II, p. 304) is door de Gentse fragmenten bevestigd.

En nadat Walewein overweldigd is, versmaadt ook Ysabele de gang als middel om te ontsnappen (vs. 8273—79).

Wanneer het motief 'vluchten door een onderaardse gang' door de sprookjes-versies gesteund werd, zou men de conclusie willen trekken hier op een oudere laag te stoten, en de wending te hebben gevonden zoals het verhaal was, voordat het hulp-betoon van den berouwwol gestorven ridder er in werd gebracht. Dit wordt echter door de sprookjes niet bevestigd. Weliswaar zijn Schaking-door-een-onderaardse-gang en Vlucht-door-een-onder-aardse-gang 'geregistreerde' sprookjesmotieven¹⁾, maar de omgeving en de sfeer waarin zij optreden is tē verschillend. Het eerste motief behoort bij de zogenaamde „Inclusa”-verhalen²⁾, waarin de echtgenoot door middel van een geheime gang zo listig in de war wordt gebracht door zijn vrouw en haar minnaar, dat hij persoonlijk deze aan den rivaal uithuwelijkt, in de mening een dubbelgangster voor zich te hebben. Het tweede motief schijnt alleen voor te komen in een sprookje uit Basile's „Pentamerone": „La palomma”³⁾. In dit verhaal ontsnappen held en heldin door een onderaardse gang uit de tuin van een

¹⁾ Respectievelijk „R 25” en „R 211.3” in Stith Thompson, *Motif-Index of Folk-Literature*, Helsinki, 1932—35. 5 vls. (FFC. 106—109, 116).

²⁾ Aldus aangeduid naar de titel van de vertelling in de „*Historia septem sapientum*”. De „*Motif-Index*” verwijst niet rechtstreeks naar „*Inclusa*”, maar via de al eerder geciteerde studie van E. Rösch, „*Der getreue Johannes, eine vergleichende Märchenstudie*” naar een Griekse versie van Aa.-Th. 516, die de „*Inclusa*”-situatie op de een of andere wijze heeft overgenomen, hetgeen, voor zover ik weet, door Rösch niet werd opgemerkt. Met Thompson's verwijzing naar het boek van Rösch is men dus nog een heel stuk van huis en dit geval wil ik als voorbeeld laten gelden bij het uitspreken van een critiek op de „*Motif-Index*”: niettegenstaande het enorme werk dat het bijeenbrengen dezer duizenden motieven gevegd moet hebben en waarvoor men gaarne onverdeelde bewondering zou willen koesteren, is het zo buitengewoon jammer dat de geciteerde literatuur vaak niet 'ter zake' is.

³⁾ Het zevende verhaal van de tweede dag. Het is een mengsel van Aa.-Th. 310 („*Rapunzel*”) en Aa.-Th. 313.

heks. Noch het ene, noch het andere kan ons in verband met de Waleweinepisode verder helpen; wij zullen er ons bij neer moeten leggen dat de Walewein in dit gedeelte van de sprookjes-traditie afwijkt.

Dat Ysabele zo snel bereid is haar vroegere leven vaarwel te zeggen en den held, dien zij nog maar nauwelijks kent, te volgen, is daarentegen weer wèl een wijze van reageren, die zij gemeen heeft met velen van haar sprookjes-zusters. Ook deze verlaten, snel overgehaald, hun *ouderlijk huis*: CI 1; CS 1; RF 1; RP 1; RI 3; RR 4, 7; GG 7, 8, 9, 12, 15; GV 2, 6; GD 5, 9; GS 2; GSF 1, 3, 4; FF 1, 2, 3; FM 3, 6; SR 1; SRW 3; SU 2; Bas. 1, 2; Lit. 2; Zig. 2; Ime. 1; TT 1; TS 1; Sua. 1 en 2¹⁾. Hierbij moet men feitelijk de versies rekenen, waar de prinses wordt weggehaald uit haar gewone omgeving (zonder dat ouders genoemd worden): RF 2; RR 1; GG 3, 14; GV 1, 7; GD 3; SRW, 1, 2; SU 1; SČ 2, 4; SS 1; Lit. 1; Zig. 1; TG 1; Arab. 4, 6. Deze situatie blijkt voor dit type de 'echte' te zijn, in tegenstelling tot de minder-juist-overgeleverde bij de varianten waar de prinses uit de handen van een vijandig wezen gered moet worden: CB 2 en 4: prinses bewaakt door leeuw; CB 5: door slang; RF 4: in de macht van een ogre; RE 1, GG 1, GV 3, 4: reus; GG 11: duivel; GD 6, GN 1, 2, 4, 5: Trolld; RE 2: Moren; RI 2: een tovenaar; GG 13: een Joodse koning; FM 1 een oude vrouw; FM 4 een draak²⁾. Ik leg hier de nadruk op, omdat Eringa ten onrechte koning Assentijn de kant van de laatste categorie (te weten: de der prinses vijandig gezinde wezens) zou willen toewenden, zoals blijkt uit opmerkingen als: „— de koning der Rakshasa's, beantwoordend aan koning Assentijn; een meisje, door de Rakshasa gevangen gehouden,

¹⁾ Wschl. ook RR 6; GG 4, 10; GD 4; SČ 3; SS 3. Hier en daar geeft een uittreksel het niet aan: CI 3, FE 1.

²⁾ Niet meetellen kunnen natuurlijk de versies zonder prinses (opgevoemd op p. 86).

maar de held gunstig gezind, zoals Ysabele, de dochter van Assentijn, Walewein gunstig gezind is" ¹⁾ en „afgezien van het feit, dat Ysabele uit haar vaders burcht geschaakt wordt — maar denkt men zich Assentijn werkelijk als vader der jonkvrouw? — was het de bedoeling van de dichter zijn werk een zedelijke strekking te geven" ²⁾.

¹⁾ Eringa, Walewein-studies, Tdschr. Ned. T. en Lettk., 44, p. 110.

²⁾ Ibid., p. 116.

V. HET SPROOKJE: HET BESLUIT

HET BEHOUDEN DER TOVER-SCHATTEN

Wanneer het gelukt is de prinses te schaken, wil de held haar liever niet weer afstaan; FF 1: „Konungasonen och prinsessan ilade emellertid framåt på vargens rygg, men då slutligen den konungens slott begynte synas, hvilken hade önskat prinsessan åt sig, började konungasonens sinne blifva tungt och hans hjerta fylde af sorg, ty han skulle ej mera velat skiljas från henne.”; SR 1: „Prince (Iwan)¹⁾, sitting with the beautiful Helen on the grey wolf, fell in love with her, and she began to love him and when the grey wolf reached Tsar Aphron's dominions the prince lamented and wept. 'Why do you weep?' asked the grey wolf, and Prince (Iwan) answered, 'Friend, grey wolf, how should a young fellow such as I not weep and grieve? I have fallen in love with beautiful Helen, the king's daughter, and now I must render her up to Tsar Aphron in exchange for the golden-maned horse, and if I do not render her up then the tsar will have my name dishonoured everywhere'. Minder 'verheven' en ook minder sentimenteel in GG 3: „As se dar kamt, sieh so, secht de Voss, nu lewers du din Prinzessin af, un denn ward se di de Hingssen²⁾ wul öwergēben. — Ja, secht Hans, ik wull doch so gērn de Prinzessin behol'n. — Dat heck (heff ik) mi dusen nog' dacht! secht de Voss. Du büss ne mit w a t tofreden.

¹⁾ Fillingham Coxwell heeft in het verhaal steeds de naam Iwan weer-gegeven door 'John'; verder heeft hij echter de Russ. namen behouden.

²⁾ De eis was 'vier gele (goudbruine) hengsten.'

— O, Bröder Voss, secht he, help mi man! Dê wuck (wull ik) doch so lasti gêrn hebb'n." Ten slotte nog als voorbeeld FM 1: „Der Königsohn hatte das Feenmädchen schon sehr lieb gewonnen; er hatte nicht das Herz, von ihr zu scheiden; so sagte er dem Fuchs, dass er das Mädchen nicht hergeben würde, wenn auch sein Vater nimmer von seinem Sessel aufstünde" ¹⁾). Deze versie, waarin de liefde den held de belangen van zijn vader zo volkomen uit het oog doet verliezen, zou Jonckbloet ontzèt hebben, die het Walewein al vrij kwalijk nam dat deze, na Ysabele gezien te hebben, de belofte aan Amoraen en „zijne verplichting jegens Artur" vergeten schijnt ²⁾).

Jonckbloet moet aanvankelijk teleurgesteld zijn geweest dat de auteur van de roman zich een mooie gelegenheid heeft laten ontgaan om Walewein's strijd tussen „neiging en plicht" ³⁾ weer te geven en partij te trekken „van al het dramatische van dien toestand". Ten slotte schijnt hij zich getroost te hebben met het denkbeeld dat de dichter het conflict wèl heeft gevoeld, maar het den lezer meer laat raden dan dat hij het beschrijft ⁴⁾). M.i. echter is dit door Jonckbloet gevoelde gebrek aan diepte toe te schrijven aan de aard van het verhaal dat tot bron heeft gediend: in de sproökjes komt het voor den held nooit tot een strijd tussen plicht en liefde, omdat de dier-helper dadelijk een andere oplossing weet te vinden ⁵⁾).

¹⁾ N.b. de prins is uitgetrokken om de vogel als geneesmiddel voor zijn vader te gaan halen!

²⁾ Roman v. Walewein, II, p. 161.

³⁾ Ibid., p. 160.

⁴⁾ Ibid., p. 161.

⁵⁾ Soms vindt de dier-helper het uit zich zelf onnodig om de prinses af te staan; TS 1 bijv. „Hassan Pascha! Warum sollst du dieses so wunderschöne Mädchen dem König abliefern? Es ist viel besser wenn es bei uns bleibt und deine Frau wird, nachdem du zum Vater heimgekehrt bist." In GG II en Ime. I vinden we de motivering: „Du darfst jetzt die schöne Florigunde nicht für den Schimmel hergeben; denn das wär kein Vergleich, einen Menschen für ein Rosz" (GG II. Ook in Ime. I zegt het dier: eigenlijk moet men een prinses niet ruilen voor een paard).

a. Het dier raadt de volgende list aan: de held moet de prinses in schijn aan den eigenaar van het paard 'afleveren'; men zal hem het paard geven, wanneer held dit dan bestegen heeft moet hij de prinses onder een of ander voorwendsel bij zich in het zadel trekken en er van door gaan: CI 1; CB 4; RF 7; RI 2, 3; GG 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13; GV 1, 2, 6, 7; GD 3, 4, 9; GSF 3; SČ 2; Bas. 2.

b. Het dier verandert zich zelf in de prinses (of in 'een' jonkvrouw) en wordt door den held voor het paard 'ingeruild'. Na enige dagen ziet het dier kans te ontsnappen en voegt zich weer bij den held en zijn geliefde : CS 1; RR 2, (7); GD 5; GN 2; GSF 1; FF 1, 2, 3; FE 1; FM 1, 3, 4, 6; SR 1; SRW 1; SU 2; SČ 1, 5; SS 1, 3; Lit. 1, 2; Zig. 2; Ime. 1; TG 1; TS 1¹⁾.

Anders: op de terugweg krijgt de held het paard (en later ook de vogel) cadeau: RR 1, SČ 3, Kab. 1 en Sua. 2; de roof-poging, die op de heenweg mislukt is, wordt opnieuw ondernomen met een beter resultaat ²⁾: RR 4, GS 2 en Zig. 1 (in dit laatste verhaal wordt de uitvoering aan het helpende dier overgelaten); TT 1: de wolf blaast op de prinses, zij wordt nu zo lelijk dat de koning voor wien de held haar halen moest, haar niet wil hebben! De held krijgt toch zijn beloning (in dit geval de gezochte cither) omdat hij de tocht ondernomen heeft (onnodig te zeggen dat de wolf de prinses later weer mooi 'blaast'); Arab. 4: de 'ogre' veroorzaakt een dichte rook, waardoor held en jonkvrouw gelegenheid krijgen te vluchten; Sua. 1: de prinses is geschaakt in ge-

¹⁾ Tot deze groep behoort ook SRW 2, waar men wel een misverstand bij den verteller zal moeten aannemen. De meermin laat zich zelf 'afleveren' en ontsnapt 's avonds aan den koning in de gedaante van een wolf (!).

In SU 1 ruilt de held zijn schatten op volkomen eerlijke wijze in, maar later komen ze hem achterna: hoe het mogelijk was te ontsnappen, wordt niet verteld.

²⁾ Sporen hiervan ook in CB 2, 3 en RF 2, welke versies verder verminkt zijn. De tweede poging wordt dadelijk herhaald: SFW 3.

zelschap van haar dienstmeid, de meid wordt afgeleverd in plaats van de prinses. Slechts in èèn versie, GD 6, staat de held de prinses inderdaad af ¹⁾.

In de roman van Walewein blijkt Amoraen (of Amorijs, zoals hij verder heet ²⁾) te zijn gestorven vòòr Ysabele de burcht Ravenstene bereikt, zoals Gaston Paris het ironisch uitdrukt in zijn overzicht van het werk: (Amoris) „vient d'avoir le bon esprit de se laisser mourir." Inderdaad, de literatuur-historici zijn het er over eens dat de dichter zich hier „op de eenvoudigste wijs" ³⁾ uit een moeilijkheid gered heeft. Men heeft er zich echter geen rekenschap van gegeven wèlke de moeilijkheid was, waaraan de auteur heeft trachten te ontkomen: niet aan het „konflikt van neiging en plicht" (Jonckbloet), niet aan de „twijfel, wat hij doen zal, Ysabele of het zwaard en daarmee het schaakbord opofferen" (Te Winkel), maar aan de onmogelijkheid een zo hoogstaande figuur als Walewein èn prinses èn zwaard te doen behouden op een van de bedriegelijke manieren waardoor de sprookjeshelden in staat zijn dit te doen. Voor de sprookjes-helden is het geen probleem welk der schatten zij moeten 'opofferen'; zij 'behouden' alles ⁴⁾, alleen de manier waarop de

¹⁾ Niet in aanmerking komen verminkte versies, bijv. waarin helemaal geen prinses voorkomt (RF 3, 6, RW 1, GSF 2 en SP 2), waar de prinses niet behoeft te worden gezocht voor iemand anders (RI 1, GG 15, Bas. 1) of andere afwijkingen voorkomen: CB 5, 6; RF 1, 4; RE 1, 2; RR 3; GV 3, 4. Verder heerst er nog in een aantal versies onzekerheid omtrent de gevolgde methode; dit kan zijn omdat de uittreksels niets vertellen op dit punt (CI 3, RR 6, GSF 4 en SČ 4) of omdat de verteller er zich niet over heeft uitgelaten (GN 1, 4, 5 en RP 1). Bijv. in GN 5: „So vende dei tilbake. Dà dei kom dà åt det fjellet der hesten var, so tok dei både hesten og det beste gullbeislet. Og då dei kom åt det fjellet der lindi var, so tok dei både lindi og fuglen. So reiste dei til med alt saman."

²⁾ Men zie hierover p.211.

³⁾ Te Winkel, Ontwikkelingsgang (1922) I, p. 296.

⁴⁾ Zoals FF 2 het uitdrukt: „Doch zuletzt bekam der Knabe alles! Das Mädchen bekam er, das flachsmähnige Ross mit dem Zaum und den Goldvogel in dem Käfig."

verschillende eigenaars bedrogen worden, verschilt; Amoraen echter moest sterven omdat de dichter Walewein geen oneervolle daad mocht doen bedrijven: Amoraen viel ten offer aan Walewein's integriteit ¹⁾).

Welke bedrog-methode aangewend werd in het dertiende-eeuwse sprookje is niet uit te maken. Tegen de manier van de groepen *a* en *b* (waarvan men zou denken dat zij het meest in aanmerking zouden komen) rijzen verschillende bezwaren:

Bij de methode *a*, die ik de list-methode zou willen noemen, wordt een zeer belangrijke rol gespeeld door het *paard* ²⁾, men kan wel zeggen: de list is gebaseerd op de snelheid van dit dier. Het is den held mogelijk met de prinses en later met de vogel te ontsnappen omdat niemand hem, eenmaal gezeten op het wonderpaard, kan inhalen. Verschillende versies vestigen speciaal de aandacht op het snel-lopen: CB 4, „l'âne à sept lieues le pas”; RF 7 een dergelijk zeven-mijls muildier; GG 1, het 'bonte Paardje' dat bij iedere stap èèn mijl aflegt; GG 7, het gouden paard dat nog sneller loopt dan de wind; GG 8, het snelste paard; GG 9, 12 idem; GG 10, het „windschnelle Ross”; GV 1, het „Ezeltje-stap-aan”, „dat bij elken stap drie mijlen aflegt”; GD 9, als het witte hert het goede zadel op heeft, loopt het sneller dan je gedachte („saa løber den omkap med din Tanke”). Soms kan het paard vliegen: RI 3, „un cavallo, che vola per aria”; GG 4, „Luftpferd”; GD 3; GD 4, „den skjønne Hest Bonsifripært” ³⁾).

¹⁾ Men kan zelfs verder, of zo men wil terug-redeneren: Amoraen's dood en het latere werkelijk afleveren van het zwaard bewijst dat de dichter van de Walewein zeker geen versie van het sprookje kende, zoals RR 1, SČ 3, Kab. 1 en Sua. 2, waar de held op de terugweg de schatten *cadeau* krijgt.

²⁾ Eventueel ook ezel of muildier.

³⁾ Een extra functie heeft het paard dat in het bezit van den derden tovenaer is in RI 2: het behoort niet tot de geëiste schatten (vogel, dia-deem en prinses), maar wordt binnengesmokkeld in het verhaal als middel

En geen zulk wonderdier behoort tot de door Walewein gehaalde schatten!

Bij de *b*-methode, de 'inruil-methode', waar het paard niet van integreerend gewicht is, bestaat een andere moeilijkheid. Het succes is hier afhankelijk van onvermoede talenten van het helpende dier. Is de list-methode eigenlijk een gewoon, sluw overleg dat goed past bij het karakter van de *vos* die het meestal voorstelt (in de boven-geciteerde versies met *a* zijn er maar vier waar de helper geen vos is: RI 3, eigenlijk geen helper; GG 10, wolf; GG 8 en 9, beer), de inruil veronderstelt tover-eigenschappen: het dier transformeert zich tot een prinses, een paard, een schip, een zwaard, al naar de noodzakelijkheid zich voordoet. Soms wordt een korte aanwijzing gegeven hoe de transformatie plaats vindt: RR 7, „le loup qui d'un bond devint un cheval”; GSF 1, „so sló vargin säj i jórðn o blái ti ién dúllík prinsäso”; FF 1, „i det samma kastade den sig tre gångur till marken och vältrade sig der hvarje gång”; SR 1, „he struck the ground and became beautiful Helen”; SČ 1, „turns a somersault”; SS 1, „she bounded hither and thither, and transformed herself into a golden damsel”; TG 1, wolf buitelt zich tot prinses; TS 1, de wolf spreekt een toverformule uit, gedurende welke tijd de

waardoor held en prinses in staat zijn het domein van den tovenaar te ontvluchten, diens vervloekingen nl. hebben geen vat op het dier. Bij het bemachtigen van diadeem en vogel speelt het paard zijn gewone rol.

Sporen van rijdieren met grote snelheid zijn er ook in verscheidene verminkte versies: CB 3, 'un petit cheval qui marchait comme le vent'; CB 6, 'la mule à sept lieues le pas'; RF 4, 'la plus laide mule, qui faisait sept lieues d'un pas'; RF 6, 'un cheval tout en or' dat het snelste is ter wereld; RW 1, een muilnier dat zo hard loopt als de wind; GV 4, een paardje met dezelfde eigenschap.

Waarschijnlijk zal men het moeten toeschrijven aan zijn belangrijkheid op de terugweg, dat sommige vertellers het paard als laatste opdracht, na het mislukte halen van een prinses, doen plaats vinden in RI 3, GG 12, GD 4, GS 2 en Bas. 2. Een derg. verandering van volgorde verandert echter weinig of niets aan het verhaal.

prins zijn ogen moet dicht doen ¹⁾. Het wil mij voorkomen dat wij dergelijke toverkunsten niet mogen veronderstellen bij Roges, den in een vos-veranderden prins, die zo lang moet wachten

¹⁾ Grappig is Lit. 1 waar de verteller blijkbaar niet meer goed wist hoe de vork in de steel zat. De wolf zegt: Maak een vrouwenkleed voor mij, „der Herr hat ja das Fräulein doch noch nie gesehn, da wird ers nicht merken.“ En bij het slot waar de vogel is: „Da musst du mich als Schimmel verkleiden“ (sic!).

In SS 3 moet de held, als de kikker zich in een prinses verandert, een sluier achterhouden; bij de paarde-verandering een teugel. Deze voorzorgsmaatregelen herinneren aan de transformaties in het Aa.-Th. 325-type: „The Magician and his Pupil“. Het betekent dat de kikker anders niet in staat zou zijn te ontsnappen en zich weer bij den held te voegen. Hetzelfde in GN 2: prinses zonder 'banskaenne' (handschoenen); en van paard het 'grime' (halster) achterhouden.

Zo zijn wij gekomen tot de voorwaarden waaronder de dier-helper aan zijn bedrogen 'eigenaars' ontvluchten kan: RR 2, de gewaande prinses houdt zich ziek, wordt in de vrije lucht gebracht en ziet kans er van door te gaan, idem paard, iets derg. FF 1; GD 5, de 'prinses' verandert zich 's nachts in een muis en ontsnapt door een muizegat; zij maakt gebruik van een ogenblik dat zij alleen gelaten wordt, FM 3, 4; iets derg. Lit. 2: de prinses wordt in een kamer gebracht, „Am nächsten Morgen wollte die Zofe dem Fräulein des Prinzen den Tee bringen, siehe, da knurrte in dem Zimmer ein Wolf. Schreiend lief sie davon und rief: 'Ach, ein Wolf hat das Fräulein gefressen!' Der Wolf aber lief hinter ihr her aus dem Zimmer — — —“; interessant zijn in dit gedeelte de versies SČ 1, SS 1 en TG 1; als voorbeeld SS 1, „Now that same lord of the golden horse, full of joy at acquiring the golden damsel, assembled all his lordship, prepared a grand banquet for their entertainment, and showed them what he had acquired in exchange for his golden horse. While the guests were gazing at the damsel, one of them scrutinised her attentively and said: „All is damsel-like, and she is very beautiful, but her eyes are shaped like foxes' eyes.“ No sooner had he said this, when up sprang the fox and ran away. The lord and the guests were enraged that he had said, „foxes' eyes“, and put him to death.“ Wat hier gebeurt, is het volgende: de transformatie kan geen stand houden, wanneer het woord 'vos' uitgesproken wordt, kortom wanneer de 'naam' van het dier wordt geopenbaard. Eenzelfde idee moet schuilen in de verhalen waar het dier tot den held terugkeert, op het ogenblik dat deze het roept: FF 2, de leeuw zegt: „Wenn drei Tage vergangen sind, so rufe mich“; GSF 1, SR 1 en SRW 1, held roept uit: Waar is mijn grijze wolf?

voordat hij zijn menselijke gedaante weer terugkrijgt. Wanneer hij zich uit vrije beweging kon transformeren, wat behoefde hij dan op onttovering te wachten? Hier blijkt er dus correlatie te bestaan tussen de methode waarop de held zijn schatten behoudt en de aard van zijn dier-helper. *Logisch* zou men redeneren: de inruil-methode eist een dier-helper die niét onttoverd moet worden aan het eind van het verhaal, en in de meeste gevallen komt dit bij deze soort varianten ook uit (CS 1; RR 2; GSF 1; FF 1, 2, 3; FE 1; FM 1, 3, 4, 6; SR 1; SRW 1; SU 2; SČ 1, 5; SS 3; Lit. 1, 2; Ime. 1; TG 1; TS 1). Helemaal zeker is de zaak niet, want er zijn 5 versies waar zowel het inruil-motief als de dier-helper-onttovering voorkomen: RR 7; GD 5; GN 2; SS 1 en Zig. 2. Alle contaminatievormen? Het alternatief is dat men zou moeten aannemen dat een definitieve onttovering toch noodzakelijk kan zijn, omdat de voorafgaande transformaties verre van 'stabiel' blijken (de tijd gedurende welke zij succes hebben is soms ten zeerste afhankelijk van uitwendige factoren, vgl. de noot op de vorige pagina). Zoiets lijkt mij als argument inderdaad zwakker, maar bovendien is het waardeloos in het geval van Roges, daar een dergelijke redenering hoogstens de rechtvaardiging is van een versie met de twee, doch volstrekt geen imperatieve kracht bezit ten opzichte van verhalen met een der motieven.

M.i. blijven dus de boven-beredeneerde bezwaren tegen de groepen *a* en *b* (men zie p. 106) bestaan en moeten wij, daar de gegevens in de roman van Walewein te weinig positief zijn, er van afzien over de bedrog-*methode* van de (dertiende-eeuwse) sprookjesbron een beslissende uitspraak te doen.

Tegen elke goede sprookjes-traditie in, wordt het zwaard-met-de-twee-ringen door Walewein werkelijk afgestaan om het gewenste schaakbord te krijgen. Uit enige regels van de roman kan men echter de indruk krijgen dat het gemis van het wonderwapen Walewein niet àl te hard zal zijn gevallen, ik meen vs. 9889—93:

Nu hadde Walewein bi siere manwaerhede
 Ende bi ridderscape mede
 Ghesworen, dat hi bi ghenen dinghen
 Soude trecken tswaert met twee ringhen
 Up kerstinen man, dur ghene noot.

Door deze eed zijn de toekomstige mogelijkheden waarbij het zwaard een werkzame rol kan spelen zeer belangrijk in aantal verminderd en daarmee is de waarde van het wapen voor onzen held gedaald. Maar: zijn deze regels wel 'echt' en zo ja, welke draagwijdte mag men er aan toekennen? Deze vragen dringen zich op, omdat niets in de vroegere gebeurtenissen ons op een dergelijke beperkende gelofte heeft voorbereid. Is het slechts een onhandige, volgens-de-ingeving-van-het-ogenblik-bedachte 'verklaring' waarom Walewein het wapen niet gebruikte in het gevecht met Estor? ¹⁾ Het zou misschien verleidelijk lijken aan de hand van deze passage de theorie op te stellen dat er ergens in de roman een episode is weggevallen en dat het in de bedoeling van den auteur lag, verschillende van Walewein's tegenstanders als niet-Christenen te kenmerken, bijv. de mannen van Assentijn. Dit gaat echter niet op, omdat nadien de zoon van den hertog (vs. 8533—8712 en men vgl. 8801—8893) door het zwaard-met-de-twee-ringen gedood wordt (vs. 8691—92 en 8708—10), en dat we daar met een „kerstinen man" te doen hebben blijkt wel uit het feit dat Walewein het dodelijke wapen *niet* voert in de grote veldslag tegen den hertog-zelf, die met een belangrijke legermacht de achtervolging heeft ondernomen (vs. 10315—10797). De wonderlijke restrictie ten opzichte van het zwaard-met-de-twee-ringen geldt dus alleen voor de gebeurtenissen vanaf het gevecht met Estor, zodat wij inderdaad tot een slordig

¹⁾ In deze hoedanigheid toch komen de bedoelde regels plotseling uit de lucht vallen. Er moest daar een reden opgegeven worden, die het toverzwaard uitschakelde, want Estor mocht niet door Walewein worden gedood. Over de plaats van het duel met Estor te midden van Walewein's andere avonturen raadplege men de inhouds-opgave van de roman op p. 18.

nood-bedenksel moeten besluiten. 'Echt' ¹⁾ lijken de geciteerde regels wèl, daar hun inhoud consequent wordt volgehouden: na dit punt bedient Walewein zich niet meer van het wapen-inquaestie.

HET VERRAAD VAN DE BROERS

Nu schijnt alle leed geleden. De held en zijn geliefde kunnen met de verworven schatten huiswaarts keren en moeilijkheden en avonturen lijken voorgoed voorbij. Maar: de twee teleurgestelde en verbitterde broers van den held zijn er ook nog. Zij hebben hun geld en verdere bezittingen verkwist, zijn in gevangenschap geraakt om hun schulden, bij rovers te recht gekomen, of zwerven nog steeds rond op zoek naar de vogel waarvoor zij het vaderlijk paleis verlieten.

In vele gevallen schijnt de dier-helper te weten dat den held van die zijde nog gevaren kunnen dreigen en hij waarschuwt:

a. de held moet zich onderweg niet ophouden: CB 4, 5; GG 3, 8; GSF 4; TG 1; zich niet omwenden, ook als men hem roept RR 2; niet slapen GD 5; FF 1; SČ 1; zich niet door de prinses laten luizen SRW 3.

b. onderweg geen hulp verlenen RF 3, 4; twee die gehangen zullen worden, niet helpen GG 13; geen mens met geld vrijkopen GS 2; geen aalmoes geven aan bedelaars bij de kruisweg Lit. 2.

*b*¹. geen galgevlees kopen: GG 1, 10, 12; GV 1, 7; GD 3, 4; ravevlees GG 11; 'aas' SU 2; levend vlees SČ 2. De Grimm-versie (GG 7) heeft de dubbele waarschuwing: 'geen galgevlees kopen en niet aan de rand van een put gaan zitten'; ditzelfde in RR 7, GV 2, 6 en GSF 3 ²⁾.

¹⁾ D.w.z.: door den auteur-zelf en niet door een afschrijver bedacht.

²⁾ Ik acht het waarschijnlijk dat de versies die de waarschuwing 'niet aan de rand van een put gaan zitten' hebben, op dit punt literaire invloed van de Grimm-versie vertonen.

c. De dier-helper waarschuwt bepaaldelijk tegen verraad van de broers: RF 7, RR 3, GG 9, GN 5, FF 3, SRW 1, TS 1¹⁾).

De waarschuwing²⁾ helpt natuurlijk niet, in de gevallen *a* en *b* omdat de held, zelfs als hij aan de raad van zijn helper denkt, voor de broers steeds een uitzondering zal maken in zijn gedachtengang, en bij *c* omdat hij in zijn onschuld niet gelooft aan zulk een mogelijkheid. Hij wordt dus toch inderdaad overvallen³⁾ door de twee mannen die hij dikwijls eerst nog uit ellendige omstandigheden gered heeft. Hun opzet is zelf de schatten in handen te krijgen en den held te beletten ooit weer thuis te komen. Een groepering der sprookjesversies wijst zich vanzelf aan door het verschil in grondigheid waarmee de broers zich van dit laatste verzekeren, nl. of zij er in slagen den held te doden of niet.

1. De broers werpen hun slachtoffer onverhoeds in een put: RF 4, 7; RI 1, 2; RR 7; GG 7, 12, 13; GV 2, 3; GSF 3; SČ 4; SS 1; Bas. 2; Lit. 1; Arab. 6; Kab. 1; Sua. 2; in het water CB 3; RI 3; GG 11; GV 1, 6; GD 3; SČ 3; Sua. 1; in een ton in het water: GN 1, 2, 4, 5⁴⁾); in een moeras GG 15, GD 4; in een kuil, ravijn of iets derg.: CB 2, 4, 5, 6; RF 3, 6; RP 1; RW 1; GG 3; GD 9; Bas 1; in een leeuwenkuil GG 8, GS 2; en maken zich ijlings uit de voeten zonder zich te vergewissen omtrent de resultaten van hun daad. Met de schatten trekken zij naar hun vader, de prinses wordt geïntimideerd⁵⁾).

¹⁾ De 'prinses' waarschuwt den held in RI 2 en Arab. 6.

²⁾ Er zijn ook heel wat verhalen waar de helper *niet* waarschuwt, maar het is mij onmogelijk uit te maken of de vertellers in zo'n geval niet vergeetachtig geweest zijn.

³⁾ Geen verraad is er in de op p. 66 genoemde versies waar slechts èèn man uittrekt en geen broers optreden (CS 1, RF 1, RE 2, Zig. 2 en Arab. 1); en verder in de verhalen CI 1, RF 2, GD 6, GSF 2 (deze vertelling is tegen het einde verminkt), FM 1, 3; Zig. 1; TT 1 en Arab. 4 waar wèl drie broers zijn.

⁴⁾ Dit schijnt een speciaal Noorse bijzonderheid.

⁵⁾ Als voorbeeld: GG 11 „Und die schöne Florigunde hat einen Eid schwören müssen, dass sie nichts aussagt, sonst wollten sie sie auch ins Wasser werfen.“

In al deze gevallen brengt de held het er nogal goed af¹⁾: struiken breken soms zijn val in het ravijn, de put is meestal vrijwel leeg en de toegeschoten dier-helper toont zich eens te meer een redder in de nood. RF 4 bijv.: „Cependant le pauvre prince, au fond du puits, poussait de grands cris; le renard accourut et descendit dans le puits. 'Je t'avais bien dit de ne tirer personne de la peine! Je vais pourtant t'aider à sortir d'ici; tiens bien ma queue.' Le jeune homme fit ce qu'il lui disait, et le renard grimpa; il allait atteindre le haut, quand la queue se rompit et le jeune homme retomba au fond du puits. Le renard rattacha sa queue en la frottant avec de la graisse (!) et prit le prince sur son dos. Une fois dehors — — etc.”; of GV 1: „Wat was er intusschen met den jongen prins gebeurd? Ongetwijfeld had hij in de rivier den dood gevonden, indien het vosken hem niet tijdig ter hulp was gesneld. Op raad van het dier greep de drenkeling hem bij den staart, en zoo geraakte hij veilig uit het water.” De staart van den dier-helper, of juist(er) nog van den vòs-helper²⁾ is het traditionele redmiddel: CB 2, 4, 5, 6; RF 4, 7; RI 1, 2; GG 3, 7, 11, 12, 13, 15; GV 1, 6, (7); GD 4, 9; GSF 3, Bas. 2 melden alle uitdrukkelijk deze bijzonderheid³⁾.

¹⁾ Slechts in SS 1 en Sua. 1 en 2 bestaat er verdrinkingsgevaar; in Bas. 1 heeft de held door zijn val in de „carrière” pijnlijke verwondingen opgelopen.

²⁾ Bij de overgrote meerderheid van deze versies is de helper een vos en in de weinige gevallen waar dit niet zo is, doet nooit de staart van het dier dienst om den held te helpen: RF 6, wolf trekt held op aan „une paille de blé”; Lit. 1, wolf neemt held op zijn rug, enz.; CB 3, broers gooien held in vijver, maar hij houdt zich vast aan „un buisson de joncs”, de haas zegt „prends ma jambe et sors de l'étang” (!) In Arab. 6, Kab. 1, Sua. 1 en 2 wordt de held door mensen gered.

³⁾ Soms lukt het pas na verschillende pogingen, bijv. ook CB 4, 5 en GG 12. In RI 1 maakt de vos een touw van zijn staartharen (!); in CB 2, 6 en GG 3 kan hij zijn staart verlengen; in GG 13 heeft de arme held een jaar lang in de put moeten doorbrengen en zoals de verteller het uitdrukt „Wie 's Jahr vergangen ist, ist dem Hurenkind das Moos schon gewachsen gewesen auf dem Schädel und auf dem Buckel im Brunnen eine

Is het helpende dier in de bovengenoemde versies in staat den held vlot en zonder veel inspanning uit zijn benarde positie te ontzetten, heel wat moeilijker wordt zijn taak in geval

2. De broers doden den jongste: RR 1, 2, 4; GG 1, 4; GD 5; GSF 1; FF 1, 2, 3; FE 1; FM 6; SR 1; SRW 1, 2, 3; SU 1, 2; SP 2; SČ 1, 2; Ime. 1, TG 1. Zijn lijk blijft liggen tot het in verregeaande staat van ontbinding verkeert (RR 2), het geraamte alleen nog over is (RR 1), eksters of kraaien er aan pikken (GG 4, FE 1, SR 1 bijv.) en derg., en dan pas komt de dier-helper en weet in het eerst niet wat te beginnen. Gelukkig valt hem weldra een mogelijk redmiddel in: Hij vangt enige vogels die zich aan het lichaam te goed willen doen (of verbergt zich in het lijf van een door hem gedood paard, en loert zo op vogels), en dwingt hen levenswater ¹⁾ te gaan halen, RR 2, GG 4, GSF 1, FF 1, 2, 3, FE 1, SR 1, SRW 1, 2, SU 1, SČ 1, 2 en TG1 ²⁾. Bij Ime. 1 weet de wolf zelf waar hij het water vinden kan ³⁾. GG 4: „Nu kümmt awer de Musche Voss wedder op de Sted', wo hê licht, wo sin Bröder em dot mak̄t hebbt. Un dar sitt al 'n

Spanne hoch." (Ik heb dit citaat in hoogduitse vorm overgebracht, omdat het bovendien nog fonetisch genoteerde dialect buiten het verband vrij moeilijk te lezen is.)

¹⁾ Aldus in GG 4, FF 1, SRW 1, SČ 2, TG 1 en Ime. 1. In de versies RR 2, GSF 1, FF 2, 3, FE 1, SR 1, SRW 2, (SU 1?) en SČ 1 moeten de vogels twee soorten water halen: bij het levenswater blijkt ook een 'water des doods' noodzakelijk, dat in staat is afgesneden delen weer samen te doen groeien en wonden te sluiten. Pas daarna brengt het levenswater den held in het bewustzijn terug.

²⁾ In deze versie is de kraai een 'dankbaar dier' en behoeft niet gedwongen te worden.

³⁾ SP 2 geeft de herlevings-methode niet aan; de verteller van GD 5 gaf toe dat hij niet wist welke manier de dier-helper volgde: „Nok om det, hvad Graaben gjorde ved ham, og hvad han gjorde ikke, det ved jeg ikke, men den fik ham da tilsidst bragt til Live igen".

SRW 3: de wolf zoekt alle botjes bij elkaar van den held en blaast hem levend. SU 2: de vos gaat het bos in om 'levende' en 'jonge' zalf te zoeken; een slang heeft ze en de vos pakt ze weg.

paar Heisters [eksters], de sünd dar al bi em to hacken. — De Voss springt op ehr tô un kricht ehr fat. — Töf, secht he, ji Spitzböbentüg! Ju will 'k dat aflêhrn! Wenn ji nu ne glik in 'n Ogenblick hen flêgt un hält 'n Buddel mit Wāter des Lebens, denn mak ik ju hier dot op 'e Sted'. — Dat dur't ne lang', do kamt de beiden Heisters mit dat Wāter an. Un do gift de Voss em dar 'n beten vun in: do lewt hê wedder op." 1)

M.i. is er van dit sprookjesverraad ook een duidelijk spoor in de roman van Walewein en wel in de episode waar Walewein, Ysabele en de vos op de terugweg rust houden bij een „fonteine" en Ysabele geroofd wordt door een langsrijdenden zwarten ridder, vs. 9622 vgl.:

Daert sere scone was ende groene
Quamen si tere joliser stede,
Daer ene fonteine spranc mede

1) Een graad geraffineerder is de zaak nog in RR 2, FF 1, SR 1, en SĈ 1: hier houdt de dier-helper een vogeljong als gijzelaar en gebruikt het als proefkonijn om te onderzoeken of de ouden wel het juiste water gebracht hebben, bijv. RR 2: „der wolf nahm die fläschchen und sagte 'lasst mich euere wässer probiren'. er riss dabei eine junge krähe auseinander und spritzte dann das eine und das andere wasser auf die zerrissene krähe. in einem nu war sie wieder lebendig geworden. nun gab der wolf die drei jungen thiere den alten krähen zurück und weckte mit beiden wässern den närrischen prinzen wieder zum leben." De wolf-tovenaar in RR 1 'blaast' den held weer levend; in RR 4 is God de helper; FM 6, de vos heeft een toverkruid. Soms redden de vertellers er zich uit door te zeggen dat de held toch niet helemaal dood bleek te zijn: GG 10, GV 4 en Lit. 2.

Tussen de beide groepen in staat GG 1: de broers gooien den held in een afgrond, wat hier echter zijn dood tengevolge heeft. De vos vindt in de zakken van het slachtoffer een doos met wonderzalf, meegenomen uit het hol van den reus die de prinses gevangen hield, en brengt den prins tot het leven terug.

Andere methoden van de broers om zich van den jongste te ontdoen (en ook andere reddingen) vermelden RR 3: men snijdt de voeten van den held af; FM 4, SS 3 en TS 1: zijn ogen worden uitgestoken; SĈ 5: hij wordt half dood geslagen; RE 1: achtergelaten en thuis belasterd. CI 3, RR 6 en GG 9 geven geen uitsluitsel.

- 9625 Versch ende claer, cout als een ijs.
Hem dochte si waren int paradijs.
Als si daer ghereden quamen
Boven der fonteine si vernamen
Enen olivier jolijns ende groene,
9630 Jueghedelijc na den saisoene.

Men stijgt af, de paarden mogen grazen en na enige tijd krijgt Walewein een onbedwingbare slaap:

- 9664 Hi sprac: „Joncfrouwe, bi onsen here,
9665 In mach niet letten ic en moet
Slapen stappans metter spoet.”
Soe seide: „Here, doet dat ghi wilt.”

9671 Hem vakede so sere, dat hi thant
Slapende wart, die stoute wigant,
Utermaten vaste.

Plotseling ziet Ysabele een groten, zwarten ridder naderen op een raven-zwart paard, zo bang wordt ze dat ze niet in staat is een woord te spreken of een beweging te maken (vs 9696—9704) en hiervan maakt de zwarte gebruik om haar op zijn paard te trekken en er spoor-slags van door te gaan. Nu komt de vos in actie, vs 9713 vlg.:

- Alse dit die vos hevet versien
Hi jancte ende duulde sere mettien.
9715 Der Waleweins hoeft ghinc hi stoten
Dapperlike met sinen poten.

Walewein wordt wakker; de vos brengt hem op de hoogte van hetgeen er gebeurd is en de achtervolging neemt een aanvang. Na een verwoed tweegevecht ontpopt de rover zich als Estor, „Lanceloets broeder” (vs. 10004), een ridder dus uit Walewein's naaste omgeving.

Ofschoon deze episode uitloopt op het in de Arthur-literatuur zo geliefde duel van twee vrienden die elkaar niet herkend hebben, lijkt het mij niet moeilijk in de aanleiding ertoe een sprookjes-reminiscentie te zien aan het broeder-verraad op de terug-

tocht. Men vergelijkte bijv. de wijze waarop een verhaal als FF 2 de gebeurtenis schetst: „Dann zog er mit seiner jungen Braut weiter, und sie ritten auf dem flachsmähnigen Rosse der Heimat zu. Am Wege aber stand ein Eichbaum, so schön, wie noch niemand einen gesehen hatte. Und der Knabe und das Mädchen waren so müde, dass sie sich nicht auf dem Pferde halten konnten. Sie stiegen ab, banden das Pferd an den Baum und legten sich unter die Eiche, um zu schlafen. Den Goldvogel hängten sie mit dem Käfig in den Baum an einen Ast. Da kam der älteste Bruder ¹⁾ des Weges daher. Er sah, wie der jüngste mit seiner Braut schlief, sah an dem Baumstamm das flachsmähnige Ross angebunden und den Goldvogel in dem goldenen Käfig an dem Aste schaukeln. Da ärgerte er sich, dass sein jüngster Bruder alles bekommen hatte. Er fiel über ihn her und tötete ihn. Dann nahm er den Vogel, das Mädchen und das flachsmähnige Ross und ging nach Hause.“ De varianten waarin de overval plaats vindt tijdens de slaap van den held zijn vrij talrijk (zeker aldus in GG 8, 9, 14; GD 5; FF 1, 2; FE 1; FM 4; SR 1; SRW 1, 2, 3; SČ 1; TG 1, TS 1 en Sua. 1); verder schijnt de roman van Walewein hier terug te gaan op een sprookjesversie waar de benijders op hun zwerftochten bij toeval den held ontmoeten en niet eerst door hem van de galg of uit een voor hen vernederende positie (armoede, dienstbaarheid en derg.) zijn gered, daarmee zich aansluitend bij CB 2, 4; RE 1; RP 1; RR 1, 2; GG 3, 4, 8, 9, 15; GV 3; GD 5; GSF 4; FF 1, 2; FE 1; FM 4; SR 1; SRW 1, 2, 3; SU 1; SČ 1; Bas. 1, 2; Ime. 1; TG 1; Ned. Ind. 1; Kab. 1.

In aanmerking genomen dat de aanvallers in de sprookjes den held steeds ²⁾ met drastische middelen de terugkeer beletten,

¹⁾ Ik wil er geen waarde aan hechten dat in deze versie maar sprake is van èen aanvaller, om daarin een nadere overeenkomst met de Walewein te zoeken. In de overgrote meerderheid der sprookjesvarianten werken de broers 'in combinatie'.

²⁾ Een uitzondering vormt RE 1.

moet men wel veronderstellen dat het ongestoord en onverlet doorslapen van Walewein tijdens de roof van Ysabele niet 'oorspronkelijk' is. Men vraagt zich dan af welk lot den held van het dertiende-eeuwse sprookje getroffen zal hebben. Het komt mij waarschijnlijk voor dat hij, aangezien de „fonteine" door de roman wordt vermeld, niet gedood, maar in de bron geworpen werd, waaruit de vos-helper hem bevrijdde (vgl. groep 1 op p. 114). Zulk een belachelijke en hulpeloze situatie werd in verband met Walewein's persoon veranderd in een 'blijvend doorslapen' tot de vos hem wakker maakt.

Men kan tegen het interpreteren van deze episode in de Walewein-roman als sprookjes-reminiscentie, aanvoeren dat de plaats in het verhaal niet helemaal uitkomt, dat er een verschuiving moet worden aangenomen. Het verraad der broers heeft in de sprookjes plaats nadat de held ook de vogel waarvoor hij is uitgetrokken, in bezit heeft gekregen, en de overeenkomstige scène in de roman van Walewein zou men dus verwachten nà het tweede bezoek aan Wonder en niet er vòòr. Er is echter een reden aan te voeren voor de verplaatsing. De verraad-episode vindt men steeds terwijl de helper (nog) in zijn dier-vorm is; de held wordt gered door een *dier*, met de middelen die een (sprookjes)-dier ter beschikking staan. Pas na deze gebeurtenis wordt de dier-helper onttoverd ¹⁾, waarover in de volgende bladzijden meer. In de roman van Walewein nu krijgt Roges zijn menselijke gedaante terug aan het hof van Wonder: het winnen van het schaakbord en de onttovering van den dier-helper geschieden op dezelfde plaats. Nà dit romangedeelte past de verraad-episode dus niet meer, dit zou de reden kunnen zijn dat zij verschoven werd.

¹⁾ Dit betreft begrijpelijkerwijze alleen de versies waarin de dier-helper een betoverd mens is.

DE ONTTOVERING VAN DEN DIER-HELPER

Het oogenblik nadert dat het helpende dier, zo het door betovering een dier-vorm heeft aangenomen, zijn oorspronkelijke gedaante terugkrijgt ¹⁾. GV 1: „Zie,” sprak de vos toen, „ik heb u thans nogmaals uit een groot gevaar verlost en u vroeger herhaaldelijk het leven gered; wilt ge mij nu ook nog een grooten dienst bewijzen?” — „Ja zeker,” antwoordde de prins, „ik ben tot alles bereid, want voor u zou ik door een vuur springen.” — „Welnu,” zei het vosken, „neem dan uw sabel en houw mij het hoofd af.” Aan dat verzoek had de prins zich nu heel zeker niet verwacht. Ook weigerde hij ‘vlakaf’ er in toe te stemmen. Zijn redder dooden, neen, neen, dat kon en zou hij niet! Maar toen hij zag, dat de vos om zijn weigering droef werd, en hoorde hoe hij steeds bleef aandringen, sloeg hij hem eindelijk den kop af. En op hetzelfde oogenblik veranderde het dier in een flinken jongeling — —”. Onttovering-door-onthoofding, deze in sprookjes zo algemeen verbreide methode, wordt ook hier in de meeste gevallen aangewend: CI 1, GG 1, 3, 7, 9; GV 6; GD 3, 4, 5, 6, 9; GN 1, 2, 4, 5; GSF 2, 4; Zig. 2 ²⁾. Wschl. onvolledig-herinnerde gegevens die naar deze groep wijzen, zijn nog GV 2 (vos zegt, neem je sabel „en kap mij de pooten af”) en GV 7 (vos eist „nu moet gij mij doodslaan”). De held vindt de opdracht zeer onaangenaam, hij aarzelt lang voor hij toestemt; in enige

¹⁾ De varianten met dit motief zijn op p. 68 opgesomd.

²⁾ Uitbreiding van de ceremonie: kop en staart afhakken, CI 1; idem en verder nog alles in het vuur gooien, GG 1; kop en voorpoten, GV 6; kop leggen op plaats van staart en staart op plaats kop, GD 5; kop af „og sæt mig det for Halen paa mig”, GD 9; de onthoofding moet geschieden met het wonderzwaard dat de prins gehaald heeft, de kop van het dier valt in een bron, „and in the wink of an eye what should rise up out of the well but the son of the king that was father to the Sun Goddess,” Zig. 2; de Grimm-versie (GG 7) vermeldt: eerst doodschieten, dan kop en poten afhouden.

versies moet het dier hem onder dreigementen dwingen (GG 3, GV 7; GD 3, 5)¹⁾.

Andere wijzen waarop de onttovering plaats vindt, worden aangegeven in RR 3: in het begin van het verhaal reeds, de vos „überschlug sich dreimal und wurde plötzlich zu einem Helden“; hij is nu al verlost omdat iemand medelijden met hem gehad heeft; RR 7: om mens te worden moet de wolf „sauver quelqu'un d'une mort imminente“, dit gebeurt op het ogenblik dat hij den held uit de bron redt; iets dergelijks in SS 1: „She (want de vos is hier een betoverd meisje) was cursed, and was transformed into a cunning fox, and limped on three feet, until she should rescue her benefactor from a watery death“; beer wordt een mens wanneer held zijn zwaard opheft om zijn eerstgeboren zontje te doorsnijden, GG 8²⁾. In GG 15 hebben de held en de vos twee prinsessen ontvoerd, een daarvan jammert „Du elender Betrüger, du Fuchs, du Zauberer“; deze woorden blijken toevallig de formule te zijn die den vos weer tot mens maakt³⁾.

In de roman van Walewein wordt Roges onttoverd zodra hij Walewein, Ysabele, Wonder en diens zoon Alidris onder tezamen ziet, vs. 10925 vlg.:

Ende als hise in die oeghen sach
 Alle viere, daermen toe sach,
 Sijn vel, dat root was ende claer,
 Scudde hi van sinen halse daer,
 Ende verkeerde van siere vorme.
 10930 Diet sagen, hare herten stont te storme
 Van groten wondre. Ende na die dinc

¹⁾ Zeker niet oorspronkelijk is dat de held blijft weigeren en dat de oudste broer de onthoofding verricht (CI 1), of dat de vos den vader van den held om de verlossende handeling vraagt (GV 6).

²⁾ Invloed wschl. van het 'dankbare-dode' of van het 'treue-Johannes' type.

³⁾ Niet duidelijk zijn RF 1 (verminkt door literaire overwerking) en SČ 3 (uittreksel).

Wart hi die scoenste jongelinc
Die si noit saghen ere.

Deze voorwaarde voor de verlangde transformatie vinden wij in geen der sprookjesvarianten, maar zij is (evenals de eisen in RR 3, 7; GG 15; SS 1 en zo men wil GG 8) in zoverre interessanter dan de onthoofdingen, omdat hier althans logisch verantwoord wordt waarom de onttovering juist op dit bepaalde tijdstip plaats vond en niet op een willekeurig ander ogenblik. Wanneer namelijk het dier den held vraagt het de kop af te slaan, wordt ons nooit duidelijk gemaakt om welke reden het dat al niet veel eerder verzocht heeft. Het optreden van het verzoek steeds tegen het eind van het verhaal, blijkt toch een sprookjesbouw te impliceren waarbij het dier pas hopen kan op onttovering nadat de held zijn taak volbracht heeft. Men zou dan haast moeten aar nemen dat de onthoofdings-versies een schakel overslaan (bijv. dat een 'goed verstaander' begrijpen moet dat de redding van den betoverde op geraffineerde wijze afhankelijk gesteld is van een schijnbaar-vernietigende handeling door den held wanneer deze, van dankbaarheid en medegevoel vervuld, daartoe wel in de allerlaatste plaats bereid is), òf dat de onthoofding als gebruikelijk onttoverings-middel andere manieren heeft opgeslorpt. Ten slotte komt iedere onvervulbaar lijkende voorwaarde in aanmerking bij een betovering die het gevolg is van een verwensing ¹⁾.

¹⁾ Een willekeurig voorbeeld uit een ander sprookjestype (Grimm Nr. 169 d.i. Aa.-Th. 431): „ich bin ein Königsohn, und war von einer bösen Hexe verwünscht worden als ein alter eisgrauer Mann in dem Wald zu leben: niemand durfte um mich sein als meine drei Diener in der Gestalt eines Hühnchens eines Hähnchens und einer bunten Kuh. Und nicht eher sollte die Verwünschung aufhören, als bis ein Mädchen zu uns käme, so gut von Herzen, dass es nicht gegen die Menschen allein, sondern auch gegen die Thiere sich liebeich bezeugte, und das bist du gewesen, und heute um Mitternacht sind wir durch dich erlöst — — —“.

Meestal geven de sprookjes niet het moment waarop de betovering plaats vindt doordat de formule wordt uitgesproken; achteraf, na de verlossing wordt de situatie verduidelijkt. De roman van Walewein is vollediger, leert ons als het ware de 'techniek' van een dergelijk betoveringsgeval. Een bijzonder aspect daarvan dient nog behandeld te worden, nl. de vraag: kan een slachtoffer van zijn kant niets tegenover zulk een toverbedreiging stellen? De stiefmoeder van Roges moet zwaar boeten voor haar boze streken; zodra de noodlottige woorden gesproken zijn, „antworde” haar „die hertoghinne Alene”:

- 5736 Onsen neve, dien ghi hier ziet,
Tote hi quite wert van desen,
Tote dier wile moeti wesen
Ene padde, ende sitten al stille
5740 Bin uwer porte onder die zille.
Ende alle die bi u zullen gaen
Die moeten jou steken ende slaen,
Ende spuwen up u vel.

Lange tijd zit de pad onder de drempel, tot haar bevrijding komt op hetzelfde ogenblik dat Roges aan het hof van koning Wonder zijn menselijke gedaante terug krijgt, vs. 10949 vlg.:

— —verkeerde sciere

- 10950 Hare ghedane ende hare maniere,
Ende wart van hude ende van hare
Een scone wijf ende hopenbare,
Ende es boven der zale ghegaen.

Haar terugkeer wordt met blijdschap begroet, want nu is iedereen daar „seker das, dat die vos was worden man” (10956—7).

Over dit motief zegt Alfred Nutt in een aantekening op het artikel van Ker ¹⁾: „The Stepmother transformation is an interesting instance of the counter-spell so characteristic of the Celtic folk-tale. As a rule, the 'villain' is transformed at the end

¹⁾ Folk-Lore, vol. V, p. 127.

as a punishment." Het gegeven waar Nutt hier op doelt bestaat in het volgende: dat het slachtoffer, op het ogenblik dat de verwensing tegen hem uitgesproken wordt of is, de macht heeft zijnerzijds zijn kwelgeest te vervloeken. Een voorbeeld hiervan is al even in het kort aangeduid bij het overzicht van „Mac Iain Direach” op p. 4 : wanneer Iain's stiefmoeder hem met een plechtige bezweringsformule opgelegd heeft de blauwe valk te gaan halen, antwoordt hij haar in dezelfde bewoordingen, dat zij 'met één voet op het grote huis en met de andere op het kasteel moet staan, met haar gezicht in de storm, totdat hij terugkomt.'

Met deze wijze van represaille door het slachtoffer zijn wij op een gevaarlijk terrein gekomen. Vervloeking of verwensing is een algemeen-verbrede sprookjesbetovering, het gebruik van 'tegenvloek' als traditioneel motief is daarentegen alleen gesignaleerd in Gaelisch-Keltische verhalen (d.w.z. Ierse en Schotse; wij hebben dan te doen met een bijzonder aspect van *geis* ¹⁾), en in de IJslandse sprookjes- of sprookjesachtige

¹⁾ Omdat voor deze soort betovering ook de uitdrukking 'iemand onder *geasa* (het meervoud van *geis*) plaatsen' gebruikt wordt. Een nadere precisering zal echter noodzakelijk zijn, daar onder de benaming „*geis*” zeer verschillende werkingen van Keltische magie worden samengevat. Dit blijkt al dadelijk wanneer men het woord wil vertalen. Het kan weergegeven worden met „custom”, „obligation”, „injunction”, „interdiction”, „prohibition”, „tabu”, „spell”, „vow”, „bond”, etc. (J. R. Reinhard, *The Survival of Geis in Mediaeval Romance*. Halle, 1933, p. 2—5), een serie vertalingen waarvan men toch moeilijk beweren kan dat ze zelfs maar kunnen teruggaan op een 'einheitlich' begrip.

„The Irish *geis* is a magical injunction or a prohibition resting on a person or an object, the violation of which will conjure up the vengeance of a superhuman power” (definitie van A. G. van Hamel in de bespreking van Reinhard's boek, *English Studies*, vol. XVI, 1934); wanneer dus in moderne Ierse verhalen een mens in een dier kan worden veranderd door hem 'onder *geasa* te plaatsen', dan ontmoeten we daar m.i. een jong spraakgebruik van het woord, waarin van het oorspronkelijke begrip bitter weinig is overgebleven en waarbij de enige schakel schijnt te bestaan in het uitspreken van een bezwerende formule, dus niet in de zaak-zelf, maar in de 'techniek' van het teweegbrengen daarvan.

literatuur (het komt dan voor bij het opleggen van „*álög*”¹⁾).

Voorbeelden van contra-geis vindt men in de meeste Ierse sprookjes-bundels²⁾; in Campbell's „Popular Tales of the West-Highlands”³⁾; voorbeelden van tegen-*álög* worden geciteerd door Margaret Schlauch⁴⁾, Lagerholm⁵⁾, Sveinsson⁶⁾, etc.

¹⁾ „The spells exercised by witches were of many sorts and used for many purposes. None of them was more interesting than a curious and potent charm known as *álög*. It was a combination of a wish and a behest; it sometimes involved a tabu, and if uttered by the right person it was irresistible. By *álög* a witch could compel a man to embark on a dangerous quest; she could change his shape, force him to commit crimes against his will, or make the performance of a seemingly harmless act fatal to him” (Margaret Schlauch, *Romance in Iceland*, London, 1934, p. 125 onderaan).

„*Álög* bedeutet sowohl der mit einem Zauber behaftete Befehl oder Fluch als auch die daraus folgende Verzauberung. Von dieser gibt es wieder zwei Arten, einmal die magische Verwandlung der äusseren Gestalt, andererseits häufig eine hypnotische Beeinflussung des menschlichen Willens, ohne dass die äussere Gestalt in irgend einer Weise verändert zu werden braucht” (E. Ó. Sveinsson, Verzeichnis Isländischer Märchenvarianten, FFC. Nr. 83, 1929; Einleitung p. XXX onderaan).

²⁾ Ik geef er hier enige uit „*Béaloideas*, The Journal of the Folklore of Ireland Society” (sinds 1927), omdat varianten uit dit nog jonge tijdschrift wschl. minder bekend zijn:

In „*Scéal triúr cloinne Rí Éireann*” (d.i. Het verhaal van de drie kinderen van den koning van Ierland), vol. I, p. 378 vlg.

In de vertelling „*Donn beag, mac Rí 'n-Éirinn, agus na h-eala cheól bhinn*” (Kleine Donn, zoon van den koning van Ierland, en de zwaan van zoete muziek), vol. II, p. 296—317. De stiefmoeder zegt dat Donn de wereld moet afzoeken naar een paard dat hem kan dragen. „Donn replies that, during his absence, she must go up on top of the court on the windy side, a sheaf of straw on one side of her, a tub of dirty water on the other, in her left hand a sixpenny loaf, and in her right a large needle. The only food she can take is what (the wind blows?) through the eye of the needle”. (Ik citeer hier het Engelse overzicht).

In „*Cailleach an teampuill*” (De oude vrouw van de kerk), vol. III, p. 447—455.

³⁾ O.a. Mac Iain Direach.

⁴⁾ „*Romance in Iceland*”, p. 132—133.

⁵⁾ In zijn inleiding op de *Ála Flekks Saga* („*Drei Lygisögur*”, hrsg. von Å. Lagerholm, Halle, 1927), p. LXVIII vlg.

⁶⁾ „*Verzeichnis etc.*”, p. XXXI.

Het terrein is daarom zo gevaarlijk, omdat nog niet uitgemaakt is of er, (en zo ja, welk) direct verband is tussen de Keltische en IJslandse 'praktijken'. De drie bovengenoemde Scandinavisten zijn geneigd Keltische invloed op de IJslandse motieven aan te nemen en *zekeerheid* op dit punt zou ongetwijfeld ook heel belangrijk zijn voor de roman van Walewein, het enige continentale verhaal met dit gegeven, of althans bijna met dit gegeven. Want (en hier doet zich een verdere moeilijkheid voor), ten slotte is het in onze roman niet Roges-zelf die de tweede vervloeking uitspreekt. M.i. is dit geen onoverkomelijk bezwaar: de hele omlijsting van het geval (de betovering als wraakneming van een amoureuze stiefmoeder, wier 'avances' de held afgewezen heeft ¹⁾, de volledige bezwering met het karakteristieke „Ende dit ne ghevalt hem nemmermeer, Ic wane, hine sal eer wesen doot” (vs. 5712—13), de prompte tegenbetovering gedurende dezelfde tijdsduur als het slachtoffer-zelf) is zo gelijkvormig aan de overeenkomstige omstandigheden van de (immers eveneens laat-middeleeuwse) *lygisögur*, dat men wel eerder zal moeten aannemen dat de auteur van de Walewein een wijziging aangebracht heeft in een hem niet volkomen 'geläufig' ceremonieel.

HET HUWELIJK VAN HELD EN PRINSES

Het huwelijk van held en heldin is natuurlijk het normale slot-effect van de sprookjes van het 550-type ²⁾, afgezien van de waarschijnlijk verminkte sprookjes waarin in het geheel geen heldin voorkomt (men zie p. 86) ³⁾. Soms wordt er nog uitdrukkelijk bij vermeld dat de held dadelijk het koningschap aanvaardt

¹⁾ Schlauch, Op. cit. p. 132: „Of all persons capable of wielding this mysterious power, the wicked stepmother, is by far the most frequent.”

²⁾ En 'überhaupt' van heel wat sprookjes-typen!

³⁾ Ook van onjuiste versies waar de schatten verloren gaan (RE 2) of werkelijk ingeleverd worden (GD 6). In RF 2 trouwt de door de merel verjongde koning (d.i. de vader van den held) met de prinses!!

(de beloning die hem bij het ondernemen van zijn tocht beloofd werd, vgl. p. 62): RF 3; RF 7; RE 1; RR 2; RR 3; GG 7; (GG 11); GD 3; GD 5; FF 1; FM 5; SR 3; Lit. 1; TG 1; TS 1; Ned. Ind. 1; Arab. 6; in andere gevallen schijnt men het logisch te moeten afleiden uit het feit dat de oudere broers om hun verraad gedood of verbannen worden, waardoor de held nog de enige is, die als troonopvolger in aanmerking komt¹⁾).

Deze beide punten: het huwelijk en de opvolging in het rijk, zijn de twee laatste in de roman van Walewein waar sprookje en Arthur-traditie in botsing komen en de schrijver van vs. 11103—11110 heeft dat conflict klaarblijkelijk erg lastig gevonden:

- Sulke willen segghen hier
 Dat Walewein die ridder fier
 11105 Trouwede Ysabele die scone,
 Ende hi selve conincscrone
 Spien na des conincs Arturs doot
 Maer in gheloefs clene no groot.
 In wilre nodan niet jegen lesen
 11110 Want het mochte wel waer wesen.

Psychologisch zijn de regels heel interessant: de schrijver was huiverig en wantrouwig tegenover het hem mee-gedeelde, maar toch voelde hij zich niet zeker genoeg van zijn zaak om er tegen in te gaan. En evenwel had hij gelijk: Walewein is volgens de oudere Arthur-overlevering nooit getrouwd²⁾, en hij stierf nog

¹⁾ Men heeft wel opgemerkt dat de versies waar 'het halve koninkrijk' beloofd werd en waar de held bij terugkeer werkelijk koning wordt, elkaar niet steeds dekken: soms werd het beloofd en aan het eind vergeten (althans niet meer de aandacht erop gevestigd), soms krijgt de held het rijk zonder dat het hem beloofd was.

In GG 9 en GG 15 deelt held de regering met den vos-prins. In GG 15 is dat bepaaldelijk het rijk van den vos (de held is hier de zoon van een „Pfarrer”).

²⁾ Wél wordt Walewein's naam in verschillende romans aan die van verschillende schoonheden 'gekoppeld': Lunete in Chrétien's „Chevalier au Lion”; de zuster van Brandelis in de Perceval-ervolgen; de fee Blance-mal in Renaut de Beaujeu's „Bel Inconnu”; etc. Men zie ook de opmerking van Jonckbloet in Walewein, II, p. 30, onderaan.

vòòr Arthur ¹⁾. Eigenlijk kunnen wij dus dankbaar zijn, dat de weifeling van een (den?) auteur ons het sprookjes-slot heeft bewaard.

¹⁾ Aldus reeds in Geoffrey van Monmouth's „Historia Regum Britanniae”, boek XI, caput. 1; later uitgewerkt in de verscheidene „Mort-Artu”-versies.

VI. CONCLUSIE

Na het onderzoek van de verschillende episoden, kan men zich aan de reconstructie wagen van de soort Aa.-Th. 550-variant die de auteur van de roman van Walewein gekend moet hebben.

1. Het verhaal begon met een begerigheids-motief: „Iets” zeer moois is in (de nabijheid van) een koninklijke verblijfplaats gezien en heeft bij den vorst de wens opgewekt dit schone te bezitten. Aan dengene die hem het verlangde verschaft, wordt de erfvolgving in het rijk verzekerd.

Het begeerde was hoogstwaarschijnlijk een bijzondere vogel. Dit werd gewijzigd in een schaakbord onder invloed van het Arthur-milieu.

2. Drie zoons trekken uit, waarvan twee al dadelijk te kort schieten, zodat het verhaal zich voorlopig alleen bezighoudt met de avonturen van den derde.

De roman van Walewein is in dit gedeelte negatief, maar een episode tegen het eind van de vertelling (8) moet ons er van weerhouden, de Walewein te rekenen tot de sprookjes-versies met slechts èen persoon die de 'queste' onderneemt.

3. De held van het verhaal wordt bijgestaan door een vos, die een betoverd mens blijkt te zijn en die hulp verleent, omdat hij persoonlijk belang heeft bij het slagen van de onderneming. De vos is feitelijk de stuwkracht in de avonturen, de held voert de opdrachten van het dier uit.

De rol van den vos is in de Walewein ingekort, omdat een held als Walewein niet in zulk een afhankelijke positie kan gedacht worden.

4. De poging om (de vogel) in handen te krijgen, mislukt omdat

de held zich niet aan de aanwijzingen van den vos gehouden heeft. Hij krijgt een nieuwe taak: het halen van een wonderzwaard.

Wijze van mislukken van de eerste onderneming in de Walewein 'getilgt'.

5. De poging om het zwaard in handen te krijgen, mislukt eveneens. Held moet een prinses gaan halen.

Wijze van mislukking 'getilgt'; een verdere afwijking is, dat Walewein het zwaard 'op voorschot' meekrijgt.

6. De poging om de prinses te schaken gelukt, (naar alle waarschijnlijkheid) omdat de held nu stipt de bevelen van den vos opvolgt.

Hier plaatst de Walewein ons voor een eigen ontwikkeling.

7. Op de terugweg worden de eigenaars van zwaard en (vogel) bedrogen, zodat held en prinses en schatten behoudt.

Veranderd in verband met de ridderlijke sfeer. Dit bracht met zich mee dat de eigenaar van het zwaard op de een of andere wijze 'uit de weg geruimd' moest worden om een noodzakelijk phase-verschil te krijgen, en dat het zwaard inderdaad wordt afgeleverd.

8. Bij een put wordt held in zijn slaap overvallen door de teleurgestelde broers, die hem in het water gooien en er met de schatten van door gaan. Held wordt door vos gered.

In roman van Walewein is dit gedeelte iets naar voren geschoven. De afloop werd gewijzigd zodat Walewein, in het bezit der schatten, een triomfale terugkomst aan Artur's hof te gemoet kan zien.

9. De vos krijgt zijn menselijke gedaante terug.

10. Held trouwt met de prinses en erft het rijk.

Alle aanwijzingen spreken er voor dat het sprookje dat in de Walewein schuilt, een normale versie was van de (Noord-)Westelijke overlevering. Er moet nl. een verschil geconstateerd worden

tussen een (Noord-)Westelijke en een Oostelijke traditie, die in hoofdzaak bestaat in de persoonlijkheid en de daardoor geschapen mogelijkheden van den dier-helper:

theoretische ideaal-toestand

West	Oost
dier-helper is <i>vos</i>	dier-helper is <i>wolf</i>
'list-methode' om de schatten te behouden	'inruil-methode' om de schatten te behouden
held door broers in levensgevaar gebracht en door vos gered	held door broers gedood en door wolf in het leven terugeroepen
onttovering van vos tot mens	wolf is en blijft wolf

Zoals gezegd: dit is de theoretische ideaal-toestand, er zijn varianten met overgangs-episoden over en weer, maar de tendentie is in-het-oog-vallend. De geographische scheidingslijn is, ruwweg, de grens tussen Germanen plus Romanen aan de ene zijde, en Fins-Oegriscche volken plus Slaven aan de andere, met dien verstande dat de Roemenen zich aansluiten bij hun *omgeving* (de Slaven) en niet bij hun *taal-groep* (de Romanen) ¹⁾.

Het Zuiden van de Westelijke groep toont een aaneengesloten gebied met enige eigen kenmerken: de gezochte vogel is een 'witte merel' ²⁾ en de helpende vos is de ziel van een dankbaren dode in dier-vorm. Ook hier zijn uitzonderingen, maar het gebied tekent zich af en omvat Frankrijk-in-de-ruimste-zin, Spanje, Portugal, Italië en het Oostenrijkse Alpen-gedeelte (Tirol, Karinthië en Stiermarken).

De bouw van het sprookjes-schema is verantwoordelijk voor de algemene gang van zaken, maar niët voor alle bijzonderheden, van de volgende gedeelten in de roman:

¹⁾ Dit is trouwens de normale toestand: op p. 53 heb ik er al op gewezen dat de Bretonse en Baskische 550-varianten niet in toon verschillen van de Franse; bij de Finse Zweden ontmoet men een volledige 'Oostelijke' versie, de verhalen uit Aziatisch Rusland sluiten zich aan bij de Slavische traditie, etc.

²⁾ CB 2, (3), 4, 6; RF 2, 3, 7; RI 1, 2, RW 1; GG 11 (Karinthië), Bas. 2.

De inleiding	vs.	1—	241
Komst en verblijf bij Wonder		721—	1350
Komst en verblijf bij Amoraen		2842—	3648
De ontmoeting met Roges		5088—	5315
De vos-helper als gids		5942—	6157
Komst bij Assentijn en ontmoeting met Ysabele		7359—	7964
Terugkeer van Walewein (met Ysabele) bij Roges		8466—	8530
Het tweede verblijf op het kasteel van Amoraen		9399—	9590
De aanval van den zwarten ridder bij de bron		9591—	9749
Het tweede verblijf bij Wonder en de onttovering van Roges		10867—	11045
Thuiskomst en slot		11046—	11172

Het uitvoerige relaas van Roges aangaande de voorvallen die tot zijn betovering geleid hebben, vs. 5316—5755, houdt weliswaar ten nauwste verband met het sprookje ¹⁾, maar is een uitbreiding die in de korte, *gesproken* vertelling geen plaats vindt.

Als niet tot het sprookje behorend, heb ik in het voorafgaande betoog reeds afgezonderd ²⁾ de in de roman optredende figuur van den berouwvol-stervenden roden ridder en alle gebeurtenissen die, ook na zijn dood, tot hem in betrekking staan: vs. 3920—4103; 4754—4915 en 8333—8465.

Geheel buiten het sprookje vallen de typisch-ridderlijke avonturen: de gevechten, hun aanleiding en gevolgen:

Het gevecht met de serpente.....	vs.	317—	654
De aaneengesloten groep gebeurtenissen die samenhangen met den „cnape“ aan wien Walewein Gringolet leent	vs.	1351—2841 en (10172—10866) ³⁾	
De bescherming van een mishandelde jonk- vrouw en haar veilig geleide		3676—3919 en 4104—4753	

¹⁾ Men zie p. 15 en 127.

²⁾ Men vgl. p. 72—75.

³⁾ Men zie ook de volg. pagina.

Het gewapende binnendringen in Assentijn's burcht en de gevechten daar	6158—7358 en 7965—8332.
De aaneengesloten groep gebeurtenissen die samenhangen met den onbeschaamden jongen ridder die Walewein uitdaagt om het bezit van Ysabele	8531—9398 en 10172—10866 ¹⁾
Het gevecht met Estor	9750—10171 ²⁾

Aan de zijde van deze roman-gedeelten behoort ook het motief van de smalle brug over het „gherechte vaghevier”, vs. 4938—5087 en 5818—5855; eveneens verschillende opsierende bijzonderheden der sprookjes-episoden.

Hiermee is de in de Inleiding besproken scheiding van sprookje en roman uitgevoerd en het eerste deel van het onderzoek afgelopen.

¹⁾ Vs. 10172—10866 zijn ook al op de vorige pagina bij den „cnape” genoemd, omdat de avonturen van dit gedeelte zich in de omgeving van het kasteel van dezen „cnape” afspeelen.

²⁾ Estor is dezelfde als de geheimzinnige ridder bij de bron (zie de sprookjes-gedeelten), maar het tweede gedeelte van die episode gaat in een Arthur-avontuur over.

2e AFDELING: DE ARTHUR-ROMAN

VII. RIDDER WALEWEIN: AVONTUREN TOT EN MET RAVENSTONE

Het is niet mijn bedoeling in het nu volgende deel voor alle motieven van de roman van Walewein parallellen te geven of de oorsprong ervan na te speuren. Ik heb mij beperkt tot die punten, welke mij karakteristiek leken voor onze roman en/of belangrijk in verband met vraagstukken, die reeds vroeger de belangstelling van onderzoekers hebben gaande gemaakt.

HET GEVECHT MET DE SERPENTEN

In een rotsgang vindt Walewein een nest met vier jonge serpentes, twee er van doodt hij met zijn zwaard, terwijl de dieren nog slapen; een derde zet zich ferm ter weer en ziet zelfs kans Walewein met een slag van de staart tegen de grond te slaan, waarop deze het felle monstertje met de handen uit elkaar scheurt (!). Het laatste jong wordt door Walewein en Gringolet gezamenlijk afgemaakt (vs. 317—77). Verdergaande komt Walewein bij een spleet in de rots, waardoor het moederdier gewend is in en uit te vliegen om voor zich-zelf en de jongen voedsel te halen. Het juist terugkerende ondieer wordt door onzen held bestookt met de speer; het wapen gaat door en door, maar bij het uittrekken breekt het, en een deel blijft steken:

vs. 412 Dat trensoen dede den serpente wee
Dat hem tvier ter kele uut scoot
Doe waende Walewein wel wesen doot
415 Vander hitte vanden viere.

In het nu volgende gevecht krijgt Walewein heel wat slagen van de staart van de draak te verduren (vs. 452—55), daarna klemt het dier hem daarin vast, om hem zo naar de jongen te slepen. Walewein waant zijn laatste uur geslagen, maar de afgebroken speer, die het serpent nog in de zijde steekt, belet dit bij een nauwe opening de doortocht, klemt het zelfs zo vast, dat het noch vòòr noch achteruit kan. Op deze wijze althans beveiligd tegen de vuurspuwende muil, krijgt Walewein de gelegenheid het monster met zijn dolk te doden (zijn zwaard had hij laten vallen en verloren):

vs. 542 Die misericordē nam die wigant
 Daer hi tserpent mede stac
 So dat hem zijn herte brac
 545 Ter navelen no min no mee.

Het uitstromende bloed, dat over Walewein heenvloeit is „heter dan een vier”; met moeite houdt de ridder zich uit de gekronkelde staart vrij.

In hoofdzaak komen de bijzonderheden omtrent de draken overeen met de ‘officiële’ gegevens van de Middeleeuwse Natuurlijke Historie: het huizen in rotsen; het vermogen te vliegen; de gevaarlijke staart: men vergelijkte slechts Maerlant’s „Naturen Bloeme” onder „Draco”¹⁾:

vs. 341 Wat dat hi metten staerte bint,
 Ets doet, en twivels niet een twint;
 Ja dolifant en cans ontgaen,
 Can hine binden staerte bevaen.
 345 In steenroetsen ende in *duwieren*²⁾
 Es sijn wesen na sire manieren,
 Want sine nature es doerheet;

¹⁾ Jacob van Maerlant’s Naturen Bloeme, uitgeg. door E. Verwijs, Groningen, 1878, deel II, p. 50—52.

²⁾ „Duwieren” is de verbeterde lezing, die Verwijs aangeeft naar de varianten. In Konrad von Megenberg’s „Buch der Natur” luidt de plaats: „er wont daz mêrer tail in holen pergen und allermaist dá stainrûtschen sint” (ed. van F. Pfeiffer, Stuttgart, 1861, p. 268).

- vs. 363 Augustinus seit sonder lieghen,
Dat si somwile in die lucht vliegghen,
365 Ende hare vlogele sijn een vel,
Als wi an die vledermuus sien wel;
—————¹⁾

Wanneer wij naar parallellen zoeken in de romantische literatuur, dan kan bijv. gewezen worden op de twee serpentes, die Perchevaus bevechten moet, voordat hij tot den smid Trebuchés kan doordringen in de Perceval-voortzetting van Gerbert de Montreuil ²⁾:

- vs. 794 Et li autre serpens grant oirre
795 *Fiert de sa queue Percheval*
Si qu'il le rue contrevail
En sus de lui plus d'une toise.

Ook de draak in „Li Romans de Claris et Laris” ³⁾ gebruikt zijn staart als wapen:

- vs. 10909 Li dragon li vint fierement,
10910 De sa coe si durement
Le fiert, pres ne l'a abatu; ⁴⁾

terwijl eveneens op dit gevaar gewezen wordt in „Les Merveilles de Rigomer” ⁵⁾. Het serpent, dat door Lancelot gedood wordt,

¹⁾ Het is vreemd, dat niet over 'vuurspuwen' wordt gerept, zonder hetwelk een rechtgeaarde draak toch niet gedacht kan worden.

²⁾ Uitgegeven door Mary Williams, deel I (Paris, 1922).

³⁾ Uitgegeven door J. Alton in 1884; het werk vormt deel 169 van de „Bibliotheek des Literarischen Vereins in Stuttgart”.

⁴⁾ De drakendoder is in dit geval „Li Laiz Hardis”, een vrij bekend Arthur-ridder. Het hele avontuur is vs. 10813—10940.

⁵⁾ Uitgegeven door W. Foerster en H. Breuer als dl. 19 en 39 der publicaties van de „Gesellschaft f. Romanische Literatur”, Dresden 1908 en 1915. De draak is de bewaker van een brug en wordt beschreven vs. 10009—36;

- vs. 10020 Mout fust vaillans li chevalier
Qu'i n'afolast ne oceïst,
Se de la queue le ferist
Iestre les ongles et les dens — — —

terwijl hij te Corbenic vertoeft (in de Proza-Lancelot), heeft vleugels: wanneer Lancelot het met zijn speer doorboord heeft, staat er: „Et li serpens commence a battre la terre de ses elles comme cils qui ert naures a mort”¹⁾.

In de duitse Arthur-roman van Wirnt von Gravenberc „Wigalois, der Ritter mit dem Rade”²⁾, komt een draak voor, Pfetân, die prachtige pauwen-vleugels heeft (vs. 5069—70: „zwei schoeniu vetiche hêt er gelich eins pfâwèn gevider”³⁾), en die niet minder dan vier ridders in zijn staart gewonden meesleept:

- vs. 5041 der wurm hêt nâch wurmes sit
einen zagel langen;
dâ mit hêt er bevangen
vier rîter lussam
5045 die er vor dem walde nam,
— — — — —
5048 vil kûme hêten si ir leben;
der zagel was umb si gegeben
5050 wol mit drin valten;
sus hêt er si behalten
als er si ezzen wolde⁴⁾.

Met deze enkele conventionele trekken der verschillende draken-avonturen echter houdt ook alle gelijkenis op: verband met of invloed op de roman van Walewein is zeker niet aan te

¹⁾ In de uitgave van Sommer (The Vulgate Version of the Arthurian Romances) op p. 106 van deel V (d.i. dl. 3 van de Proza-Lancelot). In de nml. vertaling is het vs. 14894—14935 van het tweede boek van de Lancelot-compilatie (d.i. p. 100 van het eerste deel van Jonckbloet's uitgave):

vs. 14924 Ende het sloech op derde tier stede
Metten vlogelen slage groet
Also dat was gewont ter doet.

²⁾ Uitgegeven door J. M. N. Kapteyn. Deel I (Text) Bonn, 1926 (Bd. 9 van de „Rheinische Beiträge und Hilfsbücher zur germanischen Philologie und Volkskunde”).

³⁾ De gehele beschrijving van dit monster is interessant, vs. 5025—76.

⁴⁾ Pfetân wordt door Wigalois gedood.

wijzen ¹⁾. Een (misschien) minder conventionele overeenkomst vindt men in de duitse Ortnit-Wolfdietrich-overlevering ²⁾. Wolfdietrich namelijk wordt door de „wurm” die vroeger Ortnit gedood heeft, *met de staart vastgegrepen en zo meegenomen naar het nest met jongen in een berg* ³⁾. Ik wil generlei nadruk leggen op dit motief, ik vermeld het alleen omdat ik mij niet herinner het nog ergens anders te zijn tegengekomen.

Na het gevecht met het ‘serpent’ bereikt Walewein een spleet waardoor hij de berg zou kunnen verlaten, maar bemerkt tot zijn ontsteltenis dat de rotsopening hoog boven de begane grond is en de helling zò steil dat men nergens naar beneden glijden kan zonder in het water terecht te komen, want

¹⁾ In het geheel geen overeenstemming is er met de draken-gevechten in de romans van Tristan (Bédier’s reconstructie van de Thomas-versie in zijn uitgave „Le Roman de Tristan par Thomas”, vol. 2, p. 219); van „La Damoisele a la Mule” (d.i. La Mule sanz Frain), ed. Orlowski, vs. 850—895; van „Ferguut”, vs. 3414—3470 (welke strijd hier anders verteld wordt dan in de franse „Fergus”, ed. Martin p. 114, vs. 12 tot p. 117, vs 28); van „Walewein en Keye” (Lancelot-compilatie, boek drie, vs. 19370—19688); van „Moriaen”, (ed. Te Winkel, vs. 3971—4071); van „Perlesvaus” (ed. Nitze en Jenkins, p. 395). Evenmin een ander gevecht dat Lancelot voert tegen vier draken in de Proza-Lancelot (Sommer, Vulgate Version, vol. IV, p. 120) of een gevecht tegen acht draken in „Claris et Laris.”

²⁾ Het is natuurlijk onnodig er op te wijzen, dat we hier niet meer op het terrein van de Arthur-roman zijn. „Ortnit und die Wolfdietriche”, uitgegeven door Arthur Amelung en Oskar Jänicke, Berlin 1871—73 (Deel 3 en 4 van de publicatie „Deutsches Heldenbuch”).

³⁾ De jongen zijn in dit geval niet dood. Ook verder wijken de passages af: de held raakt slaags met het monster buiten de berg, en helpt en wordt geholpen door een leeuw, die er echter het leven bij inschiet en later door de drake-jongen wordt opgegeten (evenals het paard van Wolfdietrich dat de draak gaat halen, wanneer blijkt dat de jongen niet in staat zijn den held-zelf te verslinden). In de berg vindt Wolfdietrich het zwaard van Ortnit, waarmee hij de dieren doodt (B-versie, dl. I, p. 265 vlg.; D-versie, dl. II, p. 150 vlg.).

Ook Ortnit is vroeger door de draak meegevoerd naar de jongen, maar ‘in verslonden toestand’ („Unz an die sporn beide / den ritter er verslant”, dl. I, p. 74)!

669 Om dien berch liep ene riviere:
Soe was groot, wjt ende liep sciere.

Hij concludeert dat er alleen een mogelijkheid tot redding voor hem bestaat wanneer hij naar beneden springt. Hij waagt de sprong, gezeten op Gringolet, en het paard brengt hem zwemmend aan de overzijde in veiligheid. Man en dier zijn uitgeput:

744 Dat sceen an Gringoletten wel,
Die lach als of hi ware doot.

Gelukkig kan Walewein zijn trouwe makker door „torken ende wriven' weer op de been helpen.

Als parallel van dit gedeelte geef ik een exemplum van Jacques de Vitry: „De quodam autem Templario audiui quod in principio ordinis, cum adhuc pauperes essent et valde in religionem ferventes, ipse veniens de civitate Tyrenum, ut pecuniam ex elemosina susceptam portaret in Acconensem civitatem, venit ad locum quemdam qui Saltus Templarii ex illo tempore nuncupatur, nam cum illi nobili militi Sarraceni insidias posuissent *in loco ubi ab una parte cacumen prerupte rupis habebat, ex alia parte mare profundissimum subjacebat*, Sarracenis ante et retro in arcta semita eum obsidentibus, ut ad nullam partem declinare valeret, ipse magnam spem habens in Domino, ut elemosinam ab impiis eriperet, *calcaribus urgens equum a rupe sublimi prosiluit cum equo in abissum maris. Equus vero sicut Domino placuit usque ad ripam illesum portavit*, qui statim tamen, quando ad terram venit, crepuit medius, eo quod undis marinis in saliendo fuisset vehementer allisus, et ita Christi miles cum pecunia pedes reversus est ad Tyrenum civitatem. Hic igitur in solo Deo spem posuit unde et ipsum Dominus liberavit”¹⁾. Was het misschien een bekende Kruisvaarders-anecdote?

¹⁾ Nr. XC van „The Exempla or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry”, ed. T. F. Crane (London, 1890); p. 41. Cursivering van mij.

HET GEBIED VAN WONDER

Onder de 'wonderen' die Walewein aan het hof van Wonder ¹⁾ aanschouwt, moet als eerste genoemd worden het prachtige bed met de vier zingende gouden engelen, dat aan gewonden die er op rusten, de gezondheid teruggeeft (vs. 870—910). In het 2de deel van de uitgave van Jonckbloet vindt men reeds de beschrijving van een kostbare legerstede met genezende kracht in de „Roman de Troie” van Benoit de Sainte-More, als bewijs dat het idee meer voorkomt; ik weet slechts twee nieuwe (andere) voorbeelden van een dergelijk iets: het bed waarop Perchevaus uitrust in de Perceval-voortzetting van Gerbert de Montreuil (vs. 612—620) ²⁾ en het huwelijksbed van Anseïs de Cartage ³⁾.

Een tegenhanger van de zetel die dengene die hem gebruikt tegen onweer beschermt (vs. 1015—21), heb ik niet vermogen te

¹⁾ Nadrukkelijk is in de roman het 'sprekende' van de naam in woordspelingen uitgebuit. Wonder heet de Proteus-figuur (vgl. 783—89) van den koning-zèlf, Wonder ook heet zijn gebied.

²⁾ Gerbert de Montreuil, *La continuation de Perceval*, éd. par Mary Williams, I, Paris, 1922, vs. 612 vlg. (cursivering van mij):

De deus dras de Costantinoble
 Estoit la colche; a chascun cor
 Pendoit une eschalete d'or,
 Qui sonoit si tres dolcement
 Et s'acordoit si simplement
 Que ce samble une melodie.
Il n'est hom, tant ait maladie,
S'il est sor le colche colchiez
Que ja puis li doelle li chiés.

³⁾ Anseïs von Karthago, uitgegeven door Joh. Alton, Tübingen, 1892, p. 253, vs. 6934 vlg.: een bed met knoppen van ivoor en goud, op ieder daarvan een vogel van gegoten metaal,

6940 Par jugement si faitement molé
 Ke tous jors cante et iver et esté
 Tant douchement bas et haut et soué
Ke il n'est nus, tant ait grant enferté
Se il l'escoute, n'ait son mal oblié.

vinden; daar de kracht van het meubelstuk echter in magische eigenschappen van daartoe aangebrachte edelstenen blijkt te schuilen ¹⁾, wil ik even opmerken dat in de middeleeuwse Lapidarii de volgende stenen als „goet jeghen blexeme” genoemd worden: Corallus ²⁾, Iris ³⁾ en Pirofilus ⁴⁾. Waarschijnlijk had dus de auteur een stoel versierd met enige van deze stenen, in de gedachten, waarmee het voorwerp teruggebracht is tot een (volgens middeleeuwse begrippen) wetenschappelijk verklaarbare kostbaarheid, en niet in èen adem genoemd kan worden met bijv. de supra-normale ‘gevaarlijke zetel’ (li Sieges Perilleus) van de Graal-romans ⁵⁾.

De rangschikking der aanwezigen tijdens de maaltijd stelt ons voor een probleem: vs. 1011—13 verhaalt ons dat er tafels waren van ivoor, van „elpsbene” ⁶⁾ en van steen, „Sconincs tafle was van goude”; vs. 1025—29 geeft een nadere uitleg van de vaste orde:

1025 Ten elpsbene saten die graven
Ende hertoghen van groter haven

¹⁾ Een zetel „Daer chierheit ende diere stene an stonden daer cracht an lach. Hen mochte blexeme no donreslach” dengene die er op zat, „ghenaken.”

²⁾ Maerlant, *Naturen Bloeme*, uitg. E. Verwijs, boek XII, vs. 287—308.

³⁾ Maerlant, *Op. cit.*, XII, vs. 739—750.

⁴⁾ Maerlant, *Op. cit.*, XII, vs. 957—996.

Joan Evans in „*Magical Jewels of the Middle Ages and the Renaissance particularly in England*”, Oxford, 1922, noemt ook een voorbeeld van *agaat*, *Op. cit.*, p. 53. Over koraal en iris zie men in het bijzonder p. 31, 36, 198, 227 en 231.

⁵⁾ Dit in verband met een opmerking van R. Heinzel in de studie „*Ueber die französischen Gralromane*” (*Denkschriften der Wiener Akademie*, XL, 1892): „Im Gegensatz zu diesen ‘gefährlichen’ und ‘gefürchteten’ Sitzen kennt der Walewein 1015 einen Sitz bei König Wunder, auf dem man vor dem Blitz sicher ist; Gawan setzt sich auf ihn” (aantekening bij p. 155 vlg.).

⁶⁾ De schrijver weet blijkbaar niet dat „Yvore” en „Elpsbene” hetzelfde materiaal aaduiden.

Ende ten yvore hoghe liede
 Rudders, maer hare maisniede
 Saten beneden ten marberine.

De vraag is of zoiets werkelijkheid is, gezien door een dichtelijke bril ¹⁾, of dat we hier een literair motief op het spoor komen; ik vond namelijk (toevallig) een soortgelijke 'hiërarchische' tafel-indeling in Arabische legenden omtrent Salomo ²⁾. Tijdens de beroemde tempelbouw (waaraan immers ook door Salomo onderworpen geesten meewerkten), aten de werklieden aldus:

„Die Djinn und die Satane sassen an eisernen Tischen, die Armen aus dem Volke an hölzernen, die Häupter des Volks und des Heeres an silbernen, die Gelehrten und durch Frömmigkeit Ausgezeichneten aber an goldenen, und diese wurden von Salomon selbst bedient“ ³⁾.

Het is slechts met grote aarzeling dat ik dit geval ter sprake breng, daar ik, indien hier (misschien) verband aangenomen moet worden, in het geheel niet in staat ben een verbindende schakel aan te wijzen ⁴⁾. Wanneer er echter een Oosterse achtergrond

¹⁾ M.a.w. dat, afgezien van de kostbare grondstoffen, zulk een rangorde bij de hoven in acht werd genomen.

²⁾ „Biblische Legenden der Muselmänner,“ aus arabischen Quellen zusammengetragen und mit jüdischen Sagen verglichen von G. Weil. Frankfurt a.M., 1845. Over Salomo: p. 225—279.

³⁾ Op. cit., p. 232. Vertaald naar Weil vindt men het ook in Migne's „Dictionnaire des Apocryphes“, II, col. 853 en naar Migne weer in St. John D. Seymour, „Tales of King Solomon“, Oxford, 1924, p. 70.

⁴⁾ Het zoeken wordt bemoeilijkt doordat Weil verschillende berichten over een bepaalde persoonlijkheid tot één geheel samenstelde en niet bij ieder motief aangaf, uit welke bron het afkomstig was. Boeken als „Die Salomo-Sage in der semitischen Literatur“ (1907) en „Salomos Tempelbau und Thron in der semitischen Sagenliteratur“ (1912) van Georg Salzberger leverden geen enkel resultaat.

Mogelijke invloed van een Salomo-verhaal zou op zich zelf niet zò vreemd zijn, daar in ieder geval enige voorbeelden in de Arthur-literatuur geconstateerd zijn:

De list van de vrouw die dood-zijn voorwendt in Chrétien's „Cliges“.

Het motief dat men meestal aanduidt met de naam: „le rire du prophète“ in de Vita Merlini.

Belangstelling voor Salomo spreekt ook uit het wonderlijke gegeven van Salomo's schip in de grote proza-romans.

vastgesteld zou kunnen worden voor het 'milieu' van Wonder, dan zou ons dit ook de verklaring vergemakkelijken van de harem-achtige afzondering der vrouwen, waarover Walewein zich zo verbaast ¹⁾ en waarvan hem een vrijwel lachwekkende uitleg gegeven wordt (vs. 1090—1127) ²⁾.

Walewein bereikt Wonder's gebied, nadat hij een weg heeft afgelegd doòr een berg heen. Is hier bewust een der traditionele toegangen tot de 'Andere wereld' geschetst? Walewein volgt het schaakspel terwijl dit in de opening van een hoge berg verdwijnt; wanneer hij binnen is

259 Dat gat, te voren was open,
260 Wert nu sciere toe gheloken ³⁾,

Walewein in een vijandige duisternis achterlatend. Hij overdenkt echter, zelfs indien de berg weer open zou zijn, niet terug te willen gaan, daar hij de spot van Keye niet zou kunnen dragen. Na een treurige nacht gaat hij de volgende morgen verder

313 Ende doolde in gonen berch allene
Hi ende Gringolet zijn wrene,
315 So langhe dat hi sach van verren
Den dach ghelijc ere sterren.

Volgt het gevecht met de serpentes (men zie p. 135), het bereiken van een opening van de berg aan de andere zijde:

634 Doe ghinc hi vor die score staen
635 Ende vernam daer een scone lant,

het land dus van Wonder. Na de op p. 140 besproken sprong in de rivier beneden en een rit over een mooie grasvlakte, ziet hij (Wonder's kasteel):

¹⁾ Vs. 1059—61: „Hi mochte daer menighen rudder 'scouwen Maer hine sacher vrouwe no joncfrouwen Dat dochte hem ene vremde sake.”

²⁾ Hierin verband te zien met een gedeelte van de „Wrake van Ragisel”, zoals Jonckbloet doet (Walewein-uitg., II, p. 223—24), lijkt mij ongemotiveerd.

³⁾ Dat is toch wel toverij.

775 Ene borch of soe ware van goude.

Men vergelijkte dit itinerarium nu met dat van de vrouw die het bloedspeer van haar minnaar volgt tot in zijn feenrijk, in „Yonec” (één der ‘lais’ van Marie de France):

<p>346 A la trace du sanc s'est mise
Qui du chevalier decoroit
Sor le chemin ou ele aloit.
Icel sentier erra et tint</p> <p>350 Desiqu'a une hoge vint ¹⁾
En cele hoge ot une entree
De cel sanc fu tote arosee;
Ne pot noient avant vëoir.
Donc cuidoit ele bien savoir</p> <p>355 Que ses amis entrez i soit
Dedenz se met a grant exploit.</p> | <p>357 El n'i trova nule clarté
Tant a le droit chemin erré
Que fors de la hoge est issue</p> <p>360 Et en un molt biau pre venue.
Du sanc trouva l'erbe moillie
Donc s'est ele molt esmaie
La trace ensieut par mi le pre.
Assez pres ot une cité.</p> <p>365 De mur fu close tot en tor.
N'i ot meson, sale ne tor
Qui ne parust tote d'argent ²⁾.</p> |
|--|---|

De overeenkomsten zijn niet te onderschatten! Een dergelijke weg volgt ook Sir Orfeo in het Engelse ‘lai’ van die naam, wanneer hij zijn hem ontroofde vrouw gaat zoeken: in een woud ziet hij een gezelschap dames te paard en onder hen bevindt zich zijn verloren echtgenote:

345 350	<p>In at a roche þe leuedis rideþ,
And he after and nouzt abideþ.
When he was in þe roche ygo,
Wele þre mile oper mo,
He com into a fair cuntray,</p> <p>As brizt so sonne on somers day,
Smoþe and plain and al grene,
Hille no dale was þer non ysene ³⁾.</p> |
|-----------------------|--|

¹⁾ „Hoge” betekent ‘heuvel’.

²⁾ Ik citeer naar de tekstuitgave van E. Hoepffner: Marie de France, Les Lais, Strasbourg (1921). „Yonec”, p. 109—131.

³⁾ Sir Orfeo, ein Englisches Feenmärchen aus dem Mittelalter, herausgeg. von Oscar Zielke, Breslau, 1880.

Verdere voorbeelden zijn o.a. in de vertelling „De Herla rege” van Walter Map's „De Nugis Curialium” (Distinctio I, cap. XI): „Cauernam igitur altissime rupis ingrediuntur, et post aliquantas tenebras in lumine, quod non uidebatur solis aut lune sed lampadarum multarum, ad domos pigmei transeunt” (ed. van Montague Rhodes James, Oxford, 1914, p. 14); en in Cap. 8 van het eerste boek van Giraldus Cambrensis' „Itinerarium Kambriae”.

Eèn overweging is er, die niet ten gunste uitvalt van de onderstelling dat de Walewein-auteur een soortgelijk 'motief' verwerkte: indien de weg door de berg een karakteristieke methode moet weergeven om een soort feeënland te naderen, dan is het gegeven in onze roman onvergeeflijk slordig behandeld. Walewein kan nl. *op de terugweg* een andere route nemen en wanneer men zou willen aanvoeren dat de gedachte na zoveel duizend regels in het vergeetboek was geraakt, dan moet er opgemerkt worden dat de „cnape” dien Walewein dadelijk na zijn vertrek uit Wonder's kasteel ontmoet (vs. 1351 vlg., men zie p. 13), zich eveneens op normale wijze naar de 'gewone wereld' (d.w.z. Artur's hof) begeeft ¹⁾.

HET UITLENEN VAN GRINGOLET

In vs. 1351—1552 wordt verteld hoe Walewein in een bos jammerklachten hoort;

afgaande op het geluid, ontmoet hij een knappen jongeman (uiterlijk beschreven vs. 1403—18 ²⁾) op het armzaligste aller paarden (beschrijving vs. 1367—89). De „cnape” verkeert in grote moeilijkheden: jaren geleden is zijn broeder gedood door een man, die nu hèm tot het voorwerp van zijn spot maakt. Daarom heeft hij „enen camp jeghen hem beroupen vorden coninc” (1460—61); maar vòòr het gevecht plaats kan hebben, moet hij zich tot ridder laten slaan, daar volgens de gewoonte van het land geen „seriant” een ridder mag uitdagen. Op weg naar Artur voor zijn ridderslag ³⁾ is hij dezen morgen aangevallen door een rover die tol eiste, en heeft wapens en paard (waarvoor hem bovenbeschreven erbarmelijk exemplaar in ruil gegeven is) verloren; hij kan nu niet naar Artur gaan en niet

¹⁾ Marie de France maakt deze fout niet: in „Yonec” moet de vrouw de weg door de heuvel ook teruggaan (vs. 456—58); men vgl. trouwens „Sir Orfeo”, vs. 474.

²⁾ Het hier beschreven schoonheids-ideaal is volkomen conventioneel, tot het kuiltje in de kin toe.

³⁾ De „cnape” is niet van bijgelovigheid vrij te pleiten: hij geeft er de voorkeur aan zich door Artur de ridderslag te doen geven, omdat er gezegd wordt dat degene die door hèm tot ridder gemaakt wordt „zeghezalich” is (1478—79). Een menselijk trekje!

op de vastgestelde dag het gevecht leveren, wat weer ten gevolge zal hebben dat hij zijn goede naam kwijt is, en dat zijn vrouw en kinderen worden onterfd.

Walewein vraagt of hij geholpen zou zijn indien iemand hem een paard gaf, en na het bevestigende antwoord, biedt W. het zijne aan, onder voorwaarde dat de jonge man zo snel mogelijk van Artur terug zal keren tot het door hem aangegane duel. De „cnape” kan eerst zijn goede geluk niet geloven, maar rijdt weldra, met herwonnen levensmoed, op Gringolet verder; Walewein ‘probeert’ het achtergebleven paarde-scharminkel: het blijkt echter niet in staat hem te dragen en hij moet te voet verder.

Op p. 240-vlg. van het tweede deel zijner uitgave wees Jonckbloet al op een parallel van dit avontuur in de (Proza-)Lancelot; het betreft hier een edelmoedige handelwijze van den jongen Lancelot ¹⁾:

Tijdens een jachtrit zijn Lancelot en zijn leermeester de andere deelnemers ver vooruit; de leraar valt van zijn paard, maar Lancelot ziet niet om en achtervolgt het wild. Na dit bereikt en gedood te hebben, keert hij naar zijn begeleiders terug en ontmoet een knappen jongeman te voet, die een moe en uitgeput paard aan de teugel leidt. Wanneer deze Lancelot in het oog krijgt, begint hij te huilen, en op L.'s belangstellende vragen komt de rampspoed aan het licht: hij is iemand van goede familie en moet de volgende dag aan het hof van koning Claudas een verrader bevechten „qui ochist piecha vn mien parent” ²⁾. Onderweg is hij bij een wouddoorgang aangevallen, zijn paard werd onder hem dodelijk gewond, maar het bracht hem nog in veiligheid; daarop heeft hij van een ‘gentleman’ dit paard gekregen, „mais tant lai trauellie pour la mort escuer quil na mais gaires de mestier ne a moi ne a autrui.” Hij is nu treurig, zowel over vrienden die hij bij deze aanval verloren heeft, als over zijn geschandvlekte naam, wanneer hij niet op tijd bij Claudas komt. Als hij een ander paard had, zou hij het nog juist kunnen ‘halen’. Lancelot geeft hem nu zijn eigen snelle paard en probeert daarna het uitgeputte dier van den

¹⁾ Jonckbloet gaf de episode naar een hs. van de Bibl. Nat. te Parijs, daar de roman nog niet was uitgegeven; tegenwoordig hebben wij de editie van Sommer, vols. III, IV en V van „The Vulgate Version of the Arthurian Romances”. Men vindt het bedoelde avontuur op p. 36 van vol. III.

²⁾ Ik citeer naar Sommer.

ander te berijden; hij moet echter afstijgen, het beest is niet meer tot lopen in staat ¹⁾).

Men bemerkt wel dat de loop der gebeurtenissen in beide verhalen veel overeenkomst vertoont. Er is ongetwijfeld verband, misschien zelfs direct verband ²⁾). Wanneer ik aarzel mij stilliger uit te drukken, komt dat door de volgende overwegingen: het afstaan van een goed, maar toch 'willekeurig' paard, kan niet helemaal op èen lijn gesteld worden met het aanbieden van Gringolet, Walewein's beroemde viervoeter. Ten tweede duikt het Lancelot-avontuur volkomen wèg in de Franse roman (voor zover ik kon nagaan hoort men later nooit meer iets over den man die het paard kreeg ³⁾), terwijl de magnanimitéit van Walewein het uitgangspunt vormt tot de gebeurtenissen in bijna 2000 verzen van de roman ⁴⁾, dat is 1/6 deel van het gehele werk.

¹⁾ Op dit punt houdt de gelijkenis op; Jonckbloet publiceert ook nog het hierop aansluitende voorval: Lancelot's ontmoeting met een ouden ridder, wien hij het door hem gedode wild geeft. Misschien is het nog wel interessant te vermelden dat Lancelot later door zijn leermeester om het wegschenken van wild en paard berispt wordt.

Het verhaal speelt zich af tijdens Lancelot's verblijf bij zijn pleegmoeder, de fee, en lang voordat zij hem naar Arthur's hof stuurt.

²⁾ Jonckbloet oordeelde: „het is niet onwaarschijnlijk dat die plaats (nl. de Franse) onzen schrijver in het hoofd lag, hoewel hij ze in de details meer uitwerkte” (Walewein-uitgave, II, p. 240).

³⁾ Dus niet hoe het duel afliep, niet of Lancelot zijn paard nog ooit terugzag, etc.

⁴⁾ De volgende feiten zijn er het gevolg van: Walewein's afrekenen met den rover bij de tol en de overmeestering van het roofkasteel, vs. 1553—1706; de komst en het verblijf van den „cnape” aan Artur's hof, vs. 1707—1867; Walewein's tocht naar de kamp-plaats en zijn wachten op de dingen die komen zullen, de terugkeer van den „cnape”, het gevecht en het ingrijpen van Walewein, 1868—2504; het verblijf van Walewein en den „cnape” aan het hof van koning Amadi, 2505—2841.

Aan het eind van de roman ontmoet Walewein den „cnape” opnieuw en houdt verblijf op zijn kasteel en het is dit kasteel, dat terwille van Walewein een belegering moet doorstaan: vs. 10172—10872. Dit alles bij elkaar neemt 1990 verzen in beslag.

Dit verschil is belangrijk, omdat, psychologisch beschouwd, een in een werk verwortelde episode beter in het geheugen blijft hangen, dan een los bijverhaal en ik mij niet goed verklaren kan waarom het korte, losse Lancelot-avontuur den Walewein-auteur „in het hoofd” zou zijn blijven „liggen” ¹⁾.

Een gemeenschappelijke bron aannemen waarin de episode, net als in de Walewein, een belangrijker rol vervulde?

HET ZWAARD-MET-DE-TWEE-RINGEN

In 1849 schreef Jonckbloet over „tswaert metten tveen ringhen” (in de aantekening op vs. 1265 waar het in de roman voor de eerste maal genoemd wordt): „Het zwaard dat hier bedoeld wordt is waarschijnlijk hetzelfde dat in den Perceval en den Graalroman voorkomt, waar het heet *l'espee aux estranges renges*, en zoo heet het ook Lanc. 2, 37004: Tswerd metten vremen ringen” ²⁾. Daarna moet deze opvatting voor Jonckbloet zò vanzelfsprekend zijn geworden, dat hij in het overzicht van de roman van Walewein (Gesch. der Ned. Letterk., I, 1884, p. 325) zonder meer spreekt van het „zwaard met de vreemde ringen”, zoals ik reeds in mijn inleiding vermeld heb ³⁾. Daar heb ik deze naamverandering in verband gebracht met Jonckbloet's verkeerde inzicht in de chronologie van de Arthur-romans, een mening die ik hier zal trachten duidelijk te maken.

Jonckbloet vond de voor hem belangrijkste gegevens over het zwaard met de vreemde ringen in het derde boek van de Lancelot-compilatie, vs. 7956 vlg. Wij zijn dan midden in de mnl. vertaling van de Franse „*Queste del Saint Graal*”, een van de grote *proza*-romans. Voor Jonckbloet dus, in zijn overtuiging van de ouderdom der proza-verhalen, waren de uitvoerige bijzonderheden over „*l'espee as estranges renges*” in de „*Queste*” een bewijs

¹⁾ Men zie noot 2 van de vorige pag.

²⁾ Walewein-uitgave, II, p. 225 vlg.

³⁾ Men zie p. 8.

van een oude traditie omtrent dit zwaard, terwijl de zaak er in werkelijkheid heel anders uitziet: de berichten in de „Queste” betekenen een eindpunt, niet een punt van uitgang, en men schijnt uit de tegenstrijdige gegevens in verschillende romans alleen te kunnen opmaken dat er geen echte traditie omtrent het zwaard bestond.

De eerste auteur die van het wapen gewag maakt is Chrétien de Troyes in de roman van Perceval (Li Contes del Graal)¹⁾ en veertien regels van dit gedicht hebben blijkbaar de verdere geschiedenis van het zwaard gemaakt tot het verwarde probleem, als hetwelk het zich tegenwoordig aan ons voordoet. Volgens Chrétien dan, verschijnt op zekere dag aan Arthur's hof een zeer lelijke jonkvrouw die Perceval verwijt bij den Visser-Koning niet de vereiste Graal-vragen gesteld te hebben, en die verder enige avonturen opnoemt waar ridders roem kunnen oogsten:

- 4701 Mes qui voldroit le pris avoir
De tot le mont, je cuit savoir
Le leu et la piece de terre
Ou l'an le porroit miauz conquerre,
4705 Se il estoit qui l'osast feire:
Au pui qui est soz Montescleire
A une dameisele assise.
Mout grant enor avroit conquise
Qui le siege an porroit oster
4710 Et la pucele delivrer,
Si avroit totes les loanges
Et l'Espee as Estranges Ranges
Porroit çaindre tot a seür
Cui Deus donroit si buen eür.

Gauvains neemt op zich een poging hiertoe te zullen ondernemen²⁾.

¹⁾ De toonaangevende editie is sinds 1932 „Der Percevalroman (Li Contes del Graal) von Christian von Troyes”, herausgegeben von A. Hilka. Halle, 1932.

²⁾ Een (gewijzigde) mnl. weergave van dit gedeelte in de Lancelot-compilatie, boek 2, vs. 36964—37010. De verwijten aan Perceval zijn daar weggelaten.

Dit nu is alles wat Chrétien over het zwaard heeft meegedeeld: hij stierf zonder zijn Graal-roman te hebben voltooid en in de plusminus 4500 versregels die hij na deze episode nog gedicht heeft, wordt over het aangestipte gegeven niet meer gerept.

In de roman „Meraugis de Portlesguez” van Raoul de Houdenc ¹⁾, een schrijver die sterk onder invloed van Chrétien staat, wordt ons in vs. 1298—1306 meegedeeld dat Gauvains het hof van Arthur heeft verlaten om „l'espee as estranges renges” te gaan zoeken, en tegen het eind van het gedicht (vs. 5058—5066) krijgen wij te horen dat de queste gelukt is, maar verder wordt onze nieuwsgierigheid niet bevredigd: niets over de omstandigheden, niets over de aard van het wapen ²⁾.

De oplossing van het Montescleire-avontuur bleef over voor dengene die Chrétien's Graalroman voortzette; deze episode wordt echter lang niet in alle manuscripten aangetroffen. Bovendien zullen we af moeten gaan op hetgeen H. Waitz er over bericht in „Die Fortsetzungen von Chrestiens' Perceval le Gallois nach den Pariser Handschriften” (Strassburg, 1890), daar een MS. met dit motief tot dusver niet is uitgegeven ³⁾. Waitz geeft op p. 71 vlg. een overzicht van hetgeen hij noemt 'de tweede grote interpolatie in H' (d.i. het hs. Nr. 12577 van de Bibl. Nat. te Parijs).

Hier bevrijdt Walewein de jonkvrouw van de „puy sous Mont Esclaire”, door de drie ridders te verslaan die haar kasteel belegeren. Op W.'s vraag

¹⁾ „Meraugis von Portlesguez, altfranz. Abenteuerroman von Raoul von Houdenc”, herausgegeben von M. Friedwagner. Halle, 1897.

²⁾ Het zwaard wordt nog eens genoemd in vs. 3501.

³⁾ Het hs. uit Mons, dat Potvin tot basis van zijn tekstuitgave genomen heeft, bevat het bedoelde avontuur niet. De editie die A. Hilka van de Perceval-vervolgen heeft voorbereid, is nog niet verschenen. Waitz verkeerde in de mening dat de ervaringen van Walewein bij Montescleire alleen verteld werden in èèn hs.: Parijs, Biblioth. Nat. Nr. 12577. Dit is verbeterd door Jessie Weston in „The Legend of Sir Perceval”, 2 vols., London, 1906—1909. Zij noemt nog een hs. uit Edinburgh en verder de gedrukte uitgave van 1530.

naar het zwaard, brengt de jonkvrouw hem naar de plaats waar het zich sinds honderd jaar bevindt, in een grot hangt het aan een gouden pilaar. Wanneer W. nadert, gaat de deur van de grot vanzelf open. Hij gaat naar binnen en neemt het wapen. De jonkvrouw vertelt de geschiedenis van het zwaard: het heeft toebehoord aan Judas Maccabeus en is door Joseph van Baramacia ¹⁾ in het land gebracht. Bij de dood van Joseph is het naar Montesclaire gezonden met de aanwijzing dat het alleen den besten ridder vergund zou zijn, het wapen om te hangen. *Het is verder zo gesteld met het zwaard dat iemand die het voert in een rechtvaardige strijd, niet overwonnen kan worden; heeft hij daarentegen ongelijk, dan brengt het hem nadeel, zodat hij het onderspit delft, zonder zich te kunnen verdedigen* ²⁾.

Weldra trekt W. op nieuwe avonturen uit, en het verwerven van het zwaard schijnt verderop nergens meer als dramatisch gegeven door te werken; voor zover ik kan nagaan heeft Walewein geen bijzondere ondervindingen met het wapen, de eigenschappen er van spelen geen rol; de hele episode zoals die hier verteld wordt, is als het zetten van een eindstreep achter een gedeelte dat door een vorigen auteur is opengelaten, niet een knooppunt dat leidt tot nieuwe verwickelingen.

Hetzelfde is het geval met de oplossing van het Montesclaire-avontuur in de fragmentarische bewerking van de Perceval-roman die in de mnl. Lancelotcompilatie is opgenomen

¹⁾ D.w.z.: van Arimathea. Vormen met de er voor geplaatste b worden verklaard uit 'ab Arimathea'.

²⁾ Ik geef hier de lezing van het Edinburghse hs., welke iets duidelijker is dan die van B. Nat. fr. 12577:

Si saichiez bien tant de l'espee,
 Se nus am bataille l'avoit
 Et son droit pooir i savoit,
 Que il vaincuz ne porroit estre;
 Mais s'il avoit [tort], tiex puet estre
 Et bien est voirs, qu'i[l] li nuiroit,
 Tant que recreanz i seroit
 San[z] soi desfandre plus ne mains.

Deze versregels (evenals de corresponderende passages in het Parijse Ms. en de proza-uitgave van 1530) werden mij meegedeeld door Prof Dr. Alfons Hilka.

(boek II, vs. 36951—42546). Ofschoon gedeelten hiervan ontleend zijn aan Chrétien de Troyes' „Contes del Graal" en de eerste voortzetting, zijn verscheidene avonturen niet thuis te brengen in het Franse origineel en zo klopt ook het winnen van het „sward metten vrenden ringen" hier in het geheel niet met het bovengeschetste avontuur in de Franse versie. In het mnl. verhaal (Lanc. II, vs. 38713—39111) wordt verteld dat de

jonkvrouw te Montesclare belegerd wordt door „enen den vreselijsten tyran" (38755) en dat Griflet en Walewein's broeder Mordret (die de jonkvrouw wilden gaan bevrijden) in zijn handen zijn gevallen en opgehangen zullen worden. Walewein komt de twee ridders te hulp en levert een tweegevecht met den 'tyran', die ten slotte door hem verslagen wordt. Daarna aangevallen door wel 400 man, houden Walewein, Mordret en Griflet dapper stand en ontvangen versterking van vijf toegesnelde vrienden (Perchevael, Gariet, Keye, Ywain en Acgravain). Tweehonderd der aanvallers worden doodgeslagen en de andere helft ontvlucht; Mordret doodt den 'tyran', die na zijn duel met Walewein nog steeds in zwijm ligt. De bevrijders worden door de jonkvrouw op haar kasteel onthaald en Walewein vraagt om het zwaard 'metten vrenden ringen'. De jonkvrouw haalt het te voorschijn (er wordt niet gezegd waar vandaan) en

- 39072 Si dede hem sine nature verstaen,
 Ende seide wie dats werdech ware
 Hi mocht nemen openbare
 75 Ende uttrecken, sonder waen,
 Ende daer met vechten ende slaen;
 Ende dies oec werdech nine es,
 Het brake ontwee, sijt seker des.

Walewein neemt nu het wapen en slaat er mee op een helm, die er ligt. Daarna steekt hij het weer in de schede en geeft het aan Perchevael om het te proberen. Maar Perchevael, en de anderen ook, weigeren: zij vinden dat W. het zwaard al „gnoech hadde geproeft" (39087) en dat het hem ook toekomt.

Ook hier verdwijnt na deze episode het zwaard volkomen uit het verhaal.

Nog weer anders is de geschiedenis van het wapen in de proza-

roman „La Queste del Saint Graal” ¹⁾, de versie waaraan Jonckbloet in verband met onze roman van Walewein zo'n grote waarde hechtte. In deze Graalqueste wordt

het zwaard van koning David door Salomo in een schip geplaatst om in verre tijden tot wapen te dienen voor den laatsten afstammeling van zijn geslacht, één die „doit passer de chevalerie toz çax qui devant lui avront esté et qui après lui vendront” (*Pauphilet*, p. 222 onderaan). Salomo heeft aan de oude kling een zeer kostbaar gevest doen vervaardigen en ook voor een prachtige schede gezorgd; het zwaard heeft echter slechte 'ringen', Salomo's vrouw heeft er „renges d'estoupes” (mnl. vertaling: „Dat van stoppen waren, sonder waen, Die ringe die sire an hadde gedaen”, Lanc. III, vs. 8683—84) aan gemaakt, omdat zij niets bezit dat waardig is het wapen te dragen; eens, zegt zij, zal een jonkvrouw de ringen door andere vervangen, maar zij weet niet wanneer dat gebeuren zal.

Perceval's zuster (de voorzegde jonkvrouw) plaatst, in tegenwoordigheid van Galaäd (den voorzegden afstammeling), van haar broeder en van Bohort (den derden Graal-held in de Queste), de nieuwe ringen, die zij maakte van haar eigen gouden haren, aan het zwaard en zij ook is het die de naam er van noemt: l'Espee as estranges renges (*Pauphilet* p. 227; Tswaert metten wonderliken ringen, Lanc. III, vs. 8853).

Opdat het zwaard dat voor den op de Christus-figuur geïnspireerden Graal-ridder Galaäd, bestemd is, niet door anderen zal worden ontwijfd, leest men op het lemmer: „Ja nus ne soit tant hardiz qui dou fuerre me traie, se il ne doit mielz fere que autre et plus hardiement. Et qui autrement me trera, bien sache il qu'il n'en faudra ja a estre morz ou mehaigniez. Et ceste chose a ja esté esprovee aucune foiz” ²⁾. En inderdaad worden ons drie

¹⁾ Van deze roman hebben wij tegenwoordig twee vrij recente uitgaven:

a: H. O. Sommer, *The Vulgate Version of the Arthurian Romances*, vol. VI, pp. 1—199; Washington, Carnegie Institution, 1913 (naar hss. in het British Museum te London). Deze editie is in het vervolg geciteerd als *Sommer*.

b: A. Pauphilet, *La Queste del Saint Graal*, roman du XIIIe siècle, Paris, 1923 (naar hss. te Lyon en Parijs). Geciteerd als *Pauphilet*. Er was een oudere editie van Furnivall in 1864.

²⁾ *Pauphilet* p. 203 onderaan. Mnl. vertaling, Lanc. III, vs. 8025—32

gevallen meegedeeld waarbij het uit-de-schede-trekken van het zwaard den overmoedige die het waagde dit te doen, noodlottig is geweest:

- a. Gedurende een oorlog tussen de koningen Lambars en Varlans, moest de laatste naar de kust vluchten en vond daar Salomo's schip. Hij sprong er in, vond het zwaard, trok het uit de schede en snelde naar Lambars, dien hij doodde. Toen hij bemerkte welk een uitstekend wapen hij gevonden had, ging Varlans terug naar het schip om ook de schede te halen, maar zodra hij het zwaard weer daarin had gestoken, viel hij dood neer ¹⁾.
- b. Nasciens heeft eens een tijd op het schip doorgebracht en het zwaard getrokken om zich tegen een reus te verdedigen die hem bedreigde, maar bij de eerste zwaai brak het wapen doormidden. Later werd het hersteld door koning Mordrains. Op het oogenblik dat Mordrains en Nasciens het schip verlieten, werd Nasciens in de schouder getroffen door een (ander) zwaard, terwijl een stem weerklonk die hem zei dat dit zijn straf was voor het trekken van het zwaard (met de vreemde ringen), hetgeen hij niet waardig was te doen ²⁾.
- c. „Li rois Parlan, que len apele le Roi Mehaignié”, betrad het schip en begon het zwaard uit de schede te trekken, maar werd plotseling door een speer geraakt door zijn dijen ³⁾.

Deze noodlottigheid van het uit-de-schede-trekken was het, welke vooral Jonckbloet's belangstelling opwekte in verband met het zwaard-met-de-twee-ringen in de Walewein, hetgeen, ontbloot, ook onontkoombare ondergang veroorzaakt. Nu alle ⁴⁾ gegevens omtrent „l'espee as estranges renges” hier echter verzameld zijn, is het toch, bij vergelijking daarvan, zeer duidelijk dat men de twee zwaarden niet mag identificeren zoals

¹⁾ *Pauphilet*, p. 204 onderaan; *Sommer*, p. 147: de namen zijn hier Urlains en Lambars; mnl. vert., *Lanc. III*, vs. 8037 vlg. (Lembray en Orbaen).

²⁾ *Pauphilet*, p. 208; *Sommer*, p. 149; mnl. vert., *Lanc. III*, vs. 8148 vlg. Het breken van het zwaard is voorspeld door de woorden: „Cil qui plus me prisera plus i trovera a blasmer au grant besoign.”

³⁾ *Pauphilet*, p. 209; *Sommer*, p. 150, de naam is hier „li rois pellinor”; mnl. vert., *Lanc. III*, vs. 8241 vlg. (Pelles, die gemangirde coninc).

⁴⁾ D.w.z. natuurlijk: voor zover we niet aannemen dat er andere re-dacties in de loop der tijden zijn verloren gegaan.

Jonckbloet gedaan heeft ¹⁾. De romans die ons inderdaad iets meedelen omtrent het zwaard-met-de-vreemde-ringen (de Fra. Perceval-voortzetting, de mnl. Perceval-bewerking in de Lancelot-compilatie en de Fra. „Queste” ²⁾) zijn in hun berichtgeving zo uiteenlopend, dat eigenlijk de naam van het wapen het enige is dat de gegevens verbindt, ja men moet wel aannemen dat alle latere uitwerkingen uit de karige regels van Chrétien gegroeid zijn. Zo krijgt men het noemen van Walewein's zwaard-queste in de roman van Meraugis, zo krijgt men ook de twee verschillende Montesclaire-oplossingen in het fra. en het mnl. Perceval-gedicht ³⁾. In de „Queste” is de ontwikkeling van het motief als met een sprong voortgegaan; niet langer is het zwaard de beloning voor een romantisch en werelds avontuur: het wordt een onderdeel van een zorgvuldig uitgewerkte godsdienstige allegorie; Walewein, het ideaal van hoofse ridderlijkheid, is niet meer degene die het wapen wint: het is bestemd voor een vrijwel als abstractie gedachten Graal-held, den ascetischen Galaad ⁴⁾. Ten overvloedige komt de „Queste” dan nog met een (jonge) verklaring van de naam van het zwaard.

Nadat we op deze wijze gezien hebben dat de kern van de over-

¹⁾ Het werd noodzakelijk zo grondig op deze quaestie in te gaan, omdat ook Eringa bij de bespreking van het zwaard in de Walewein dezelfde richting is ingeslagen (ofschoon met minder nadruk); Tdschr. Ned. T. en Lettk. 44ste deel, p. 95—99.

²⁾ De „Estoire del Saint Graal” (uitg. Sommer, The Vulgate Version etc., Vol. I) ontleent de gegevens omtrent Salomo's schip en de espee-as-estranges-renges aan de „Queste” (vrijwel woordelijk). Het zwaard wordt eenmaal genoemd in de proza-Mort Artu.

³⁾ Onafhankelijk bedacht naar de aanwijzingen van Chrétien: een legerde jonkvrouw, Walewein als degene die het avontuur voleindt, een zwaard dat 'iets bijzonders' moet zijn. Deze opvatting wordt gesteund door een indruk, waaraan men bij lezing der bedoelde episodien niet ontkomen kan: dat de auteurs niet goed wisten wat Walewein met het wapen zou aanvagen, nadat hij het verworven had.

⁴⁾ Het is treffend te zien hoe *verdorven* juist Walewein in de „Queste” wordt voorgesteld.

levering omtrent „l'espee as estranges renges" een naam is, en niet meer, vervalt al iedere mogelijkheid tot identificatie met het zwaard in de roman van Walewein, juist omdat de naam niet klopt. Wij zouden echter nog van literaire invloed kunnen spreken, wanneer de beschrijving, of de eigenschappen van het 'zwaard-met-de-twee-ringen' overeenkwamen met opmerkingen over het 'zwaard met de vreemde ringen', maar zelfs dat is niet het geval, want ook het veronderstelde parallellisme van het gevaarlijke-uit-de-schede-trekken houdt bij nauwkeuriger toezien geen stand.

Van het zwaard in de Walewein wordt gezegd dat het, wanneer zijn eigenaar het trekt, de ondergang betekent van *iederem tegenstander* (of in het algemeen ieder ander dan de eigenaar), uitzonderd slechts van dengene die is:

- 1283 — — — — van duechden uut vercoren
 Van alle den gonen die zijn gheboren,
 1285 Ende van rudderscepe mede.

Wanneer later de proef wordt genomen blijkt Walewein-zelf deze uitverkorene te zijn: verre van hem te doden, spaart het wapen hem en

- 3349 Spranct vor Walewein uptie aerde
 3350 Oft ware een mensche die beghaerde
 Omoede te soekene, ende hi mesdaen
 Hadde ende wils in boeten staen.

Het zwaard zal steeds deze 'uitzondering maken' voor Walewein, *onverschillig wie de eigenaar is*, want het kan wel degelijk van eigenaar verwisselen: Amoraen heeft het van een peetvader gekregen (vs. 3242); hij biedt het Walewein aan nog vòòr hij weet dat deze in een bijzondere relatie tot het wapen staat; ten slotte komt het in handen van Koning Wonder. Bij schenking behoeft men het slechts te overhandigen *in de schede*; dan erkent het zwaard zijn nieuwen meester en de gevaren waaraan de tegenstander bloot staat, kunnen den vroegeren eigenaar treffen,

zelfs al heeft hij het wapen zijn gehele leven in bezit gehad:
(Amoraen spreekt)

- 3275 Indien dat ict jou gave bedect,
Up wat manne daer ghijt up trect,
Diene mochte vor jou niet ghestaen.
Al wildi mi selven slaen,
Ende van minen live deren
- 3280 Wilt: inne mochte mi niet verweren
Trocti tswaert, dat wetic wel.
Sine maniere die es so fel
Indien dat ict jou hadde ghegheven
Nochtan dat ict al mijn leven
- 3285 Hebbe ghehadt in mijn bedwanc ¹⁾.

¹⁾ Hetzelfde wordt nog eens gezegd in het opschrift dat 'degene die het maakte' op het zwaard plaatste (vs. 3289—3303). Ik wijs nog in het bijzonder op vs. 3302—3 „Het (nl. het zwaard) es fel ende goedertiere: Diet draghet dien eist goedertiere". Het is dan ook niet juist wat Jonckbloet opmerkt op p. 238 onderaan van het tweede deel van de Walewein-uitgave: „dat het bezit daarvan (d.w.z. van het zwaard) Walewein stempelt tot den volmaaktsten aller ridders". Niet het (tijdelijke) bezit betekent een onderscheiding voor Walewein, doch de omstandigheid dat het wapen hem spaart, iets dat meer op èèn lijn te stellen is met de 'handelwijze' van het zwaard in het korte gedicht „Do chevalier à l'espée" (o.a. door Jonckbloet uitgegeven in Walewein-uitg., II, p. 35—74. Er is een nieuwe editie van E. C. Armstrong, Baltimore, 1900).

De opvatting dat het bezit van het wapen iemand tot een bijzondere persoonlijkheid zou stempelen, wordt natuurlijk afgeleid uit de verzen 1281—83 van de roman:

Daer ne dar niemen omme vraghen
Dat daer yemen sal draghen
Hine si van duechden uut vercoren
— — — etc.,

wat we, zoals het er nu staat, niet anders kunnen vertalen dan met: niemand mag verwachten dat iemand het (zwaard) zal dragen tenzij — — etc. Alle verdere gegevens omtrent het zwaard (de hele rol die het speelt is door den auteur zorgvuldig ontworpen en zonder tegenstrijdigheden uitgewerkt) dwingen ons echter te concluderen dat vs. 1282 door een afschrijver verminkt is en dat we deze regel moeten verbeteren in de lezing van vs. 3250:

Dat het yemene sal verdragen,

Het zwaard-met-de-twee-ringen is bij het treffen van zijn slachtoffer zelf-kiezend en zelf-handelend: Amoraen durft Walewein „den egghe” niet te laten zien, zò overtuigd is hij dat het zwaard slaan zal, ook zonder zijn toedoen (vs. 3332 vlg.); over het sparen van Walewein (vs. 3346 vlg.) is reeds gesproken; de eerste maal dat Walewein het wapen hanteert (in het gevecht met den roden ridder), wordt er gezegd, vs. 3878 vlg:

Deer Walewein adde zijn zwaert
 Ghetrect, *het moeste nature pleghen*
 3880 Ende hevet den roden gheslegghen
 Dat hi den helm altemale
 Cloofde ende den hoet van stale
 Neder toten tanden duere ¹⁾.

Wanneer bij de schermutselingen in Assentijn's burcht het zwaard door een welgemikte lansstoot tegen Walewein's elleboog, uit diens hand is gevlogen „xiiij voeten verre” (vs. 7261), kan geen onbevoegde zich van het wapen meester maken, vs. 7344 vlg.:

Doe sach daer een ser Waleweins swaert
 7345 Hi wanet nemen daer het lach;
 Tswart gaf hem sulc enen slach
 Dat hi droeve danen sciet
 Ent goede swaert daer liggen liet.

waarbij „verdraghen” vertaald moet worden met „verschoonen, sparen, ontzien, in het leven laten” (Mnl. Wdb. VIII, p. 1646, B 4 en 5; het w.w. met de acc. van de persoon) zodat de betekenis van het vers is: ‘Dat het (zwaard) iemand zal ontzien’. (Dit in tegenstelling tot de verklaring Mnl. Wdb. VIII p. 1641, waar Wal. 3250 ondergebracht wordt bij „verdragen” met de acc. van de zaak, A 2, met de betekenis „opheffen, optillen, oplichten, verheffen”).

Het behoeft geen verwondering te wekken dat een dergelijke vermin-king heeft plaats gevonden en dat de herhaling van de versregel (want vs. 3249—53 is een herhaling van vs. 1281—85) de juiste lezing geeft: tenslotte hebben wij ook iets dergelijks ontmoet bij vs. 84 tegenover vs. 1196, de herhaalde versregel is juist en de eerste niet.

¹⁾ Cursivering van mij.

Een latere poging van Assentijn-zelf heeft evenmin succes, vs. 7509—39¹⁾.

L'espee-as-estranges-renges in de „Queste” wacht op èèn enkelen, voorbestemden eigenaar: Galaäd. Ieder ander die het uit de schede trekt, wordt gestraft, maar men lette wel: niet door het zwaard-zèlf. Varlans valt dood neer, zodra hij het wapen teruggebracht heeft naar de plaats waar hij het had gevonden; Nasciens wordt in de schouder gewond door 'een' zwaard (*niet* 'hèt' zwaard-met-de-vreemde-ringen); „le Roi Mehaignié” is getroffen door een speer. Met opzet heb ik op p. 154 waar deze gevallen uitvoeriger zijn weergegeven, gesproken van „opdat het zwaard — — — niet door anderen zal worden *ontwijd*”, want inderdaad herinneren ons de noodlottige gevolgen aan niets zo zeer als aan miraculeuze bestraffingen voor het ont-heiligen van een relikeie.

Deze punten vind ik belangrijk genoeg om invloed van het zwaard-met-de-vreemde-ringen uit de „Queste” op de conceptie van het sprookjesachtige toverzwaard in de roman van Walewein te durven uitschakelen.

¹⁾ Daarentegen kan Roges, de vos, het zwaard aan Walewein ontstelen, vs. 5164 vlg.: het wapen steekt dan nl. in de schede!

VIII. RIDDER WALEWEIN: RELIGIEUS GETINTE VOORVALLEN

DE DANKBARE DODE

In het eerste deel van dit onderzoek heb ik op p. 72 vlg. uiteengezet, waarom ik den berouwvol-gestorven roden ridder niet tot de sprookjes-personen van de Walewein reken. Wanneer men zich nu afvraagt waaruit de auteur dan misschien het denkbeeld geput heeft een dankbaren dode een rol te doen spelen in zijn roman als redder van den held, dan lijkt mij veel van het verhaal te wijzen naar de exempla-literatuur.

I. Dat de doden op daadwerkelijke wijze hun dankbaarheid tonen voor gebeden en zielmissen, wordt ons in verschillende exempla duidelijk gemaakt. In het „Bonum universale de apibus” vertelt Thomas van Cantimpré hoe een priester die alleen zielmissen leest, wordt aangeklaagd en voor den bisschop zweren moet, zich te zullen beteren. Wanneer men dan ook borgen van hem eist, is de priester „seer beghaen waer hi ghecrighen solde een borghe die voer hem louede. — Ende sonder merren worden dyes bisschops oghen opgheloeken ende hij sach meer dan dusementich handen wt gherecket inder lucht recht of si voer den priester louen wolden. Doe dat die bisschop sach wordt hi veruuert ende seyde totten priester. Du hebbest borghen ghenoech die voer di louen”, waarop hij hem opdraagt voort te gaan met zielmissen lezen, zoals hij tot dusver gedaan heeft ¹⁾.

¹⁾ Ik citeer naar de nederl. vertaling die in 1488 te Zwolle gedrukt is, daar het mij niet is mogen gelukken een latijnse tekst in handen te krijgen. In de Zwolse uitgave is het fol. cliij recto, als onderdeel van het 52ste caput. Naar de studie van A. Kaufmann, „Thomas von Chantimpré”, Köln, 1899, is het bedoelde exempel in het Bonum universale: II, 53, § 14.

Het „Exordium magnum ordinis cisterciensis” ¹⁾ bericht van een „homo quidam saecularis” „in partibus minoris Britanniae”, die tijdens zijn leven vele gebeden voor de doden gezegd heeft, en nu zelf stervende is. Wanneer de „Diaconus”, die hem de laatste sacramenten heeft gegeven, terugkeert „ubi ostio ecclesiae appropinquavit, invenit illud apertum, quod clausum firmissimeque obseratum dimiserat”. Hij bemerkt zich niet van zijn plaats te kunnen bewegen en is getuige van het volgende: „Et ecce repente in coemeterio illo audita est vox clamantis atque dicentis: „Surgite, fideles universi, surgite quantocius, et exite de tumulis vestris, quotquot in isto coemeterio requiescitis, ut convenientes in ecclesiam commendemus animam defuncti hujus charissimi nostri, et rependamus ei vicem beneficii sui. *Quoties enim per hoc coemeterium transire solebat, toties pro nobis orationem specialem facere consueverat.*” Daarop komen allen uit hun graven, gaan naar de kerk en beginnen „commendationis officium solemniter decantare” ²⁾.

Ook in volkomen wereldse moeilijkheden verlenen de doden hulp: het hierop volgende exempel in het „Exordium” (Distinctio sexta, cap. 6) meldt dat een „miles quidam in actu et habitu saeculari” de gewoonte had, „atrium ecclesiae transiens” nooit na te laten, dat hij „stans facie ad orientem versa Dominicam Orationem pro fidelium animabus intente diceret, Dominumque defunctis misereri suppliciter oraret”. Eens, op de vlucht voor hem achtervolgende vijanden, zijn weg nemend over een kerkhof, blijft hij ook nu staan om zijn gebeden te zeggen. Zijn vijanden, die menen gemakkelijk spel te hebben, „*ecce repente vident armorum multitudinem magnam totum coemeterium replere:*

¹⁾ Uitgegeven in Migne's „Patrologia Latina”, dl. 185 (pars posterior), Parijs, 1879.

²⁾ Het vijfde exempel van de „Distinctio sexta”, welke bevat: „Varia” „de sacramento altaris et confessionis, de animabus defunctorum, et alia quaedam”.

quam defunctorum animas fuisse, pro quibus ille orabat, non improbabilius credimus: quae etiam intercessorem suum stipata corona ambientes, ut orationem quam pro eis inchoarat, absque impedimento perficere posset, sancta sollicitudine observabant, in adversarios vero gladios et hastas terribiliter vibrabant." Bij deze schrikwekkende aanblik kiezen de aanvallers het hazenpad ¹⁾.

Ten slotte wijs ik nog op een exempel uit het „Bonum universale", waarin verteld wordt hoe een hertog, die zijn bezittingen weggeeft aan aalmoezen en zielmissen, bij een belegering van zijn kasteel wordt bijgestaan door een reusachtige schare in-het-wit-geklede krijgers: de door hem uit het vagevuur verlorene doden ²⁾.

¹⁾ J. Klapper, „Exempla aus Handschriften des Mittelalters", Heidelberg, 1911, geeft een variante versie uit een hs. van het einde der twaalfde eeuw: (p. 35, Nr. 43): „Legitur, quod quidam, quem inimici capitales usque ad mortem sequebantur, per quoddam cimiterium fugit, in quo more solito dominicam orationem pro defunctis dixit. Surrexerunt autem omnes in eodem cimiterio sepulti, milites cum gladijs, macellatores cum securibus et alij secundum suam conditionem armati, pro eo contra inimicos se posuerunt et sic uirum liberauerunt, qui per eum frequenter in purgatorio subleuati sunt".

²⁾ Volgens Kaufmann, Op. cit., is dit in het Bonum universale, II, 53, § 30. Ook hiervan geeft Klapper een (kortere) versie (uit een handschrift van de vijftiende eeuw), nl. Nr. 39 op p. 33. Ik citeer het laatste gedeelte (de volgelingen van den hertog hebben geweigerd hem te helpen en honen: zoek nu ook maar hulp bij je geestelijken): „Turbatus dux transtulit se ad castrum quoddam postulans cum clericis et religiosis diuinum auxilium. Resplendente die, quo rex prepararet se ad bellum, cum suis vidit ex altera parte nimiam multitudinem armatorum in equis crucem preferentes et stupens dixit suis: Videtisne, que ego video? Videmus, inquit. Tunc eis occurrens flexis genibus suscepit. Et vnus ex eis prorumpens ait: Ne timeas, princeps nobilissime, regis adventum. Ecce enim, assumus diuino iussu iuuare te, quos missis et oracionibus tuis a purgatorio liberasti. Exercitu enim ducis, qui paucus erat, innumerabilis multitudo connumeratur. Quibus uisis rex in fugam conuersus postulat ducis gratiam, quam inuenit. Pax firmatur, celestis multitudo disparuit et deus ab omnibus collaudatur."

II. Het gehele complex der bijzonderheden in verband met den fellen roden ridder, vanaf het ogenblik dat Walewein hem de dodelijke slag toebrenge, totdat hij begraven is (vs. 3920—4103 en 4754—4915), blijft op religieus terrein:

- a. de grote nadruk die gelegd wordt op zondenvergeving, indien men slechts wààrlijk biecht, zonder iets achter te houden. Heel interessant is in dit opzicht vs. 3929—3957. De rode ridder zou wel graag biechten, maar hij is bang dat het toch niet helpen zal:

3944 „— ic hebbe so vele mesdaen
Cume wert mire zielen raet”.

Tegen deze verderfelijke wanhoop komt Walewein op:

3946 „Neen, *alder warelt mesdaet*”,
Sprac Walewein, „*es harde clene
Jeghen die Gods ghenaden allene.*
Dies bedinct jou wel te voren.

3950 God die wert dor ons gheboren,
Hi ontfinc dor ons bittre wonden,
Hi mach u wel van uwen zonden
Quiten, *secse al uut ende uut
Jou biechte, nu al over luut.*

3955 Vrient, ne laet jou niet bedwellen
Den groten duvel uter hellen.
Doedi dat, so sidi vroet.”¹⁾

Met welke drastische voorbeelden de predikers van de dertiende eeuw gewend waren dit punt te illustreren, valt dadelijk op bij het lezen van enige exempla-verzamelingen²⁾.

¹⁾ Cursivering van mij.

²⁾ Bijv. in de exempla van Jacobus van Vitry het verhaal van de Romeinse weduwe die bloedschande had gepleegd met haar zoon en die, na gebiecht te hebben, door Maria voor openbaarmaking van haar schuld werd behoed (The Exempla or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry, ed. by T. F. Crane, London, 1890, Nr. CCLXIII, p. 110. Men zie de aantekeningen op p. 246 vlg. voor andere versies); het geval van den krijgsman die door zijn meester verdacht werd van echtbreuk met diens echtgenote en om deze reden zou gebracht worden bij een bezetene „qui peccata venientium ad se publice dicebat”.

De biecht-episode in de Walewein verdient bovendien belangstelling omdat het hier gaat om het *biechten bij een leek*, een gebruik waarvan het oudste bekende voorbeeld van het begin der elfde eeuw dateert ¹⁾ en dat in de dertiende eeuw het onderwerp uitmaakt van een kerkelijke controverse ²⁾. Na 1300

De bevroese soldaat ging eerst ter biecht, wat ten gevolge had dat de bezetene niet in staat was hem aan te klagen (Crane, Nr. CCLXI, p. 109 en de aantekeningen op p. 245).

Gestorvenen worden soms voor korte tijd in het leven teruggebracht om hun biecht te spreken of te voltooien; de duivel tracht steeds de mensen van zonden-belijdenis terug te houden, men vergelijkte weer de Vitry: het exempel van den man, die een zo vreselijke zonde had begaan, dat hij die nooit had durven biechten. Bij het naderen van de dood echter „habuit voluntatem confitendi. Diabolus autem timens ne illud confiteretur sacerdoti, transfiguravit se in speciem sacerdotis, et dixit homini illi: „Ecce, tu graviter infirmaris, fac confessionem tuam ut salutem consequaris.” Facta autem confessione, dixit dyabolus: „Istud peccatum valde turpe est et abhominabile, et multos scandalizare posset. Injungo tibi ne de cetero alicui sacerdoti confitearis.” Mortuo autem illo homine, allegabat dyabolus quod animam habere deberet, eo quod homo ille nunquam peccatum sacerdoti confessus fuisset. Bonus autem angelus e contrario dicebat quod bona et simplex intentio hominem illum salvare debebat, maxime cum dolus dyaboli non debuit eidem patrocinari. Dominus autem judicavit pro illo homine, et jussit animam ad corpus redire ut confessionem faceret, et de peccato penitentiam ageret” (Crane, Nr. CCCIII, p. 127).

¹⁾ Volgens de „Dictionnaire de Théologie Catholique”, troisième tirage, Paris, 1930 vlg. onder „Confession” (t. III, p. 877): „Déjà, Thietmar, évêque de Mersebourg, avait raconté dans sa *Chronique*, composée en 1015, qu’un duc de Souabe mourant, qui n’avait pas de prêtre à sa disposition, s’était confessé à un de ses soldats et qu’il avait obtenu ainsi le pardon de ses péchés: „Apprenez de là, ajoute le narrateur, qu’il faut montrer votre maladie au médecin céleste; et, quel que soit le confesseur que nous ayons à notre mort, que le pécheur ne mette pas de délai à faire son gémissant aveu, afin que par le moyen de ce (confesseur) il trouve dans le ciel un juge miséricordieux: *quicumque sit in fine nostro confessor, non moretur in gementi professione peccator*, etc.” *Chronic.* I. VII, c. X, P(atr.) L(at.), t. CXXXIX, col. 1369.

²⁾ Dict. de Théol. Cath., onder „Absolution des péchés”, t. I, p. 184 vlg., „Le traité *De vera et falsa poenitentia* attribué autrefois à saint Au-

wordt een dergelijke biecht door de Kerk niet meer aangemoedigd.

Ten slotte wordt hier de zonden-belijdenis nog besloten met een interessant voorbeeld van 'symbolische communie', dat een nadere bespreking verdient ¹⁾.

- b. De biecht en het berouw van den roden ridder zijn door de hogere machten aangenomen, dit blijkt wel uit de zeer plastisch uitgewerkte tegenstelling die de auteur scheidt in de gebeurtenissen tijdens Walewein's dodenwake. Wanneer Walewein naar de plaats terugkeert waar de drie lijken lig-

gustin et qu'on imprime encore dans ses œuvres, recommande la confession aux laïques en cas de nécessité, à la fin du chapitre X (P. L., t. XL col. 1122)." Dit tiende hoofdstuk „est de la première moitié du XIIe siècle; car avant cette époque personne n'aurait parlé du sujet qui nous occupe, de la manière dont il le fait; — — —, le pseudo-Augustin s'exprime ainsi au chapitre X: 'La puissance de la confession est si grande, qu'à défaut de prêtre, le pécheur fera bien de se confesser à son prochain, *proximo* — — —. Sans doute celui à qui il se confessera ainsi n'a point le pouvoir de délier; cependant en confessant la honte de son crime à son compagnon, il se rend digne de pardon, par son désir d'avoir un prêtre. *Et si ille cui confitebitur potestatem solvendi non habet, fit tamen dignus venia, ex desiderio sacerdotis qui socio confitetur turpitudinem criminis* — — —. L'on voit que Dieu considère le cœur, quand on est empêché par la nécessité de recourir aux prêtres. *Unde patet Deum ad cor respicere, dum ex necessitate prohibentur ad sacerdotes pervenire*". (Dit in tegenstelling tot de opvatting van Lanfranc, die in het geschrift *De celandi confessione* een zekere „vertu sanctificatrice" toekende aan den gene die de biecht hoorde, ook indien hij een leek was).

Wat betreft de *dertiende* eeuw: „L'autorité de saint Augustin et des théologiens antérieurs fit respecter pendant tout ce siècle la doctrine de la confession aux laïques, en cas de nécessité. Mais comme la question des éléments constitutifs du sacrement de pénitence se posait alors, on se demanda si cette confession aux laïques, en cas de nécessité, est ou non sacramentelle." Volgen de meningen van de belangrijkste autoriteiten tussen 1200 en 1300.

Nà 1300: „A cette époque on était d'accord que la confession aux laïques n'a rien de sacramentel. — — L'opinion favorable à sa nécessité perdit de plus en plus terrain".

¹⁾ Men zie p. 170.

gen ¹⁾, bemerkt hij lichten en gezang rondom den rouwmoedig gestorvene: een hemels wonder, dat hij echter niet nader kan „besien”:

- 4772 Hen mach gheen mensche comen daer
Die lijf hevet, des zijt vroet,
Daer God selve miracle doet
4775 Te scouwen sine verholichede.

Met de lijken der twee anderen, die in hun zonden gestorven zijn, drijven duivelen later een wreed spel:

- 4850 Doe sach hi comen duvele vele
Bede met crawelen ende met haken
Ende vaste anden gone traken
Ende an zinen gheselle die daer lach
Dien Walewein uptien dach
4855 Hare beder lijf adde ghenomen.

4860 Si ghincse steken ende slaen
Ende daden hem pine herde vele.
Elc toghede daer van zinen spele
Ende gingher mede tsollen alle
Also men doet met enen balle — —

Huiveringwekkend moeten voor den Middeleeuwer ook de verwensingen geweest zijn die een der onzaligen uit tegen zijn ouders, die hem een slechte opvoeding hebben gegeven en dus de schuld dragen van de hellestraffen die hem nu te wachten staan (vs. 4809—4837):

- 4828 Haddi mine lede ende mine zide
So teblouwen ende gheslegghen
4830 Dat ic stille adde ghelegghen
Ic hadde der quaetheit onboren
Die ic sider ende tevoren
Jegghen Gode hebbe ghewracht.
Hier in hebdi mi, vader, bracht,
4835 In deser noot, in deser pine
Daer mi langhe in staet te sine
Ewelike, sonder keren.

¹⁾ Men herinnert zich dat Walewein nog twee vroegere kameraden van den roden ridder doodde.

Men herkent hierin dezelfde grondgedachte als in het bekende exempel van den misdadiger, die, op weg naar de galg, zijn vader verwijten deed en hem in het aangezicht beet, in de zeer korte versie bij J. de Vitry aldus:

„Audiui quod quidam fur cum duceretur ad suspendium, ligatis post tergum manibus, videret patrem suum qui dolens et flens sequebatur eum et vocans patrem, ait: „Pater da mihi osculum”. Et cum oscularetur eum momordit labia ejus usque ad sanguinem. „*Hec omnia mala mihi fecisti, cum essem puer et, te sciente, inciperem furari et multa mala facere, nunquam me verberasti aut castigasti.*” ¹⁾

III. De verlossing uit de kerker.

Eringa heeft gewezen op Petrus' verlossing door een engel in Handelingen XII ²⁾, maar ofschoon deze plaats ongetwijfeld belangwekkend is in dit verband, meen ik toch dat de Middeleeuwen een meer voor-de-hand-liggende bron hadden voor dergelijke verhalen: de Heiligenlevens. Volgens de „Legenda Aurea” van Jacobus a Voragine is het in het bijzonder Sint Leonardus die gevangenen bevrijdt: „Ibi tantis miraculis coruscavit, quod, quicumque ejus nomen in carcere invocasset, mox ruptis vinculis nullo contradicente liber abiret et suas eidem catenas vel compedes praesentaret.” „— — — quanta miracula praecipue circa incarceratos dominus per eum faciat, immensa ferri varietas ante ejus tumulum dependentis testis existit.” ³⁾ Volgen enige sprekende voorbeelden, waarvan ik er een zal aanhalen:

„Miles quidam in Britannia incarceratus sanctum Leonardum invocabat, qui statim cunctis videntibus et cognoscentibus et

¹⁾ Cursivering van mij. Het hier geciteerde exempel is Nr. CCLXXXVII van Crane's uitgave. Volgens de aantekeningen op p. 259 vindt men de oudste versie in Boethius' „De Disciplina Scholarium”.

²⁾ Tijdschr. Ned. T. en Lettk., 44, p. 92: „De bevrijding van Walewein door de Rode ridder wijst op een verbinding van mythologische en Christelijke voorstellingen, doordat ze herinnert aan Petrus' verlossing uit de kerker van Herodes.”

³⁾ Jacobi a Voragine Legenda Aurea, rec. Th. Graesse. Ed. secunda, Lipsiae, MDCCCL, p. 689.

stupentibus in media domo apparuit et *carcerem intrans et vincula frangens homini catenas in manibus posuit et per medium illorum deducens omnes stupore perterritus*"¹⁾).

Van de Ierse heiligen is het o.a. Fintan van wien we een soortgelijk bevrijdings-wonder tegenkomen:

Een wreed koning, die een jongeling gevangen houdt, „audiens ipse sanctum Fyntanum ad se venientem, iussit militibus suis bene custodire captum, et castrum diligenter contra virum Dei firmari. Sanctus autem veniens illuc, *divina potestas omnes ianuas ei aperuit*. Et perueniens ad domum in qua erat iuuenis cathenatus in vinculis, *similiter aperta est et ianua illius. Et cum vidisset vir Dei iuuenem in vinculis, omnia vincula illius fracta in terram ceciderunt*"²⁾).

In deze gevallen werkt de gods-kracht door de heiligen zoals door den roden ridder in de roman van Walewein, ten aanzien waarvan wij de conclusie kunnen trekken dat de figuur en de rol van den roden ridder door den auteur geconcipieerd is op het oogenblik dat hij ook het plan maakte Assentijn's kasteel uit te werken tot een vrijwel onneembare burcht met twaalf achtereenvolgende poorten, die de held alleen kon binnendringen dank zij zijn wonderzwaard. Binnendringen, ja, maar toch niet als enkeling overmèesteren!

¹⁾ Ed. cit., p. 691. Cursivering van mij.

²⁾ Vitae Sanctorum Hiberniae, rec. C. Plummer. 2 vols. Oxford, 1910; II, p. 103. Cursivering van mij. Voor verdere voorbeelden in de Ierse hagiographie zie men de inleiding van het eerste deel, p. cxxxix.

Er bestaat nog een ander soort bevrijdingen, die alleen van de hier besproken voorbeelden verschillen door het niet-optreden van een zichtbaren agens. Ook hiervan vindt men er in de Legenda Aurea verscheidene: (Bij toevallig bladeren gevonden:) De broeder van St. Bernardus is gevangen; „Eadem nocte compedes de ejus pedibus ceciderunt et ostio per se aperto laetus aufugit — —” (Graesse, p. 530).

Over Sint Lupus: „Qui dum per Parisios remearet, ei multa incarcerationum turba apertis ostiis solutisque vinculis obviavit” (Graesse, p. 579).

In het Nieuwe Testament vinden wij ook dàar een voorbeeld van, Handelingen, XVI, 25—26. (P. Saintyves, Les Saints successeurs des Dieux, Paris, 1907, p. 243 heeft een „heidense” parallel aangewezen in ‘de Bacchanten’ van Euripides).

Na Walewein's gevangenneming is een normale terugweg, langs de twaalf poorten, afgesneden ¹⁾, en daarom 'ontwierp' de dichter een bovennatuurlijken helper voor wien geen sloten standhouden.

DE SYMBOLISCHE COMMUNIE IN DE WALEWEIN EN IN DE
RIDDERE METTER MOUWEN

Bij de gebruiken die dienen om de ziele-rust te verzekeren aan stervenden op het slagveld behoort de symbolische communie: het, bij gemis van een priester die de eucharistie kan reiken, nuttigen van gewijd brood (eulogie), of, wanneer ook dat ontbreekt, het in de mond nemen van gras (in het algemeen planten-bladeren) of aarde. In de middelnederlandse literatuur vinden wij van de symbolische communie twee voorbeelden, in de Walewein het bekende geval van den roden ridder, die na een gevecht met den held berouwvol sterft ²⁾; in de roman van den Riddere metter Mouwen dat van den ouden ridder dien Miraudijs ³⁾ gewond en verhongerd in het woud vindt ⁴⁾:

Walewein, vs. 4097—4103. (een biecht is voorafgegaan) Hi (d.i. Walewein) nam aerde daer hi stoet Onder zinen rechtren voet, Ende seide: „Nu gaept, in Gods name Ic moneghe jou, dat moete bequame	Riddere metter Mouwen ⁵⁾ , vs. 2550—60 — — — — — Nu biddic u, Dat gi mi biecht ende moneget nu. Ende alsic doet ben, graeft mi dan Met uwen swerde, edel man, Want ic sal onlange leven: Mijn herte begint mi begeven." Doe hoerdi sine biechte daer,
---	--

¹⁾ Op de heenweg werden de deuren door de vluchtende bewakers opengelaten.

²⁾ Men vergelijke p. 73 en 164—66.

³⁾ De naam van den Mouwridder wordt eèn maal vermeld in vs. 2208.

⁴⁾ De oude ridder heeft dertig jaar gevangen gezeten in kasteel Mauregaert; toen hij bejaard werd, maakte men hem tot een bewaker. Men verweet hem het ontsnappen van drie gevangenen, sloeg hem en jaagde hem weg.

⁵⁾ Ik citeer naar de uitgave door B. M. van der Stempel, Leiden (1913).

Gode zijn ende zire moeder mede."
 Dus staerf hi daer ter zelve stede
 Ende hevet zinen ende ghenomen.

Ende beval heme daer naer
 — Ware dat hi mochte leven —
 Dat hi der quaetheit soude
 begeven.
 Doen nam hi eerde ende monech-
 den nu.

Bij het uitgeven van de Walewein-tekst kende Jonckbloet al verschillende voorbeelden uit de Franse literatuur¹⁾; een groter aantal wordt besproken door C. Josef Merk in zijn zeer uitgebreide studie „Anschauungen über die Lehre und das Leben der Kirche im altfranzösischen Heldenepos”²⁾, die het door hem in de teksten gevonden gebruik aldus samenvattend beschrijft: „Ein oder mehrere, meistens aber drei Grashalme (Pflanzenblättchen) werden gebrochen und unter Anrufung und Beschwörung Gottes und seiner Heiligen dem Sterbenden gereicht. Er rauft sie auch selbst zusammen, wenn er allein ist, nimmt sie zwischen die Füße, weicht uns isst sie.”³⁾

Onder deze Franse voorbeelden is er *geen een* waar aarde gebezigd wordt⁴⁾; toch vindt men ook daar literaire bewijspplaatsen van: J. Daniels heeft in een artikel „Leekenbiecht en symbolische Communie in de Middeleeuwen”⁵⁾ de aandacht gevestigd op een passage in de levensbeschrijving van Benvenuto Cel-

¹⁾ Walewein-uitgave, II, p. 270—71.

²⁾ Beihefte zur Zs. f. Romanische Philologie, XLI, Halle, 1914. Het is een werk van 329 pagina's, waarvoor 58 roman-teksten en 18 fragmenten zijn onderzocht (alle behorend tot de „matière de France”).

³⁾ Merk, Op. cit., p. 128. Men vindt de tekstplaatsen in de noten (onderdeel van hoofdstuk 10: Anschauungen über das Altarsakrament, die Kommunion). Merk's cap. 9 behandelt o.a. de lekenbiecht; men vgl. p. 165—66.

⁴⁾ Weliswaar heeft Merk alleen de *epische* teksten onderzocht, maar hij vond daarin toch minstens tien voorbeelden, naar zijn noten te oordelen, waar steeds weer gras genoemd wordt. Jonckbloet citeert een plaats uit een hs. van de Proza-Lancelot („trois pols d'erbe”).

⁵⁾ Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren, jg. 46 (1914), p. 459—65.

lini ¹⁾, terwijl hij later in een „Mededeeling” over „Eulogie en symbolische Communie” ²⁾ het materiaal uitbreidde met twee aanhalingen uit de Duitse dertiende-eeuwse letterkunde ³⁾.

De vraag moet gesteld worden of de twee Nederlandse voorbeelden van het „monigen” met aarde in de genoemde romans optreden onafhankelijk van elkaar ⁴⁾; m.i. zijn er aanwijzingen dat dit *niet* het geval is. Terwijl toch de Riddere metter Mouwen (Miraudijs), na zorg gedragen te hebben voor het geestelijk welzijn van den uitgeputten ouden ridder door het biechten en ‘avondmaal’ toedienen, diens lichamelijke krachten doet herstellen door voedsel, het verbinden van zijn wonden en de koestering van een vuur (vs. 2579—2595), naderen er drie struikrovers die door Miraudijs worden gedood (vs. 2596—2633). De oude ridder geneest en trekt de volgende morgen verder, Miraudijs rijdt naar kasteel Mauregaert; de drie lijken van de „scekers” blijven liggen. Weken later ⁵⁾ komt de held met zijn hervonden vader langs deze plek terug en ziet daar (wschl.) de spookgestalten der dieven, die door duivelen gekweld worden (vs. 3020—33).

¹⁾ Daniels citeert de passage naar Goethe’s vertaling, in de uitgave van de Italiaanse tekst door Bianchi luidt zij: „Volendo cominciare a parlare, non potevo, perchè certi sciocchi soldatelli mi avevano pieno la bocca di terra, parendo loro con quella di avermi dato la comunione, con la quale loro più presto mi avevano scomunicato, perchè non mi potevo riavere, dandomi questa terra più noia assai che la percossa” (La Vita di Benvenuto Cellini scritta da lui medesimo, ed. Bianchi, Firenze, 1852, p. 78).

In „Zs. f. Volkskunde”, 26 (1916), p. 372, wordt door Margarete Rothbarth op deze zelfde tekst gewezen.

²⁾ Studiën, jg. 47 (1915), p. 232—38.

³⁾ a. In „Helmbrecht” van Wernher der Gärtner.

b. In de preken van Berthold von Regensburg.

⁴⁾ Belangwekkend ook in verband met de betrekkelijk zeer grote schaarste van de aarde-communie in de letterkundige teksten, al bestaat natuurlijk de mogelijkheid dat deze schaarste toevallig is door tot dusver ontbrekende signalering.

⁵⁾ Miraudijs overschrijdt althans een uitstel van veertig dagen.

- 3034 Die riddere manese met diren woerden
 3035 Wie si waren, ende waertoe si horden.
 — „Wi sijn die scakers,” seiden si,
 „Die gi versloecht rechte hier bi,
 Ende dit sijn duvle die ons dragen;
 Ende waren onse lichamen begraven,
 3040 Het soude ons lichten onse pine.”

Miraudijs vraagt hun, wát hen van de duivelen zou kunnen verlossen; het antwoord is: „Haddewi .VII. jaer, alombeganc, Onser gelijc messen sanc, Wi souden comen te hemelrike” (3048—50). De missen worden beloofd en de lichamen begraven. In de verbinding van deze gebeurtenissen zie ik een duidelijke reminiscentie aan vs. 4078—4300 en 4803—4915 van de roman van Walewein ¹⁾. De beslissende punten (die afzonderlijk niets bewijzen, maar in combinatie m.i. overtuigen) zijn: de biechten communie-scène, het opdagen daarna van drie rovers, die door den held worden overwonnen en ten slotte het duivels gesol met de lichamen, dat de held waarneemt wanneer hij naar de plaats van het gevecht terugkeert. Niettegenstaande de verdere verschilpunten acht ik het volkomen overbodig een ‘gemeenschappelijke (onbekende) bron’ aan te nemen; m.i. was de roman van Walewein de directe inspiratie voor de hier-besproken episodes van de „Riddere metter Mouwen” ²⁾.

¹⁾ Men vergelijkte het overzicht van de Walewein op p. 14, verder de bespreking op p. 167. Ter wille van zuivere objectiviteit moet hier nadrukkelijk gewezen worden op de verschillen tussen de avonturen in Walewein (W) en Riddere metter Mouwen (R. m. M.): In W sterft de gemonigde ridder, in R. m. M. geneest hij door de goede zorgen van den held.

In W zijn de drie rovers (men vergelijkte de uitlating van den berouwvollen roden ridder „Wi hebben gheweset twintich jaer Scakers ende mordenaren” in vs. 3990—91) makkers van den gemonigde, in R. m. M. niet; in W worden slechts twee der rovers gedood, de derde vraagt om genade. Ten slotte is de barmhartigheid van den held in R. m. M. hoger gericht: het zijn daar de zondig-gestorvenen die door zijn toedoen hun verlossing zullen deelachtig worden.

²⁾ Men zie ook p. 196, waar invloed van de roman van Walewein op de „Moriaen” wordt aangetoond.

DE SMALLE BRUG OVER HET „GHERECHTE VAGHEVIER”

De zeer smalle brug over een stroom als gevaarlijke toegangsweg tot een ander gebied, wordt als romantisch motief gevonden in verschillende Arthur-romans, o.a. in Chrétien's „Charrete”, in „La Damoisele a la mule” (Mule sanz frain), de Gautier-voortzetting van de Perceval, „Perlesvaus”, etc. De Walewein-auteur, die het gegeven verwerkt in vs. 4938—5087 en 5818—5855, begrijpt en beziet het volkomen in religieuze zin: dat bewijst de naam „tgherechte vaghevier” voor het er zo onschuldig-uitziende, maar zengendhete water en verder de wonderlijke verklaring omtrent de zielen in vogelvorm die de brug moeten oversteken¹). Invloed van visionnaire en eschatologische literatuur kan hier niet ontkend worden. De herkomst van de brug-motieven in de andere romans maakt daarentegen nog steeds een punt van discussie uit en bijv. Laura Hibbard heeft een scherpzinnig onderscheid trachten vast te stellen tussen de „Fairry-bridge” en de „Soul-bridge”²). Gelukkig behoef ik op deze netelige quaestie niet in te gaan, omdat de Christelijke invloed op de Walewein-episode vaststaat.

Iets anders is of de Walewein niet òòk invloed van een Arthurroman verraadt en wel bepaaldelijk van Chrétien's „Charrete”. Chrétien toch is de enige die *twee* mogelijkheden aangeeft om aan de andere zijde van de rivier te geraken: ten eerste de zwaardbrug en ten tweede de „ponz evages”, die zo heet „Por ce que

¹) Gaston Paris wees al in 1883 op de „confusion évidente” die hier heerst. „Ces oiseaux et ce bain appartiennent visiblement à une autre tradition que celle du pont” (Etudes sur les Romans de la Table Ronde: Lancelot du Lac II, Romania XII, p. 510, noot 1). Hij vermoedde misschien nog niet eens hòe zonderling de begripsverwarring wel is in dit gedeelte van de roman.

²) „The Sword Bridge of Chrétien de Troyes and its Celtic Original”, Romanic Review IV, 1913, p. 166 vlg. Men vindt in dit artikel zeer uitgebreide literatuur-opgaven.

soz eve est li ponz" ¹⁾. De 'waterbrug' wordt steeds wanneer de brug-parallellellen besproken worden, nogal stiefmoederlijk be-deeld: òf in het geheel niet behandeld òf tot een „Dublette" ²⁾ en zelfs nog wel een „ziemlich überflüssige" ³⁾ gedegradeerd, door Chrétien alleen bedacht, toen hij „pour étoffer un peu sa matière" ⁴⁾ Gauvain mèt Lancelot mee op weg deed gaan om de koningin te zoeken. Men kent natuurlijk het verhaal: Lancelot koos de zwaardbrug, Walewein daarentegen de waterbrug als middel om Ginevra te bereiken.

In de roman van Walewein doet de held geen poging om de gevaarlijke brug over te gaan, tòch komt hij aan de andere zijde van de stroom: de vos Roges brengt hem onder de grond langs een nauwe doorgang, waarvan begin- en eindpunt op raadselachtige wijze verborgen zijn (vs. 6042—6095). Nu wil het mij voorkomen dat men deze duwiere-onder-de-rivier-door niet moet zien als een gegeven dat volkomen los staat van de andere brug, maar dat ze samen in zekere zin een stelsel vormen, gelijkend op dat van Chrétien ⁵⁾. Ik wil daarmee niet zeggen dat

¹⁾ „Charrete", uitg. door W. Foerster (onder de titel „Der Karrenritter"), Halle, 1899, vs. 660—61.

²⁾ Op. cit., Einleitung, p. LXIX onderaan.

³⁾ Uitspraak van Baist, door Foerster geciteerd, Op. cit., Einleitung, p. LXXII.

⁴⁾ Gaston Paris, Etudes etc., Romania XII, p. 515. Foerster zegt in de Einleitung vrijwel hetzelfde over het 'ontstaan' van de tweede brug.

⁵⁾ Voor zover ik weet is deze duwiere in de Walewein nog nooit als tegenhanger van de zwaardbrug naar voren gebracht. De buitenlandse onderzoekers schijnen er zich niet voldoende rekenschap van te geven dat Walewein in onze roman *niet over de zwaardbrug trekt*. Dit moet wschl. toegeschreven worden aan deze zin van G. Paris in de al meer genoemde „Etudes": „Gauvain (Walewein), poursuivant une aventure, arrive près d'une rivière dont l'eau, en apparence claire et fraîche, brûle comme du feu; le seul moyen de la passer est un pont plus aigu et plus tranchant qu'une lame d'acier" (Romania XII, p. 510, cursivering van mij).

IX. RIDDER WALEWEIN: BIJ ASSENTIJN EN TERUGKEER

DE MECHANISCHE GOUDEN BOOM MET VOGELS

In Ysabele's tuin staat een gouden boom met een groot aantal holle takken; op iedere tak bevindt zich een gouden vogeltje, aan de bladeren hangen gouden belletjes. Zeer kunstig is er een „duwiere” gemaakt, daarin staan zestien mannen met acht blaasbalgen: hiermee drijven zij lucht door de takken zodat de vogels beginnen te zingen en de belletjes te „clinken”. Het geluid is zo zoet: wanneer een dodelijk-gewonde het zingen der vogels zou horen „Hi worde quite van alre pine” (vs. 3502—49).

Jonckbloet's aantekening op vs. 3503 luidt: „De boom die hier beschreven wordt is geheel Byzantijnsch”¹⁾, en daar hij het bij deze korte zin laat, vermoed ik dat hij zeer in het algemeen bedoelde door zulk een rijk mechanisch wonder herinnerd te worden aan de grillige kostbaarheden van de Oosterse ridderromans, van de Byzantijnse literatuur²⁾. Naar alle waarschijnlijkheid wist hij in het geheel niet, hoezeer hij met zijn opmerking gelijk had, *in de meest letterlijke zin*. Er was in Byzantium een dergelijke boom, althans Liudprand van Cremona, die in de tiende eeuw Constantinopel drie maal als gezant bezocht, meldt uitdrukkelijk hem te hebben *gezien*. Hij vertelt in zijn „Antapodosis”, Lib. VI, cap. 5, het volgende: „Est Constantinopolim

¹⁾ Walewein-uitg., II, p. 260.

²⁾ Men vergelijke de karakteristiek die Te Winkel geeft, „Ontwikkelingsgang”, 1922, I, p. 314.

domus palatio contigua mirae magnitudinis seu pulchritudinis, quae a Grecis per V loco digammae positam Magnaura, quasi magna aura dicitur. Hanc itaque Constantinus cum ob Hispanorum nuntios, qui tunc eô noviter venerant, tum ob me et Liutefredum hoc modo praeparari iussit. *Aerea, sed deaurata quaedam arbor ante imperatoris sedile stabat, cuius ramos itidem aerae diversi generis deaurataeque aves replebant, quae secundum species suas diversarum avium voces emittebant.* Imperatoris vero solium huiusmodi erat arte compositum, ut in momento humile, exelsius modo, quam mox videretur sublime, quod inmensae magnitudinis, incertum utrum aerei an lignei, verum auro tecti leones quasi custodiebant, qui cauda terram percutientes aperto ore linguisque mobilibus rugitum emittebant. In hac igitur duorum eunuchorum humeris incumbens ante imperatoris praesentiam sum deductus. Cumque in adventu meo rugitum leones emitterent, *aves secundum species suas perstreperent*, nullo sum terrore, nulla admiratione commotus, quoniam quidem ex his omnibus eos qui bene noverant fueram percontatus" ¹⁾. Het gros der Middeleeuwers zal zich ongetwijfeld minder geblaseerd getoond hebben dan Liudprand en de mechanische wonder-boom naar behoren gewaardeerd. Verhalen van verbaasde ooggetuigen moeten in omloop geweest zijn, die bovendien (dus onafhankelijk van Liudprand) vertelden hoe het mechaniek 'in elkaar zat', 'hoe het werkte' (nl. met luchtdruk); een weten dat de algemene bewondering eer zal hebben vergroot dan verminderd. In de romantische middeleeuwse literatuur toch vinden wij de beschrijving van de Byzantijnse boom, behalve in de roman van Walewein, zeker nog twee maal.

¹⁾ Volg. de uitg. van Jos. Becker: Die Werke Liudprands von Cremona. 3de druk., Hann. u. Leipz., 1915. (Scriptores rerum germanicarum in usum scholarum ex monumentis Germaniae historicis separatim editi). De cursivering is van mij.

A. In de Duitse Wolfdietrich-versies wordt verhaald van een avontuur dat de held heeft in „Falkenîs”¹⁾, de burcht van den heidensen Beliân²⁾; in dit kasteel vindt hij:

- str. 48: Ein linde was gegozen / ûf dem palas rîch:
 obenan saz in den schozzen /manec vogel minneclîch,
 die wârûn ergraben wahe/ mit manegem edeln gestein.
 daz werc was alsô spæhe /mit edelen berlîn klein.
- 49 Durch den stam veste / manec rôr von silber gienc
 ûf biz an die este, /daz ie ein vogel gevienc.
 daz was alsô gerihet: / zwên blâsbelg wâren dar
 mit meisterschaft gerihet /mit wîzem silber klâr.
- 50 Als man die belge ruorte / bî der linden rîch,
 den wint sie balde fuorten /in die rôeren wûnneclîch:
 der begunde danne dringen/ durch die rôeren hol
 und die voegele twingen /daz sie alle sungên wol³⁾.

¹⁾ Deze naam in de B-versie.

²⁾ Volgens de D-versie.

³⁾ „Ortnit und die Wolfdietriche”, nach Müllenhoffs Vorarbeiten herausgegeben von Arthur Amelung und Oskar Jänicke. Berlin, 1871—73. 2 dln. (dl. 3 en 4 van „Deutsches Heldenbuch”). Het hier geciteerde vindt men op p. 79 van deel II (of dl. IV van de reeks). Het is str. 48—50 van afdeling VI der D-versie. In de B-versie omvat de beschrijving van de boom twee strophen (555 en 556, op p. 250 van dl. I), in de K-versie (die voorkomt in het „Dresdener Heldenbuch”) is het maar èèn strofhe: 263: „Mit vir vnd tzweintzig esten / ein lind getzaubert was — Miten in die festen / dar auf manck vogel sas — Die warn all guldeine / vnd waren alle holl: — Wen der wint ging dar eine, / so sungens alle wol.” (Van Wolfdietrich K is in 1935 een nieuwe editie verschenen: „Studies in the Dresdener Heldenbuch: an Edition of Wolfdietrich K”, by E. A. H. Fuchs, Chicago, 1935).

Het vreemde is dat de B-versie nog een doublet van de boom heeft in een heel ander verband: Wolfdietrich's vrouw is geroofd door een dwerg („getwerc”) die in een berg woont. In deze berg-woning is de tover-linde, er bij staat een metalen man („ein êriner man”) met twee blaasbalgen. „Als der wirt wolt hân kurzwîle, / dô huop er sich dar. — Als daz bild die belge ruorte / mit der sînen hant, — Dô sungên ûf der linden / diu vogelîn alle sant.” De beschrijving in str. 807—809, p. 285 van dl. I. De aantekeningen van Amelung en Jänicke vermelden niets over de herkomst van de linde in de Wolfdietrich-verhalen.

B. In de geïnterpoleerde versies van de „Historia de preliis“: in ieder geval in versie J¹, in versie J² en de daarnaar vertaalde Franse proza-roman van Alexander ¹⁾. De mechanische boom behoort tot de schatten die Alexander vindt in het paleis van den Indischen vorst Porus:

Fra. Proza-Alexander

Et a l'entree del palais avoit ymagines d'or qui soustenoient .i. arbre qui avoit plusiors brances, et desor cascade des brances si avoit plusiors manieres d'oiseaus qui estoient tout de fin or, dont cascuns estoit tains selonc sa nature, et avoient les ongles et les piés de cristal et estoient aorné par lius de perles. Et quant li rois Porrus voloit, si faisoit par l'art de musike chanter tous les oiseaus ensamble et cascun selonc sa nature.

Historia de preliis, J²

Et in aula ipsius palatii erant posite statue auree et inter ipsas stabant platani aurei in quorum ramis erant multa genera avium, et unaqueque avis erat tincta secundum suum colorem habebantque unguis et rostra inaurata et in auribus earum pendebant margarite et uniones et quando volebat Porus rex, per musicam omnes melodificabant secundum suam naturam ²⁾.

Ongetwijfeld was ook hier de traditie van de windmakerij bekend: Hilka bespreekt in de inleiding van zijn uitgave een hs. uit Breslau (Stadtbibl. R. 58, geschreven in 1473), dat op deze passage de uitbreiding heeft: „et quando Porus volebat, faciebat inflationem maximam cum ingeniis ad illud officium pertinent-

¹⁾ De Historia de preliis zoals de „Archipresbyter Leo“ die in de tiende eeuw vertaalde, kent het motief niet (men vgl. de nieuwe editie van Friedrich Pfister: „Der Alexanderroman des Archipresbyters Leo“, Heidelberg, 1913).

De versie J¹ werd uitgegeven door O. Zingerle: „Die Quellen zum Alexander des Rudolf von Ems. Im Anhang: Die Historia de preliis“, Breslau, 1885.

Versie J² en Franse proza-roman door Alfons Hilka: „Der altfranzösische Prosa-Alexanderroman nach der Berliner Bilderhandschrift nebst dem Lateinischen Original der Historia de Preliis (Rezension J²)“, Halle, 1920.

²⁾ Men vindt deze beschrijving van de boom bij Hilka, Op. cit., p. 153. Datzelfde passage in de ed. van Zingerle op p. 205, op èen enkele naamvalsuitgang na, volkomen gelijkloidend met de beschrijving in J².

tibus venire per predictas arbores aureas et concavas usque ad aves." ¹⁾

De vraag doet zich voor aan welke bron de roman van Walewein de beschrijving van de mechanische boom ontleende. Het is duidelijk dat de gegevens van Liudprand in geen geval in direct verband staan met de verwerking van het motief in de drie romantische verhalen: ten eerste om het *niet*-vermelden

¹⁾ Hilka, Op. cit., p. XXXII bovenaan.

Bijzonderheden omtrent kostbaarheden in het paleis van Porus gaan terug op het verwerken van een geschriftje, dat, ook afzonderlijk, in de Middeleeuwen zeer geliefd is geweest: de „Epistola Alexandri ad Aristotelem, magistrum suum, de itinere suo et de situ Indiae”. Hiervan bestaan twee Latijnse versies, „eine ältere, überliefert in sehr vielen Hss., die ihrerseits wieder mannigfach voneinander abweichen, und eine jüngere, die der Bamberger Kodex enthält” (ik citeer naar Pfister's „Einleitung” van zijn uitgave „Kleine Texte zum Alexanderroman”, Heidelberg, 1910).

De *oude* versie, waarvan o.a. een hs. in Leiden uit de negende eeuw dateert, is uitgegeven door B. Kuebler als een toevoegsel bij de editie van „Iuli Valeri Alexandri Polemi Res gestae Alexandri Macedonis”, Lipsiae, 1888; de nieuwere door Pfister in de juistgenoemde Kleine Texte.

Het geval doet zich nu voor dat deze beide brief-versies de boom en de vogels niet versmelten tot het mechanische geheel, dat hier besproken wordt: de verschillende 'bestanddelen' zijn er, maar de combinatie vindt niet plaats. Kuebler, Op. cit., p. 192—93 geeft: „Foris in domus parietibus avium innumerabilia genera variis coloribus oberraverunt inter aureas platanos unguibus rostrisque inauratis, pro inauribus torquibusque margaritas et uniones gerentia”, hetgeen men toch zal moeten opvatten als de beschrijving van een buitengewoon kostbaar ingerichte volière, met rijkversierde, *levende* vogels, die tussen gouden bomen zich heen en weer bewegen.

De gegevens van de jongere versie verschillen niet veel (Pfister, Kleine Texte, p. 23): „Et foras ipsam domum crant statuae de auro positae, et erant ibi platani aurei, et inter illas erant multa genera de aucellis cum variis coloribus, et habebant unguulas et rostra inaurata et in auriculis pendebant eis margaritae et uniones”.

Dit brengt mij er toe te veronderstellen, dat de veranderde opvatting, zoals die verwerkt is in de „Historia de preliis”: J¹ en J², ontstaan is onder invloed van de mechanische boom in het keizerlijk paleis te Byzantium.

van de 'technische' inrichting, ten tweede om het wèl-vermelden van de twee eveneens mechanische leeuwen. Daarentegen bestaat de mogelijkheid dat de roman van Walewein het denkbeeld van de boom dankt aan een versie van de „Historia de preliis”¹⁾, nl. om de localisering van het wonderding in Indië²⁾.

¹⁾ Versie J¹ is reeds ontstaan in de elfde eeuw (daar Albéric de Besançon haar gebruikt heeft); er zijn hss. van uit de twaalfde eeuw. Ook van J² zijn er hss. uit de twaalfde eeuw. (Deze gegevens ontleen ik aan Pfister's „Einleitung” (p. 16) van „Der Alexanderroman des Archipresbyters Leo”). Volgens Hilka werd de Franse proza-Alexanderroman geredigeerd in de tweede helft van de dertiende eeuw (men vgl. p. VII van de uitgave); dit Franse werk is dus wat te jong om als bron voor de roman van Walewein in aanmerking te komen.

²⁾ Men herinnert zich dat de boom, vlg. de Walewein, in de tuin staat van een kasteel „in gont Endi” (vs. 3457), de verblijfplaats van Ysabele. (Door een zonderlinge misvatting spreekt Eringa in zijn „Walewein-studies” van „Het kasteel Endi” (Tdschr. Ned. T. en Lettk., 44, p. 75), net alsof „Endi” de naam van Assentijn's burcht zou zijn).

Ik moet er bezwaar tegen maken dat Eringa op p. 71 van zijn juistgenoemde studies de opmerking maakt t.o. van het verblijf van Ysabele: „De gouden boom uit de *Baile an Scáil* is evenzeer aanwezig”, met deze eenzijdige verwijzing de indruk wekkend, dat men hier met een Ierse eigenaardigheid te doen heeft. De „Baile an Scáil” spreekt van een gouden boom zonder vogels en zonder „mechaniek” (de tekst is uitgegeven door Kuno Meyer in deel III (1901) van het Zeitschrift f. Celtische Philologie, naar het hs. Harleian 5280 en de bedoelde passage luidt: *Duscōtar iarum condusrulai isin mag n-ālaind co n-acatar an rīghrāith isin [maig] 7 bili ōrda ina dorus 7 co n-acatar tech n-ālaind n-ann fo octae findruine* (p. 459), lett. vertaald: Zij gingen daarop tot zij kwamen in een mooie vlakte en zij zagen de koninklijke burcht in de [vlakte] en een gouden boom aan de deur en zij zagen een mooi huis daar onder een dakbalk van wit brons).

‘Gouden bomen’ als opfluistering van vorstelijke hoven vindt men wel meer: volgens de „Roman de Troie” van Benoit de Sainte-Maure bijv. stond een gouden pijnboom voor de burcht van Priamos: „Devant la sale aveit un pin Dont les branches furent d'or fin Tresgetees par artimaire, Par nigromance e par gramaire. Li pins fu faiz de tel semblance: Poi esteit plus gros d'une lance, Mais desus fu espés ramuz E par mi la place estenduz.” (Roman de Troie, ed. Constans, I, Paris, 1904, vs. 6265 vlg.). In de vertaling van Maerlant luidt dit: „Daervoren (nl. voor de burcht) saghen sy ene pyn, Die telgen daeraf waeren guldyn, — Also als

HET GESCHONDEN GASTRECHT

Walewein's bekende avontuur: dat hij, zonder het te weten, om nachtverblijf aanklopt bij den vader van een door hem juist gedoden ridder, waarbij de *dode-zelf den dader aanwijst door het bloed dat weer uit de wonden begint te stromen*, hetgeen den verontwaardigden vader ertoe brengt, het *gastrecht te schenden* en den held gevangen te zetten (roman van Walewein, vs. 8736—9039), heeft steeds belangstelling gewekt omdat een episode van overeenkomstige inhoud, ook gevonden wordt in de Mnl. Moriaen (roman van Moriaen, uitg. Te Winkel, 1878, vs. 1634—2047). Mogelijke ontlening is en blijft een probleem, daar sommige verzen over en weer „bijna eensluidend” ¹⁾ zijn. Jonckbloet nam aan dat de auteur van de Moriaen beïnvloed werd door de roman van Walewein ²⁾, Te Winkel 'schort zijn oordeel op', maar gemy die boecken Iyen — Ghemaect was hy mit nigromancien: Beneden en was hy meerre niet Dan een speer of een spiet, Daer hy die telghen al op droech, Daer hy die plaetsche meed beschloech." („Dit is die istory van Troyen van Jacob van Maerlant", uitgeg. door de Pauw en Gailliard, dl. I, vs. 7779 vlg.).

¹⁾ Moriaen-uitgave p. 36.

²⁾ Dit schijnt althans zijn uiteindelijke mening weer te geven: Gesch. der Ned. Lettk. (1884), I, p. 322 (bij de bespreking van de Moriaen).

In 1852, in de „Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst", dl. II, p. 108 (het onderwerp is de Walewein) staat: „Als de episode van de verlostte jonkvrouw en van den gesneuvelden hertogszoon nagenoeg eensluidend in den roman van Moriaan terugkomen, dan mag men vermoeden dat zij in beide gedichten uit een ouder werk zijn overgenomen, hoewel men om de woordelijke overeenkomst van vele plaatsen recht zou hebben te gissen, dat de laatste roman die aan ons gedicht heeft ontleend, waarvoor, gelijk wij weldra zien zullen, nog andere gronden pleiten." Op p. 142 onderaan (de Moriaen wordt behandeld) is er meer 'vastheid' in de uitspraak: „Dit avontuur is blijkbaar eene navolging en ineensmelting van twee voorvallen uit den roman van Walewein, die de dichter nu eens letterlijk heeft afgeschreven, dan weer vrijer bewerkt en tot zijn doel veranderd".

Zeer ongelukkig lijkt mij de formulering in deel II van de Walewein-uitgave in de aantekening op vs. 3676 (p. 261): objectief kan ik daar slechts uit opmaken dat de Walewein ontleende aan de Moriaen!!

looft eerder aan een gemeenschappelijke Franse bron¹⁾, Gaston Paris sluit zich bij het gevoelen van Te Winkel aan²⁾. En Paris vervolgt: „*La situation si dramatique que nous retrouvons ici ne se présente, à notre connaissance, dans aucun autre roman breton; mais elle est connue dans l'épopée française — —*”, waarna hij verwijst naar „*Huon de Bordeaux*” en „*Floovant*”³⁾.

Nadien is een Arthur-roman met het bedoelde motief door druk toegankelijk geworden: de Perceval-voortzetting van Gerbert de Montreuil⁴⁾; men kan echter niet zeggen dat alles nu opgelost is!

De episode waar het hier om gaat, omvat vs. 13058—13381 van Gerbert's Perceval, maar om zuiver te kunnen vergelijken

¹⁾ Moriaen-uitg., p. 44.

²⁾ In „*Histoire Litt. de la France*”, tome XXX, p. 249.

³⁾ Cursivering van mij. In „*Huon*” en „*Floovant*” is de overeenstemming, dat de gastheer van den held de vader is van den gedode, maar in beide romans ontbreekt het 'teken' van het lijk-dat-opnieuw-begint-tebloeden.

Afzonderlijk, (zonder den vader-gastheer), vinden wij dat in sommige Arthur-romans: Paris wees al op Chrétien's „*Chevalier au lion*” (dit is wel het klassieke voorbeeld in de Britse romans, ed. Foerster vs. 1173—1202: Yvains bevindt zich, onzichtbaar gemaakt door een tover-ring, in het vertrek, wanneer de baar met den door hem gedoden slotheer langs wordt gevoerd en het bloed begint te vloeien. De omstanders geloven aan duivelswerk, omdat zij niemand zien); Jonckbloet vermeldt een voorbeeld uit de (proza)-*Lancelot* in het tweede deel van de *Walewein-uitg.* (p. 317, Hestor was hier de dader); ik vond nog een geval in het Parijse *Perceval-hs.* *Bibl. Nat.* 12577, waarvan Waitz de grote interpolaties meedeelt (Die Fortsetzungen von Chrestiens Perceval le Gallois nach den Pariser Handschriften, 1890, p. 68 vlg.). Volgens Waitz: „Hierauf kam er (d. i. Gauvain) an das Zelt, in dem der von ihm getötete Macarot lag. Er trat ein und die Wunden des Erschlagenen fingen an zu bluten. Als er das Zelt eiligst verlassen hatte und davon ritt, wurde er von 4 Rittern verfolgt, die Macarot rächen wollten”. Er zullen denkelijk nog wel meer voorbeelden zijn.

⁴⁾ Gerbert de Montreuil, *La Continuation de Perceval*, éd. par Mary Williams. Deel I (vs. 1—7020), Paris, 1922; deel II (vs. 7021—14078), Paris, 1925. Het derde deel is nog steeds niet verschenen.

zullen wij ook de inleiding en de afloop van het avontuur in aanmerking moeten nemen.

De inleiding: vs. 12381—13057.

Nadat de auteur lange tijd lotgevallen van Perceval heeft verteld, breekt hij af en begint over Walewein:

Si vous raconte une aventure
12380 De Gavain qui molt li fu dure.

Walewein (op Gringalet ¹⁾) komt op een avond bij een „paveillon” en wordt er ontvangen door twee knapen, die hem welkom heten namens hun jonkvrouw. De jonkvrouw biedt W. haar liefde aan, maar W. bevindt zich, zonder het te weten, in groot gevaar. Zijn gastvrouw toch heeft verraderlijke plannen: zij wil zich op W. wreken, omdat deze eens van haar broers gedood heeft (12557—58, de naam van den broer op 12680: Brun de l'Essart), en heeft daartoe een mes in haar bed verborgen ²⁾.

W. vindt het wapen op het oogenblik dat hij zich bekruipt ³⁾; „la dame, qui le cuer ot vain” (12640) schikt zich met philosophische kalmte in haar lot, zij is geheel van gevoelens veranderd en waarschuwt zelfs haar voormaligen vijand tegen de knapen (haar neven), die weldra een aanval komen doen. W. doodt er èèn van met het door hem gevonden mes; wanneer de getroffene zijn zwaard laat vallen, grijpt W. dit en slaat den tweede de rechterhand af, waarop deze de vlucht neemt. W. en de jonkvrouw zetten nu hun liefdesspel voort, of er niets gebeurd ware! ⁴⁾

De volgende ochtend naderen verontwaardigde broers van de jonkvrouw; W., die een voorspellende droom gehad heeft ⁵⁾, doodt een van hen in het volgende gevecht (12871) en slaat den tweede de rechterarm af

¹⁾ Hier, (evenals bij Chrétien) wordt er nog gesproken van „le Gringalet” (nominatief „li Gringalés”).

²⁾ Op deze doortrapte manier heeft zij al wel twintig ridders het leven doen verliezen (12572—79); of er is hier iets niet in de haak (omdat men de indruk krijgt dat het toch speciaal om wraak op *Walewein* te doen was), of wij ontmoeten hier de ‘omslachtige’ werkwijze, die wij wel meer in Arthur-romans aantreffen: dat men geen risico neemt en alle komenden over èèn kam scheert, in de hoop dat toch èèns de gezochte er bij zal zijn.

³⁾ Vs. 12602 vlg.: „Et lors maintenant li sovient — De lui saignier. A tant se saigne, — De la crois fist sor lui ensaigne — El non de Dieu le roi celestre; — Mais quant sa main a mis a destre, — Si senti del coutel la pointe — — —” Een kenmerkend trekje!

⁴⁾ Inderdaad, het is een stichtelijk verhaal.

⁵⁾ W. droomt dat twee leeuwen hem aanvallen, waarvan hij er èèn doodt: vs. 12784—92.

(12883). Er komt versterking en W. doet nog verschillende ridders ter aarde storten, maar gaat er dan vandoor, daar hij inziet tegen zulk een overmacht niets te kunnen uitrichten (12997). Zijn vijanden geven de achtervolging op en trekken naar huis terug (naar het huis van „Urpin de la Montaigne Irouse“, 13055) met de doden en de hevig-schreiende jonkvrouw:

13016 Li chevalier en icele eure
Cuident que por ses freres soit,
Mais de Gavain plus li pesoit
Por che que de li s'est partis. (! ! !)

De episode-zelf: vs. 13058—13381.

W. vindt gastvrijheid in een kasteel waar de „costume“ heerst dat iedereen die er de nacht doorbrengt, het verhaal moet doen van hetgeen hem die dag overkomen is, wat het ook zij. ¹⁾ W. voelt er niet veel voor de bloedige resultaten van de laatste vierentwintig uur op te sommen, maar hij heeft geen keus en

13182 Fiancé a de sa main destre
Qu'il en dira la verité.

Men voelt wat er gaat komen (en de dichter heeft ons met bedekte toespelingen-op-naderend-onheil al lang voorbereid): W.'s gastheer is de vader van de jonkvrouw in het „paveillon“, de vader dus ook van een der juist door W. gedode ridders. Van verdriet en woede haast waanzinnig, dreigt hij de volgende dag een vreselijke wraak te zullen nemen, vs. 13252—54:

Mais hui toute jor et anuit
N'avez garde, ne mais demain
Vous ocirrai je de ma main.

Op dit ogenblik worden de draagbaren met de doden het kasteel binnengebracht:

13295 Tantost con la porte passerent
Et dedens le palais entrerent,
Les plaies escrievent des mors,
Si que li sanz lor ist defors
Que la terre en devint vermeille.
13300 Chascuns qui le voit s' en merveille,
Mais bien certainement savoient
Por le sanc que degouter voient
Que chil qui ochis les avoit
Estoit laiens. Quant Gavains voit

¹⁾ Vs. 13111 vlg.

13305 Le sanc, bien sot certainement
 Que che sont cil tot vraiment
 A cui il s'estoit combatus.

W. kan niets anders doen dan de loop der gebeurtenissen afwachten: hij is ongewapend ¹⁾. De vader, die verschillende malen is flauwgefallen, smelt met ontbloot zwaard op W. toe, maar de jonkvrouw houdt hem tegen. Men geve haar W. als gevangene: zij zal hem morgen weer overleveren. De omstanders worden misleid,

13375 Chascuns a dit, quant il l'esgarde:
 „Cist est cheüs en male garde.”

De afloop: vs. 13382—13956.

W. en de jonkvrouw brengen een aangename nacht door en weer is zij het, die een geraffineerde krijgslist bedenkt om hem te redden: de volgende ochtend geeft ze hem een zwaard en zegt hem, haar bij de haren te grijpen en net te doen of hij haar met het wapen wil doorsnijden; de twee kame-niers moeten alarm maken en het doen voorkomen of de gevangene losgebroken is en de jonkvrouw ernstig bedreigt (13499). Wanneer Urpin zijn dochter 'in gevaar' ziet en wanneer de moeder jammert, dat zij haar drie zoons verloren heeft ²⁾ en haar dochter toch niet òók kan zien sterven (13560), wordt er overeengekomen dat W. en Urpin op een bepaalde plaats, buiten het kasteel, een tweegevecht zullen leveren (13623—43). Het resultaat van dit duel is, dat Urpin het onderspit moet delven, maar hij wil liever gedood worden, dan om genade vragen (13856—60). Zijn dochter, die te paard komt aansnellen (Vs. 13893 voor het eerst haar naam: Bloie-sine), smeekt W. om het leven van haar vader.

Met de overzichten uit de Walewein en de Moriaen kan ik nauwelijks korter zijn, de indeling in drieën dient ook hier toegepast te worden:

W a l e w e i n.

De inleiding: vs. 8531—8735.

Walewein, die er, zoals valt op te maken uit het gebrek aan achtung waarmee verschillende personen hem bejegenen, onverzorgd, om niet te

¹⁾ Dit neemt hij zich echter voor: nooit zal ik meer „en liu estraigne” iets vertellen „de coi on me destraigne Ne dont je doie anui avoir”, vs. 13316—19.

²⁾ De zoon, wien W. een arm heeft afgehouden is dus blijkbaar aan zijn verwondingen bezweken.

zeggen armoedig schijnt uit te zien ¹⁾, rijdt met Ysabele vòòr zich, op Gringolet ²⁾. Een ridder, dien zij ontmoeten, wordt getroffen door Ysabele's schoonheid en heeft de onbeschaamdheid W. om haar bezit uit te dagen. In het gevecht dat volgt, toont de aanvaller een duidelijk gebrek aan werkelijkheidszin: hij dreigt en spreekt van genade verlènen (aan W.!) als hij van zijn paard getuimeld is en vòòr W's voeten „int sant" ligt (8655). W. staat hem hoffelijk toe zijn ros opnieuw te bestijgen, doch het einde van de strijd is niet twijfelachtig: W. slaat hem het hoofd af (8710). Ysabele rijdt verder op het paard van den verslagene.

De episode-zèlf: vs. 8736—9039.

Tegen de avond zien W. en Ys. in de verte licht en komen bij een „pauwelioen" waar een hertog en zijn ridders ter tafel zijn gezeten. Na enige vragen ³⁾ wordt hun gastvrijheid verleend; men eet en de hertog maakt de

¹⁾ Vs. 8553: W. wordt betiteld als een „cornuut"; vs. 8935—38: men houdt hem voor een „dorper".

²⁾ Roges, de vos, is er natuurlijk òòk bij. Echter uit alles blijkt dat hij geen organisch deel uitmaakt van het avontuur.

De dichter begaat niet de fout hem helemaal te vergeten: vs. 8722 wordt hij genoemd; als W. aangevallen wordt door de ridders van den hertog vs. 8960 vlg., vecht Roges aan W.'s zijde „bede met poten ende met tanden" (8984) en wanneer W. en Ys. gevankelijk worden weggevoerd laat de vos zich ook „vanghen" (9045—54), maar zijn rol is die van een aanhankelijk huisdier: de dichter ziet hem niet als een betoverden prins en begrijpt m.i. niet dat een dergelijke figuur in een doorwerkte episode compositie-eisen meebrengt.

Dit gebrek aan reliëf in het optreden van Roges toont bovendien duidelijk dat de vos, als *sprookjes-persoon*, in de *romantische* avonturen geen organische plaats inneemt.

³⁾ De vragen geven mij de indruk van een kleine compositie-fout. De hertog wil weten: Wie zijt gij en hoe komt het dat gij op zulk een laat uur door dit eenzame gebied rijdt? (8773—75). Walewein antwoordt hierop met het nietszeggende: „Here, ic moeste wesen aldus, het stont so nauwe" (men lette wel, hij beantwoordt alleen de tweede vraag, indien men het althans een antwoord noemen kan). Indien hij zijn naam genoemd had, dan zou de hertog niet in het misverstand verkeerd hebben, dat een „dorper" de 'moordenaar' van zijn zoon was. Om die reden moest de gast dus een onbekende blijven en *daarom mocht W. de vraag ook niet beantwoorden*. Maar dan zou het de voorkeur verdiend hebben de vraag niet te stellen: ten eerste omdat volgens de traditie W. zijn naam nooit verloochent (in de roman van Penninc en Vostaert vinden wij daar o.a. ook een

opmerking het vreemd te vinden dat zijn zoon nog steeds niet teruggekomen is. Op dat ogenblik hoort men geweeklaag: op een lastpaard wordt „Een doot lichame sonder hoveset” (8815) gebracht „Ende si brochten, dies ghelovet, Dat hoeft selve bij den hare Met wene ende met mesbare.”

- 8826 Die lichame die was in dien stonden
Al vercout na mijn verstaen
Ende hadde sijn bloeden laten staen;
Neware also houde als hi doe
- 8830 Int pauwelioen quam, als ene coe
Die men dodet ende ondoet
Begonste hi bloeden metter spoet.¹⁾
Die wonden ondaden alle wide,
Tbloet liep ute an elke side.
- 8835 Dit hevet der Walewein versien
Ende hi bepeinsde hem met dien
Hi seide: „Helpt, God van hemelrike,
Dit es die ridder sekerlike
Dien ic verslouch up dat woeste.”

Wanneer de hertog het lijk van zijn zoon ziet, kust hij het hoofd en valt „sevenwarf achter een in ommacht”. De omstanders maken hem opmerkzaam op het bloed en zeggen dat de dader „in deser tente” moet zijn. De vader zou de ware toedracht willen weten om wraak te kunnen nemen en „Der Walewein die noit en plach Fayt te loechene dat hi dede Daer hi of wiste die waerhede” vertelt wat er gebeurd is. De hertog reageert heel vreemd: Als een edel man zijn zoon gedood zou hebben, zou het niet zo erg zijn, maar het is vreselijk dat een „dorper” hem verslagen heeft²⁾; daàrom zal hij zich nu ook wreken. Op zijn bevel wordt W. door al de ridders aangevallen en deze heeft vòòr het eten zijn wapens afgelegd! Na een wanhopig gevecht³⁾ wordt W. overmeesterd, gebonden en met Ys. in verzekerde bewaring gehouden.

De afloop: vs. 9040—9406.

De volgende morgen trekt de hele schare naar het kasteel en daar wor-
voorbeeld van, vs. 2778—90) en ten tweede omdat het, volgens hetgeen men uit de romans kan opmaken, niet tot de etiquette behoorde zo botweg om informaties te vragen, vòòr men gastvrijheid verleende.

¹⁾ Deze vergelijking zou men niet licht in een hoofse roman verwachten!

²⁾ Vs. 8935—38. Dit is een van de punten waaruit men zien kan dat er geen rekening gehouden is met het bijzijn van Roges, den *sprekenden* vos. Hij zou de situatie toch hebben kunnen ophelderen!

³⁾ Men vgl. p. 188 noot 1.

den W. en Ys. in een afschuwelijke kerker opgesloten, in afwachting van hun verder lot. De cipier mishandelt zijn gevangenen, die met ketenen geboeid zijn. Klachten der gelieven. Wanneer eens een stokslag Ys. treft, trekt W. „met al siere cracht die banden” in tweeën en doodt den gevangenvaarder; met een steen slaat hij Ysabele's boeien kapot, neemt de sleutels van den cipier, en een nachtelijke sluiptocht door het kasteel vangt aan, de vrijheid tegemoet.

Moriaen.

De inleiding: vs. 1213—1633 ¹⁾.

W. komt bij een diepe en snel-stromende rivier en bemerkt dat aan de overzijde daarvan een jonkvrouw mishandeld wordt door een 'fellen' ridder. W. zwemt op Gringalet ²⁾ de stroom over en weldra is een gevecht aan de gang. Ondertussen probeert W. nog den onverlaat tot rede te brengen en de jonkvrouw bericht hoe zij die dag uit de 'veste' van haar vader geschaakt werd (1425—71). Een schare medestanders van den felle naderen, maar voordat zij het terrein van de strijd bereikt hebben, heeft het zwaard van W. een einde aan diens leven gemaakt (1531). W. krijgt het tegen hen hard te verantwoorden; hij doodt en wondt echter velen van hen. Ook aanhangers van de jonkvrouw komen aanrijden, zij durven zich niet in het gevecht te mengen uit angst voor hun „overhere” ³⁾ en trekken met het meisje af, W. aan zijn lot overlatend. W. weert zich zò, dat de tegenpartij dood of gewond op het slagveld achterblijft en zet daarna zijn tocht voort.

De episode-zèlf: vs. 1634—2047.

Tegen de avond bereikt W. een kasteel, waar hem met vele mooie woorden over bescherming van gasten (1669—82) nachtverblijf wordt beloofd. Wanneer men aan tafel zit, klinkt er geweeklaag en wordt de zoon van den burchtheer dood thuisgebracht. Op een vraag naar den dader, wordt er gezegd dat het een onbekende ridder was. Het bloed van den dode begint weer te vloeien, waaruit men opmaakt „Dattie gene ware daer Die de mort hadde gewracht” (1806—7). Boze blikken worden in W.'s richting geworpen, maar de vader zegt:

¹⁾ Deze Moriaen-episode is, zoals men weet, een parallel van Walewein's gevecht met den roden ridder: roman van Walewein, vs. 3676—3919, (3964—4017, 4104—4352).

²⁾ De naam voor het eerst v. 1493: „dat Gringalet”; verderop steeds Gringalet zonder lidwoord.

³⁾ Vs. 1386 zegt de felle: „Mijn vader es here van desen lande”.

1821 — — — „Hets min gast,
 Ende hevet geleide goet ende vast
*Alse lange als hi hier binnen es;*¹⁾

Wèl zal er wraak genomen worden, doch men moet stellig weten den waren schuldige te straffen en het moet zo geschieden dat geen blaam den gastheer treffen kan. Om zekerheid over het eerste te verkrijgen, wordt W. buiten de zaal geleid, en nu houdt het bloeden op: W. is dus inderdaad 'schuldig'. Die nacht is W. veilig: de „werd" wijst hem een bed „in enen toren vast" en sluit hem daar op, zodat niemand hem kan overvallen; maar W. is niet erg gerust op de dingen die komen gaan, want hij heeft geen enkel wapen (tot en met 1973). Ondertussen bedenkt de heer van het kasteel een wraakplan, waarbij het gastrecht theoretisch niet geschonden wordt en eindelijk heeft hij een oplossing: men zal den gast ongehinderd laten vertrekken zoals hij kwam, de burchtheer zal hem zelfs geleiden, en „buten sire warande" zal hij afscheid nemen; daar moet dan een troep in hinderlaag liggen en met den (ex-)gast afrekenen naar het hun goeddunkt:

2031 „Dus so stel ict al van mi,
 Datmens mi verre noch bi
 Ne spreke negenen lachter,
 No weder vore noch achter." ²⁾

Hij vindt volledige instemming en een schare trekt uit om zich verdekt te gaan opstellen.

De afloop: vs. 2048—2340 en 2464 — ongeveer 2617.

Een „drossate" krijgt bevel W. zijn wapens terug te geven, maar deze verrader wil niets aan het toeval overlaten: hij verwisselt W.'s zwaard voor èen, dat nog geen „twe penninge" waard is en knoeit aan het paardetuig. Het gevolg is dat W. zich later tegen de troep verborgen strijders niet verdedigen kan, gevangen wordt genomen en op de kruisweg op de grens van Arthur's gebied zal worden geradbraakt „den coninc Arture te

¹⁾ Cursivering van mij.

²⁾ Het is mij onbegrijpelijk dat Te Winkel in de inleiding van de *Moriaen*-uitg. schrijft, p. 43 onderaan: „Terwijl in den *Moriaen* (vs. 1821—2340) de grijze kastelein het gastrecht niet wil schenden, *maar niet beletten kan, zelfs oogluikend toelaat*, dat zijne ridders Walewein op verraderlijke wijze gevangen nemen etc." (Ik cursiveer). Het gehele plan immers gaat van den kastelein uit. Hij schendt het gastrecht niet, *naar de letter*, omdat hij er op bedacht is zijn goede naam te behouden in het oog van de wereld, maar zijn uiterst vernuftig wraakplan rickt naar de bedenkelijkste hypocrisie.

scanden" (2314). Vòòr het echter zover komt, wordt *W.* door *Moriaen* bevrijd.

Om nog eens in het kort samen te vatten: men heeft hier dus drie gelijksoortige avonturen die overeenstemmen in drie belangrijke punten (a. *Walewein* is de hoofdpersoon, b. de zoon van den gastheer is gedood, c. het lijk begint opnieuw te bloeden) en twee minder belangrijke (1. het lijk wordt thuisgebracht, terwijl gast en gastheer aan de avondmaaltijd zijn, 2. er wordt de aandacht op gevestigd dat de gast zich niet verdedigen kan, omdat hij zijn wapenen heeft afgelegd ¹⁾), maar verder tal van verschilpunten vertonen en bovendien gevat zijn in gebeurtenissen als inleiding en afsluiting, die volkomen van elkaar afwijken. En het probleem van oorsprong en invloed is er niet makkelijker op geworden.

Van de negen afhankelijkheidsschema's die men zich op grond uitsluitend van de drie overgeleverde bronnen, in theorie kan voorstellen, vervallen er in de praktijk al dadelijk zes, daar *G* (zoals in het vervolg de bedoelde *episode bij den vader van den gedoden ridder* volgens de *Gerbert-redactie* zal worden aangeduid) en *M* (deze episode volgens de *Moriaen*) nooit in directe verbinding kunnen staan en wel om de twee volgende (m.i. integrerende) punten: tègen *G*'s „bekentenis-voordat-het-lijk-thuisgebracht-is" maken *W* (de episode in de roman van *Walewein*) en *M* gezamenlijk front; tègen *M*'s „uitstel-van-wraak-neming-terwille-van-uiterlijke-schijn" verenigen zich *W* en *G*. ²⁾
Blijven dus over:

¹⁾ Ik acht deze punten van ondergeschikte betekenis omdat ze niet zo zeer karakteristiek zijn voor dit bijzondere avontuur, als wel voor de gebruiken in het algemeen: meestal zoekt een rondtrekkende ridder pas tegen de nacht de gastvrijheid of de beschutting van een kasteel en gewoonlijk legt hij dan zijn wapens af.

²⁾ Het punt dat de held in *W* vergezeld is van een „amie" en in de twee andere niet, kan, dunkt mij, niet opgevat worden als een samengaan van *G* en *M* tègen *W*, daar de *Moriaen* een roman is zonder het minste 'love-interest'.

I. *G* is het voorbeeld van *W* (en *W* weer het voorbeeld van *M*). Chronologisch is het mogelijk: men dateert Gerbert's *Perceval*-voortzetting omstreeks 1225¹⁾ en de mnl. roman van *Walewein* plusminus 1250. Een nadere aanwijzing voor (direct) verband lijkt mij dan nog gelegen in de methode waarop de dochter van den vertoornden gastheer het gedaan krijgt dat *Walewein* een nacht bij haar doorbrengt, als haar 'gevangene'²⁾, een handelwijze die mij onweerstaanbaar herinnert aan die van *Ysabele* in het kasteel van *Assentijn*:

G, vs. 13354 vlg.
 Livrez le moi seürement
 En ma prison le garderai
 Et demain le vous liverrai,
 S'arez salve vostre fianche
 Et de che soiez affianche
 Qu'assez le metrai a destroit.

roman v. *Walewein* vs. 7398 vlg.
 Nu biddic u, vader, dor ghenade
 Dat ghine mi gheeft tote morgen
 Ghine dorter niet omme sorgen
 Ic ghevene u weder also goet
 Ende laet mi coelen minen moet
 Over hem te nacht, ende morgen
 ghi.

Evenals Bloiesine doet *Ysabele* het voorkomen of zij den 'gevangene' aan foltering zal blootstellen:

G, vs. 13362 vlg.
 Il est cheüs en male trape
 Puis qu'il ert entre mes mains mis;
 Onques n'ait il piors amis
 Que moi, assez avra torment
 Anuit."

roman v. *Walewein*, vs. 7432 vlg.
 „Ic sal bi miere rechter trouwen
 Tote hem nemen sulken ware
 Dat seggic ju al hopenbare
 Hem ware beter, ware hi doot,
 Sijn torment wert so groot,"
 Sprac die joncfrouwe, „ende sine
 pine."

Tegen de oorspronkelijkheid van *G* voel ik echter grote bezwaren: het motief van het lotgevallen-opbiechten, waardoor de vader al van de rampen op de hoogte is vòòr het dramatische binnenbrengen der lijken, kan geen primaire trek zijn. De opstapeling der grieven (een neef gedood en èèn gewond, een zoon

¹⁾ Men vgl. J. D. Bruce, *The Evolution of Arthurian Romance*, I, p. 451, noot.

²⁾ Men zie het overzicht op p. 187.

gedood en èèn gewond, een derde zoon al eerder gedood, een dochter onteerd ¹⁾), vind ik hoogst verdacht, zulk een opeenhoping is zo weinig eenvoudig. Sterker, het overladen relaas van *G*, dat juist daardoor zijn uitwerking inboet, kan moeilijk als de bron van *W* worden gedacht.

De Bloiesine-Ysabele-parallel kan echter ook geïnterpreteerd worden in omgekeerde richting: m.a.w. het schema

II. *W* is het voorbeeld, *G* en *M* zijn navolgingen, onafhankelijk van elkaar, is mogelijk onder voorwaarde dat de roman van Walewein niet oorspronkelijk is, maar een vertaling van een Frans origineel ²⁾, welk Frans origineel dan gedateerd zou moeten worden vòòr 1225 (de waarschijnlijke datum van de Gerbertvoortzetting, zie boven) en nà 1200 (de gebruikelijke datering van de Proza-Lancelot ³⁾). Een vertaald-zijn van de roman van Walewein staat evenwel volstrekt niet vast ⁴⁾. En zolang daarover geen beslissing gevallen is, komen wij met dit schema niet verder.

III. De veronderstelling dat een (oorspr. Franse) *M* de bron zou zijn van de (Franse) *W* en deze weer van *G* is te onwaarschijnlijk om te bespreken (zie ook II).

Hiermee zijn de mogelijkheden van de combinaties der drie bekende grootheden uitgeput; nieuwe doen zich voor wanneer een onbekende bron in het geding wordt gebracht, een onaangename, doch onvermijdelijke hypothese. In dit geval vervalt

¹⁾ Zo althans ziet de vader het in.

²⁾ Invloed van een Frans werk op een Nederlands, ook zonder een vertaling als tussentrap, is uitstekend denkbaar; een Nederlandse Arthurroman een Franse dito beïnvloedend, is onaannemelijk.

³⁾ Men zie het hfdst. „Date of the Vulgate Cycle” in Bruce, *Evolution of Arthurian Romance*, I, p. 450 vlg. Het bestaan van de Proza-Lancelot moet nl. als eis gesteld worden, daar de roman van Walewein Estor, Lancelot's broeder, een rol laat spelen; dit is een figuur die voor het eerst in deze proza-roman optreedt.

⁴⁾ Men zie over dit probleem p. 201 vlg.

eveneens het grootste deel der theoretisch bedenkbare schema's ¹⁾ en slechts twee er van moeten uitvoeriger besproken worden:

IV. *G, W en M gaan onafhankelijk van elkaar terug op een onbekende bron X.* Daarmee komt een nieuw element dat verklaard moet worden aan de orde en wel: hoe het met dit schema mogelijk zou zijn dat de inleidings-episode van *M* gedeeltelijk overeenkomt met het gevecht tegen den roden ridder in de roman van Walewein, in karakteristiek-lijkende details en een paar maal zelfs in woordkeus. Dit avontuur zou dus ook in de hypothetische bron *X* moeten voorkomen en dit brengt het aantal vereiste taferelen al op *drie*:

1. de gedode zoon-van-den-gastheer, wiens lijk gaat bloeden
2. de Bloiesine-Ysabele-list
3. de mishandelde jonkvrouw aan de overzijde van de rivier

en dit alles te midden van andere avonturen, want nu gaat het gewicht in de schaal leggen dat de drie romans zeer verschillende gebeurtenissen beschrijven als inleiding en oplossing van episode 1. Dit toch wijst op zulk een vrije bewerking van *X*, dat het wel al te toevallig zou zijn wanneer de roman van Walewein daaruit 1, 2 en 3 koos; de Gerbert-voortzetting 1 en 2, en de roman van Moriaen 1 en 3, onafhankelijk van elkaar! Hiermee vervalt schema IV en rest nog als mogelijk schema:

V. *G en W gaan onafhankelijk van elkaar terug op een bron Y, en M gaat terug op W.* Deze oplossing is feitelijk de meest logische: *Y* bevatte dan aan 'vereiste' taferelen: 1 en 2, hetgeen de samenstelling aanmerkelijk eenvoudiger maakt; de al-of-niet-oorspronkelijkheid van de roman van Walewein kan buiten beschouwing blijven; de overladenheid van *G* levert geen moeilijkheid; etc.

Van de vijf schema's heb ik III en IV met zekerheid durven

¹⁾ Ni. vijf van de zeven: vier daarvan omdat ze *M* en *G* weer in een te nauw verband zouden brengen; het vijfde, omdat het dezelfde moeilijkheid meebrengt als II.

verwerpen; V acht ik het waarschijnlijkste, maar ook indien men I of II niet wil loslaten lijkt èèn punt althans een feit, gewonnen uit deze analyse: de invloed van de roman van Walewein op de Moriaen ¹⁾. Dit resultaat lijkt mij dààrom van belang omdat iedere, zelfs de kleinste, aanwijzing omtrent de onderlinge verhouding van romans waarvan tot dusver geen Frans origineel bekend is, waarde heeft in het onderzoek naar de graad van afhankelijkheid der mnl. Arthur-literatuur ten opzichte van de Franse, een vraagstuk dat in de toekomst toch eens onder de ogen zal moeten worden gezien.

Een nog belangrijker feit is, dat met het te voorschijn komen

¹⁾ Jonckbloet heeft in deel II van de Walewein-uitg. op p. 262—65 de verzen van de Moriaen, die eensluidend waren met de overeenkomstige in de roman van Walewein, cursief gedrukt en Te Winkel heeft in de inleiding op de Moriaen-uitg. (p. 36—40) de Walewein-verzen gecursiveerd. Zoals reeds eerder vermeld is (men zie p. 184), schreef Te Winkel de overeenstemming toe aan „twee, van elkaar onafhankelijke, vertalingen van èèn fransch origineel”. Wij weten dat men in de M.E. een heel ander begrip van vertalen had dan tegenwoordig; toch kan men bij verschillende van onze Arthur-romans werkelijk bijna van vertaling in moderne zin spreken: het is daar duidelijk dat de overzetter een Frans hs. naast zich had liggen, dat vrijwel op de voet werd gevolgd. Die indruk krijgt men van de parallelle gedeelten van Moriaen tegenover Walewein zeker niet, zèlfs niet wat de gelijkkluidende verzen betreft, omdat de volgorde niet klopt. Bijv.:

Moriaen vs. 1215 is (ongeveer) gelijkkluidend met Walewein 3676—77.

Moriaen vs. 1221—24 is (ongeveer) gelijkkluidend met Walewein 3678—81.

Moriaen vs. 1234 is (ongeveer) gelijkkluidend met Walewein 3785 (men lette wèl op: zeven-en-dertig honderd 85, dus 100 regels verder.

Moriaen 1238—47 brengt ons terug op 3690—99 (zes-en-dertig etc.)

1256—59 is ongeveer Walewein 3726—29.

Verderop: Moriaen 1298 is ongeveer Walewein 3839 (acht-en-dertig etc.),

maar Moriaen 1299—1300 is Walewein 3713—14 (zeven-en-dertig), hier is zelfs gelijk rijm en 1300 en 3714 zijn *volkomen* gelijk.

Moriaen, vs. 1348 („Dit sal sijn uwe domesdach”) wordt gezegd door den tegenstander; Walewein vs. 3844 („Daer an leecht sijn domesdach”) daarentegen door Walewein-zelf.

Dit alles wijst toch niet op een vertaling naar eenzelfde origineel.

van de Gerbert-parallel en de daaruit voortvloeiende consequenties, het „raadplegen” van *Franse* „verhalen aangaande Walewein” door „onze Dietsche dichters” (d.w.z. Penninc en Vostaert), niet langer „waarschijnlijk” is, of „te vermoeden” valt, doch volkomen is *bewezen* ¹⁾.

Nòg kunnen wij niet van deze Walewein-episode afstappen, zonder dat een probleem in verband met de mnl. roman van Flandrijs ter sprake is gebracht. Johannes Franck heeft in de „Einleitung” van zijn uitgave der Flandrijs-fragmenten ²⁾ invloed geconstateerd van de roman van Walewein op dit werk, in het bijzonder van het gedeelte dat in de voorafgaande pagina’s het onderwerp van onze belangstelling heeft uitgemaakt.

In de Flandrijs nl. heeft de held een jonkvrouw *Ysabele* gered uit de handen van twee ‘wilden’ en brengt haar terug naar het hof van haar vader, den heidensen vorst Justiniaen, waardoor de stemming van ongerustheid en rouw die in het kasteel heerst, in blijdschap verkeerd wordt ³⁾. Justiniaen’s zoon Fallax is jaloers op den Christen-ridder en beraamt met tien van zijn mannen een hinderlaag om Flandrijs te overvallen, wanneer hij de volgende ochtend verder zal trekken. Flandrijs doodt eerst Fallax en daarna de tien volgelingen, echter zonder te weten wie zijn aanvallers zijn.

Justiniaen ondertussen heeft van èèn zijner poortwachters vernomen dat Fallax voor dag en dauw met tien man is uitgereden, en, vrezende voor de veiligheid van zijn gast ⁴⁾, trekt hij met twintig ridders diens spoor na. Hij vindt Flandrijs bij de doden staande, identificeert ze, maar

¹⁾ De aangehaalde woorden naar Te Winkel, *Gesch. d. Nederl. Lettk.*, I, (1887), p. 179; herdrukt in „*Ontwikkelingsgang*”, I, (1922), p. 294.

²⁾ „Flandrijs, Fragmente eines mittelniederländischen Rittergedichtes”, zum ersten Male herausgegeben von Johannes Franck, Strassburg-London, 1876. Het is verbazend jammer dat slechts zulk een klein gedeelte van het gedicht bewaard is gebleven: het bevatte interessante sprookjesmotieven.

³⁾ Franck verwijst voor dit gegeven naar de roman van Walewein, vs. 3964 vlg.

⁴⁾ Vs. 498—500: „Ende rijt met mi, ic hebs noet, Die kerstyn wert geslegen doet, Die ic gisteren te gaste ontfinc, — —”; Justiniaen weet precies wat hij aan Fallax heeft.

koestert geen wrok tegen den dader, wetende dat deze uit zelfverdediging gehandeld heeft: fragm. I, vs. 562 vlg.:

„Vaert gesont, getrouwe kerstijn.
 Dat ghi versloecht den sone mijn,
 Vergeuic v met goeden gedochte.
 565 Datti sine dompheit becochte,
 Es recht, ende hen sal nieman clagen
 In wancons v te genen dagen.”

Volgens Franck (Einleitung, p. 17): „Der Vater unterdrückt seinen Schmerz und gibt ihm [d.w.z. Flandrijs] Recht, denn der Erschlagene hat sich schwer vergangen und nur seine Schuld gebüsst. *Klingt das nicht ganz, als habe unser Dichter in bewusster, leidenschaftlicher Opposition gegen den älteren Walewein geschrieben*, wo der Vater die Pflichten des Gastrechtes missachtet etc.”¹⁾ Nu acht ik het inderdaad zeer waarschijnlijk dat de dichter van de Flandrijs de roman van Walewein gekend heeft²⁾, maar de ‘hartstochtelijke oppositie’ tegen de wijze van optreden door Walewein’s gastheer in de bedoelde episode, lijkt mij verre van zeker, daar de veranderde omstandigheden het karakter van de situatie volkomen wijzigen. Het is waar dat Justiniaen Flandrijs het doden van zijn zoon vergeeft, maar Fallax heeft zich dan ook aan een verregaande trouweloosheid schuldig gemaakt³⁾: het met overmacht uit een hinderlaag aanvallen van een ridder, dien hij kent als de gast van zijn vader en wien hij dankbaarheid verschuldigd is voor de redding van zijn zuster. Kan de door niets gewettigde aanval nà de betoonde gastvrijheid (de situatie in de Flandrijs) eigenlijk ‘überhaupt’ vergeleken worden met het ‘normale’ duel-met-dodelijke-afloop tussen

¹⁾ Cursivering van mij.

²⁾ Naast de door Franck opgemerkte parallellen (o.a. de naam Ysabele), wil ik nog wijzen op het begin van fragment III, dat herinnert aan Walewein’s dodenwake (vs. 4758 vlg.) in het werk van Penninc en Vostaert.

³⁾ „Justiniaen” en „Fallax” zijn, zoals Franck reeds opgemerkt heeft, als ‘sprekende’, karakter-aanduidende namen gekozen.

Walewein en den hertogszoon die e/kaar nog nooit eerder ontmoet hebben, en vòòrdat er van gastrecht sprake is? En Justiniaen, de 'rechtvaardige', voelt wel degelijk een grote verplichting tegenover zijn gast, den beschermer van zijn dochter. Eisen niet reeds deze ingrijpende verschilpunten de àndere houding van Justiniaen? Oppositie tegen de Walewein-episode zou m.i. alleen aangenomen kunnen worden wanneer de Flandrijs-auteur in aansluiting op een meer overeenkomst vertonende 'voorgeschiedenis' den vader van den gedode zulk een grootmoedige rol had toebedeeld.

X. CONCLUSIE

Als resultaten van het onderzoek naar romantische motieven in de Walewein, kunnen wij het volgende opmerken:

Tot de bekende (want: ook elders gesignaleerde) Arthur-motieven behoren: het uitlenen van het paard, welk avontuur in secundair verband staat tot een episode uit het begin van de Proza-Lancelot; het denkbeeld van een zwaard-queste met betrekking tot Walewein (omtrent het geheimzinnige zwaard-met-de-vreemde-ringen leert het zwaard-met-de-twee-ringen ons echter niets: het is meer een sprookjes- dan een Arthur-zwaard); het twee-gevecht van vrienden die elkaar niet herkennen ¹⁾, en het avontuur bij den gastheer die zich niet ontziet zijn gast aan te vallen (deze episode van de Walewein moet in secundair verband staan tot een gedeelte van Gerbert de Montreuil's Perceval-voortzetting en directe invloed hebben uitgeoefend op de roman van Moriaën). Het gevecht met de serpentes is een grensgeval: het kàn, maar behoeft niet uit de Arthur-literatuur te zijn binnengeslopen. Een grensgeval ook is de brug over het vagevuur: invloed van Chrétien's „Charrete” is zeer waarschijnlijk, maar het motief wordt door den Walewein-auteur in Christelijke zin geïnterpreteerd.

Belangstelling voor en bekendheid met religieuze literatuur kan geconstateerd worden door de gebeurtenissen die samenhangen met den berouwvol-gestorven roden ridder; naar aanleiding van de symbolische Communie is directe invloed van de Walewein

¹⁾ De strijd tussen Walewein en Estor. Dit motief is niet behandeld omdat het in de Arthur-literatuur volkomen tot cliché geworden is.

op de roman van den Riddere metter Mouwen aangetoond.

De gouden boom met de mechanisch-zingende vogels verraadt hoogstwaarschijnlijk een reminiscentie aan een episode uit de J¹- of de J²-versie van de Historia de preliis ¹⁾; terwijl in de beschrijving van Wonder's hofleven Oosters(-Byzantijnse?) gevegens schijnen te schuilen.

Een interessant vraagstuk blijft nu nog over: moet men de roman van Walewein als vertaald beschouwen of niet?

IS DE ROMAN VAN WALEWEIN EEN OORSPRONKELIJK NEDERLANDS WERK?

Jonckbloet was, als uitgever van het gedicht, niet de eerste die zijn mening uitsprak in deze quaestie: Mr. L. Ph. C. van den Bergh had al in 1837 in zijn studie „De Nederlandsche Volksromans” de opmerking gemaakt dat de Walewein „tot de twaalfde of de eerste helft der 13de eeuw behoorende, door Penninc en Pieter Vostaert gedicht, en zoo het mij voorkomt niet vertaald is” ²⁾. Hij grondde zijn inzicht op Penninc's beginverzen (1—6):

Vanden coninc Arture
Es bleven menighe avonture
Die nemmermee ne wert bescreven;
Nu hebbic ene scone up heven,
Consticse wel in twalsche vinden
Ic soudse jou in dietsche ontbinden.

en meende dat de regel tegen het einde van het gedicht: „Ons orcont die walsce tale” (11141) niets bewijst voor een Frans origineel ³⁾.

¹⁾ De Alexander-sage kan ook verantwoordelijk gesteld worden voor de jeugdfontein in Ysabele's tuin (vs. 3550 vlg. beschreven).

²⁾ Op p. 175. Van den Bergh was zeer vertrouwd met het hs. van de Walewein, daar het zich in èèn band bevindt met het hs. van de roman van Heinric en Margriete van Limborch, waarvan v. d. B. in 1846—47 de tekst heeft gepubliceerd.

³⁾ P. 175 noot 6, welke op de volgende pag. wordt voortgezet. Ik zwijg hier van een zeer zonderlinge veronderstelling die v. d. B. distilleerde uit de epiloog: als zou Penninc de hele roman eerst in proza hebben opgesteld.

In het tweede deel van zijn uitgave wijdde Jonckbloet een hoofdstuk aan het probleem: „Ouderdom en oorsprong van ons gedicht” (p. 125—141), waarin hij van den Bergh bestreed ¹⁾; zijn argumenten zijn de verzen 10885, 10829, 11052 en 11141 van de Walewein, waarin naar een bron verwezen wordt en het feit dat „Roquefort in zijn Glossaire de la langue romane II, 777” ²⁾ een ‘roman de Gauvain’ vermeldt, een paar plaatsen er uit aanhalend, van welke Jonckbloet nog in 1852 beweerde dat zij „volmaakt passen in het mnl. gedicht” ³⁾. Daartegenover moest Jonckbloet een gewrongen uitleg geven aan Penninc’s proloog, waarmee hij de latere Nederlandse literatuur-historici, vooral Kalff, verre van overtuigde.

Te Winkel gaf in 1887 in „Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde”, I, p. 179 als zijn oordeel: „Een Fransch origineel is van het werk niet bekend, en Penninc geeft het dan ook voor oorspronkelijk uit, zoodat men het daarvoor vooralsnog wel zal moeten houden, — —.” ⁴⁾ Gaston Paris aan de andere kant was het in 1888 volkomen met Jonckbloet eens dat de roman van Walewein een vertaling was naar het Frans ⁵⁾, maar tot juist begrip van deze uitspraak moet er bijgevoegd worden dat Paris het voorkomen van een middeleeuwse, Nederlandse Arthurroman principieel tot de onmogelijkheden rekende ⁶⁾. Kalff

¹⁾ Jonckbloet weerlegde daarin ook opmerkingen van Sir Frederick Madden en Prof. Meyer, welke het inderdaad geen zin zou hebben hier nog te herhalen.

²⁾ Jonckbloet, Walewein-uitg., II, p. 33—34.

³⁾ Nl. in zijn Gesch. der Middenned. Dichtkunst, II, p. 107.

⁴⁾ Wèl acht hij het mogelijk dat „onze Dietsche dichters” voor hun werk „kortere verhalen aangaande Walewein” hebben geraadpleegd, „en daaronder ook Fransche”. (Dit is ook bewezen, men vgl. p. 197).

⁵⁾ Histoire Littéraire de la France, XXX (1888), p. 82: „Ce roman n'existe que dans une version néerlandaise, mais il n'est pas douteux qu'il soit traduit du français”.

⁶⁾ Dit wordt uitdrukkelijk bevestigd in Paris' bespreking van de Moriaen, Op. cit. p. 254: „Le fait qu'on n'a pas retrouvé l'original français

kwam in 1906 tot de conclusie: „Zelfstandige verwerking van motieven die men uit andere romans had leeren kennen, schijnt ook de roman van Walewein, etc.”¹⁾, terwijl hij de bewijsgronden van Jonckbloet voor het vertaald-zijn van de roman als „zwak” kenschetste²⁾; van Mierlo tenslotte verlegt het accent nog iets verder: „Het is een oorspronkelijk Dietsch gedicht; althans zoo verklaart het Penninc uitdrukkelijk; ook bestaat er in 't Fransch geen mogelijk origineel van; Vostaert echter schijnt een *jeeste* te kennen en te zinspelen op een *gedicht in walsce tale*: fictie? of voor motieven of episoden?”³⁾.

Misschien is bij lezing der verschillende argumenten al wel èèn ding in het oog gevallen: dat het oordeel steeds steunt op het interpreteren van *drie* punten:

- I. Het ontbreken van een Franse versie
- II. De proloog (van Penninc) en de epiloog (van Vostaert)
- III. Verwijzingen in het gedicht naar een bron⁴⁾

ne prouve naturellement rien; nous avons vu bien des exemples de pertes semblables. La composition originale en néerlandais au moyen age d'un roman breton quelconque serait au contraire un fait unique”. (Ik cursiveer).

¹⁾ Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, I, p. 119.

²⁾ Noot 53 op p. 128.

³⁾ J. van Mierlo, Beknopte Geschiedenis van de Oud- en Middel-Nederlandsche Letterkunde. Antwerpen, 1930, p. 32.

⁴⁾ Dit betreft gebruikelijke uitlatingen als: „Eist als men ghescreven ziet” (2386), „seget tgedichte” (10829), „seit die jeeste” (10885), „so ict ghedicht late” (11052).

Het probleem heeft ook een grappige zijde: zulke tirades worden meestal als stoplappen of pogingen-om-een-gedicht-autoriteit-te-verschaffen getaxeed; men vgl. Bruce, *Evolution of Arthurian Romance*, II, p. 127 onderaan, „it is a commonplace for the writers of Arthurian romance — indeed, a sort of formula — to appeal to *li livres, li contes, li escrits*, as authorities for what are really their own inventions.” Steeds weer zijn verwijzingen als bijv. van Chrétien de Troyes naar ‘het boek’ dat graaf Philip van Vlaanderen hem gegeven zou hebben (de bron voor de graal-vertelling), door de deskundigen weggeredeneerd.

Nu heeft men in de roman van Walewein een proloog die (o wonder !) eigen bedenksel toegeeft en daarop schrijft Jonckbloet: „Zoo ons hier

welke punten m.i. toch slechts tot de *uitwendige* factoren voor een conclusie kunnen worden gerekend. Moet men niet naar *inwendige*, in het verhaal-zelf, speuren? Stel, dat een dichter het onvoltooide werk van een voorganger afmaakt en dat dit werk niet een vertaling is, maar een zelfstandig door dien voorganger bedachte opzet heeft, zal dan het tweede deel zonder breuk, zonder naad, aansluiten bij het eerste ¹⁾? Zal de tweede auteur alle bedoelingen van den eersten hebben kunnen realiseren; zullen er geen plaatsen zijn waar het gewrocht rammelt? Sporen van dergelijke te-verwachten-oneffenheden (of het ontbreken er van) zou ik *inwendige factoren* willen noemen en in een onderzoek betrekken. Ook al kan misschien een waarlijk, onomstotelijk *bewijs* niet geleverd worden, dan mag dit er ons toch niet toe overhalen, de poging in het geheel niet te ondernemen.

Allereerst moet daarvoor geconstateerd worden waar het werk van den eersten schrijver ophoudt en dat van den tweeden begint, of concreter gesteld in dit geval: waar Penninc ophoudt en Vostaert begint. Gewaarschuwd door de epiloog, in welke gemeld wordt, vs. 11186—87:

Omtrent drie ende dertich hondert verse
Heefter Pieter of ghedicht

viel het Jonckbloet niet moeilijk zijn keus te bepalen op plus-

eene konjektuur mag helpen dan zou ik gissen dat hier het omgekeerde plaats had van 't geen gewoonlijk gebeurde, dat men namelijk een fransch of latijnsch origineel voorwendde, 'ten einde zijn werk daardoor crediet te geven en als het ware op oudere overlevering te doen steunen'. Hoewel de dichter een fransch werk voor zich had en navolgde wilde hij zijn gedicht als eigen vinding doen voorkomen" (Walewein-uitg., II, p. 129). Wát een middeleeuws auteur dus moge zeggen, men schijnt hem nooit te willen geloven!!

¹⁾ Men lette wel op: het gaat hier om afwijkingen in *verhaal*, niet om veranderd taalgebruik. Taal-verschillen zouden ook te constateren zijn wanneer twee schrijvers aan *een* vertaling gewerkt hadden.

minus vs. 7835 ¹⁾, daar vanaf dit punt het gebruik van 'bastaardwoorden' opvallend toeneemt. Dezelfde conclusie is ook aanvaard door G. S. Overdiep in de nieuwe uitgave van ongeveer de helft van de roman ²⁾.

Ik voor mij zou nog iets meer willen preciseren. Ik vermoed dat bij Jonckbloet (en eveneens bij Overdiep?) vs. 7848 de doorslag heeft gegeven, de regel waarin het woord „porprijs" voorkomt, dat in het vervolg nog minstens drie maal opduikt ³⁾, maar hetwelk men in de voorafgaande verzen (van Penninc) tevergeefs zoekt. De term lijkt dus wel echt Vostaert-iaans en vs. 7844 is de terminus-ad-quem. Daarentegen zou ik de verzen 7837—38 bepaald nog tot Penninc's werk willen rekenen omdat deze bij buien een bijzondere voorkeur vertoont voor het rijm „buten": „sluten"; men vindt het voor het eerst vs. 533—34, dan pas weer vs. 1453—54, maar daarna een hele reeks: 1653—54, 1661—62, 1671—72, 1683—84, 1693—94. Twee grote tussenpozen: 4503—4 en 6261—62 en opnieuw twee series: 6800—1, 6821—22, 6844—45, 6980—81, 7039—40 en ten slotte: 7505—6, 7545—46, 7561—62, 7599—7600, 7617—18, 7759—60. Bij de associatie-inertie ⁴⁾ van deze laatste reeks behoort, naar het mij voorkomt, vs. 7837—38. Hier was Penninc nog aan het woord. Bij Vostaert toch vinden wij het bedoelde rijm slechts

¹⁾ Walewein-uitg., II, p. 303: de aantekening op vs. 7835 luidt: „Van hier af kan men ongeveer rekenen dat Vostaerts werk begint". Men vgl. ook p. 182: „— ons de juiste plaats aanwijst waar de voortzetting van Vostaert aanvangt: dit kan niet anders dan vs. 7835 (bl. 259) zijn."

²⁾ Fragmenten van den Roman van Walewein naar het Handschrift uitgegeven en verklaard door G. S. Overdiep, Zwolle, 1924, Inleiding, p. 3 onderaan: „Twee dichters — — —, Penninc en Vostaert (de grens ligt ± vs. 7835)."

³⁾ NL. vss. 8431, 8456 en 10391; evenals bij vs. 7848 steeds door het rijm gewaarborgd.

⁴⁾ Het is alsof het onderbewustzijn van den auteur er niet van kan loskomen.

èenmaal (vs. 10807—8)¹⁾. Vs. 7839 is de terminus-a-quo.

Voor mij ligt de grens Penninc-Vostaert tussen de regels 7839 en 7840 òf tussen 7843 en 7844, bij voorkeur het laatste.

De vraag wordt dus nu: kon Vostaert de roman van Walewein voltooiën, alleen voortbouwende op de gegevens van de eerste 7843 verzen?

Ware de roman van Walewein een werk van minder strakke bouw, waardoor een willekeurig aantal avonturen van verschillende aard 'aangehaakt' kon worden, dan zou men de vraag volmondig met ja kunnen beantwoorden²⁾. Er is echter een van-het-begin-af-vaststaand schema: het sprookje. Het geraamte daarvan is een queste over twee rustpunten naar een derde (het doel), waarbij de terugweg noodzakelijkerwijze langs dezelfde plaatsen moet gaan als de heenreis. Penninc eindigt met de queste-op-zijn-verste-punt. Toch kan men niet zeggen dat Vostaert bij Penninc alle gegevens vond om de tocht in omgekeerde richting te maken, want het sprookje eist op de terugreis bepaalde situaties waarvan de knoop op de heenweg nog *niet* gelegd is (: het niet-inleveren van de gewonnen schatten, de verraderlijke aanval der broers³⁾), en bovendien moet men het sprookje kennen om 'überhaupt' te kunnen inzien dat met Assentijn's burcht het verste punt van de queste bereikt is. Wanneer Vostaert 'eigen

¹⁾ Tegenover de een-en-twintig maal bij Penninc. Men kan niet tegenwerpen dat de episoden in het verhaal welke Vostaert bewerkte, geen gelegenheid boden het rijm-in-quaestie te gebruiken, aangezien held en heldin juist in V.'s gedeelte tweemaal gevangen werden gezet en beide keren uit hun kerker ontsnapten, situaties die gereede aanleiding gaven tot het denken aan 'sluiten' en 'buiten'.

²⁾ Men vergelijkte bijv. het lot van Chrétien's Graal-roman. Minstens vier voortzetters hebben het werk uitgebouwd tot een reusachtig gedicht, meer dan zes maal zo lang als het gedeelte van Chrétien.

³⁾ Men zie p. 130—31. De onttovering van den dier-helper valt hier buiten, daar de verlossing van Roges reeds in omtrekken door Penninc geschetst is.

werk' leverde, impliceert dat in ieder geval zijn bekendheid met het sprookje.

Maar ook als hij dit kende (dus meer wist dan Penninc's verzen alleen), kon hij in *zijn* gedeelte eigen wegen zijn gegaan in de wijze van aanpassing van het sprookje aan de hoofse sfeer, de veranderingen die daaruit voortvloeien en in de gedeelten van het werk die *niet* tot het sprookjes-schema behoren¹⁾. Wij zouden dus rekening hebben moeten houden met een vrij uitgebreide gelegenheid tot eigen initiatief van Vostaert, indien hij ten slotte niet had verraden *iets* als voorbeeld te hebben: een bron die voor hem zulk een autoriteit had, dat hij er toch niet van af durfde wijken op een punt waar hij zeer sceptisch tegenoverstond, nl. het huwelijk van Ysabele en Walewein (vs. 11103—11110). De regels waar het hier om gaat zijn reeds geciteerd op p. 128²⁾; men kan er slechts uit afleiden dat de dichter van deze verzen niet in staat was geheel zijn eigen inzicht te volgen, dat hij maar niet vrij bedenken kon datgene wat hij wilde. Immers indien zulks het geval was geweest, zou het huwelijk in het geheel niet genoemd zijn: daarvoor is zijn ongeloof duidelijk genoeg.

De roman van Walewein is *in zijn geheel* het bedenksel van èen man, het verhaal loopt in èen stuk door en Vostaert werkte naar 'iets' als richtlijn. Maar wat was dit? Een volledige Franse tekst? Of met andere woorden: Vostaert was in ieder geval een afhankelijk werker, doch geldt dit ook voor Penninc? Was Penninc de 'schepper' van deze roman van Walewein, of vertaalde hij?

Er is slechts èen gewichtige aanwijzing voor het bestaan van een Franse geschreven bron³⁾, en wel de naam van den vos-

¹⁾ Voor de scheiding tussen de gedeelten die wèl en die niet het tot sprookje behoren, zie men p. 133—34.

²⁾ Bij de bespreking van de sprookjes-ontknopingen.

³⁾ Wel te verstaan: van het hele werk, niet van een enkele episode.

prins: Roges. Ongetwijfeld is dit een 'sprekende' naam, afgeleid van „rouge”, en ook plus-minus met „Rooie” vertaalbaar.

Roges (ook wel *rogez*), met accent op de tweede lettergreep, is de nominatief-vorm van een diminutief-afleiding van *rouge* (*roge*) en wanneer men de betekenissen van dit woord nagaat in de woordenboeken komt men tot de volgende resultaten: Godefroy's „Dictionnaire de l'ancienne langue française” verwijst bij de vorm 'roget' naar 'rouget' en geeft daarvan o.a. de betekenis op „bœuf rouge”, als bewijfsplaats citerend een zin uit de chante-fable „Aucassin et Nicolette” ¹⁾. De „Dictionnaire étymologique de la langue française” van O. Bloch zegt aangaande 'rouget': „XIII-e siècle, comme nom de poisson; au XII-e siècle, adjectif diminutif de rouge.” Het „Altfranzösische(s) Wörterbuch” van Tobler-Lommatzsch ²⁾ is nog lang niet aan de letter R toe, maar men kan vorm en betekenis van 'roget' het best nagaan naar analogie van hetgeen daar gezegd wordt over 'blanchet': als adj. betekent dit „weiss”; als subst. o.a. „Schimmel (Pferd): „Si te sivra en destre cis blancés afilés” (Fier. 47)” ³⁾. De woordenboeken van het moderne Frans geven als betekenis van 'rouget': Poon; Zeehaan; Roode os (Gallas) — bovendien „hooioogstmijt; (pop.) rooie” (Prick van Wely); terwijl Pfohl het woord ten overvloede kent als de naam van een appel-soort ⁴⁾. Uit dit alles kan men afleiden dat 'rouget' herhaalde-lijk gesignaleerd is als naam van om-hun-rode-kleur-op-

¹⁾ In de nieuwe uitgave van Mario Roques (Paris, 1925) aldus: „Or a trois jors qu'il m'avint une grande malaventure, que je perdi le mellor de mes bués, Roget, le mellor de me carue” (XXIV, 50—52). Roget is dus, juister gezegd, een gebruikelijke naam voor een roodkleurige os.

²⁾ Dit wordt het standaard-werk, Godefroy is feitelijk verouderd.

³⁾ „Fier. 47” verwijst naar de roman „Fierabras”.

⁴⁾ Valkhoff geeft bij 'rougette' o.a. op: „bontje, koe.”

vallende dieren; het is dus wel een bij uitstek geschikte naam voor een vos¹⁾.

Dat de roman van Walewein de naam in de nominatief-vorm geeft, wijst er toch wel op dat de auteur die ontleende aan een geschreven tekst en dat hij blijkbaar onbekend was met de practisch en in het algemeen gesproken vèèl levenskrachtigere cas. obl.-vorm²⁾. In verband daarmee geeft het te denken dat van de 16 maal dat de naam Roges voorkomt in de roman, er maar 2 à 3 gevallen zijn, waarbij men in de (hypothetische) Franse tekst een t-vorm zou mogen verwachten³⁾.

Het Frans-zijn van de naam Roges legt vooral gewicht in de schaal, omdat de figuur van de betoverde vos de sprookjes-persoon-bij-uitnemendheid is in de roman; toch wordt de waarde van het geval vrijwel te niet gedaan door hetgeen men bij een ander stel namen kan opmerken: Wonder tegenover Alydrisonder⁴⁾. Ook „Wonder” is een sprekende naam en met gelijk woordspel zou er in een Franse tekst bijv. „Merveil” hebben moeten staan, *althans zeker niet een woord op -ondre*. Beschouwt men nu het aantal malen dat Penninc de naam Alydrisonder gebruikt, dan blijkt het stèèds als rijmwoord op ‘wonder’ te

1) Volgens Godefroy komt „rogelet” uitdrukkelijk in de betekenis ‘vosje’ voor. Men vergelijkte verder ook in de „Reynaert” de naam „Rossel” voor een vosje en „Rosseel” als de naam van de eekhoorn.

2) Woorden en namen worden immers haast altijd in de cas. obl. overgenomen, net zoals deze vorm in het Frans-zèlf de overhand neemt. Ongewone namen echter, die in een Franse bron sporadisch geciteerd worden, behouden hun daar optredende vorm: men vergelijkte maar eens alle -s-vormen in de namen van Maerlant’s Torec-vertaling!

3) Dertien maal als naam van den vos-prins, twee maal als naam van zijn vader (vs. 11087 niet zeker wie van de twee bedoeld is). Steeds is het syntactisch de nominatief-vorm of de daaraan gelijke vocatief; behalve in vs. 5745 en 11121.

4) Eveneens personen van het sprookjes-schema en daarom dus dichter bij het hært van het werk.

zijn gebezigd: vs. 812, 996, 1141, 1332, 3256 en 5706¹⁾); *Alydrisonder* lijkt slechts bedàcht, in aansluiting op „Wonder”. Dit kan Penninc dus nooit in een Franse tekst gevonden hebben. En nu er bij deze naam initiatief op Nederlands gebied geconstateerd is, wordt de naam Roges toch als argument te zwak om op grond daarvan aan Penninc vertaling ‘ten laste te leggen’.²⁾

Maar hoe betreft dit Vostaert? Als Vostaert bijv. gèn Franse tekst had en toch ‘afhankelijk’ werkte, hoe was dit dan mogelijk? De mogelijkheid die dan overblijft is de volgende: Vostaert had vrij uitvoerige gegevens van Penninc, welke de gang van zaken bepaalden, maar in de uitwerking daarvan enige vrijheid lieten³⁾. Wanneer deze hypothese juist is, mag men kleine ‘oneffenheden’ en afwijkingen tussen de beide delen van het werk verwachten, zij het van veel minder belang en van geringere omvang dan de op p. 204 gestelde.

Inderdaad vindt men die ook:

I. Kort na de regel waar Vostaert aan zijn gedeelte begonnen is, zijn er twee opvallende ‘horten’, net alsof het moeilijk was op gang te komen; ik meen vs. 7935—36 en 7964—65. Het ver-

¹⁾ Vijf maal *Wonder: Alydrisonder* (ik reken hiertoe ook de verbogen naamvallen) en èèn maal *Alydrisonder: wonder* (vs. 1141—42).

²⁾ De andere namen van de roman zijn in de hier besproken kwestie geen criteria.

³⁾ Het veronderstellen van een dergelijke wijze van werken bij een middeleeuwse roman is niet zonder precedent: een voorbeeld is de Lancelot-roman (kortweg „Charrete” genoemd) van Chrétien de Troyes, welke door Godefroi de Leigni werd voltooid. Van de ruim 7000 verzen van dit werk dichtte Godefroi er 1000 en Wendelin Foerster merkt op: „Kristian hat also den fast vollendeten Roman liegen lassen und dann seine Beendigung durch Gottfried selbst veranlasst. Er wird ihm wohl das ganze nötige Material dazu gegeben haben, so dass die Lösung sicher seinen Absichten entsprechen dürfte.” (Inleiding op het „Wörterbuch”, Halle, 1914, p. 72*. Men vergelijk ook Foerster’s tekstuitgave, Halle, 1899, p. XIII vlg.)

haal van de gebeurtenissen in Ysabele's vertrekken is overgegaan in een beschrijving daarvan, Ysabele heeft Walewein de haar alleen bekende geheime gang getoond ¹⁾, „Die mijn here Walewein sere prijst, Want soe behagedem harde wale” (7934—35). De gedachtengang breekt af en men krijgt een plotselinge nieuwe aanhef: „Ysabele, die scone smale, Ende Walewein, die riddre vri, Waren gherne elc andren bi” (7936—38). Ditzelfde gebeurt 30 regels verder opnieuw: de dichter is afgedwaald naar Assentijn en met een ruk verspringt hij: „Der Walewein, also ict eerst seide Ende Ysenbele hadden beide Amors, jolijt ende grote jonste” (vs. 7965—67).

II. Het 'vergeten' van een belangrijk punt en het zo goed en zo kwaad als het kan herstellen van deze fout: vs. 8429 vlg., „Nu hort, ic hebbe vergheten hier, Walewein die ridder fier” etc. ²⁾

III. In vs. 8502 vertelt Vostaert dat Roges een „palas” ³⁾ had in zijn „vrijthof”; wanneer men vs. 5094—5154 (de beschrijving van de ommuurde tuin) en vs. 5279—5307 (steeds het gedeelte van Penninc dus) naleest, blijkt daar niets van, integendeel.

IV. Bij Vostaert is het zwaard-met-de-twee-ringen nog wèl een dodelijk wapen, maar niet zo toverachtig snel als bij Penninc: in het gevecht met den zoon-van-den-gastheer ⁴⁾ (vs. 8596—8712) moet Walewein vrij lang strijden, ook nadat hij het zwaard ter hand genomen heeft; de eerste slag is volstrekt niet noodlottig.

V. Penninc gebruikt *steeds* de vorm „Amoraen” en in het gedeelte van Vostaert vindt men *steeds* „Amorijs”, hetgeen een vermenging lijkt van Amoraen en Amadijs ⁵⁾. Deze 'fout' kan

¹⁾ Men zie p. 99—100.

²⁾ Op deze passage is al gewezen door G. S. Overdiep, p. 4 (Inleiding) van zijn uitgave van „Fragmenten van den Roman van Walewein”, Zwolle, 1924.

³⁾ Het woord staat in het rijm.

⁴⁾ Dit lijkt de beste manier om deze episode aan te duiden; het avontuur is besproken op p. 187 vlg.

⁵⁾ Men vergelijk de naamlijst op p. 213.

men niet aan een copiïst toeschrijven, omdat de twee vormen herhaaldelijk door het rijm worden gewaarborgd: vs. 1269—70 *Amoraen: ghestaen*; 3021—22 *staen: Amoraen*; 3029—30 *Amoraen: zaen*; 3137—38 *gaen: Amoraen*; 5247—48 *Amoraen: staen* en daarop vs. 9455—56 *Amorise: prise*; 9547—48 *wise: Amorise*; 9557—58 *Amorijs: paradijis*; 9565—66 *Amorijs: amijs*.

Dit zijn punten die er *niet* op wijzen dat Vostaert vertaalde, met een tekst naast zich. Zijn ze overtuigend? De zo plotseling, na vs. 2592, van het origineel afwijkende mnl. Ferguut-vertaling maakt mij huiverig zonder voorbehoud een bevestigend antwoord te geven. Als alleenstaande argumenten-groep zouden ze m.i. niet sterk genoeg zijn, echter komt het mij voor dat zij, op-tredend als versterking van Penninc's proloog, voldoende over-wicht geven om de schaal naar 'oorspronkelijk werk' te doen doòrslaan. En dit brengt weer de consequentie mee dat volgens mij aan PENNINC de eer toekomt een bijzonder interessante roman te hebben gecomponeerd.

LIJST VAN DE IN DE ROMAN VAN WALEWEIN VOORKOMENDE EIGENNAMEN

- Abraham, *aartsvader* 8381.
Alangremant, *ridder, tegenstander van Walewein* 2343, 2371, 2376, 2387, 2407.
Alene, *tante van prins Roges* 5720.
Alexander, *koning van Macedonië* 7902.
Alydrisonder, *zoon van koning Wonder* 812, 996, 1141, 1332, 3256, 5706, 8481, 9595, 10899, 10937, 10962.
Amadi(js), *koning* 1892, 2023, 2998.
Amoraen, *koning, eigenaar van het zwaard met de twee ringen* 1269, 3022, 3029, 3138, 5247. *Later wordt dezelfde persoonlijkheid met de naam Amorijs aangeduid* 9410, 9455, 9548, 9551, 9557, 9565.
Artur, *de bekende held van de Britse romans* 1 en passim.
Assentijn, *koning, vader van Ysabele* 3455, 5709, 7955, 8072, 8166, 8187, 8248, 8317, 8475, 11079, 11158.
Bancram (of Bancran), *ridder, tegenstander van Walewein* 2347, 2404.
Barbeline, *schoonheid* 3440.
Barlabaen, *duivel* 9741.
Besebuc, *duivel* 8243.
Duvengael, *Arturridder* 40.
Elene, *de schone Helena* 3437.
Endi, *Indië, plaats waar Assentijn en Ysabele wonen* 3457, 4930.
Estor, *broeder van Lanceloot* 10005, 10015, 10021, 10032, 10043, 10047, 10096, 10181, 10188, 10201, 11152.
Gravein, *heilige* 1810.

- Gringolet, *het paard van Walewein* 137 en passim.
 Hisike, *men zie Ysike*.
 Ydier, *Arturridder* 3198.
 Irlant (of Yerlant), *Ierland* 3149, 3441.
 Ysabele, *dochter van Assentijn, geliefde van Walewein* 3423, 3443, 7838 en van daar af passim.
 Ysaude, *schoonheid* 3437.
 Ysaude van Yerlant, *de geliefde van Tristan* 3441.
 Ysaude metter witter hant, *Tristan's echtgenote* 3442.
 Ysemgrijn, *de wolf uit de fabels* 8588.
 Ysike (of Hisike), *rijk van koning Roges* 5320, 5722, 11015, 11086 11111.
 Ywein, *Arturridder* 39, 3203.
 Jhesus Kerst (in hs. afgekort), 3631.
 Cardoel, *een residentie van Artur (meestal geïdentificeerd met Carlisle)* 1586, 1709, 11055.
 Carlicen (verschrijving in het hs. voor Carlioen), *een residentie van Artur, het tegenwoordige Caerleon-on-Usk* 34, 101, 714.
 Keye, *Artur's „drussate”* 43, 172, 173, 181, 186, 189, 193, 281, 1718, 1737, 1740, 1747, 5056.
 Lanc(h)eloot, *Arturridder* 40, 1759, 3199, 10004, 10008.
 Leverzee, *fabelachtige, gestolde zee* 5955.
 Lyaert, *naam van een paard (het woord bet. 'grijze')* 1641, 2176.
 Maria, *de Heilige Maagd* 248, 4194, 4268, 4964, 5011, 7334, 9939.
 Michiel, *heilige* 4798, 4908, 6685.
 Nazarene, *Nazareth* 3631.
 Olympias, *schoonheid (wschl. is de moeder van Alexander den Grote bedoeld)* 3427.
 Parijs, *de stad Parijs* 712, 973.
 Penninc, *schrijver van het eerste deel van de roman* 23, 11173, 11179.
 Perchevael, *Arturridder* 39.

- Pieter, *Pieter Vostaert, de schrijver van het tweede deel van de roman* 11187. *Men zie ook „Vostaert”.*
- Ravenstene, *het kasteel van Amoraen* 2874, 3014, 3632, 9477, 9507, 9543, 9585, 9897.
- Roges, *prins in vossegedaante, helper van Walewein* 5158, 5316 5434, 5745, 5818, 5885, 5959, 6009, 6025, 6151, 11049, (11087?), 11121, 11125.
- Roges, *koning van Ysike, vader van den vorige* 5320, (11087?), 11111.
- Rome, *de stad Rome* 3428, 3431.
- Torabene, *schoonheid* 3438.
- Troyen, *de stad Troja* 7901.
- Venus, *de godin* 3425, 3446.
- Verghine, *schoonheid* 3439.
- Vostaert, Pieter, *schrijver van het tweede deel van de roman* 11177. *Men zie ook „Pieter”.*
- Walewein, *neef van Artur, held van de roman* 41 en passim.
- Wonder, *koning, eigenaar van het schaakspel* 783, 811, 834, 907, 936, 995, 1079, 1081, 1331, 3255, 8480, 8498, 9594, 10896, 10936, 10961, 11025.
- Wonder, *het gebied van koning Wonder* 782, 1144, 1221, 5705, 11058.

LIJST VAN GECITEERDE LITERATUUR

met aanduiding der pagina's, waarop vermeld; tijdschrift-artikelen zijn als regel niet opgenomen

- Handschrift van de roman van Walewein, in het bezit van de Maatsch. der Ned. Letterkunde te Leiden.
- Penninc en Pieter Vostaert, Roman van Walewein. Uitgeg. door W. J. A. Jonckbloet. 2 dln. Leiden, 1846—(1849).
- Fragmenten van den Roman van Walewein naar het Handschrift uitgegeven en verklaard door G. S. Overdiep. Zwolle, 1924.
- Fragmenten van een hs. te Gent. Collatie door J. Verdam in „Verslagen en Mededeelingen der Kon. Akad. van Wetensch.,” Afd. Letterk., derde reeks, dl. VIII (1892), p. 29—32.
- AARNE, A., Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung. Hamina, 1913 (FF Comm. 13): 11.
- , Die magische Flucht, eine Märchenstudie. Helsinki, 1930 (FF Comm. 92): 96.
- AARNE (A.) EN STITH THOMPSON, The Types of the Folk-Tale, a Classification and Bibliography. Helsinki, 1928 (FF Comm. 74): 1, 42—46, 94.
- ANSEÏS VON KARTHAGO, hrsg. von J. Alton. Tübingen, 1892: 141.
- BÄCKSTRÖM, P. O., Svenska Folkböcker. Stockholm, 1845—48: 94.
- BENOIT DE SAINTE-MAURE, Le Roman de Troie, publié par L. Constans. 6 dln. Paris, 1904—12: (147), 182.
- BERGH, L. Ph. C. van den, De Nederlandsche Volksromans. Amsterdam, 1837: 201. 176
- BETZ, G. H., Walewein. Leiden, z. j. (1890): 75.
- BOGGS, Ralph S., Index of Spanish Folktales. Helsinki, 1930 (FF Comm. 90): 27.
- BOLTE (J.) EN G. POLÍVKA, Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. 5 dln. Leipzig, 1913—1932: *passim*.
- BRUCE, J. DOUGLAS, The Evolution of Arthurian Romance, from the Beginnings Down to the Year 1300. 2 dln. 2de druk. Göttingen, 1928: 193, 194, 203.
- CALDERON, El mejor amigo el muerto. Uitgeg. in dl. 14 van de „Biblioteca de Autores Españoles”: 98.

- CHAUVIN, V., Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux arabes publiés dans l'Europe chrétienne de 1810 à 1885. dl. 4—7 (Les Mille et une nuits), 1900—1903: 30, 51, 58.
- CHRÉTIEN DE TROYES, Der Karrenritter [Charrete], hrsg. von W. Foerster. Halle, 1899: 174—176, 210.
- , Der Percevalroman (Li Contes del Graal) von Christian von Troyes, hrsg. von A. Hilka. Halle, 1932: 150.
- , Kristian von Troyes Yvain (Der Löwenritter). Hrsg. von W. Foerster. Dritte Aufl. Halle, 1906: 184.
- COUPERUS, L., Het zwevende schaakbord. 1922: 75.
- DICTIONNAIRE DE THÉOLOGIE CATHOLIQUE. Troisième tirage, Paris, 1930 — : 165—166.
- DIRR, A., Kaukasische Märchen. Jena, 1920: 52.
- ERINGA, S., Walewein-studies. Tdschr. v. Ned. Taal- en Lettk., dl. 44, p. 51—118: *passim*.
- EVANS, JOAN, Magical Jewels of the Middle Ages and the Renaissance, particularly in England, Oxford, 1922: 142.
- EXEMPLA aus Handschriften des Mittelalters, hrsg. von J. Klapper. Heidelberg, 1911: 163.
- EXORDIUM magnum ordinis Cisterciensis. Migne, Patrologia Latina CLXXXV, 2. Paris, 1879: 162.
- FLANDRIJS, Fragmente eines mitelniederländischen Rittergedichtes, hrsg. Joh. Franck. Strassburg-London, 1876: 197—199.
- FOERSTER, W., Kristian von Troyes, Wörterbuch. Halle, 1914: 210
- GARCIN DE TASSY, Histoire de la littérature Hindoui et Hindoustani. 2 dln. Paris, 1839—47: 50.
- GERBERT DE MONTREUIL, La continuation de Perceval, éd. par Mary Williams. Paris, 1922—1925. 2 dln. (alles wat verschenen is): 137, 141, 184 *vgl.*
- GEROULD, G. H., The Grateful Dead, the History of a Folk Story. London, 1908: 69—71.
- GRIMM (J. en W.), Die Kinder- und Hausmärchen in ihrer Urgestalt herausgeg. von F. Panzer. 2 dln. München, 1913: 94.
- , Kinder- und Hausmärchen. Dritter Band. Dritte Auflage. Göttingen, 1856: 43, 58.
- GUILLAUME DE PALERNE, publié d'après le manuscrit de la Bibliothèque de l'arsenal à Paris par H. Michelant. Paris, 1876: 77.
- HEINZEL, R., Ueber die französischen Gral-romane (Denkschriften der Wiener Akademie, phil.-hist. Klasse XL), Wien, 1892: 142.
- HISTOIRE LITTÉRAIRE DE LA FRANCE, dl. XXX, 1888: 8, 77, 184, 202.
- HONTI, H., Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen. Helsinki, 1928 (FF Comm. 81): 25.
- JACOBUS A VORAGINE, Legenda aurea vulgo Historia Lombardica dicta, rec. Th. Graesse. Ed. Secunda. Lipsiae, 1850: 168—69.

- JACQUES DE VITRY, *The Exempla or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares*. Ed. by T. F. Crane. London, 1890: 140, 164, 168.
- JEHAN, *Les Merveilles de Rigomer*, herausgeg. von W. Foerster und H. Breuer. 2 dln. Dresden, 1908 —15: 137.
- JONCKBLOET, W. J. A., *Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst*. Dl. II, Amsterdam, 1852: 183.
- , *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*. Dl. I. Derde uitg. Groningen, 1884: *passim*.
- KALFF, G., *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*. Dl. I. Groningen, 1906: 203.
- KAUFMANN, A., *Thomas von Chantimpré*, Köln, 1899: 161, 163.
- KER, W. P., *Epic and Romance, Essays on Medieval Literature*, London, 1926 (1ste druk in 1896): 5.
- KITTREDGE, G. L., *Arthur and Gorlagon*. (Harvard) *Studies and Notes in Philology and Literature*, vol. VIII, Boston, 1903: 12, 77.
- , *A Study of Gawain and the Green Knight*. Cambridge, 1916: 10.
- KJALNESINGA SAGA. [Uitgeg.] door J. A. H. Posthumus. Groningen, 1911: 63—64.
- KONRAD VON MEGENBERG, *Das Buch der Natur*, herausgeg. von F. Pfeiffer. Stuttgart, 1861: 136.
- KRAPPE, A. HAGGERTY, *The Science of Folk-Lore*. London (1930): 52.
- KROHN, KAARLE, *Die Folkloristische Arbeitsmethode*. Oslo, 1926 (Instituttet for sammenlignende Kulturforskning, Serie B, V): 11, 28—29.
- LEO — *Der Alexanderroman des Archipresbyters* — hrsg. von F. Pfister. Heidelberg, 1913: 180—182.
- LILJEBLAD, Sven, *Die Tobiasgeschichte und andere Märchen mit toten Helfern*. Lund, 1927: 71—72, 97.
- LIUDPRAND VAN CREMONA, *Die Werke Liudprands von Cremona*, uitg. door J. BECKER. 3de druk. Hann. u. Leipzig, 1915: 177—178.
- LYGISÖGUR — *Drei* —: *Egils saga einhenda ok Ásmundar berserkjabana, Ála Flekks saga, Flóres saga konungs ok sona hans*. Hrsg. von Åke Lagerholm. Halle, 1927: 63, 126.
- MAERLANT, — *Jacob van Maerlant's Naturen Bloeme*, uitg. door E. Verwijs. 2 dln. Groningen, 1878: 136, 142.
- , *Jacob van Maerlants Roman van Torec* — uitg. door J. te Winkel. Leiden, 1875: 1, 209.
- MAP, WALTER, *De Nugis Curialium*, ed. by M. R. James. Oxford, 1914: 145.
- MARIE DE FRANCE, *Les Lais*, (éd. par E. Hoepffner). Strasbourg, (1921): 145.
- MERK, C. JOSEF, *Anschauungen über die Lehre und das Leben der Kirche im altfranzösischen Heldenepos*. Halle, 1914: 171.

- MEYER, MAURITS DE, *Les Contes Populaires de la Flandre*. Helsinki, 1921 (FF Comm. 37): 23, 54.
- MIERLO, J. VAN, *Beknopte Geschiedenis van de Oud- en Midde-Nederlandsche Letterkunde*. Antwerpen, 1930: 203.
- ORTNIT UND DIE WOLFDIETRICH, herausgeg. von A. Amelung und O. Jänicke. 2 dln. Berlin, 1871—73: 139, 179.
- PAÏEN DE MAISIÈRES, *La Damoisele a la mule (La Mule sanz Frain)*, éd. par B. Orlowski. Paris, 1911: 10, 139.
- PERLESVAUS, ed. by W. A. Nitze and T. Atkinson Jenkins. Dl. 1. Chicago (1932): 63, 139.
- PROZA-ROMAN VAN ALEXANDER, *Der altfranzösische Prosa-Alexanderroman nach der Berliner Bilderhs. nebst dem Lat. Original der Historia de Preliis (Rezension J^a)* hrsg. von A. Hilka. Halle, 1920: 180—181.
- QUESTE DEL SAINT GRAAL, La, éd. par A. Pauphilet. Paris, 1923: 154 *vlg.*
- RAOUL DE HOUDENC, *Meraugis von Portlesguez*, altfranz. Abenteuerroman, hrsg. von M. Friedwagner. Halle, 1897: 151.
- REINHARD, J. R., *The Survival of Geis in Mediaeval Romance*. Halle, 1933: 125.
- RENAUT DE BEAUJEU, *Le Bel Inconnu*, éd. par G. Perrie Williams. Paris, 1929: 1, 128.
- RICHARS LI BIAUS, uitg. door Wendelin Foerster. Wien, 1874: 73—74.
- RITTERSHAUS, A., *Die neuisländischen Volksmärchen*. Halle, 1902: 64.
- RÖSCH, E., *Der getreue Johannes, eine vergleichende Märchenstudie*. Helsinki, 1928 (FF Comm. 77): 92, 101.
- ROMAN VAN LANCELOT, naar het (eenig-bekende) Handschrift der Kon. Bibl. uitgeg. door W. J. A. Jonckbloet. 2 dln. 's-Gravenhage, 1846—49: 139, 152—155.
- ROMAN VAN MORIAEN. Uitgeg. door J. te Winkel. Groningen, 1878: 139, 183 *vlg.*
- ROMAN VAN DEN RIDDERE METTER MOUWEN, uitg. door B. M. van der Stempel. Leiden, (1913): 170—173.
- ROMANS — LI — DE CLARIS ET LARIS, hrsg. von J. Alton. Tübingen, 1884: 137, 139.
- SAINTYVES, P., *Les Saints successeurs des Dieux*. Paris, 1907: 169.
- SCHAEFFER, A., *Geschichte des Spanischen Nationaldramas*. Leipzig, 1890: 98.
- SCHLAUCH, Margaret, *Romance in Iceland*. London (1934): 126—127.
- SCHULLERUS, A., *Verzeichnis der Rumänischen Märchen und Märchenvarianten*. Helsinki, 1928 (FF Comm. 78): 21.
- SIR ORFEO, ein Englisches Feenmärchen aus dem Mittelalter, hrsg. von O. Zielke, Breslau, 1880: 145—146.
- STORER, M. E., *Un épisode littéraire de la fin du XVIIe siècle. La mode des contes de fées (1685—1700)*. Paris, 1928: 20, 48.

- SVEINSSON, E. Ó., Verzeichnis Isländischer Märchenvarianten. Helsinki, 1929 (FF Comm. 83): 126.
- TEXTE — Kleine — ZUM ALEXANDERROMAN, hrsg. von F. Pfister. Heidelberg, 1910: 181.
- THOMAS CANTIMPRATENSIS, Dit is der Bien Boeck. Swolle, 1488: 161.
- THOMPSON, Stith, Motif-Index of Folk-Literature. 5 dln. Helsinki, 1932—35 (FF Comm. 106—109 en 116): 101.
- TILLE, V., Verzeichnis der Böhmi-schen Märchen. 1921 (FF Comm. 34): 27, 53.
- VERSION — The Vulgate — of the Arthurian Romances, ed. by H. Oskar Sommer. 7 dl. plus Index. Washington, 1909—16: 138, 147, 154 *vlg.*
- VITAE SANCTORUM HIBERNIAE, rec. C. Plummer. 2 dln. Oxford, 1910: 169.
- WAITZ, H., Die Fortsetzungen von Chrétiens' Perceval le Gallois nach den Pariser Handschriften. Strassburg, 1890: 151, 184.
- WESTON, Jessie L., The Legend of Sir Perceval, Studies upon its Origin, Development, and Position in the Arthurian Cycle. 2 dln. London, 1906—9: 63, 151.
- WEIL, G., Biblische Legenden der Muselmänner, aus arabischen Quellen zusammengetragen und mit jüdischen Sagen verglichen. Frankfurt a.M., 1845: 143.
- WINKEL, J. TE, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Deel I. Haarlem, 1887 (niet verder verschenen): 197, 202.
- , De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde, dl. I en II (Gesch. der Ned. Lettk. van Middeleeuwen en Rederijkerstijd). Tweede druk. Haarlem, 1922: 73, 177, 197.
- WIRNT VON GRAVENBERG, Wigalois, der Ritter mit dem Rade, herausgeg. von J. M. N. Kapteyn. Dl. I: Text, Bonn, 1926: 138.

REGISTER VAN MOTIEVEN E.A.

- Aarne-Thompson 301, 23 noot 1, 46, 59, 95.
- Aarne-Thompson 310, 101.
- Aarne-Thompson 313, 90, 94, 101.
- Aarne-Thompson 325, 110 noot 1.
- Aarne-Thompson 431, 123.
- Aarne-Thompson 461, 46.
- Aarne-Thompson 465 B, 86.
- Aarne-Thompson 506, 28, 46.
- Aarne-Thompson 516, 92.
- Aarne-Thompson 530, 46, 59.
- Aarne-Thompson 531, 28 noot 1, 46.
- Aarne-Thompson 707, 50.
- Aarne-Thompson 780, 21 noot 2. 'Älög', 126.
- Appelboom bewaken, 56, 59.
- Betovering in diervorm, 76—78.
- Betovering door verwensing, 78—79.
- Betrapping bij diefstal, 83.
- Biecht, 164—166, 170.
- Bloed van gedode begint opnieuw te stromen 183—184, 186, 189, 190, 192.
- Buiteling bij transformatie, 109, 122.
- Dankbare dode, 68—75, 97—98, 161—170.
- Derde Zoon, 65—66.
- Dier-helper als rijdier, 80.
- Draken, — gevecht tegen —, 135—139.
- Duivelen, 167, 172—73.
- Edelstenen als bescherming tegen onweer, 142.
- Erfopvolging als beloning, 61—62, 127—128.
- 'External Soul', 38.
- Formule voor betovering, 4.
- Galgeveles kopen, 113.
- 'Geis', 125—126.
- Geneesmiddel-queste, 48, 56 vlg.
- Intimidatie, 114.
- Levenswater, 57, 86—87, 116.
- 'Literaire' invloed op volksverhalen, 52—55, 90 noot 1, 93—94.
- Magische vlucht, 96 noot 1.
- 'Merle blanc', 61, 132.
- Middel om schatten zelf te houden: 'list-methode, 106, 108; 'inruilmethode, 106, 109.
- Moord op held, 116—117.
- Onderaardse gang, 99—101, 175.
- Onmogelijke taak, 93—94.
- Onttovering door onthoofding, 121—122.
- Overal tijdens slaap, 119.
- Paard met tover-snelheid, 108—109.
- Paard-queste, 86.
- Phoenix, 48, 61.
- Prinses geschaakt 90—103.
- Prinses op schip gelokt, 91—93.
- Prinses in macht van vijandig wezen, 102.
- In-put-werpen, 114—115, 120.
- Salomo, 143, 154.
- Speelbord-queste, 63—64.
- Staart van vos-helper als redmiddel, 97, 115.

- Stiefmoeder, 4, 76—79, 124—127.
 'Tegen-vloek', 125—127.
 Toegang tot tover-rijk, 144—146.
 Tover-schaakborden, 63.
 Transformatie — vrijwillige — van
 dier-helper, 109—111.
 Verlossing uit kerker, 96—98, 168
 —170.
 Verlossing na verwensing, 122—
 123.
 Vos-helper, 67 *vgl.*, 109, 115, 132.
 Vogel ontbreekt in kerk, 57—58.
 Vogel-queste, 48, 56 *vgl.*
 Volksboeken, 47—48, 94.
 Vuurvogel, 61.
 Waarschuwingen in de wind ge-
 slagen, 80—82.
 Weerwolf, 76—77.
 Wolf-helper, 67 *vgl.*, 132.
 Wonderboom, 177—182.
 Zielebrug, 174.
 Zwaardbrug, 174—176.
 Zwaard-queste, 87—88, 150—153,
 156.
-

STELLINGEN

I

In vs. 135—307 van „La Continuation de Perceval par Gerbert de Montreuil” (uitgeg. door Mary Williams, Paris, 1922) is invloed aan te wijzen van een deel der Alexander-sage.

II

In vs. 2605 van de „Roman van Walewein”

(Uitg. van Jonckbloet)

„Here Walewein, wildi slapen gaen”

moet de naam Walewein geschrapd worden.

III

Ten onrechte ziet Dr. B. M. van der Stempel in de „Roman van den Riddere metter Mouwen” een bewerking naar een redactie van „Richars li Biaus”.

(Inleiding van haar uitgave, p. XI—XXVIII).

IV

Het door Jonker in Rotti opgetekende sprookje dat in de bundel „Malaiische Märchen” van P. Hambruch (Jena, 1922) „Die Geschichte vom blinden König, der in den Westlanden wohnte” heet, is uit Europa geïmporteerd; het is echter onjuist „dass es als Einleitung das Märchen vom ‘Goldvogel’ (Aarne 550) in seiner dänischen Form aufweist.”

(S. Liljeblad, Die Tobiasgeschichte und andere Märchen mit toten Helfern. Lund, 1927, p. 127).

V

De pogingen van Hans Siuts om de ‘Onderwereld’-elementen in het Duitse volkssprookje aan te wijzen („Jenseitsmotive im Deutschen Volksmärchen”, Leipzig, 1911), moeten als mislukt beschouwd worden.

VI

Bij de verhalen uit Potter's „Der Minnen Loep” „waarvan het (hem) niet gelukt is, ergens de bron te vinden of een er mee verwant verhaal op te sporen”, noemt Te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde*, dl. II, 1922, p. 133 ook „van den Spaanschen schildknaap (II 3642—3751)”; deze vertelling komt echter overeen met een gedeelte van het zevende verhaal van de zevende dag in Boccaccio's *Decamerone*.

VII

Voor de datering van „Geuse Vesper” is, in tegenstelling tot hetgeen men zou opmaken uit „*De Werken van Vondel*, uitgeg. door J. F. M. Sterck e.a.” dl. III, p. 340 en 897, de bijdrage van P. Leendertz (*Tijdschr. v. N. T. en L.*, dl. 35, p. 11 vlg.) van meer belang dan die van M. de Jong (*Tijdschr. v. N. T. en L.*, dl. 48, p. 276 vlg.).

VIII

De oorsprong van het Keltische *t*-praeteritum moet niet gezocht worden in een persoonsvorm van de aoristus (Pedersen, *Vgl. Gr. d. kelt. Spr.*, II, 377), maar in een praesens-formatie met *t*-suffix, waaraan een bepaalde aspect-betekenis moet worden toegekend.

IX

Op taalkundige gronden kan worden aangetoond, dat de gegevens over St. Patrick in het Boek van Armagh afkomstig zijn uit een geschreven tekst van omstreeks het jaar 700.

X

De vertaling van *codi a oruc* (Brut Tys., fo. 91 rec.) door 'he fled secretly' (R. E. Jones, in *Griscom's uitgave der Historia Regum Britanniae*, London enz., 1929, p. 365) is onjuist, berust op verkeerd inzicht in de tekst, en leidt noodzakelijkerwijze tot een noodlottig misverstand.

